సరస్వత్యనుబంధము. 36.

శ్రీరస్తు.

కకుత్స్థవిజయము.

ఇది

మల్లి అనంత భూపాలప్రణీతము.

(సరస్వతీపత్రికనుండి పునర్ముద్రితము)

కాకినాడ:

శ్రీబాలసరస్వతీముద్రాక్షరశాల.

1904

వెల రు 0—8—0

పీఠిక.

ఈ కకుత్స్థ విజయమును రచించిన కవి మట్లి అనంతభూపాలుఁడు. ఈతఁడు తన గ్రంథమును తండ్రియగు యెల్లభూపాలునకుఁ గృతియిచ్చెను. తల్లి రంగాంబ. ఇతని రాజధాని పద్యాంతములలో 'సిద్ధవటపటుస్ఫుటభేదన'...యనియుండియుఁ బైభాగము లుప్తమయిన కతన సిద్ధవటమని యూహించుచున్నాము. ఈయన తిరుమల తోళప్పాచార్యుని శిష్యుఁడు. కృష్ణదేవరాయని తరువాతఁ గృతులు రచించిన రాజకవులలో నితఁడొకఁడు. కువలయాశ్వచరిత్రాకారుఁడగు సవరము చిననారాయణనాయక కవి తనతండ్రియగు నారనరాజును వర్ణించుచోఁ 'ఘనకీర్తి మట్లనంత నృపాలముఖ్యగోత్రామరేంద్రులు కొనియాడికొనఁగ' నని చెప్పుటచేతను నా చిననారాయణకవి 17 వ శతాబ్దము మొదటనున్నవాఁడగుటచేతను నీకవి చిననారాయణనాయకకవి తండ్రికాలమువాఁడగుటచేతఁ బదునాఱవశతాబ్దము చివరనున్నవాఁడు. ఇక్కవితండ్రిగారి యాస్థానమున నప్పగుండుపురి వేంకటకవియను కవియున్నట్లును, నతఁడు 'నీకుమారుఁడు కవితాచాతుర్యధురీణుఁడు కావున వానిచే నొక గ్రంథమును గృతిపుచ్చుకొను' మని చెప్పినట్లును దానంజేసి యీతఁడు కృతియిచ్చినట్లును చెప్పియున్నాఁడు. వేంకటకవి యెల్లభూపాలునియొద్దఁ దనగుణములను వర్ణించి చెప్పమిషచే నీకవియుఁ దనవర్ణనమును మిగులఁ జేసికొనియున్నాఁడో లేక యాపద్యములు మాత్రము వేంకటకవి చెప్పెనో తెలియదు. కాని యాపద్యముల శైలి మట్టుకు గ్రంథమునంతయుఁ బోలియేయున్నది. కావునఁ గవియే చెప్పినాఁడని నిర్ణయింపవలెను. లేకయున్న గ్రంథమంతయు వేంకటకవి కృతమే యనవలసివచ్చును. ఈ సంస్థానకవి యగు వేంకటకవి రచియించిన గ్రంథమేదియుఁ గానరాదు. ఇతని తరువాతివాఁ డగుటచేఁ జిననారాయణుని కవిత్వమితని కవిత్వమును బోలియున్న దని చెప్ప వీలులేదుగాని కొన్నికొన్ని పద్యములయందు దానికిఁ దులదూఁగుచున్నది. మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము మిగుల ప్రౌఢమయి సలక్షణమై రసాస్వాదమునకు యోగ్యమయి సందియము లేదు. ఈ గ్రంథమందలి కథయంతయు వ్రాసిన మూఁడుమాటలగును. అట్టికథను వర్ణనాచమత్కారముతోడను గల్పనాచమత్కారముతోడను బెంచెను. తెలుఁగున నాటకములను వ్రాయునలవాటు లేకపోవుటచేఁ గొందఱు కవులు నాటకములనాధారముగను వ్రాసిన ప్రబంధములు కొలఁదినాటకశైలిగనే యున్నవి. ఇందులకు దారిచూపినవాఁడు పింగళి సూరన్నకవి. ఈకవికి సంస్కృతభాషయందలి పాండిత్యము మిక్కి-

టమైనదని కొన్ని ప్రయోగములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. మాటలు కూర్చుటలోఁ గూడ నీతఁడు మిక్కిలి తెలివిగలవాఁడు. చిననారాయణుని కల్పాకించుమించుగ సమకాలికుఁ డగునీతని కల్పనయే కారణమని తోఁచుచున్నది కాని తరువాతి వగుటఁ గాబ్లోలు దీనికంటె నదియే యంపముగా నున్నది.

ఈగ్రంథము కవితాశక్తికలిగి పదార్థజ్ఞానము కలిగినవారు తప్ప మఱి యొక రొక్కపద్యమయినను జదువలేని వ్రాఁత గల యొక్కప్రతిమాకుఁ దంజావూరులో దొరకినది. ప్రత్యంతరము కొఱకెంత ప్రయత్నించినను సంప్రాప్తము కాకపోవుటచేఁ దుట్టతుదకా గ్రంథమునే చూచి ముద్రించుటను మొదలుపెట్టితిమి. వ్రాఁతయందలి లోపములే కాక పెక్కుచోట్ల లుప్తభాగములు కూడఁ గలవు. శక్యమైనంతవఱకా లుప్తభాగములు పూరించుచు రసభంగమగునేమో యను భయముచేఁ గవిహృదయ మెఱుఁగఁ జాలక యాభారము చదువరులకే వదలి గ్రంథమంతయు ముద్రించితిమి. ఇది సవరించుటలో మేముపడినప్రయాస యింతింత యనిచెప్పుట కలవిగాదు. నిజముగాఁ గ్రొత్తగ్రంథమునే రచింపఁ బూనిన నిట్టిదైనను గాకపోయిన నింతింత పరిమాణముగలగ్రంథములు పదివ్రాయవచ్చును. ఇట్లు కష్టపడి సవరించినను గొన్నిచోట్ల నింకను మాలోపములుండవచ్చును. ఉన్నవి. రెండవప్రతిదొరకి దానియందైన స్పష్టముగా నున్నయెడల దీనిని బునర్ముద్రణము చేయు భాగ్యము మాకుఁ దటస్థించిన యెడలఁ బైలోపములను సవరించుకొనఁగలుగుదుము. ఒకచోటఁ బ్రత్యంతరమున్న దని తెలిసి యదివచ్చునను ధైర్యముతో నీగ్రంథము ముద్రింప మొదలిడితిమి కాని చివరకది దొరకినదికాదు. లుప్తభాగములున్నను గథాభాగముమాత్రము చెడకుండఁగనే యున్నది. కావునఁ బూరింపనందులకుఁ బండితులు మమ్ము మన్నింతురని తలఁచుచున్నారము.

ఇట్లు విన్నవించు,

ఆంధ్రభాషాభిమాని

శ్రీ. కో. రా. వేం. కృష్ణరావు.

సరస్వతీపత్రికాధిపతి.

శ్రీరస్తు.

కాకుత్స్థవిజయము.

ప్రథమాశ్వాసము.

శా. శ్రీపాదాంబురుహద్వయం బిది మదిన్సేవించువాఁ డెవ్వఁడో
యాపుణ్యుం డఱచేతిరత్న మగుమా కన్నట్లుగాఁ దాదృశ
వ్యాపారోన్ముఖరత్నహస్త మగు తత్త్వంబాయురారోగ్యలీ
లాపూర్తు ల్దయఁ గావ్యకర్త కలమేల ల్మంగావరుం డీవుతన్. 1

సీ. శ్రీవత్సమునకు నెచ్చెలిఁ జేయు నేచెల్వ కుచకురంగమదంబు కుహురుకొలిపి
కాపుంచుఁ జైతన్యకలఁ గౌస్తుభంబున నేయంబ ప్రతిబింబ మేఱుపఱచి
వైజయంతికి నొకవరుస మొల్లలు గ్రుచ్చుఁ జిఱునవ్వుఁ గులికి యేచిగురుబోఁడి
యొఱపుఁ జూపులఁ గాంచనోత్తరీయములకు మీనంచ్రాయు నే మెచ్చులాఁడి
మగనిఱొమ్మెక్కె నేకొమ్మ మనుచు వేడ్క, నమ్మహాదేవి వాగ్దేవి యత్తగారు
మధురశీతలసురభివాఙ్మయతరంగ, తతుల మజ్జిహ్వఁ బ్రవహింపఁ దలఁచుఁ గాత. 3

మ. సకలోచ్చ్రక్రమచక్రము న్విజితరక్షశ్శంఖము న్శంఖముం
జకితానందకనందకంబు నకృతస్వారాజముఖ్యామర
ప్రకరస్వాంతగదగ్గదజ్జగదగారక్రీడ దుత్ఫుల్లవై
రికలాలోకకుచాపచాపమును బ్రార్థింతు న్వచశ్శుద్ధికిన్. 4

శా. విస్వగ్వ్యాప్తదరస్మితోత్థతటదేవీసూత్రవత్యుక్తిశు
శ్రూషాప్యాత్మశ్రవణుండు జన్యజనితభ్రూచాలనోద్భూతనై
ర్వ్యేషాప్యసుండు నమత్తురంగముఖ విఘ్నేంద్రాత్మభూస్థాణుఁడీ
విష్వక్సేనుఁడు మత్ప్రణీతము జగద్విఖ్యాతముం జేయుతన్. 5

క. సారెకు మ్రొక్కెద మేధా, వారిజగర్భులకు వ్యాసవాల్మీకులకున్
భారతరామాయణకవి, తారసమాధుర్యధుర్యతాత్పర్యులకున్ 6

గీ. డాఁగురించుచు నీ నెలబాగొనర్తు, మనుచు నాకులరచనల నలసి సంధు
లందుఁ గూర్పక రసములు చిందఁబోసి, కొనెకు గ్రాసార్థికవులు నిక్కపుఁగవులె,

వ. అని యిష్టదేవతానమస్కృతియు సుకవిపురస్కృతియుఁ గుకవితిరస్కృతియుఁ గావించి మేధావైశద్యనిరీక్షాపేక్షం గకుత్స్థవిజయప్రబంధ నిబంధనకుతూహలాయత్తచిత్తుండనై యుండ నొక్కనాఁడు పూర్వదిశాచంచంబున శతమఖకలితంబును నాగ్నేయంబు పగిది రోచిష్మదాకీర్ణంబును దక్షిణంబుచాడ్పున ధర్మాధ్యక్షంబును నైరృతంబువిధంబునఁ బుణ్యజనాధిష్ఠితంబును బ్రతీచిరీతిఁ బ్రచేతోవాసంబును వాయువ్యంబుగతి జగత్ప్రాణతోషకంబును నుదీచిభాతి రాజరాజమహితంబును నీశాన్యంబుకైవడిఁ బ్రద్యుమ్నహరిభాసురంబును గవేరజామధ్యంబునుం బోలె శ్రీరంగాభిరామంబును క్షీరసాగరంబునుం బలెఁ బరమపురుషదీప్యమానంబు నగు పేరోలగంబున బిసవగజసింహుండను సన్మజ్జనకుం డెల్లధరాఖండలుం డంధ్రకవితాపితామహుండును నుభయచ్ఛత్రచామరశంఖసంఘాతాంకుండును నగు నుస్వాఁగొండు రిపుకి వేంకటకవిం జూచి శాశ్వతం బగు ధర్మం బేదియని యడిగిన నక్కవికంఠీరవం బిట్లనియె. 8

ఉ. కోనయయెల్ల వైరినృపకుంజరభంజన కంజనాభసే
వానిరవద్య యాద్య జనవర్ణితదుర్లభకీర్తిసార యతా
నానసఖండరాజరసనాంచలరంగముల న్నటింపఁ ద
న్మానసగర్వపుం దెర దెమల్చి యమర్చితి కీర్తినర్తకిన్. 9

శా. ధారాపాతము వాసినప్పుడె ఘనత్వం బేర్పడుం జంద్రహా
సారూఢి న్విలసిల్లుచున్నపుడు శైత్యం బెల్లఁ గాన్పించు మిరా
నీ రాజన్యభుజాఖడ్గరాజమభివర్ణింపన్వశంబే యుప
గ్రారిధ్వంసక మల్లకోనవిభు నెల్లా రాజకంఠీరవా. 10

గీ. అమితచారిత్ర పుణ్యమార్గములు గలవు, పెక్కులైనను సత్కీర్తికెక్క నిజము
సప్తసంతానముల నందు శాశ్వతంబు, కావ్యమందును సత్కవి కలిగె నీకు. 11

క. మహినీప్రస్తుతుఁ డనంతుఁడు, బహుమహిమలఁ జెప్పనేర్చు భవమాళిధునీ
లహరీఘుమఘుమితవచో, మహితంబులు కృతులు స్వరసమాధురినవురా! 12

సీ. పంకజాతానన ప్రతిపత్తిఁ గడనుంచి మృగరాజపీఠిపై మెట్టుటెంచి
శుకమానసహానభాధకవాక్యములు దుంచి ప్రతిజనార్చాపేక్షమతిఁ దలంచి
పాండురుగాకృతి ప్రకటిమఁ బ్రహసించి మెఱుఁగుఁ జామనచాయ మెలఁగఁ దలఁచి
భావాధికాచారభారము నిరసించి శౌర్యవిద్యాసమాచరణ మెంచి
రాజవేషంబుఁ గాంచు భారతియుటంద్రుఁ, క్రోడభూధరమణికిహార్మ్యనురభిజ్ఞాభి

కుంభినీభారధూర్వహోరుభుజుని, మల్లనంతమహీనాథు మతిసనాథు. 13

వ. మఱియు నమ్మహీజాని వైభవంబు లాకర్ణింపుము. 14

సీ. జడరాశిఁ జొరఁబాఱె బడబానలజ్వాల చిచ్చఱపుహరుఁ జేరె శీతరోచి
యొకమూలఁబడియుండె నుదిగిక్కశానుండు హాలాహలము మ్రింగె శూలపాణి
యాకసం బెగఁ బ్రాఁకె నబ్జాతహితకాంతి పాతాళమునకేగెఁ బాపఱేఁడు
కడలఁగా వెలిచె నక్కనకాచలేంద్రంబు పారికాంక్షితఁగాంచె నారదుండు
నెవని విక్రాంతి కీర్తులయు నేఁచితలుమ, వాని నుతియింప వశమె శేషాహికైన
నిఖిలరాజన్యకోటీర నిహితచరణు, మల్లనంత మహీనాథుమతిసనాథు. 15

క. వనధి యనంతుని ... ... ర
మ్మని నగు పరిపంథిగని, యనురాగముఁ బొందెనంచు నలరెం బ్రేమన్. 16

ఉ. దిక్కులమల్లనంత నరదేవు యశంబునరాతిదుర్యశం
బొక్కటఁ గూడనాడఁ దమరోడిన ... ...
... ...
... ... డౌపలఁ దాలిచె వాగ్వధూటియున్. 17

సీ. గతశశైశ్వరితాత్మగాంభీర్యులైనను మందసముద్రాఖ్యమొందఁ గనిరి
ఐశ్వర్యబలరాము లైమనకున్నను బహుగణాధిపసీరపాణులైరి
దేవకుమునబంధుభావము ల్లనుచున్న సత్రభుక్కులారి చర్యులైరి
భోగవిస్తృతిశిఖాభోగము ల్లేకున్న వాయుభోజనకృష్ణవర్త్ములైరి
అఘువిధాజాగ్రదురుతరయవనజవన, వాహినీనాయకద్రోహదోహలాత్మ
బాహుశాఖాసమాయిత భవ్యభూమి, మల్లనంతధరానాథమాన్యరిపులు. 18

క. పులుమేయఁ గాననాంతర, ములు డాయ నిజశిశుమోహమునఁ జనఁ బొల్గొ
ల్లలొసఁగఁగ నసిధేనువు విమ, తులతలలఁ దొలుచుననంతదోస్తంభమునన్. 19

సీ. గిరిసమాజము తారగిరిసమాజంబయ్యె నబ్జములెల్లను గలశాబ్జములయ్యె
భూరుహతతికల్పభూరుహతతియయ్యెఁ గాంతులెల్లను జంద్రకాంతులయ్యె
మణికదంబము హీరమణికదంబం బయ్యె హయములెల్లను దివ్యహయములయ్యె
ధేనుబృందము కామధేనుబృందంబయ్యెఁ దమ్ములెల్లను దెల్లదమ్ములయ్యెఁ
బరసమంటిన యినుమును బైఁడియగుటఁ, దెల్లముగఁ జేసెఁ దద్యశం బెల్లదిశల
వానినుతియింప శేషాహికైనవశమె, మల్లనంతమహీనాథు మతిసనాథు. 20

ఉ. గంపరబాలుఁ డెల్లమహికాంతుననంతుఁ డనంతకల్పుఁడు

... యీభాగములు మాప్రతిలోలేవు. ప్రత్యంతరము లేదు.

ద్దండభుజాబలుండు భువిఁ బాల్పఁగ వాని యరాతికోటికిన్
గొండలు గాఁగ మున్న సరికొండల దండలు చేసి యొంటకున్
గొండలపండ లయ్యెఁ జనుకొండలపండలకన్న సౌఖ్యముల్.

మ. అమితప్రాభవ ... ... లక్ష్మీసతిన్
విమలాబ్జేక్షణరంగయప్రమణి గోవిందాఖ్యనో బాజిమాం
బ మరాళాంచితయాన ... ...
ప మృగీలోచన లచ్చయ సిరివరోన స్మష్టిశాతోదరిన్.

క. తరుణీమణి లక్ష్మీసతి, తిరువేంగళనాథునుతవితీర్ణిసనాథున్
గరుణాపాథోరాశిం, దరుణారుణవిస్ఫురత్ప్రతాపుం గాంచెన్.

చ. అతనిప్రతాపభానుఁ డుదయంబుఁ గనంగఁ దదన్యరాజదీ
ధితి పరతారకానికరదీప్తియుఁ గీడ్వడె జారచోరసం
తతులగతిం దమోవికృతి దారెడు భూజనరాజితాంగనా
తతగతిమించఁ గాంచె వసుధం దిరువేంగళనాథుఁ డల్పుఁడే.

సీ. ఫాలలోచను ప్రోల హాలాహలము మెచ్చు శశిప్రోల రాహువు సన్నుతిం
శరదంబుదము చెంత ఝంఝానిలము సెంచుఁ రుహీనసంతతిచెంత మిహిరు
నళినసంతతిచెంత నాగంబు స్తుతిసేయు నురగవల్లభు పొంత గరుడు నుడువు
వారిదంతికడఁ గాళికాశ్వముఁ గొనియాడు భారతికడ వీరభామఁ బొగడ
మట్ల తిరువేంగళనృపాలు మహితకీర్తి, యెంతగయ్యాళి రచ్చలకెల్లనెక్కె
తత్తదుచితస్థలంబులఁ దవిలితవిలి, ...

ఉ. వీరగుణాధినాథుఁ దిరువేంగళనాథు దయాసనాథు నం
భోరుహలోచనామదనమోహనవిగ్రహు పండితారిరా.
డ్వీరు లసద్యశోజిత పటీర హిమాచలు సెన్నవచ్చు గం
భీరభుజాసిఁ జేసె గృహమేధులఁగా నలకూబరాదులన్.

ఉ. కాచినమీఁదఁ గాని మతికల్పకశాఖి ఫలింపదెన్నఁడుం
గాచినఁ గాయకున్నఁ గలకాలము మానుఫలించు నంచు నీ
భూచరఖేచరుల్ నిరతము న్వినుతింతురు విస్ఫురద్వచో
వీచులఁ బొంగి మట్లి తిరువేంగళనాథుని ధీసనాథునిన్.

ఉ. వీరవరుండు మట్లి తిరువేంగళనాథుఁడు గాంచెఁ జెన్నమాం
భోరుహనేత్రయందు బుధపూజ్యుఁ గుమారు ననంతసర్వధా

ప్రథమాశ్వాసము.

శ్రీరమణాగ్రగణ్యు నురరీకృతధైర్యుని నెల్లభూసురా
సీరు నరాతిలోకపరిసేవ్యపదాబ్జు ననంతభూభుజున్.

సీ. కరుణాగరిష్ఠులు కమలాక్షుఁ డనియును వీరాగ్రగణ్యులు విజయుఁ డనియు
దాతలం దఖుఁ గల్పధరణీజమనియును సత్యశీలురు హరిశ్చంద్రుఁ డనియు
భోగసంపన్నులు పురుహూతుఁ డనియును వైణికాగ్రేసరు ల్వాణియనియు
బుధులెల్లరును శేషభోగీంద్రుఁ డనియును హరిభక్తులెల్లఁ బ్రహ్లాదుఁ డనియు
నొరఁ గొనియాడఁ గాఁపురంబుండు నేమొ, దయయు శౌర్యంబునీగిసత్యవ్రతం
విభవసంగీతపాండిత్య విష్ణుభక్తు, లనఁగ దనరుఁ గుమారుఁ డనంతవిభుఁడు.

సీ. శాత్రవాభ్రవ్రాతఝంఝానిలం బెవ్వఁ డెవ్వాఁడు రిపుతమోహిమకరుండు
కుటిలాసుహృద్వింధ్యకుంభోద్భవుం డెవ్వఁ డెవ్వాఁడు రిపుభూభృదింద్రహేతి
వైరిభోగివ్రాత వైనతేయుం డెవ్వఁ డెవ్వాఁడు రిపుసింధురేభవైరి
దర్పితారాతిద్రుమదావపావకుఁ డెవ్వఁ డెవ్వాఁడు రిపుహిమాహిమకరుండు
వాఁడు విలసిల్లు దశదిశావలభి సులభ, ఢౌకమానానకాసదృగ్ధ్వాన్ని నాద
బధిరపరిపంథిసైంధవ ప్రబలమాహ్వ, దిభుఁడు తిరువేంగళనృపాలు నెల్లవిభుఁ

సీ. వేయుమొగంబుల విభజనం బెడలించి యాసనం బొకఁడౌ ననంతుఁ డనఁగ
నెపమోచికొనియున్న యిందిర నేత్రాంబుజాసక్తఁ జేయు ననంతుఁ డనఁగ
సర్వరాజతమాని జనపతిత్వముఁ బూని యఖిలోర్విఁ దాల్చు ననంతుఁ డనఁగ
నలుగేలు నిరుగేలు నలువునఁ గొనకొని యనుకంపఁ దాల్చు ననంతుఁ డనఁగ
దినదినంబును జాలవర్ధిష్ణుఁ డయ్యె, మల్లనంతునిగారాబు మనుమఁ డాప్త
పద్మహేళి యనంతనృపాలమౌళి, పుణ్యగుణభాసమానుఁ డగణ్యయశుఁడు.

వ. అని యక్కవిపుంగవుండు విన్నవింప సంతోషతరంగితాంతరంగుం డగు మ
నభిప్రాయం బెఱింగి మున్న నేరచియింపఁ బూనిన కాకుత్స్థవిజయం బను ప్ర
ధంబుఁ దదంకితంబుఁ జేయం బూని యీప్రబంధంబున కలంకారం బగు నా
భూవల్లభువంశావతారం బభివర్ణించెద.

సీ. భరితచక్రద్వంద్వకరశాలిగాఁ జేసె నేకచక్రధురీణుఁ డీతఁ డయ్యె
నచలశార్ఙ్గ్యోఘుసమాసక్తుగాఁ జేసె నేకశార్ఙ్గవిభాసి యీతఁ డయ్యెఁ
బద్మాళివికసనప్రతిపాదిగాఁ జేసె నేకపద్మాసనుఁ డీతఁ డయ్యె
సప్తతార్క్ష్యవిభ్రాజిసంచారుఁగాఁ జేసె నేకతార్క్ష్యాధ్యక్షుఁ డీతఁ డయ్యె
నలిననాభుఁ డితఁడు నావానివలకన్న, వాని కెంతో యగుటనలరమించి

లోకమునఁ జరించు లోకసమాలోక, భాంధవుం డను లోకబాంధవుండు. 33

క. మనువుఁ గనె నాతఁ డతఁడా, తని కిక్ష్వాకుఁడు జనించెఁ దద్వంశమున
స్వనజదళాక్షుఁడు దశరథ, జనపతికుదయించె రామచంద్రుం డనఁగన్. 34

క. ఆలోకబంధుకులమున, నాలోకాలోకవేష్టితావని యెల్లన్
బాలించె బొమ్మధరణీ, పాలుఁడు జన్మించి భూమిపాలురు గొల్వన్. 35

క. బొమ్మను మేధావిధిచేఁ, బొమ్మను భోగమున నింద్రుఁ బొమ్మను యశమ
న్బొమ్మను నటింపఁ జేయును, బొమ్మనరోత్తముఁడు బుధులఁ బొమ్మనఁ దెపుడున్.

క. తామరసబాంధవాన్వయ, భూమీశ్వరమౌళి బొమ్మభూవిభుఁ డతఁడా
సోమధరావరు నిమ్మ, క్ష్మామహిళాభర్త నిప్పజనపతిఁ గాంచెన్. 37

వ. అందు. 38

సీ. సోమభూజానికి సుతులుజన్మించిరి పోతరాజును జిన్నభూవిభుండు
బొమ్మరాజు నరసభూజాని కొండ్రాజు వారిలో బొమ్మభూవరుఁడు గాంచె
వరద వైయారి భూవరులఁ జిన్నమయందుఁ బైఁడిరాజును రామపార్థివేంద్రు
జిల్లభూపాలుని జినయెల్లధాత్రీశు రామమాంబాకుంపరవనయందు
సంకువరదాధిపుఁడు కృష్ణమాంబుజాక్షి, వలన వైయారి మేదినీవరుని గాంచి
జారచోరాదిభయములు సడలఁ జేసి, ధాత్రిపాలించె భుజబలోద్దండుఁ డగుచు.

చ. వనజదళాక్షుశంకరులు వార్ధికి నద్రికిఁ బోలెఁ గృష్ణరా
యనికి ననుంగు టల్లుఁ డటులై తనరు న్వరపక్షమాధవుం
డనిమిషవాహినీ మునిగజాశ్వమహీసురహధేనుభీమవా
హన మకుటావతంస కుధరాభరణాదిక హేతుకీర్తి గాయె. 40

చ. వరదుఁ డతండు గాంచిన యవారితకీర్తి నయారిరాజభూ
హరిహయుఁ డౌనతండు వరదాఖ్యులనువ్వర వేంకటాద్రి భూ
వరవరుఁ జెన్నమాంబ యను వారిజలోచనయందుఁ దిమ్మమా
సరసిరుహాక్షియందు నరసప్రభుఁ గాంచె నృపాగ్రగణ్యులన్. 41

వ. పోతరాజు రెండవదేవియగు రామమాంబకుం బ్రథమపుత్రుండైన పైఁడిరాజునన్వ
యం బెట్టిదనిన. 42

గీ. పోతవిభుని పైఁడిభూపాలకుఁడువసం, తాంబయను సరోరుహాక్షివలన
వరదరాజుఁ బోతధరణీశు రామప్ప, రామచంద్రు నాదిరాజుఁ గాంచె. 43

క. ఆదినృపాలకనిభుఁడగు, నాదినృపాలకుఁడు వేంకటాధీశ్వరు వ

ర్యాదిమసాధ్వీతతినిభ, తాదరఁ గోవిందమాంబ యందుం గాంచెన్. 44

వ. ఆపైఁడిరాజు రెండవతమ్ముం డగు చిట్టిరాజు నన్వయం బెట్టిదనిన. 45

క. నతధరణీశుఁడు చిట్టి, క్షితిపతి బొమ్మాంబవలన శ్రీరంగమహీ
పతిఁ గృష్ణధరాజంభా, హితుఁ గోనమయుం దాసరింద్రుం గాంచెన్. 46

వ. అందు. 47

మ. తనధీరత్వము హేమభూమిధరగంధధ్వంస దంభోళిగాఁ
దనగాంభీర్యము సింధునిర్మథనమంథానాగరాజంబుగాఁ
దనదానప్రౌఢత్వము భూరివారిదసముద్యద్గంధవాహంబుగా
మనెఁ జిట్టిరాజు సిరంగభూవిభుఁడు సామ్రాజ్యప్రథాశాలియై 48

వ. ఆచిట్టిసూజానితమ్ముం డగు చిన్నయెల్లమరాజువంశం బెట్టిదనిన. 49

క. అతఁడు చినయెల్లభూపతి, యతిలోకయశుండు నరసమాంబికయను నా
సతివలనఁ గాంచె సుధా, చతురాననుఁ జిన్ననంత జగతీనాథున్. 50

వ. సోమభూజాని రెండవసుతుం డగు చిన్నభూపాలు నన్వయం బెట్టిదనిన. 51

సీ. చిన్నభూపాలుండు చెన్నమాంగనయందు గోవిందధరణీశ కుంజరమును
దిప్పమాంగన యను దేవేరివలనను బోతరాజును సోమభూతలేశుఁ
దిరుమలాంబాతలోదరియందుఁ గృష్ణభూరమణుని గోనేటిరాజు నోబ
ధారుణీశ్వరుఁ జిన్నధరణీతలేశ్వరు శ్రుతిమార్గహితులగు సుతులఁ గాంచె
నతని తమ్ముఁడు నరసగోత్రాధివరుఁడు, తిరుమలాధీశు నారపధరణినాథు
నరసమాంగనయందును నరసరాజ, వరుని జెన్నమాంభోజాక్షి వలనఁ గాంచె. 52

సీ. వారిలోఁ దిరుమలభూరమణుఁడు గాంచె రంగమాంబయనులతాంగివలన
నారాయణుని రామనరవరాగ్రేసరు నంగనారాయణుఁ డనినవిభుఁడు
లక్ష్మాంబయందుఁ దిమ్మక్ష్మాతలాధీశు రంగభూవరుఁ జిన్నరామచంద్రు
కామరాజును నల్వురను గాంచెఁ బుత్రుల నతనితమ్ముఁడు నారపాహ్వయుండు
నరసమాంగనయందుఁ జెన్నక్షమాప, శేషనోబభూవిభుఁ గోనమాశశిముఖి
యందుఁ గృష్ణమహీశు రాజమ్మ దిమ్మ, రాజమణిఁ గాంచె భోజాధిరాజనిభుల. 53

సీ. వారిలోఁ గృష్ణమహీరమణుఁడు నరసింగాంబ యనుకోమలాంగి వలనఁ
బెదచెన్నకేశవపృథివీశులను గోనమహీనాథుఁ గాంచెఁ దిమ్మప్రభుండు
లక్ష్మమ్మయనిన వల్లభయందుఁ జినచెన్నరాజును రాజమరాజుఁ గాంచెఁ
జినచెన్నఁ డంబులోఁ జెన్నకృష్ణమహీశుఁ గాంచె మంగమయను కాంతవలన

సోమభూజాని యేనవసుతుఁడు కొండప, రాజమాణిఁ గాంచె రామమాంబమణివలనఁ
గోనభూవరుఁ బెదలింగమానవేంద్రుఁ, జిన్నలింగాఖ్యుఁ దిమ్మయక్షితిబిడౌజు. 54

సీ. వారిలోపలఁ గోనవసుమతీనాథుండు తిమ్మమాలక్కమాదేవులందు
రఘుపతిభూనాథు రంగనాథనరేంద్రు రాజమప్రభునిఁ గొండ్రాజవరుని
లక్ష్మీపతికుమారపక్ష్మలాధీశు వరుసఁ బుత్రుల నాలుగురను గాంచెఁ
బెదలింగభూజంభభేది కోనమయందు రామప్పఁ దమ్మభూరమణవర్యు
రాజమహీనాథుఁ గృష్ణధరాతలేంద్రుఁ, గాంచెఁ జినలింగభూజాని గనియెఁ బ్రేమఁ
దనయవర్యులఁ గొండమాతరుణివలన, నెల్లధాత్రీశపైఁడిభూవల్లభులను. 55

వ. సోమరాజు పినతమ్ముం డగు తిప్పరాజు వంశం బెట్టి దనిన. 56

సీ. తిప్పభూపాలుఁడాదినృపాలు గుండ్రాజుఁ గోనప్పఁ దిమ్మభూజానిఁ బెద్ద
సోమరాజును జిన్నసోమరాజును గాంచె వారిలో నాదిభూవరుఁడు గాంచెఁ
గొండప్ప నాతఁడు గోవిందరాజును గోనేటిగాంచె నాగుండరాజు
గోవిందభూపతి కొండప్పఁ దిరుమల రాజునుగాంచె గుండ్రాజునకును
దమ్మఁడయినకోన ధరణీశవుఁడుగాంచె, నరసరాజుఁ బోతనరణినాథు
సోమరాజు చిన్నభూవిభునిగాంచె, బాలరాజునతివిశాలయశుల. 57

గీ. తిప్పభూవరు సుతులలోఁ దిమ్మరాజు, కనియె వేంకటరాజుఁ దదనుజుఁడైన
పిన్నసోమధరావరుఁ డన్నరాజుఁ, గోనవిభు వెంగలక్షమాజానిఁ గాంచె. 58

వ. సోమరాజు ననుజన్ముండును దిప్పరాజున కగ్రజుండు నగు తిమ్మరాజుగుణంబు
లెట్టివనిన. 59

సీ. నిత్యప్రవర్తిత నిర్మలాచారంబు లశ్రాంతవిహితదేవతార్చనములు
నిరతధర్మవిచారనిష్ఠావిశేషంబు లనవరతార్యసేవాదరములు
సంతతాతిథిసంఘసంభావనంబులు ననిశవిద్యావిలాసాగమములు
ప్రతిదినకల్యాణబంధురోద్యోగము లసితాధ్వరోత్సవ సంభ్రమములు
నంతకంతకు నానాఁట నతిశయిల్లఁ, గుంటికాలాంధు ధర్మవు కుంటుమాన్ప
నాదిభూనాథుః దలపించె ననఁగమించె, బొమ్మనరనాయకుని తిమ్మభూభుజుండు.

గీ. బొమ్మవిభునితిమ్మ భూపాలకుఁడతండు, నాగమాంబయనెడు నాతివలన
సుతుల నతులశితియశోధనులనుగాంచెఁ, గోనవిభువనంతమానవేంద్రు. 61

సీ. వారిలోఁ గోనభూవరునితమ్ముఁ డనంతుఁ డెఱ్ఱమాంగనయను నింతివలనఁ
బాపరాజును భీమభూపాలుఁ దిరుమలరాజును వేంకటరాజుఁ గాంచె

నందుఁ బాపమహీశుఁ డాత్మజన్ములఁ గాంచెఁ గొండమాంగనయందుఁ గోనరాజు
నెల్లవిభుననంతు నిందుఁ గోనవిభుండు రఘునాథుఁ గొండమారమణివలన
వేంకటాంబయందున ననంత విభుని గాంచె, నతఁ డనంతభూజాని కీర్త్యంబవలనఁ
గనియెఁ గాశేరిరంగనాథుని దనూజుఁ, దత్కులం బిట్లు తామరతంపరయ్యె. 62

వ. పాపరాజున ననుజన్ముండగు నాగరాజునన్వయం బెట్టిదనిన. 63

క. ఆనాగధరిత్రీశాం, శానాథుఁడు గాంచె రామనరవరు సిద్ధాం
బానలినేత్రవలన, స్మీనపతాకుని పయోజనేత్రుఁడు వోలెన్ 64

క. ఏపునఁ జరియించెం బ్ర, ధీపాలకచణుఁడు రామవిభుఁ డహితనృప
వ్యాపారాపారమహా, కూపారాగస్త్య సదృశగురుతర మహిమై 65

క. క్షితిముఖలోకాంతరసం, వితతయశుఁ డనంతరాజు వేంకట ధాత్రీ
పతి వేంకటాంబవలన, స్సుతుఁ గాంచెం గృష్ణుబలనిషూదనభాసున్ 66

క. ధారాదత్తం బీవసు, ధారాజ్యము చేసెఁ గృష్ణధాత్రీపతి మే
ధారాశి బుధుల కరికసి, ధారాదత్తంబు స్వర్గతలముం జేసెన్ 67

వ. తిమ్మరాజు తనూభవుండును ననంతరాజు నగ్రజుండు నగు కోనరాజు గుణంబు లె
ట్టి వనిన. 68

సీ. వాత్సల్యతరతమత్వము చూచుటకుఁ బోలెఁ గల్పకద్రుమసీమఁ గ్రాలువారు
రమణీయ తేజఃపరామర్శకును బోలెఁ బంకజాప్తునిదూఱఁ బాఱువారు
ధైర్యప్రమాణంబుఁ దెలుపోయుటకుఁ బోలెఁ గిరిగుహాగేహాళిఁ గెరలువారు
గాంభీర్యపరిమాణకథ చర్చకును బోలె జడరాశిలోఁ బడినడుచువారు
నై చరింతురు నిఖిల దిశాంతరముల, హేతిహత భీతపరిపంథిభూతలేశు
లద్భుతంబందు టరుదె కోనావనీశు, దాన తేజోగభీరతా ధైర్యములకు. 69

ఉ. స్థిరజయుఁ డైన కోనసరదేవు యశోవనరాశి యాసుధా
కరునకు బొమ్మబంటి కలకంఠుని తొత్తుకబంటి నాకరా
డ్ద్విరదము చెక్కుబంటి ఫణిదేవుని కన్నులబంటి శారదాం
బురుహావిశాలనేత్ర తలముక్కలునై విహరించు మించుగన్. 70

క. ఆకోనక్ష్మాతలపతి, శ్రీకాంతుఁడు లక్ష్మిఁ బోలెఁ జిన్నమదేవిన్
రాకాకోకాహితముఖి, నాక్షత్తకణవివాహ మయ్యెం బ్రీతిన్. 71

సీ. వల్లభు నెదఁ గోరి యెల్లప్పుడును నుండు నిందిరాదేవికి నీడనంగ
మగని దేహములోన సగమై ప్రవర్తించు హిమశైలకన్యకు నెనయనంగ

బలిసమ్ముఖంబునం బాయకవర్తించు శారదాదేవికి జోటి యనఁగ
వరుసహస్రనేత్రుణాదరణమునుం గాంచు పౌలోమితోఁ బోల్పఁబోలు ననఁగ
సకలసాధ్వీజనంబులు సన్నుతింపఁ, బతియ దైవంబుగా గోరి పరిఢవిల్లు
విష్ణుచరణాబ్జవిస్రంభ విగతదంభ, చికురజితనీలరోలంబ చిన్నమాంబ. 72

క. ఆనలినేక్షణవలనం, గోనధరావరుఁడు కనియెఁ గొడుకుల నెల్ల
తమ్మనాథునిఁ దిమ్మమహీ, జానిన్ రవివిభులఁ బ్రసవసాయకనిభులన్. 73

వ. అందుఁ దిమ్మరాజానన్వయం బెట్టి దనిన. 74

ఉ. ధీవినుతాఖ్యుఁ డౌనతఁడు తిమ్మనృపాలకశౌరి దానెమా
దేవులయందుఁ బైఁడినరదేవవరుం బినకోనరాజు రం
గానవిభు న్నరఁగనసుధాధిపునిం గనియెం దనూజులన్
భావితవైరివీరుల సుధాకరనిర్మలకీర్తిహారులన్. 75

ఉ. పైఁడినృపాలకుం డనిన బంగరుపేరది నిక్కమౌటకున్
బైఁడివసు ధరావరుఁ డపారకృపానవరాశి నిచ్చలున్
బైఁడినసంతమాడు ధరపైఁ గనకాంబరమునం జనుం జామీ
పైఁడిగఁ జేయు నయ్యనసిపాలుని తేజము దానజాండమున్. 76

సీ. పరభూమిభృత్పక్షపాటవాంతకరుండు ఘనవారణారోహకరణదక్షుఁ
డరిబలమదభేదనాపాదిభుజశాలి హితసహస్రేక్షణాన్వితగాత్రుఁ
డహితపాకాచారహారి విక్రమశాలి సంతానకల్పితోత్సవభరుండు
శత్రువారవిదారి శతకోటి తరవారికృతసుధాహారసత్కీర్తియుక్తుఁ
డింద్రుఁ డాకోనభూపాలు నేలదొరయఁ, డేల ఘనుఁడయ్యె గోనభూపాలుఁ డనినఁ
గోనభూజానిసత్రవితాన, మొసఁగు, సత్రముల వెంటఁ దిరుగు నాజంభభేది. 77

ఉ. బల్లిదుఁ డైన కోనసరపాలకుఁ డాతఁడు గాంచె నూబమా
హల్లకగంధియందు సమిదగ్రరిపుగ్రహణోగ్రశాంబరీ
భిల్లుని నెల్లభూభుజుని భీకరతాకరవిద్విషద్విటీ
పల్లవుఁ దిమ్మరాజు రణపార్థునిఁ గస్తురి రంగనాథునిన్. 78

వ. ఆకోనరాజు ననుజన్ముల గుణంబు లెట్టి వనిన. 79

చ. వనజభవాండ భూభువనవల్లభు లెల్లరు నెత్తిగానతం
బని మొన షణ్ముఖస్థితి మహామహుఁ డౌనని సన్నుతింపఁగా
వనఁబనుఁజా వసుంధర సహస్రముఖానితి సంగరాంగణం

బానజనబాహు సంగరపుంగవు భృంగకచామనోభవున్. 80

సీ. కరభాతిదారుణసత్వసంఘాతవిభాసురారణ్యంబు పట్టణంబు
కమలబాంధవతురంగమవిశ్రమాస్పదశైలశృంగాగ్రంబు సౌధతలము
భయదమహాధ్వాంతపటలసాంద్రీకృతగహ్వరరాజంబు కనకగృహము
జంఝూనిలానేకసంజాతకర్కశకీచకధ్వానంబు గీతరవము
శూరసందోహనిత్యసంస్తూయమాన, విక్రమాక్రాంతధారుణీచక్రభరణ
భాసినిజభుజశ్రీరంగపార్థివేంద్ర, రణపరాఙ్ముఖపరిపంథిరాజతతికి. 81

క. శ్రీరంగప్రభుఁడాతఁడు, దారగుణౌధ్ర్యుండు కేశవాంగనవలనన్
వీరాగ్రగణ్యు వార్ధిక, భీరు న్రఘునాథు నహితభేదిం గాంచెన్. 82

వ. తిమ్మరాజాతనూభవుం డగుకోనరాజునకుఁ బ్రథమపుత్రుం డగు నెల్లమరాజు నన్వయం బెట్టిదనిన. 83

క. క్రమమున నాయెల్లధరా, రమణుండు కల్యాణమయ్యె రమణీయుల దా
దెమ తిమ్మమ యెల్లమ రం, గమ లను నల్వురఁ బయోధికన్యానిభలన్. 84

సీ. అందు దాదెమయందు నఖిలావనీనాథ పూజనీయుండు కోనభూపుఁ డుండుఁ
దిరుమలాంగన యందుఁ దిరుమలభూపాల వర్ధనవసుంధరావరయుగంబు
నెల్లమాంగనయందు నిందిందిరాలకాసుమచాపుఁడు చినతిరుమలవిభుఁడు
రంగమాంగనయందు సంగరాంగజహైరి మల్లనంతనృపాలమౌళి నేను
సుతుల ముదయించితివి జనస్తుతనిరూఢిఁ, బ్రథితయశుఁడైన యెల్లమరాజమణికిఁ
బ్రకటవాచావిశేషపురాణఫణికిఁ, సమదపరిపంథిసింధురశార్దూలనృణికి. 85

క. కదనమునఁ గోనభూధవు, ప్రవరంబులఁ బగిలి పోఁబు పరిపంథినృపు
ల్వైరుఁ భావ లీజెగమ లని, మవకరు లని గిరులవంద్రదూమదిఁ గొనుభీతిన్. 86

క. తిరుమలవరవరు యశ, మ్మురముఁగఁ దఱుచుఁగ నంతిమర్యశమ వెసం
బురహరుకంఠాశ్లేషము, కరమరుదుగఁ జేయు నీలకంఠుం డయ్యెన్. 87

మ. వరదాంతాగ్రణియై సమస్తవసుధావాల్లభ్యవిభ్రాజియై
వరదాధీశుఁడు మట్టివంశమణి నెవ్వం బాచుఁ బ్రత్యర్థిన
వ్వరదానంబునఁ దద్విపవ్రజ ముఖర్వస్థూళిఁ బ్రత్యర్థిన
వ్వరదానంబునఁ జేసి మన్నిగొను లేవా యెట్టిఁ చోద్యంబులున్. 88

చ. అవలుని నాశ్రయాళుఁడను నంబుజబాంధవు నాహవావని
దనపతి చేతఁగూలు విహతప్రకరంబులు దూఱఁబ్రాఁబను

క్కనినయినం దహించు వగ గానఁడు దానను నెంచ శక్యమే
ధనధనదాభు చిన్నవరప్రభు తేజము పేర్మి యేరికిన్. 89

సీ. నిమిషార్ధవిచ్ఛిన్ననీరంధ్రవిద్విషద్గురుశిరస్త్రాణము లొక్కఁడిగ్రుడ్డు
లభియాతి తనుధావసృగాపగాకోటి యాహారపాంబును ద్రాప నావుపాలు
కదనాహితామితగంధ దంతావళీగాత్రకాండంబులు కప్పగములు
పరిపంథిభూధవప్రాణసందోహంబులనిశంబు భుజియించు ననిలసమితి
గాఁగ నిరతంబుఁ బోషించుఁ గయ్యములను, జిన్నతిమ్మనరేంద్రుఁడు చిరయశుండు
దాయపైఁ బడి నాలుక ల్గ్రోయునట్టి, జిష్ణుబాహార్గళకృపాణ కృష్ణ ఫణిని. 90

వ. ఏతద్వంశసింధుసుధాధాముండును దిమ్మరాజునకు నగ్రజుండును మదీయ జనకుం
డును గోనరాజతనూభవుండుఁ జిన్నమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలంబు నగు నెల్లధ
రాఖండలు నఖండితగుణంబు లెట్టివనిన. 91

సీ. హరిపదాచలమహాధ్యాసులు గాకున్న హరిపదాచలమహాధ్యాసు లైరి
భృతమహావనమార్గరీతులు గాకున్న భృతమహావనమార్గ రీతు లైరి
బహులాభరణభీరుసహితులు గాకున్న బహులాభరణభీరుసహితు లైరి
ధర్మసంధాధీనకర్ములు గాకున్న ధర్మసంధాధీనకర్ము లైరి
వాసవాశాదికాశాచమూసమూహ, తాడితోర్వీచలద్రజస్స్థగితతపన
మట్లిమెల్లధరానాథమహితశాత, హేతిహతభీతమదవదరాతినృపులు. 92

ఉ. ఎక్కడఁ గాన మెల్లధరణీశ్వరు హేతికరాతిభీతిమై
నెక్కనిధారుణీధరము నేగని దుర్గదిగంతరాళముం
ద్రొక్కని కాననాంతరముఁ దోఁగని దివ్యనదీనదంబులుం
గ్రొమ్మెక్కని రాలునుం దినని మూలపలాశపలాశజాలమున్. 93

సీ. గాంభీర్యభవకీర్తి కలశపాథోరాశి వాచాలతాకీర్తి వాగ్వధూటి
భూమిభరణకీర్తి భోగిలోకస్వామి సాహసార్జితకీర్తి శంకరుండు
సంగీతజనికీర్తి జలజాతభవసూతి దాతృత్వకీర్తి సంతానశాఖి
ధైర్యధారాకీర్తి తారాచలేంద్రంబు వదనప్రభాకీర్తి వనజవైరి
గాఁగ విహరించు నిఖిలభూకాంతమౌళి, పటహభాంకారకారణప్రళయకాల
భైరవారావశంకానిబద్ధబుద్ధి, విద్విషద్వీరుఁ డెల్లపృథ్వీవరుండు. 94

సీ. ఝిల్లికాఝుంకారవల్లలతానిద్రితాహివేష్టితకంఠబాహులగుచు
దావపావకదగ్ధ ధరణీరుహశ్వేత భసితపాండురదేహపాళులగుచు

నభ్యంగదూరమహాజటీకృతకేశపాశభారశిరోవిభాగు లగుచు గహనధావననిదాఘప్రస్వేదజలసనీ సంగతిలసదుత్తమాంగు లగుచుఁ ప్రియసతీవామపార్శ్వమై చెరయుచున్న, నీశ్వరత్నంబు భజియించుచు రే యటించు నహితకాంతలఁ గాంతుల నడలఁజేయు, భూమిధరదాసిభుజుఁ డెల్లభూభుజుండు.

షష్ఠ్యంతములు.

క. ఏతాదృగ్గుణమణిగణ, జాతాతతకీర్తి భోగ్యశశఘనమనుసం
ఘాతాని 97

క. ... ... రాహుగ్రహోగ్రా
తురతరపరిపంథిమహాఖరాం, బురహారికి యజనపుష్టిపురుహూతునకున్. 98

క. అభ్రము వల్లభ ... ...
... ... భూభృద్భర్తృతికిన్. 99

క. పటహీభూతక్ష్వేడా, భటజాతీభూతబాహు ఫలితకరోరో
ద్భటఘటిత స్ఫటిపట పటు, పుటభేదన 100

వ. ... ... నాసమర్పింపంబూనినకథకుల్ స్థవిజయం బను మహాప్రబం
ధంబునకుం గథాక్రమం బెట్టి దనిన. 101

క. శ్రీనిత్య వైభవాస్పద ... ...
... ... జగముల వాగడన్. 102

శా. ఆశీతాంశుకులావతంస మనుజా పాస్థానసన్యాసముల్
వైశంపాయను జూచి యి ట్లనియె ... ...
... ... గోష్ఠీనా
కాశాస్యంబు పునః పునః శ్రవణ మయ్యా విూరు వాగ్రుస్స్వేగిన్. 103

వ. అని మఱియు సభాసదుల కానందంబుగా నభ్యర్చించి ప్రా ... 104

క. ... ... ప్రదనాభిరాజ్యవనితాజనతా
రతిరాజభోగసంపద, నతిలోకం బొనర్చెనయ్య యాద్యులలోనన్. 105

క. ఈదేశవిశేషంబున, నీ ... ...
... ... 106

క. అన విని కృష్ణద్వైపా, యనముని శిష్యుండు దలంచి యంతటి రాజో
జనమేజయభూవరయా, మనునం ... ...

గీ. అందికొన్నాఁడు మన్నాఁడు కంచుతేని, యెల్లసిరులను నెల్లయెూ యొవ్వఁడున్నఁ

క. పేవనగరిపాటి కోటలు, పదిగలవవి వజ్రమణుల పనులవి యెల్లన్
మొదలితెగ మూఁటఁ దేరులు, మదకరులు హరులు రాజ్యమాన్యము లందున్.

ఉ. అన్నిటి కన్ని శాలలు తదంగవిలక్షణవర్ణరత్నసం
పన్నతభాసిలు స్వర్ణపంచకవీథులు వస్తుశాలలుం
గన్నవిరెంట శ్రీనికి నగళ్ళు విరాజిలుఁ దక్కు నిర్భరం
బిన్నవె బంధుగేహములపేర్కొనఁ గ నెంతయొ వీటికోటనున్. 119

సీ. శాలిపాలకబాలికాలోకనములు చేఁ బరిపాలఁగ వెంటఁ బఱచి పఱచి
యగడితకదలి నౌరగచలత్కన్యామీఁదఁ జారలు సాచి యీఁది యీఁది
తటముహుర్ముహుర్ముహుశ్చత్వరద్వాజిరాజితో గగనవీథికిఁ బుటం బెగసి యెగసి
చెలితనూఁకుల నింగిజీర్వాద గేహనప్రముల నిచ్చెన లేకప్రాఁకి ప్రాఁకి
బహలి పథికానలోకము ల్పస్పలింపఁ, జేరుఁబో వారగణికా కటీరతటుల
చిల్లజహన్లు చిలువలుత్ఫుల్లకుసుమ, రసవిషము గ్రక్క నిలుపోపరాదుగాని. 120

చ. లలితమలైన యాపరిఘలందగు మేడలవారభామిను
ల్నెలపొడుపు ల్గనంగొనుచు నిల్చనొయారము చూచి ఖేచరు
ల్తలఁపులఁ దమ్ముఁ గోల్పడినఁ దద్వటవీరభటప్రభావము
దెలిపి మరల్తురొయ్యన నతిప్రియభాషలఁ దత్తలోదరుల్. 121

ఉ. వాడెడుమోముఁదామరల వాసనఁ గట్టుచు దివ్యదంపతు
ల్వాడెడు నేలనాఁడు నవలాగమి యుప్పరిమేడలెక్క జ
వ్వాడెడు కౌనుదీవలొలయంగఁ బురంధరుగాఁదిగీతము
ల్వాడెడు కిన్నరప్రమదల న్వీగుచు నంతరాంత వేళలన్. 122

సీ. ఆపెరు లమరలోకాలోకమునకెక్క జగతిఁ గాఁగలదేమొ గగనభాగ
మాదంతులు కులాచలాలానమునంగోన్నఁ గుమ్మిరం మనేమొ దిక్కుంజరమ్ము
లామావులాక్రోవ కలఁతిదాఁటులు దాఁట సరిపీఖినను నేమొ తరణిహయము
లావీరభటులు సాహసపు సాములఁబూయఁ బైపూఁత యగునేమొ బలపరాగ
మాచకోరాక్షుల కటాక్షుమందు నేమొ, సాంగముగఁ జూడ సామ్రాజ్య మంగభవున
కాపురము కాణయాచియై యమరునేమొ, కాఁపురము సేయ వీరశృంగారములకు.

మ. పరిఘావారిధి వజ్రవప్రఫణిరాట్పాకంబు ప్రాసాదమం
దరసాహస్రముఁజుట్టి క్రొమ్మెట్టలనూ నాసైంధవోచ్చైశ్రవో
ద్విపసైరావణకోటి ముఖ్యపరిపీఠనాతతత్సంపద

త్కరలక్ష్మిం దగి రాజధాని జితనాకస్ఫూర్తి మించు న్మహిన్. 124

సీ. సతతశ్రుతిస్మృతిక్షుణ్ణభాగ్యతఁ దానశీలమై సదాచారకలిత మగుచు
సత్రాసకృద్రసస్యందనవ్యాపారములఁ దెలుఁగంటి విద్యలు నడుపుచు
హంసరథాంగబలాభిరామసరోచిరాహ్లాదభరితమై యందమొంది
ప్రౌఢభుజంగవాక్ప్రాబల్యముఖరమై కమనీయవనమాలికలఁ దనర్చి
వింటికంటె నేమి వెలితి నానచ్చోట, జంపుగను నీలానిలింపగణము
చూడమే జపాప్రసూనసన్నిధినున్న, స్ఫటికమెట్టులున్నఁ బ్రాప్తదీప్తి. 135

క. కుధరశరాసను శౌర్యము, మధురశరాసనుని సౌకుమార్యము గలవా
రధికరథికు లధిగతనిర, వధికయశు ల్సూర్యసోమవంశజు లందున్. 126

క. పెనగరిగరిడికందుఁ, బదింట నైదింట వచ్చి పనివిన్న కేళిన్
బొదువఁబడి చూతు రెల్లరుఁ, గొదమపులులవంటి రాచకొడుకుల వీటన్. 127

క. వేలాసృష్టికిఁ బ్రతియనఁ, గాఁ లోఁగిరి గాక రజతకాంచనమణులం
గైలాసమేరురోహణ, శైలములకు మాఱు సేయఁ జాలరె వైశ్యుల్. 128

సీ. ఓర్చునాఁగలిఁ దూర్చి యొకకొంత యెత్తిన ఫణిరాజు తలగుట్టు బయలుపడదె
మొనయించి కులుగాడెములలోన వేసిన జమునిదంతకు వెన్ను సందువడదె
అద్దినేఁతకుఁ జొచ్చినపు డున్నదీవితోఁ జైయాలుదీవులు పైరు గావె
యాగిఁ జేయఁగినఁ బ్రోగైనపంటకు జగము లన్నియు గడఁ జాలుఁ గావె
దొయిదలనోపలు నలయఁ జోరరు గాకట్టు పేర్య, నేల యనుచుఁ దగిన నేలవలన
నన్నివస్తులు పొలఁగనిపించుఁ ద్రైలోక్యభద్రకరులు వీటిశూద్రవరులు. 129

చ. చిలుకకు మావికిం బగలు సేయకురే లతకూనలార వే
పలుకులు వచ్చునీఁద బలవంతుఁడు కంతుఁడు రేపు గుబ్బలై
కులుకక పోవు నేడలముకొన్న నునుంజనుఁబూప లంద్రుఁ బ్రే
మలముడి కాంద్రుఁ బండిపను మావిడితోఁపులఁ గాపుఁగాంతులన్. 130

గీ. పూవుఁ లంగళ్ళలోఁ జల్లపూటవీటఁ, జేడియలతోడ బేరంబు లాడునపుడు
తగులు విరిమాట తరితీపు ముగియనీక, జట్టి యొకమాలికకు నైన జాణలకును. 131

వ. ఎట్టులంటేని. 132

ఉ. నీవిరిపంద కేమి వెల నీసిగ కెంపులదండ దాపకుం
గోపమొ క్రేవయో యెమరుఁ గొల్వని యర్థము గోఁచఁ బాసిసం
క్రేవ ఘటింపఁ గన్నె విరికెంపులనింప పరస్మితప్రసూ

నా పలి క్రేన క్రేంకమధురాధర బింబశిఖాతటంబునన్. 133

క. ఎవ్వరికో యిరువురిలో, నెవ్వరికి నపేక్ష సేయ నితవగునన(గా
నివ్వని కింపులమాటల(, బువ్వులచే రెత్తినట్లు పుట్టుం బొంతన్. 134

గీ. తరుణి నీవు చూడ విరిదండదానవా, తగులుదండదాన వగుదుగాక
యనుచు జాణ గట్టు(గనునవ్వుదండ, యప్పువ్వులావి కట్టు(బువ్వుదండ. 135

ఉ. ఈవిరిదండ కొప్పి మణియిచ్చిన నీవిది యేమి యిచ్చెదం
బోవు(గదా బళీ తెలిసె(బో వెలిదండకు నేను నాటనా
పూవులపూవుబో(డి ముడిపూవుల దండలదాని(జేరరా
దా! వెలయాలనాయనను దద్విట లీలకు(బుష్పలావియున్. 136

వ. మఱి యన్నిదిక్కులం జొక్కులు గులుకు పలుకుల(జొక్కంబులై రొక్కంబుల ధిక్కరింప నవి యట్లుండె. 137

క. ఈ తీయతీ(గ నవ్వున, కీతనులత కెత్తునచ్చె యెత్తయ్యోనె నీ
చేతివిరిదండ యను యున, చేతోభవు పుష్పలావి చీరదె మరలన్. 138

ఉ. ఆనగరంబు గంధవహు(డంగడివీధులనాడుచుం గుంకు
సాని పిసాళిగందవొడి సన్నపు(గుంకుమపూవు(బో(చ లే
మేనియు(జొచ్చి యెత్తికొని యిచ్చకు వచ్చినత్రోవ(బోవ(గా
నౌనని పెట్టికట్టి యొక(డైన మరుం గిడ(డెంతముద్దొకో. 139

సీ. కొలుతురా చనువు గైకొన(గ(బుష్పాంకులార పదరేణువులపొంత(గుదురుకొను(డు
కలతురా సహవాస మలరు(దేనియలార వలిగుబ్బచెమటల(గలసికొను(డు
తగుదురా చెలిమి కుద్యానవాసనలార మేనితావుల నత్తమిల్లికొను(డు
అగుదురా తో(బుట్టు లళికుమారకులార కురులతో ముచ్చటల్గాడ(గికొను(డు
పోలు నని యేచి వాని నప్పొందుపట్ట(, దారసిలు(దళ్లుపై(జల్లు(దార్చు(గూర్చు(
జేడియల నాటకొండల నా(డునా(డు, మధురసాకూతసాకేతమారుతంబు. 140

సీ. పరువంపుమొగ్గలు విరియింప(బువ్వారు(దో(టకు(దుమ్మెపదా(టు(దేఱ
విరికి క్రేవ(గగు తేనె వెదలింప నేలని పుప్పొడి కనుజా(టుబూది చల్లి
వలపువసంతమై వలులువాడల నాడు వలపువీసరవోక నిలువ(గావ
నలుక మోములను వెచ్చులు రేచి కలయింప(గళి రే(గు పనులపై నల(త(దీర్ప
నల(తిగ్గైయై చూడ నల(తియై మెల(గుచుండు, సకలవీథుల వాకిలి శంబరారి
కేళిగలయును వాసనాప్రేరితాళి, నీరుశంబగు సాకేతమారుతంబు. 141

గీ. చెవరిపాలు నగులు షోపవిూఁదిప్పూవిల్లు, రత్న మడిన చివురు బత్తళికయును
జెలువు వేగుఁబోక వల్లెలని యూఅట, మసకొసాంతరముల నొకట వీట. 142

ఉ. నైపుణపేటికావివిధవాసన లుప్పతిలంగ లోనఁ బై
నాపవనప్రసూనరజ మంతటఁ గప్పికొనంగ నుండుఁబోఁ
బైపయిఁ దావిగట్టు వలిపంబున జొట్టిటుఁ బెట్టినాఁడు గా
నోపు జవాదికోఅయని యొప్పుకొనం దగుఁ బ్రోలు భూవరా. 143

క. వలదుపవనవాసనలం, గలవిపణుల మృగమదాదికము గమగములన్
వెలుపల లోపల వలపులు, గల నునుఁగప్పురపు బరణిగా కదిపురమా. 144

వ. అట్టి సొంపులకు బట్టైయున యప్పురంబున కధీశ్వరుం డతం. 145

సీ. వైవస్వతమనునాసావిభి నెవ్వాఁడు డిగ్గన వెలుఁగొందె డిగ్గ నుతికె
లోకలోచన మైనయాకాశమాణిక్య మెవ్వాఁడు గాంచె నింటిమొదలు
కిటికచ్ఛపగజాహిగిరు లేవు రెత్తిన నేల యెవ్వాఁడు వలకేలఁ బూనె
సత్యలోకాధీశనిత్యానుసంధేయు నిలువేల్పుగా నెవ్వఁడిలకుఁ దెచ్చెఁ
దండ్రి తుమ్ముఖలము తరణివంశమున ము, క్తాఫలంబు ధరణితపము ఫలము
ఫణిశయానుకృపను ఫలముతండి తద్వాకు, జనవిభుండు రాజచంద్రమౌళి. 146

ఉ. వేలుపు లౌనసం బుపవి వేలుపు లిచ్చలఁ బిచ్చలింప నే
వేలుపుఁగొల్వనెల్ల కలవేలుపు వేలుపురంగశాయి న
వ్వేలుపు బంతికి న్మొగము వేలుపుగా యని కోరికోల్చురా
వేలు పతండు వాల్చుఁ దోలు వేలుపుగొంగ యనంబ్ర సిద్ధుఁడై. 147

మ. అనిపల్కం జనమేజయుండు మునినాథా యెచ్చటం గెల్చె ఘో
రనిశాటప్రతతిం బితామహగృహార్చావిగ్రహంబైన రం
గనివాసిం దనయింటి కెట్లు కొనిరాఁ గాంచె నిత్వాకుఁ డ
జ్జననాథాగ్రణివార్తలఁ దెల్పుమన వైశంపాయనుం డిట్లనుణ. 148

సీ. భూనాథ విను జగత్పూజ్యసామ్రాజ్యంబు శతమఖభోగంబు నతిశయంబు
వెనుప వైవస్వతమనుకుమారుఁ డయోధ్య సుఖమున్న నారదసఖుఁడు వచ్చి
యతనిచే నర్చితుఁడై లోకవార్తలు కొన్ని వకాణించి మున్న నలువ
తపము సేతయుం రంగధామంబు ప్రత్యక్షమగుటయు నిలువేలుపుగ నొనర్చి
యతఁడు శ్రీరంగపూజల నాచరించు, క్రమముఁ జెప్పినఁ బరమభాగవతుఁ డాతఁ
డెవ్వటఁ దపమాచరింతు నే నెప్పుడు గాంతుఁ బద్మజాఁ దన గన్ననిధి యన్నఁ బర్వతుండు.

మ. పరమబ్రహ్మజ్ఞ సరస్సరిష్వనగిరు ప్రఖ్యాతము ల్వాసమే
నరనారాయణసంయమిప్రవర నానాపుణ్యగాథారమా
స్వర్గసజ్ఞాంకకీరవృద్ధ సురావాసప్రీతదివ్యర్షిభా
స్వరమా నాబదరీవనంబుకరణి న్వాక్రున్వరే దేనియున్. 150

సీ. ముని శిష్యసల్లాపమున నున్నఁ జెంగటఁ జంచరీకము ఝుంకరించువేళఁ
దపసులపై రంచుఁ దలపోలంబునఁ బోవు ఘోకము నీవరిచేసు మేయువేళ
వ్రతులు కాషాయవస్త్రము లారఁగట్టినఁ బ్లవగపోతము చెట్టు ప్రాఁకవేళ
మానులమణులువో దీననున్నవియంచు నంచ తామరకాయ చించువేళ
నేమనఁగవచ్చుఁ గొనిచూడ నెవ్వఁ డెఱుఁగు, నజభవాముల కైనసత్యాద్భుతంబు
బదరికాశ్రమవాస్తవ్యపారికాంక్షి, వివిధనియమోపచితతపోవిభవమహిమ. 151

సీ. ఆశ్రమస్థలరక్షకావరణంబుగాఁ గంపకోట ఘటించు గంధకరటి
యుటజాజిరంబుల నూబి పాఱఁగ గ్రొచ్చి యేటికి ద్దినివైచు నేకలంబు
మునికుమారులఁ దోడికొనిపోయి యడవిలోఁ బుట్టతేనియ త్రవ్విపెట్టు నెలుఁగు
పావముండ్లు చెలిపి తపోధనుల్చనుత్రోవ ఘంటాపథము సేయుఁ గాసరంబు
జపతపోమనుగాఢనిష్ఠలకును బ్రతి, బంధకము సేయు రాక్షసభటులమీఁద
నెవ్వుఁ గల్పించుకొనిపోయి గెలిచి వచ్చు, నచటికంఠీరవములు సంయముల్ప్రోల.

గీ. సంయమిక్రతుహుతేరసాశనము మఱఁగి, యగ్నిభట్టారకుఁడు నిచ్చలచట నుండ
నతనియొకిరింతయేడిక యనుదినంబుఁ, గొండగొఱియల బెదరించుచుండు బలిసి. 153

క. భారతవర్షప్రభు వగు, నారాయణు బదరికావనంబ కడ పయః
పారావారము ... ... గాఁగన్. 154

క. విచికిత్స లుడిగి చేసిన, నచటికృతము కోటిగుణిత మై ఫలియించు
న్వదియించితి నని పర్వతుఁ, డచిరద్యుతివోలె నరిగె నంత నతండున్. 155

ఉ. అప్పుడనప్పుడమి నూతకటారికోలలా
కొత్తులుఁ జిన్ననాఁ డరుల నోర్చిన సుద్దుల కాని దండురా
సత్తువలేని రాచముదుసళ్ళ నగళ్ళకడం గుమారకా
యత్తత నుండఁ బంచెను సమంచితనీతివిచారదక్షుఁడై. 156

క. , ధీనము సచివవ్రజంబుఁ దెఱఁగొప్పసుధా
ధీనము సుతశతము నయా, ధీనము గావించి నిజసతీసహితుండై. 157

వ. రథయానంబున.

సీ. పుణ్యసరోగణ్యభూములఁ బేర్కొనఁ జనుచు నొక్కెడ నొక్కవనమునందు
నొకసరస్తటమున నవిరతక్రియాకలాపములు నిర్వర్తించి సముపవిష్టుఁ
డై యుండఁగ వసిష్ఠుఁ డాగమించి సమాచరించుసపర్యలూరీకరించి
త్రిపదీగతత్రివేణీధర్మకలిత మష్టాక్షరమంత్రంబు హరిపరంబు
పిలిచి యోపలవలకేలు నిలువరించి, చదివె నాతని దక్షిణశ్రవణవీధి
నపుడు తచ్చిత్త మానంద మనుభవించె, నమ్మహాముని యంతర్హితి నధిగమించె. 158

వ. ఇవ్విధంబున నధిగతపరమార్థుండై యప్పార్థివోత్తముండు తనచిత్తంబున నెట్టికో
లు ఫలించెనకా తలంచి రథారూఢుండై చని కతిపయసరస్సరిదరణ్యగిరివరసము
త్తరణానంతరంబున నెదుర బదరీవనంబుం గని మునిశ్రావితలక్షణప్రత్యభిజ్ఞ నెఱిం
గి శతాంగావరోహణంబు దొరంగి కురంగీపురోగమనిర్దిష్టమార్గసులభప్రవేశంబును
చూతలపనసపారిజాతసరళసహకారాదిసాంద్రతామిహిరకిరణనిరాశంబును గ్రమజ
టాపటనపరాయణవటువినిక్షిప్తవిస్మృతసరస్తటసమిత్కుశగ్రహణనియుక్తప్రతూలి
తపాణియుగప్లవగపదపద్యాను ధావనవర్ణనీయపదవ్యాహవ్యసకాశంబును కుమా
రమరుదుపరిచంక్రమణసముచ్ఛలితసురభికుసుమగర్భీకరణావసర సమున్మిలితశిర
శ్రుతివనితాలంకృత కబరీభరవిశంకితహోమధూమనిరంతరాకాశంబును దదాగమవి
తర్కిత నిజతపశ్చరణనిశ్చయ పరస్పరవిజ్ఞాపనపరచతుర శారికావచననిర్దేశంబును
నభిమతగ్రంథసముపక్రమసమర్చనసమయసమాసీనగురుశిష్యపురఃప్రసవఫలనగ్నివనదే
తాకరకమలపూర్వోత్తరదక్షిణదృశ్యాదృశ్యతాజనితవికచస్వకీయవదనవిలోకితశుకనిక
రప్రపంచితకించిన్ముఖరవాసరేశంబును నగ్నిష్టోమాదిమహాధ్వరభాగభోగాభూతస
ర్వనిలింప సమాగతిజ్ఞాపకయాగశాలాబహిర్భాగభాగ్యరావణస్వాకృతభోజినీభూతకర
శీకరపిప్పలపలాశంబును దపఃప్రారంభ పరిణామప్రవర్ధనదశాంతరప్రసన్నపరా
దృష్టహరిహరబ్రహ్మసంవర్ణనసంక్రమప్రమోదితనమోంతనిగమాంతస్తవపాఠకబ్రహ్మరా
జర్షిపరిష్కృతప్రాగాదిదిగవకాశంబును నగుబదరికాశ్రమప్రదేశంబుం గనుంగొను
చుఁ దనయోపలఁగడలు తుదలు దోఁచని తత్తదతిశయంబులవాఙ్మానస గోచర
త నూచింపనిలింపస్వాంతపంతావళాలానంబగు నారాయణస్థానంబు సొచ్చి య
చ్చోట సంక్షోభవించిన విరించసము లగుసంయములం గమలాక్షీసమేతుం డై సేవిం
చి దీవించిసంభావించిసం బోధలి తదీయపరమోపకారంబున నుచితప్రకారంబుగా
దగ్గఱి యగ్గరుడధ్వజు భజించి నిజరాజధానికి సపరిజనకథంబుగా రథం బనిచి
యందు. 159

క. దినముఁ గనువిందు సేయఁగ, మునిగృహముల వన్యభోజ్యములఁ దృప్తుఁడై
మనుతఁడయ్యుండె నంత నయం, బునకుం బనుపఱచి దేహముం దైవమతిన్. 160

క. సతిపరిచరింప విమలవ్రతుఁడై గురుఁ డగువసిష్ఠవాచంయముఁ డా
గ్రతపంబుఁ జేసి యుత్కృష్టతవడసిన మంత్ర మచట జపియించె వెసన్. 161

చ. అడుగున నంగుటంబు నఖరాగ్రము మేదిని మోపి మోవిలో
నడిచెడు మూఁడుమాటల మనుప్రవరంబున ధర్మమైన య
య్యొడయుని వెంకిమీఁదఁ బొడవుప్పఁగఁ బుట్టలువోసె భామముం
బడమటికొండపై నిలుచుపాటికి బైట శిరంబు దార్కొనన్. 162

చ. ఒఱగక యిట్లు పాదనఖ మూఁది జడల్వెడ జాఱి మాళిపై
గిరిగొనితోఁచఁగా ముకుపుఁగేలఁ దపం బొనరించె భూవరుం
డెఱిఁగి యొఱింగి యెప్డు దనయేలెడునాట నధర్మమట్లుగాఁ
బఱచినపాటు కట్టి కుడుపం జనునో చనదో విధాతకున్. 163

సీ. క్రాఁగిన వినువీథివేఁగి డిగ్గిన గాడ్పు ధరఁ ద్రొక్కి దిద్దిరఁ దిరుగ నెగయ
వ్రేగు వ్రేసినచోట వెడలిన శేషరత్నప్రభ గోత్రభిద్ధనువు మెఱప
వెచ్చనియిలు వేఁడి వెలుఁ గనుడియాస లుడిగి లోకము మూచ్చనుడిగి వడఁక
వలపు దుమ్మై వియోగుల యేపు లుడివోయి యలరు పుప్పొడులు చేఁటఁబడఁగ
మిడియ నెండ గాయ జడివాన గురియఁగ, సీతుగదుర వృక్షజాతు లలర
నగ్నిలోన బయల నప్పుల నప్పుగో గణముఁ బ్రోలఁ జేసెఁ గడిదితపము. 164

చ. అతఁడు తపంబు సేయఁగ భయంపడి యింద్రుఁడు దివ్యభామలం
బ్రతిమఘమాసముం బనుచుఁ బంచిన వా రరుదెంచి తత్తపః
ప్రతిభకు దృష్టిదోషములు వాయఁగఁ గమ్మని లేఁత నవ్వులం
జతురకటాక్షచంద్రికలఁ జల్లుదు రింతియ మాటిమాటికిన్. 165

గీ. కడఁగి యపుడ కాదె కర్పూర తిలకకుఁ, బిలిచి ప్రియముఁ జెప్పె భిదురపాణి
పంతమాడెఁ జూవె బలభేదికొలువున, నదియునంతరాయ మాచరింప 166

వ. అమ్మందగమన కిందుకందర్పమాథ పమందమారుతంబులు సహాయులుగాఁ బ్రార్థించి
కొంత మంతనంబుఁ దలపెట్టి. 167

సీ. పగలు వెన్నెల గాయఁ దగవు గా దనకుమీ యింతి నవ్వుల వెంట నింతుగాని
యలయించువిలుగాని యలవడ దనకుమీ తొయ్యలి బొమతోడఁ దొడుదుగాని
బయటఁ బూవులు పన్న బాడిగా దనకుమీ యింతినవ్వుల వెంటనింతుఁగాని

మలయంబుపైఁ గాని వలనుగా వసకుమీ వనితగుబ్బలు సోఁకి వచ్చు గాని
రాచతఱిసి మీఁద నేసి యాకరిప్పగ, తిలక విలసనంబు గులుకుసఖుడవు
చంద్ర కుసుమశర వసంత మందసమీర, యనుచు నెచ్చరించి యనిచె వల్జి. 168

క. హిమరుచి కస్తురి పుష్పాకర, కుసుమరగంధవహులపుడు కోమలి లీలా
సమగ సమద నిశితకటా, క్షములను నాసీగఘటులు గాఁపుగ కలిగెన్. 169

వ. ఆచ్ఛాలలో హేమాములు కొంపలు కామాదులముందే దగుటపుం వగం గలుం
దనుఁదడింప. 170

క. అచ్చెలువ మగువ మగతెగ, నెచ్చెలి జత దోయితోఁజని లతాసనికి
న్వచ్చి పని ద్రిప్పెగామని, ముచ్చెచ్చమునఁ దపుడు రాజముని గనఁబడిగెన్. 171

వ. మ్రొక్కియచ్చేడియనుం జూపిననదియు.

ఉ. అంబుధియల్లుపట్టి మన యచ్చరజాతికి బానవేల్పు. శ్రీ
తాంబరుఁ డెట్టు లట్టి హృపయంబున కెక్కె సితం పటంచు దూ
రంబునఁ జాఁగి మ్రొక్కె ముని రాజున కోడిశిఁ బొమ్మటంచు గ
ర్వం బతి వచ్చి కంతుఁ డటువైచిన వాసవకైదువో యనన్. 172

క. అటులు ప్రణమిల్లి దివిషత్కుటి లాలక రాచ తపసి కొమరుఁగని బాలా
జటులా వీరికిఁ దాలిమిఁ, జిటిలిచి యేనెప్పడొక్క సిగ ప్రేయింతున్. 183

మాలిని—అనుచు నతని మ్రోలన్, హావ భావాదిలీలన్.
జెనకొక మకరాంకుం జేయు తీయంబు చిల్కన్.
దనస ఖులును దానుం దమ్మి నెమ్మోము తావిం
దనిసి కొవమతేటుల్ తందనాలు గ్గడింపన్. 174

వ. వనవి నోదంబున కుంజొచ్చి విచ్చలవిడి విహరించున వసరంబున. 175

సీ. బెలకుల క్రొవ్వాడి వలచి వచ్చు కటాక్ష మలతి పొన్నల పొలు పార్చియార్చి
చలువతోఁ దియ్యంబు సగపాలుకలసిన పలుకునకొక మొగ్గ విలిచి విలిచి
మోఁపులొయ్యనసాన నోలవాడెడునడ నెమ్మిబోదులపాల నెరపి నెరపి
తళుకుల నెత్తావి కులికిపోసినగుబ్బ లెలగాడ్పులకు నెఱక్కలిపి కొలిపి
చిగురు చిదుమఁబోయి చిన్నారిపొన్నారి, మించుముద్దుఁ జక్కడించిడించి
యింతనంతఁ బొలసె నెలనాగ యొమ్మెటి, మదివిరాళిపెనుప నపను వేఁచి. 176

క. మరదితిగా మునువలఁగొన, కెఱగితిసని మరలవచ్చి యెలనాగమునిం
జెఱుకువిలుకాడు వాడిన. మెఱుగుంబోఁగనఁగఁ జొచ్చె మెయి జిగి నిగుడన్. 177

వ. అయ్యవసరంబున. 178

క. కసరి పొసరిల్లు వెదలఁగ, నొసలొక తలిరాకు దాఁకె నునుగాడ్పునకుఁ
భసలగుణ మెక్కు వెట్టఁగఁ, గుసుమశరాసనుని విల్లు కుసుమకువితిగన్. 179

క. అందున వెఱగందియునా, కందర్పుఁడు నవమ్యుణాలగదయనఁగా గు
ర్వింద విరి సురియయఁగాఁ, జెందిరతూపనఁగ జిగురుఁ జేయమ్మనగన్. 180

క. గొబ్బున గొబ్బునఁ జేసికి, నబ్బిన కైదువులఁ జేసికి యాడిన చెనకుల్
జబ్బునఁదుఁగాని యేమిటి, మబ్బొరయావ ముని మనస్సమాధి జ్యోత్స్నన్ 181

క. సోముని వెన్నెలతోఁపులు, నాముని క్రొవ్విరులుఁ బూజలట్లైయుండెం
గా ముని పసలాముని దెస, భూమిని హరిభక్తు లఖిలపూజ్యులు కారే. 182

చ. మనుతనయుండు నంతట సమాధి సమాపన వేళ నైన లో
చనములు విప్పి ముందటఁ బ్రసన్న పరిస్ఫుట బింబ మొప్పని
ల్చిన నెల నిల్వుటద్దము వలెన్ మెఱయంగ మరుండు మాధవుం
డును ననుగాడ్పు మేనులకు నోఁచఁగ నచ్చెరలాటలాడఁగన్. 183

వ. నిరీక్షించి భయంబునం జనుదెంచి. 184

సీ. గళితచ స్వేదాంబురత పదాంబుజుఁ డైన పంచబాణుని కేల పాద్యమనఁగ
విరహిణి కన్నీటఁ గరములు కడిగినా, దమృతదీధితి కేల యర్ఘ్యమనఁగ
కదిసులే పేనోటఁ గాలూపఁ జలి గాడ్పు దొర కేలకుఁ బరిస్తరణమనఁగ
గమ్మని పూవెల్లఁ దుమ్మెదకని పెట్టుఁ బుష్పాకరుని కేల పూజయనఁగ
సిగ్గుపడి నాఁడు చిత్తంబు చెఱుపఁబోయి, యచ్చరలకేల కుశలంబు లడుగుటనఁగ
జేసి నాతిథ్యములు తొల్లి మోసులెత్త, నట్టితయకాపరాధుల కత్తపస్వి. 185

వ. అప్పుడప్పుష్పకోదండాదు లొండొరుల మొగంబులు చూచికొనుచుఁ దమలోన. 186

క. తలఁకరి తలలూఁచిరి వెల, వెలఁబారిరి వెఱఁగుపడిరి వేడుక పడిరీ
నిలుకడ యీతాలిమి యీ, గెలు సంబద్ధి యోరికింగలవనుచున్. 187

వ. అంతనుం గందర్పుండాచందంబు దెంపంబున పలపోసి. 188

చ. కలువలవిందు నక్కమును, గమ్మకొలంకుల గాడ్పు క్రుంకు చె
ల్వలజపలుకఁ వసంతువనవాసము క్రొవ్విరి కత్తికోతలున్
వెలలి నాడు మాధుకరపృష్టి విశిష్ట గుణంబు నెంచియో
చెలిమియుఁ బ్రేమయుం బొదలఁ జేసె మహాముని యాతిథేయముల్. 189

గీ. మరులు దోఁ పెంపొందె మాచేయదనుతెల్ల, నిట్లు వట్టివగుచు నెట్టనడిగ
గాన యెదపట మమ్ముఁ గైకొని మాపినా, దట్టిగంత తపస్వి నుతిగ పూజ. 190

వ. అని తనమ్రోల బ్రాంజలియైయున్న రాజర్షి నాలోకించి. 191

గీ. నను జయించితి వేలయ్య మనుకుమార, యిఱుఁగెఱుంగ జగంబెల్ల నెఱుఁగునన్ను
నెవ్వరేమిగారు నాయెటుదాఁకి, యమ్మనీబుద్ధికెదురెక్కుడయ్యెఁగాక. 192

క. అనిమిషరాజాదులునా, నా వింటికి మారుమలసినారా హరుఁడున్
నను జిక్కులువెట్టియునా, కొనకూతనవోడిపోయె గ్రోధంబునకున్. 193

ఉ. ఎన్నటిమాట నీ వెఱుఁగుదే తుహినాచలమాటఁ మేనకం
గన్నులఁ జూపి యంపసెసఁ గ్రాచిన కాకకుఁ జల్లఁజల్లదా
రొక్కన్న విరాళినాఁటి వలిగొజ్జఁగి నీట జుమయ్య ధాత్రికిం
బన్నిన కొండకొండ యొకపాటునఁ దాల్చెఁ బపంక మిప్పుడున్. 194

ఉ. పుట్టుము ఘోతరాసు లిటు వుట్టఁగఁజేయుట కెత్తికొన్నఁదో
బుట్టువు పూన్కియాడు మగపుట్టువు లన్నిట బందుకట్టి యే
పెట్టినచిక్కు గాదె గలిపించె ప్రసూనశరంబు పంచి కొ
న్నట్టి పనుల్ వరించు నుభయాత్మకమైన ప్రపంచమంతయున్. 195

క. తూలక తులిచెంబననునిఁ, జేలక తేలించెజలధిఁ ద్రిప్రాఁలునిం
డ్రేలక వ్రేలిచె నీమొదఁ, జాలక చాలించెఁ బ్రసవశర మాకడెకల్, 196

పంచచామరము—అభీష్టసిద్ధినీకగున్ మహాత్మ పోయివత్తుమా
ప్రభుండు వజ్రపాణిమమ్ముఁ బంచె నివ్విశేషముల్
లభించెనంచుఁ బల్కి యబ్బలంబు వెంటరాఁ గుభృ
ద్భేదిపాలికేగి చెప్పె విప్పివిప్పియంతయున్. 197

సీ. మసమసకలువాఱు ముసలికన్నులు విచ్చి నేలసేర్పరయంగ నిలువఁబడుచు
నూఁతకోల కెలంకులరయ ముందటనార్చి కడకుఁ జంకులు ద్రోచియడుగులిడుచు
బలుచప్పడెద్దియే నలతిస్లై యేతేరఁ దనమంచి చెవియొగ్గి పవుల వినుచు
గద్గదస్వరము బిక్కయెలుంగు తోఁగా దసెలఁగహరిస్తుతుల్ చేసికొనుచు
వచ్చి ప్రాబారుఁడొకఁ డిచ్చపాణిసాచి, తడవి నీవెవ్వరన్న నేత్రములు మాకు
మిగుల నొప్పవురాజర్షి వగుటదోఁచెఁ దపముబహువిఘ్నమీవెట్లుదాల్చితనని, 198

గీ. దర్పణంబులేకతనమోముగనరాదు, దానసైన వెన్నగానరాదు
కన్నులొప్ప నెంతొసనమోఁప్రుఁ జెప్పుడా, యెఱుకచూపకాంచునెల్లయవియు. 199

వ. అనియట్లుండె. 200

సీ. హస్తమస్తక సంయోగమాచరించి, తెన్ని విఘ్నంబులును నన్నేమి సేయు
నయ్య తరియింతునన నవ్వి యతనికతఁడు, గరుడవాహనుఁడై పొడకట్టిపోయె. 201
దోధకం—పోయినఁ బోఁడొకపుణ్యముతోరా, బోయినవాఁడజపూజితరంగ
శ్రీయుతఁ జేదయ సేయుశుభాభి, ప్రాయము దేయని పార్థివుఁడంతన్. 202
క. గనితలపోయుచు నెప్పటి, మనమునఁ దదపేక్షఁ జేసి మనునందనుఁడున్
ఘనతనిష్ఠుండై మునిచె, ప్పినమనురాజంబు మదిజపించుచు గడఁకన్. 203
వ. అనిన విని జనమేజయుండిట్లనియె. 204
క. అయ్యా పంతంబాడిన, యయ్యబ్జయేమి చేసె నమరేశ్వరుఁడుం
గయ్యాలగఁడసు తుది నే, మయ్యెం జెపు మన్న నతని కతఁడిట్లనియెన్. 205
క. వంచినతలయెత్తుట మాన, సించక కర్పూరతిలక యింటికిఁ బోయెన్
బంచశరవచనములఁ గలు, షించి సునాసీరుఁ డమ్మునిమ్మువచ్చెన్. 206
ఉ. వచ్చిన సర్వదేవగణ వల్లభు నభ్రగజాధిరూఢుఁ ద
న్మెచ్చక యత్తపోవని సమీపగతుండయినట్టివానిఁ గ
న్విచ్చి గురించి చూచె నలవిష్ణుపరాయణుఁ డిష్టపూజ లే
నిచ్చెద నంచుఁ దాఁ గులిశమెత్తి మహేంద్రుఁడు వైచె వైచినన్. 207
ఉ. అంచులు నూట నుగ్ర నిబిడానలకీలలు గ్రక్కుకొంచు నే
తెంచు రయంబు చూచి పరతెమ్మిఁక నెన్నఁడు విష్ణుచక్రమా
యంచు నతండు భక్తినతుఁడై నగుచుండఁగఁ దత్క్షణంబ వే
యంచులకైదు వడ్డపడి యార్చిపవింబడఁ గొట్టె గొట్టినన్. 208
క. నిగ్గుపడి నిడుప బుడిప్రలఁ, బొగ్గుపలెంబడిన వజ్రముంగని సురరా
జగ్గణములతోఁ దనధృతి, యుగ్గునడన్ వేఁ బితామహునికడ కరిఁగెన్. 209
చ. అరిఁగి పయోరుహాసను పదాంబురుహంబులఁ బ్రాలి తప్తపో
గరిమము పేరు చెప్పి తనకగ్గిన కైదువుసూపి యద్ధరా
వరునయిఁ బోయి వజ్రమును వమ్మయి దీప్తిఁదొఱంగె దేవ నీ
వరమున నేమొ కాక యిఁక వచ్చునె యూది వెలుంగఁ జేయఁగన్. 210
క. అని మఱియు మఱియు, నడుగగ, వినిలోకపితామహుండు వెఱఁగంది మనం
బున భగవద్భాగవతుల, యనుపమ శక్తులకు మ్రొక్కి యతనిం బలికెన్. 211
ఉ. అప్పటి వేఁడి నార్చె నది యంతియె వైష్ణవ సాధనంబు నీ
వప్పున నీనివేఁడి కడి మప్పున తెప్పినఁ దప్పనిష్టనే

యిప్పటికంచుఁ దెల్పి తపమేమిటికిఁకోయని యోగదృష్టిఁ దా
నప్పుడు గాంచి రంగనిల యా! యెటువోయెదయంచు మూర్ఛిలెన్. 212

క. కప్పుడిగి వెలిగెఁ గులిశం, బప్పెనుదొర దీనివేఁడికది దప్పనె య
న్నప్పూప యది యట్లుండెం, గుప్పలిలన్ మూర్ఛ కెట్లొకో యన నజుఁడున్. 213

గీ. ఒయ్యఁ దెలిసి యొద్దనున్న యింద్రాదులు, దానునపుడు రంగధామమున్న
తావు సేరఁబోవుటయుఁ గటాక్షించె శ్రీ, రంగశాయియాదరమునఁ బలికె. 214

సీ. అనఘ నీకుఁ బ్రసన్నుఁడన చింతయేల యేనాది సంకల్పించి నదియ వినుము.
తొలుత నీచేనర్చితుఁడ నింక సాకేతమున కేఁగి యిక్ష్వాకుముఖులచేత
యుగచతుష్టయ నిరతోపాసితుఁడనౌదు నట మీఁదసప్తమన్వంతరములు
గా వేరినడుగడ్డఁ గాపురంబుండుదు దివసాంతమున నిటఁ దిరిగి వత్తు.
నీవిమానమునన యాజ్ఞగ్రహముకోన, జోకపరతు రాకపోకలనిన
ధాతకపలె రంగధామంబు ఖగరాజు, నంసమెక్కి రాఁగ నంచనెక్కి. 215

చ. కమలజుఁ డిమ్మెయింగపలఁగా మఘవాదులు రా బురస్సర
త్తుముల మరుచ్చమూముఖర దుందుభినాదము భూనభోంతరా
ళముఁ జెలగింప నచ్చరల లాస్యముఁ జూచుచు రంగధామదై
వము బవరీవనంబునకు వచ్చె జగంబులకద్భుతంబుగన్. 216

వనమయూరం— అత్తరినిదివ్యమురజావళుల ధింధిం ధిత్తిమికిఁ జిత్తములు దేలనలన్యత్తా.
యత్తమగు మెచ్చునకు నచ్చెలతోడన్, బొత్తుగలపెన్ నృపతపోవనమయూరుల్

ఉ. ముచ్చటనంతసేపు తనముందలికి నా ఖగరాజు నెక్కి యా
యచ్చరలాడఁగాఁ గమలజాదులు గొల్వఁగ రంగధామమున్
వచ్చిన గా దలంచి మనునందనుఁ డప్పుడు కన్నువిచ్చి తా
నచ్చెరువొంది చూచి నిజమేయని తాండవమాడె వేడ్కన్. 218

గీ. తాండవానంతరమున మార్తాండపౌత్రుఁ
డూర్ధ్వబాహుండై హరిఁజూచు ముందు చొప్పె.
పుటము లెగయుచు నాసంపపురము మీఁది
నిలుకచూపఁగ నిలచిన నెలవనంగ. 219

క. లోఁగూర్చి యతఁడు పిలిచిన, రాగిలిగినసంతసంబు రంగేశ్వరుడుం
దాఁగోరినట్లు దైవము, రాఁగాంచిన సంతసంబు రాజుం గాంచెన్. 220

చ. నరరుచుఁ జూచి యప్పుడమునందనుఁ డానందపగు ముఖ్యనాసుఁ

డొక్కఁ గాంచెమువెంబడిసీమఁ దన కల్గినదాపుర మీశ్వరుఁడు శా
హిరముగఁ జేసెఁ జూచుమిది యిల్లది విగ్రహమేము నిత్యకిం
కరులమనంగఁ దత్పురుషకారమునం దగఁ జేరి సన్నిధిన్. 221

మధురగతి రగడ.

జయ జయ యీశ్వర సకలప్రేరక, భయహర చిద్రూపలతాకోరక
అనుకంపామణిహార మనోహర, యనుదివసపరమహంసమనోహర
దీన ప్రీణన దీక్షాధారక, నానాబ్రహ్మాండ సముద్ధారక
దామోదర నీతామరపాక్కిలి యెల్లనలువలకు నిమ్మది మిక్కిలి
జగములకును నీచల్లని యడుగులు బగలును రేయును బట్టిన గొడుగులు
శరణాగతరక్షక నీసన్నిధి యిరవుకొనియెనే యీపంచాయుధి
పడగగొడుగు హరి పరపగు గంతులు, కడఁగికనిరి యీగరుడానంతులు
సముఖంబిచ్చెనె జయవిజయస్థితి, సుముఖుండయ్యెనె సూత్రవతీపతి
ననుమన్నించిరి నందసునందులు, చనవిచ్చిరి మాసనకసనందులు
మునుపఁ జదువులకు మొదలౌ యీయిలు, కుదురై తుదినీకోడలురాజిలు
దేటపడియెనే దివి యిందొక యెడఁ, గోట బలిసెనేకుతలంబొకకడఁ
గొలిచినిలచినవి కొండలబారులు, ఘుళఘుళరవముల గదలెడు నేరులు
మాటల మఱిగిరి మనువులు వసువులు, దాటెను దుర్గ్రహ తతిశశివసువులు
కబురువడసి రేకాదశరుద్రులు, తపసులు పన్నిద్దరు నిర్నిద్రులు
వేలుపడరు తోలువేల్పులువేల్పులు, దూఱిరి మధురగతుల జడదాల్పులు
గాంచిరి దుర్గాగణపతులింబుల, జూచితినింద విశుద్ధజగంబుల
నీవే తానో నీశ్రీరంగము, సేవించెద జేజేజయరంగము. 222

గీ. అనుచు నగ్గించి మాటకు దనరనజ్ఞ, పలఁతిరై కోర్కెలీనఁగ ఫలము వడయ
నలువలంకుల దండప్రమాణరచన, విలసిలఁ బ్రదక్షిణ చతుష్కవిధులు సలిపి 223

చ. మఱియు ననేక వందన సమర్పణ మొప్ప ముకుంద యెద్దిరా
నుఱఁ దనకొప్పమంచు సమయోచిత పూజలఁ దేల్చి పిల్చి యా
య్యాఱమర లేనిబంటు దలపారసి చిప్పన వచ్చి వాళిపై
నెఱఁగినరంగధామము వహించె శిరోమణివిభ్రమంబుగన్. 224

వ. అనవిని జనమేజయుండవ్వలి కథాక్రమంబెట్టిదనిన. 225

ఆశ్వాసాంతపద్యములు.

శా. అంభోరాశిగభీర భీరహిత బాహాధారధారాళవా
గ్గాంభీర్యప్రతిభాపితా మహామహాగంధాసుహృద్భూమిభృ
జ్జంభారాతి కృపాణపాణవరవస్వాహావిధూనాధ సం
రంభభ్రామ్యదరాతిపట్టనవన వ్రాతాంతరోద్యద్యశా. 226

క. వారాశిముద్రితాఖిల, భూరాజ్య రమారమణ నభోమణి వంశాం
భోరాశి హిమానీకర, నారాయణచరణనలిన నమ్రమనిటాలా. 227

స్రగ్విణి—విద్యుదుద్వేల్లదుద్వేతుణానందనా, సద్వచస్సన్నుత స్వచ్ఛకీర్తిచ్ఛటా
హృష్టవచఃకాయకర్మేందిరాప్తప్రియా, విద్విషద్వాహినీవింధ్యకుంభోద్భవా.

ఇది...శ్రీమత్తిరుమల తోళప్పాచార్య చరణసరసీరుహ సేవాసమాలబ్ధ సామ్రాజ్యధౌరే
య నిజకావ్యాభరణాయమాన యెల్లభూపురందరనరనందన మట్లనంతభూపాల
ప్రణీతంబైన కకుత్ స్థవిజయంబను మహాప్రబంధమునం బ్రథమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

కకుత్స్థవిజయము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

క. శ్రీమన్మణివంశరాజన, భోమణినిబిడౌజ యెల్లభూమిబిడౌజా
రామామదనా శత్రు, గ్రామాభీలా విభాళిగండరబాలా. 1

వ. అవధరింపుము మనునందనకథాసుధాధారాధౌతమానసామేయ జయుండగు జనమే
జయునకు శంపాయనుండగు వైశంపాయనుండిట్లనియె. నత్తెఱంగున. 2

క. పులుగు దొర నివ్వాగుతోఁ, దలయూఁచఁగఁ గదలి దివ్యధామంబుఁ దలం
జులుకందాలిచి వినయాం, జలితో బ్రహ్మాదులకును జనవిభుఁడనియెన్. 3

ఉ. ఇంటికినిల్లుగట్టికొని, యేలఁగవచ్చు మురారి వెంటనా
యింటికి వచ్చి పూజగొనియేగుట నన్నుఁగృతార్థుఁ జేతయా
గంటిరె యంచు సమ్మతిలఁగాఁ గొనియాడిపితామహుండు ము
క్కంటియు నింద్రుఁడున్ మొదలుగాగల యందరు రాముపంబునన్. 4

శా. శ్రీమద్రంగవిమానమానిత శిరశ్శృంగారుఁడా రాజయో
ధ్యామార్గంబున వచ్చె దుందుభి మృదంగారావముంగాహళ
గ్రామారావము దిక్కుడుంగ జనితారావంబు సేవింప రం
డో ముందోడక వచ్చెరంగపతి యం, చుద్దండమై ప్రేమఁగన్. 5

వ. ఇత్తెఱంగునం జనుదేరఁ గుమారసామంత పురోహిత వరూథకరియోధజవన తుఖా
ర వీరభట పౌరనట విలాసినీ సమభియానంబు వివిధతూర్యముఖరాయమాణంబ
య్యె నయ్యెడ రంగేశ్వరుండు. 6

క. నరనాయకుఁ డరదము గాఁ, బురప్రవేశంబు నడపి భూరివిభూతిం
దిరువీథులు వేంచేసిన, పరమోత్సవమపుడు భువనపాలురఁ దేల్చెన్. 7

వ. అనంతరంబున. 8

సీ. అహిరాజశయన చిత్తానుసారంబున మనుతనూసంభవు మనవిమీఁద
నంభోరుహాసను నాజ్ఞావశంబున బృందారక ప్రభుప్రేరణమున
సరయూసరిద్వరోత్తర తటాంతికమున దమసామహానదీదక్షిణమున

బ్రహ్మస్థలధి వసింపఁగఁ గోరుకొనునోట వీఁటికోటకుఁ గూతవేటు మేర
రత్నమయముగఁ బ్రాసాదరంగమంట, భోగమంటపప్రాకారగోపురాది
విభవములతో నయోధ్యకు నభిముఖముగ, విరివినగరు వినిర్మించె విశ్వకర్మ. 9

క. వేలుపు వడ్రఁగి వెట్టిన, కీలునఁ బలుకాటమాటక్రియగ నుపట్టుం
గాలోచితముగఁ దద్ది, వ్యాలయరత్నప్రతిమలకనురూపముగన్. 10

వ. మఱియు నయ్యమరశిల్పాచార్యుండు. 11

సీ. ఒకప్రదక్షిణవిధి నుపచారదీక్షితబ్రహ్మసౌధంబులు ప్రస్తుతించి
యొకప్రదక్షిణవిధి నుత్థితవ్యవధానవిపణిహర్మ్యావళి విస్తరించి
యొకప్రదక్షిణవిధి నుభయనాట్యంబుల మేళంబులకుఁ జంద్రశాలలునిచి
యొకప్రదక్షిణవిధి నుత్సవాగత లోకపతులకుఁ బ్రాసాద వితతినిలపి
కీలుతెరలును గీలు గుజ్జాలు కీలు, వేసుకులఁ గీలుటంచులు హేమరత్న
కీలితానయవములుగా గీలుగొలిపె। గీలుకీలునఁ జైతన్యలీల లెసఁగ. 12

వ. అనంతరంబు యంబుజాసనాది నానాదివిజ వరిష్ఠ వశిష్ఠప్రముఖ మునిసమ్మతంబుగా మనుతనయుండు తద్దివ్యాగారంబునందు. 13

క. శుభతిథి శుభవారంబున, శుభయోగమునం బ్రశస్త శుభకరణమునన్
శుభతారన్ శుభహోరన్, శుభకరు శ్రీరంగవిభుని శుభమతినిలిపెన్. 14

స్రగ్ధర—ఉంచె న్నానానియోగార్హ్యులు శుభనటనకళాయుక్తిమై గొల్చియుండన్
బంచెన్ లావణ్యధన్యప్రమదలఁ బ్రజలం బల్వురం గూర్చియుండన్
నించెం బ్రోల్గాఁగఁ దాదృగ్నిజపుర మొక మన్నినిపాలెంబు బోలన్
బెంచెం దద్రంగధామప్రియవిభవములం బ్రీతులై వేల్పు లెంచన్ 15

క. బలియుఁగ మద్దెలతాళము, సెలఁగగ నావజము మొరయ సేవావేళం
గొలఁకుల భోగుల - మ్మేళ, కోలకోలమును క్రందు గ్రిందు కోవెలయందున్. 16

గీ. ఇత్తెరంగున నమ్మాన వేఁగురుండు, దివ్యభోగాభివృద్ధిసంధిల్లఁ జేయ
రంగమందిర ఫణిలోక రాజరాయి యచటనిత్యసుఖావాసమాదరించె. 17

వారిచేతనను జ్ఞాతులు, వారినమ్మునబలముచేత న[illegible]తులునునై
[illegible] ప్రముఖ జగ, [illegible]ధులపుడరిగిరాత్మపట్టనములకున్. 18
నన్యులైరనక నయ్యజశంకరు లపు [illegible]
[illegible] లైన వేలుపుల లో[illegible] [illegible]తెలునై
[illegible] బసలెట్టు[illegible] [illegible] సుదుర[illegible]డఁ దత్తదీయులన్

నరపతినిల్చె దండితిరునాళ్ళకు వారలువచ్చియుంటకున్. 19

చ. కలవు బిడారులందు నవఖండమహీశుల కంఠిరీపరా
జులకజముఖ్యదివ్యులకుఁ జుట్టలకాప్తుల కన్నియుండ్లునుం
గలకలనవ్వరా బవనికల్ గదరాయివి రత్నకుట్టిమ
స్థలముల నంటిపుట్టినన సంతనగా నవరత్నజాతులన్. 20

వ. ఇవ్విధంబున మనునందనుండు వివిధసంపత్కళానిగళనిబద్ధసకల జనహృదయసా
రంగంబగు శ్రీరంగంబున నుభయవిభూతిసుఖంబులనుభవించి విరించిప్రముఖులు
నంతరీపభూపాలురు నిజనివాసంబులకుంజనిన పిదపం బదపంకజవాస్తవ్యదివ్యముని మ
నోభృంగతతియగు రంగపతికిం గైంకర్యపరుండునుం బరిపాలిత రాజ్యభరుండును
నై మంత్రిపురోహిత పుత్రమిత్రాది సమేతంబుగా సాకేతంబున సుఖంబుండె.

మ. నవవర్గక్షితిపాల ఫాలముల విన్యస్తమ్ములై యాకటా
క్షవిలోకంబుఁ గరాంజలుల్ దనయ నిక్ష్వాకుక్షమాభర్త వా
సవతేజంబువెలంగ నుజ్జ్వలసుధాసౌధంబునం జాట్కికి
ట్టవు నానెప్పటి కొల్వువేళ మణిపీఠాసీనుఁడై యుండఁగన్. 22

సీ. సిరసున నొకచాయ జిలుగు రుమాలులో జీరణంబొక చెంపఁ జిక్కఁజెక్కి
చికిలి నిగ్గులు చిమ్ము చిన్నారి క్రొవ్వాఁడి చేబాకిద భూజాగ్రసీమఁ జేర్చి
పసిడికట్టులఁ బొల్చు పవడంపుఁబిడికోడి యులిదట్టిపార వెంట మొలనమర్చి
పదను దప్పక లోహ పాషాణములబట్టు చిత్రికపల్లుండా చేత, బూని
నిగనిగని కెంపుముక్కును నీలనయన, కాంతులును బచ్చరెక్కలకైపుగల్గు
కృతకకీరంబు పలకేల నతిశయిల్ల, వచ్చె వఙ్గంగి యొకడు భూవరునికడకు. 23

మత్తకోకిల—వచ్చియెమ్మెయిఁ గేలుఁదించిన వానిచేతి విచిత్రపుం
బచ్చవిల్తుని తేజి భూపతిబాహుశాఖప్రవాలివా
గ్రచ్చి యంగదపద్మరాగముఁ గ్రోలఁబోయిన మేలు మే
లచ్చపల్కుఫలభ్రమంబున నల్లకాయని రెల్లరున్. 24

గీ. అపుడు రాజుకటాక్షించి, యతనిఁబిలచి యెద్దినీరాక వాంఛితం బెట్టిదనిన.
నిక్క వేలుపుఁగొంత యింకొక్కకాను, కీపు గైకోలునాకునభీష్టమీఁగి.

వ. అనినోరనుడుచఁదడన. 25

క. మొఋఁగులగుంపై యురుములఁ, జెరగొని మేఘునకుఁ బాసిచేరనిచటికి
త్తజీవన హయ ఘోషలతో, మెఱయుచు నొకదివ్యరథము మేదినిఁ వ్రాలెన్. 26

గీ. వ్రాలికొలువు మేడమ్రోలశోభిల్లుచు, నరదమునికి సూచియతనిఁ జూచి
దివ్యశిల్పియొక దే యితఁడనిరాజు, సభయుసంశయించి సంభ్రమింప. 27

వ. అతండు నగుచు నట్ల యగుటం జేసి నిజాకారంబుదాల్చి తనకుం బుడమిరెండుగా
వించు ప్రత్యుద్ధానాదులు గైకొని యభ్యర్చితుండయ్యె నయ్యిరువురు నర్హాసనంబు
లనుండి యొండొరుల గుశలంబులడిగినంత నజ్జనవిభుండు వినయంబున నయ్యమర
ముఖ్యునకుం బ్రాంజలియై. 28

గీ. ఈవు నిలుచుండఁ గూర్చుండి యేమనిన్న, నొక్కసామాన్యుఁ గాఁ జూడనోడనైతి
ననఘ మాకెల్ల నిక్కువం బావహిల్ల, వైభవముఁ దాఁచియీలీలవత్తురయ్య. 29

మ. అపరబ్రహ్మవు నీవు నావుడు కృపాలా దేవకార్యార్థినై
యిపుడేవచ్చినవాఁడ నొక్క వినయంబే పాటి నేజేయన
య్యపదేశంబునఁ గానికూడ దదికాదా యట్టులేరాక నా
కుపచారంబొనరించెదే వినుమ దీయోద్దేశ్యముంజెప్పెదన్. 30

క. బలవంతులు దైతేయులు బలఘుస్మరముఖులతోడ బద్ధద్వేషుల్
కలహములు కాకమానవు, కలవాఁడవు నీవు విబుధకార్యంబునకున్. 31

సీ. నేమివినిర్భిన్న నిమ్నోన్నతంబుగా నవనిభాగమున బిట్టరుగఁ జాలు
చువ్వున నెగసి విష్ణుపదాంతరమున రెక్కలువచ్చెనో యనఁ గదలఁ జాలు
త్రోవనిన్నడుగక దుర్వార గమనమై దండశూకజగంబు దరియఁ జాలు
రవిరశ్మిరహితఘోరప్రదేశంబులు వెలిగించుకొనిచొచ్చి వెడలఁ జాలు
పెంచి యొకచోటననువై నటించఁ జాలు, మించియొకచోటవిభువై చరించఁ జాలు
దివ్యమీ తేరు మీకు నతిప్రయత్న, మున నొనర్చితి గైకొమ్ము మనుజనాథ. 32

ఉ. నీవిది యెక్కి పద్మభవ నిర్జరనాథుల జూడ నెప్పుడుం
బోవుచు వచ్చుచుండి పనిబుట్టిన వేల్పులపాలఁ గల్గి చే
చేవ యొకింత చూపుమని చెప్పితిరోహితుఁడయ్యె నయ్యెడన్
దైవతలోకశిల్పి యరదంబటు వెట్టి మహాద్భుతంబుగన్. 33

తరళ—మనుతనూభవుఁడుం బ్రమోదనిమగ్నమానసుఁడై నిజా
సనముఁ డిగ్గి రథంబు చెంతకు సంభ్రమంబున వచ్చి య
ర్చనమొనర్చి ప్రదక్షిణాదులు సల్పి ఖడ్గగదాశరా
సనశరప్రముఖాఖిలాయుధజాలమేర్చి యమర్చెనన్. 34

వ. తేరును వీరరసంబు దేర ం బోరుగోరఁ గహాకహధ్వనుల గర్జిలుచుండెం దద్ది

వ్యరథమాహాత్మ్యంబు చూడందలంచి విభుండు సేవాసమాగతమూర్ధాభిషిక్తులను
మంత్రిపురోహిత ప్రముఖనిజానురక్తులను నగరివాకిట నిలువంబనిచి నిజప్రథమకుమా
రు సుకుమారు సారథ్యంబునకు నియోగించె. 35

క. అనిపలికిన జనమేజయు, జనపాలకుఁడా ప్రతాపశాలికి నెంద
ర్తనయులొకో యనియడిగిన, విని వైశంపాయనుండు వినుమని పలికెన్. 36

క. నూర్వురు కుమారులతనికి, నిర్విఘ్నకృతప్రతాప నిర్వైరిదిగం
తోర్వీదుర్వహహథురా, నిర్వ్యాఘలుగలరఖర్వ నిర్వేలయశుల్. 37

క. సకల జ్యేష్ఠుండందును, విశుద్ధి యిక్ష్వాకుఁగొలువ వెసఁడమ్ములతో
నొకనాఁడు వాఁడు రాఁగా, సుకుమారుండనిరి దేరి చూచి మహర్షుల్. 38

క. ఆఋషివచనములతనికిఁ, బేరయ్యెక్ నాఁటఁగోలెఁ బ్రియసుతునతనిన్
సారథిగాఁగొని విభుఁడా, తేరెక్కి కదల్పఁబనిచెఁ దిన్నఁగమింటన్. 39

గీ. అవనినుండి మింటికి రథంబు రాఁగాంచి, నింగిఁదిరుగు ప్రొద్దు నేలకేల
పోయిరాఁగఁగడగెనో యని పైనూచి, కాదిదేమియంద్రు ఖచరసతులు. 40

వ. ఇత్తెఱంగున గగనంబునం బోవు సమయంబున. 41

సీ. ఒక వేల్పుతో మాటలకు నిల్వలసినఁ బగ్గముల్ గదియంగఁ బట్టుకున్నఁ
గెలని వింతలు చూడఁ దలఁపు గల్గినచోట నెప్పటప్పటివాఁగె త్రిప్పుకున్న
ముంచిపోవు విమానములు కూడఁగోరినఁ గేలెత్తి థే యని తోలుకున్న
జగదంతరప్రజాసమ్మర్ద పథముల హోధిరా యని వేగమాగకున్న
మనలఁ గేడించుఁ దిరుగు సమ్మతిగనరుగు,రథికహృదయంబెఱింగి యారాగుటాలు
నొగల కొక్కిండలంకార మగుటకాక, యేను సారథినని వాని బూననేల. 42

క. అని సుకుమారుఁడు నెమ్మన, మున రథరథ్యములమెచ్చి బొగడుచు నిచ్చం
జననిచ్చె నడుమ నారద, మునివచ్చెం గ్రొత్త యొలమి మోమున మొలవన్. 43

క. అతనికి జనవిభుఁడు యథో, చితసంభావనలొనర్చి చేతివిపంచీ
లత యందికొని శతాంగ, స్థితునింగావించి పలికెఁ జిత్తంబలరన్. 44

గీ. తివిచిచూడలేద గవిశన యొన్నండు, నోళవుదుమ్ముగప్పి యొప్పడాఁగి
తంత్రులూడి విన్నఁదనమొందె నిదియేమి, మహతి యున్నయునికి మానిచంద్ర. 45

క. ననుఁగరుణాలోకనమునఁ, గనుఁగొనఁగాఁగలిగె నొకొవి కాసము నెమ్మో
మునకుం గానీదేవర, కనుఁగవబడలికలుగన్న కైవడితోఁచెన్. 46

వ. అనినవిని మునివరుఁడు. 47

చ. పుడమికి నీవు రాజవయి పుట్టితి వెన్నఁడు నాటనుండియుం
గొడవలు గట్టిపెట్టి నినుఁ గొల్చిరి రాజులు కన్నుఁ దోయియున్
బడలక మించి యేకలహపారణతున్ వికసించుఁ దద్వ్యథన్
దడవులఁ బట్టి చూడనికతంబున మానె జుమయ్య వీణయున్. 48

శా. పాతాళంబున లేరె వీరుల చటంబాటిల్లవే కయ్యముల్
చూతుం గాకని పోవ దానును సమిచ్ఛాన్యంబు గాక గానిసీ
నీతో నేమి యటంచు చెప్పడితి మన్నిద్రాళు లోకంబు మ
చ్చేతః క్లేశము వాయఁబోదు బుధమ రాజీవాసముం గొల్వఁగన్. 49

క. అని వచ్చుచుంటి నిన్నుం, గనుఁగొంటిం బంధువయ్యెఁ గన్నులకును నా
మనవిపుడు నిండుకొనియెం, జనవరయొక మేలు దారసంబగు ననినన్. 50

వ. నగుచు నజ్జగతీవిభుండు. 51

క. నాకం బెట నలినాసన, లోకం బెట నిఖిలమానిలోకేశ్వర యీ
లోకములలోన భవభవ, లోకమునకు వేలువడిన లోకము గలదే. 52

ఉ. నావుడు నారదుండు నరనాథ భువర్భువనంబు మీఁదెలం
గీవల నెల్ల దీనికడ యెల్ల దివాకర మండలంబు …
మ్మావల నాకమాపయి మహర్జగ మావల కెక్కి … సిద్ధుఁడుం
బోవఁ … త్య్రజాక్షమెట పోవల తేనియుఁ ద్రోవ పెట్టెదన్. 53

క. మీతాతలోకలోచనుఁ, డాతండె వచ్చెవచ్చి యరదమునిలపెన్
నీ తేరి కడ్డ తెరువున, నీతో మాటాడఁ జూచ నెమ్మది …. 54

క. అని వైరించిని పలుకఁగ, దనరథమున నెరథము నేరఁ దలమి నృపాలుం
డినుమారు ప్రదక్షిణముగఁ, జనని చ్చె బురఃపురోనిషణ్ణాంజలియై. 55

గీ. ఇత్తెఱం … వలఁగొని యెదురనతని, మండలాభ్యంతరము గాంచి మఱియుఁ జేసె
నాలుగు ప్రదక్షిణంబులీలీల దొఁగ, దోఁ చెనో చక్రియని స్వారధ్యుఁడు నటింప. 56

గీ. అవనిలోకనాథుఁ డరదంబుతో నిట్లు, తపనదైవతప్రదక్షిణములు
రెండు మండలస్థపుండరీకాక్షు ప్రదక్షిణములు నాల్గు దగ నొనర్చె. 57

చ. … రథంబు నెక్కి సుదురెక్కిన యంజలితోడ నిందిరా
సదన సదాహితాభ్యుదయ సర్వసకాశనిజప్రకాశ క్రమో
త్క్రందన ఆగమాంత వేద్య రథకృత్య సమర్థిత వైనతేయ నీ
పదములు జూడఁ గంటినని ప్రజ్ఞఁ బొనర్చె యథాక్రమ నతుల్. 58

ఉ. అమ్మెయిఁ బ్రస్తుతించి నతుఁడై యతఁడయ్యెడఁ జూడఁజూడ బిం
బమ్మున నున్న మాధవుఁడు పార్థివు కంటఁబడం గరంబు చో
ద్యమ్మయి తోఁచె నారద మహాముని పేర్కొనె రాజరాజ నీ
యుమ్మడి కీర్తనం బిరువు రొక్కఁడు గానొనరించె గంటివే, 59

వ. ఈయంశుమాలి సాక్షాద్వనమాలియగుట ప్రకటంబయ్యె నని నుతించుసమయంబున.

ఉ. రార కుమార యంచు దినరాజు కవుంగిలి సాచి పిల్వఁగా
దేరికిఁ దేరు దారసిలఁ దెచ్చి కుమారుఁడు దాను వచ్చి యు
ప్పొంగుచు ధన్యుఁ డంబురుహ పాలనపుణ్యఫలంబ యావృశా
కారయుగంబు దాల్చె ననఁ గాఁదగు నంఘ్రులమీఁద వ్రాలినన్. 61

క. కరుణాకరశీతలుఁడై, యురువురనిరుగేలఁ గుచ్చి యెత్తి యొనర్చెం,
బరిరంభణ మంభోరుహ పరమాప్తుఁడు వారిహృదయ పద్మము లలరన్. 62

వ. ఇత్తెరంగున నాలింగనం బొనర్చి దినమణి సుకుమారుం జూచి నుతియుఁ
గలరు గాక మఱేమి యిట్టి భాగవతముద్రానిర్ణిద్రులు గలరే యని వెండియు. 63

చ. ఇతఁ డొకకాయ గాఁచి సుతు నిల్ల నిపించె మునీంద్ర వీనిసం
తతికభివర్ధనం బరయఁ దావకభవ్యకటాక్షపాతమే.
వ్రతమని పల్కఁగా ఘనత వర్థిల వైష్ణవ తేజమేఁగి భా
రతసుకుమారగర్భముఁ జొరంబడినం బ్రమదప్రసన్నుఁడై 64

క. ఇనుఁడయ్యందరికంటెను మును మున్న మహాద్భుతంబు మున్నిటి తెరఁగ్
మునిఁగిన మునిఁగని కంటే, వనమాలి కృపావిశేష వైభవమిచటన్. 65

క. వంశపతియై జగత్పతి, యంశంబున వీని కొకరుఁ డావిర్భవిలున్
సంశయమేమిటికిఁ బ్రియ, త్రింశత్కోట్యమరభరధురీణతఁ బెరుగున్. 66

కవిరాజవిరాజితము.

అనిచతురాననసూనునకున్ వినయప్రతిపాద్యబహూకృతులున్
మనుమలకుండగు మన్ననలుం దినసాధుఁ డొనర్చి జయించి విరిం
చన భజనంబుగ సాఁగిచనుం డని సారథివై పథరం బొరయం
గనుఁగొనఁ బశ్చిమ ఖండంబునపై రొకకంటి రథంబు వెసం బఱచెన్. 67

గీ. ఇత్తెఱంగునఁ జంగున నినుని తేరు, పడమటికిఁ దాటఁగాంచి యయ్యాయెడ యొకింత
నిలచి తడసిన వెనువెంట నిబ్బరముగ, వచ్చెఁ బొమ్మని నారదుండిచ్చ మెచ్చి. 68

క. కమలభవభువనయాత్రికుఁ, డమరయరదముఁ బఱపఁ బనిచి తండ్రికొడుకులన్

ప్రమదవికచాంతరంగుల, సమయోచిత వల్లకీరసంబునఁ దనుపన్. 69

వ. తలంచి. 70

ఉత్సాహ— లోకబంధుసత్కృపావలోక కల్పవల్లి కల్
నీకు నీకుమారునకు ఫలించె దోడుతోడ నిం
కేకొలంది శోభనంబు కుదురుకొను నె యంచు ని
క్ష్వాకు నృపతికింబ్రసంగవశవచఃప్రపత్తులన్. 71

క. మనమలరించుచు నెమ్మెయిఁ, జనువాడావలనునూపె జనవరనాకం
బునకిది సౌరదల యేజగ, మున వాదును మెంగమ్ము వాల్చ్రంబోయిందుండన్. 72

సీ. ఊర్వశిరంభ తిలోత్తమ శశిరేఖ హారిణిచంద్రకళయనంగలతిక
మదనమోహిని వపుష్మతికాంతిమతి శుభానవకళానిధి వరూథుని ఘృతాచి
మేనక పంచాశ్వమేధిని రాజనాయార్థిని క్రకలంకుల్కా తీర్థకుల్కా
జలపద కర్పూరతిలక లీలావతి దారుసంజీవని దానవుల్కా
మునిమనోహర ధాన్యమాలినిసమీచి, భుంజికస్థలప్రమ్లోచ మంజుఘోష
చారునామచకోరాక్షి సౌరభేయి, హేమ మొదలైన యచ్చరలేమలధిప. 73

గీ. ఈ రె ఖచరాదిధైర్యముల్ వీటిబోవ, జనుచునస్నా న వమచినూదమనిసభను
నపుడు [illegible] నేగుదేరఁ, బొడఁగన [illegible] కర్పూరతిలక. 74

శా. [illegible] ప్రస్ఫురణ దీక్షా పాటవం బొక్కు పూ
వింటంబోదని [illegible] విక్షేపముల్ నూపినన్
గెంటింపంగ వసంబుగాక కడకుం గేడించెనా లేదా క్రీ
[illegible] దూరుచుఁ దానసిగ్గు గతిరెం గాభోలు నచ్చెల్వకున్.

పూర్వోక్త ధ్రాక్రమమున, మానిచనమనముకు నెఱుఁగు మొలపింపఁగ మ
న్నన నేయధిపుడచ్చ, నని చెం బధ మేప్త్రిలో యాత్రాహించన్, 76

క. అత్తెఱఁగున నయ్యచ్చర, మొత్తము పోవఁగాంచిపోవమునితో రాజున్
గత్తనయుఁడు దివ్యరథో, త్తాత్తగతుల్ వొగడికొనుచుఁ దగుగతిఁజనఁగన్ 77

అమలనదులా! యామందయానంబు లటఁ జేరిగాకనిహంసింఁడు
[illegible]ల గుబ్బలా! కొలముసామలు వీడుకొనిరంటగాక నికోకకులము
[illegible] చపూలా [illegible] లిగిన మీకెల్ల బయలెక్కఁగాకని బకకులంబు
[illegible] మెుగములా [illegible] గనారవిందంబు లాదవేఁగాకని తేఁటి కొదమసంతు
వచ్చె[illegible] యచ్చవచ్చరల వచ్చిపోవ, ననఁగ మానసమునునుండి హాంపినుండి

సామిదోననుండి చంద్రపుష్కరిణినుండి, వింటఁబడి వచ్చెఁ గాసారవిహగతతులు

మత్తకోకిల — వచ్చినంగని మానసాదినివాసవాసనివాసెసా
విచ్చిరాఁ బన్నియేమి యేమని విన్నవోకసులాకరం
బిచ్చె మానిసిమాటనేరుపు లింకపీనికభీష్టమిం
కెచ్చటో యనివారలారయ నిచ్చగింపఁగనచ్చటన్. 79

సీ. మొకరిదేఁటులు తీరవికచకేసరములు చేమంచియొక్కలఁ జేర్చికొనఁగ
తవరకొక్కెరలు బేడిసమీలఁదరఁగలు తెగఁదాటి నడిమికిఁ దెచ్చుకొనఁగ
కవజక్కవలు పళత్కమల కోమలదళావళులు బంత్తులుసాగ బిలిచికొనఁగ
రాఁగరాయంచలు నూఁగారఁబెటిఁగిన బిసములు దమపాలఁ బెట్టికొనఁగ
పరపుశతయోజనంబుల పాటినూష, బొడవుమతినూరుయోజనంబులుపొసంగ
గగనమిరవైన నిడుసాగగడ్డతోడ, గట్టెదుటఁ దోచెనపుడొక్క కమ్మకొలను. 80

వ. అయ్యవసరంబున నమ్ముగురుం దమలోక. 81

చ. వికచసరోవరంబు పసివేరునలంగకయుండ గెడ్డతోఁ
బెకలిచి తెచ్చిమింట మొలపించినవారిపు డెవ్వరో వివా
దకథకుఁ జోటుసూపని పితామహసర్గ నిసర్గవైభవం
బొకయిదె మేలు రథ్యముల కూరటగాఁ బదమూఁడఁ గల్గెఁగా. 82

క. ఈ వేళకిచటకొకకొల, నావిర్భావంబునందు నదికావున్నే
తావిన్న వినికి యవ్వివా, గావలికాదనినవచ్చు సాయిచ్చటతోన్. 83

వ. అని తలపోతలకుంజొచ్చిరందు మనునందనుండు వెండియు. 84

సీ. తివుట పుట్టింపవే పవనపాకంబు లీపాలపంబు దవ్వులపొలము గాక
కలుగదే కమలసౌగంధికాదికము లీవలపనాఘ్రాతపూర్వంబు గాక
యొప్పనుపొంగవే యూర్మి శీకరములీచలువవేఁ టెక వింతకొలము గాక
పొసఁగవే క్రౌంచసారసమిథునంబు లీసంసారమన్యాదృశంబు గాక
ఇట్టి కొలనెట్టు సేసెలేకేశుఁడనఁగ, నందుగంధర్వవిద్యాధరాదులపుడు
వల్లభులుదారు జలకేళి వలలఁబడిరి, సమధికవిమానములనుండి దుమికిదుమికి. 85

క. మగపిండు మగువపిండుం, దెగలేర్పడి చల్లులాడ దివికుప్పరముల్
వెగసిపడు వారిధారల, నగుదెంచె నమేఘవృష్టియంచలు సెదరన్. 86

వ. అంత. 87

సీ. ఒకరథాంగంబు కొంచకచంచుపుటి సుక్కుపూబ్బోఁడి వలిగుబ్బవొడిచిపోయె

నొక చేడెస వికస్వరోల్లాసగతి నొక్క కలికికన్నులవెంట బెళకుచున్నియె
నొకకచ్ఛప కిశోరమొరసి యెక్కులనొక్క తొయ్యలి మీఁగాళ్ల ద్రొక్కిపోయె
నొకమిండతుమ్మెద యురికి యుక్కునొక్క తరుణిధమ్మిల్లముఁ జుత్తన్నిపోయె
పోవుగాకేమి యీసులపాంతఁబోక, యెఱుఁగమే మేమి పుట్టునో మఱియునన
విభులఁబురికొల్పుచుర కాని వెడలరైరి, మెలఁతలా రాజలకేళి మీఁదిబ్రాళి. 88

క. ఈకరణిజలక్రీడలు, మేకొని యొద్దువారుఁ దటినమేరుచ్ఛాయల్
గైకొని యొడువారున్నై, యాకాశచరులెల్లలంగ నక్కొలనమరెన్. 89

ఉ. నారదుఁడప్పుడో నృపతి నల్వమొగంబు నదీని కారణం
బారసి విందుమన్న నతఁడానన చేరటువాయఁజీరమున్,
నీరముఁ జేరియున్న మహనీయుల మ్రింగి సరస్సుదానవా
కారముఁ దాల్చె వృత్తువిహగంబులు రక్కసులై భజింపఁగన్. 90

ఉ. క్రొవ్వన నార్చి శంఖనఖ కూర్మశిరః పృథురోమ దర్దుర
గ్రీవ శ్రవస్సహస్ర తిమికీకస రోహితమీనపుచ్ఛరా
జీవ భుజాది రాక్షసులఁ జేవచలెన్ జలజంతుభూమికల్
భూవర భూనరుండు మునిపుంగవు మోమును విల్లుఁజూడఁగన్. 91

ఉ. అప్పుడు నారదుండు మనుజాధిప యీజగదద్భుతక్రమం
బిప్పుడు గానవచ్చె నిది యేర్పడనంతయు నేగ్రమంబునం
జెప్పెదఁగాని తేరవిలుసిద్దము జోడుసిడంబు వీరికిన్
జొప్పడిరాకమున్న తెఁగఁజూడుము కొందఱనంచుఁబల్కఁగన్. 92

సీ. అజగవాదులకును బ్రజలైన ధనువులు బోదినాలుకలుగోయు ప్రదరములును
ఒరలువెల్వడి మంటల [illegible] యు ఖడ్గంబులుఁ గాలదండఖ్యాతిగని గదలు
దివ్యాస్త్రహతుల [illegible] లనిడామరములు జముఁ దుమూర్ఛిల మ్రోగు శంఖములును
నభ్రమ్ముకంటెనెత్తగు నట్టి పడగలు రవిరథ్యములఁ దట్టఁ దివురుహరులు
గలుగ వరలఁబరధములాక సైన్యముగ, నెదవ దనుజులం వధికులైరొక్కలక్షు
దాన వేతరరహితంబు లౌనుగాక, గగనకాసారదైత్యుచే జగములనగ 93

క. [illegible]వేళ దివిజకానన, దావాగ్ని నభస్సరోభిధానుఁడు రక్షో
[illegible]వు డొకవారథమున, వేవెలుఁగుల వెల్గుకంటె వెలుఁగుచునుండెన్. 94

చ. మనుఁ [illegible] పద్మజకుమారుఁగనుంగొని న [illegible] టనో
రన వసియించ వచ్చె రథరాజసమాజము వచ్చుఁగాక మీ

రమ్మటు నిజంబుగ యయ్యసుర యక్కజుఁడ భ్రమరస్సమాహ్వయుం
డని యగుఁగాక యంచుఁ ధనువ్వండిఁ జూచి యతెన్ మునీంద్రుఁడున్. 95

క. తడయుకుము నీభుజాబల, మడరింపుము నేను నోపినంతసహాయం
బడుదునని హెచ్చరిక చేఁ, యుఁడుగడఁగెన్ బార్థివుండు యుద్ధంబునకున్. 96

వ. అనినవిని యన్వలినృత్తాంతంబు సవిస్తరంబుగాఁ జెప్పుమని యడిగిన యత్తరేయ
కుమారుంజూచి వైశంపాయనుండు. 97

ఉ. వాసవవిద్విషన్నవనివర్తన నర్తనలీలలెమ్మెయిన్
వాసరరాజపౌత్రుఁడును శారిరుహాసనపుత్రుఁడున్ సము
ల్లాసి సవిాక కౌశలములం బచరింప నుపక్రమించి ర
య్యాసుర సేనతోడ నవియన్నియుఁ జెప్పెదనీకు నేర్పడన్. 98

మ. హయరాడ్వారణ ఘోషరోష హసనా హుంకారహుంకారముల్
వియదంతః పుటపాటనంబుసలుపన్ విక్రాంతరక్షస్సము
చ్చయ ముచ్చైస్స్మయ భీమమై పయికొనంజంఘాంశు పౌత్రుండుద
ద్భయదాకారులఁ జెండెఁ గుండలితకోదండప్రయుక్తాస్త్రుఁడై. 99

చ. జనపతి వేఁడితూఁపుల భుజంబులు ద్రచ్చి యురంబులుచ్చియా
ననములు వాఁడి చాపములు వాఁడిశతాంగములాఁడియుగ్రకే
తనములు నూడినం జురుకుపుట్టినవారలు రేఁగిమాఁగి ర
ద్దనుజపతుల్ మహారథు లుదగ్ర శిలీముఖవృష్టిముంచుచున్. 100

చ. పసిడి మెఱుంగుచెట్టు పుటపాకవిశేషములో లె విద్విష
ద్విసరశరారనోచ్చలిత విశ్వభయంకర రేణు
... ... రథరాజము తేజము ప్రానబట్టి వెం
పొసగెనకాని చొచ్చియును నుచ్చము సేయఁగజాల దేమియున్. 101

క. అంతటఁ బోవక దానవ, సంతానము విలిధవిశిఖ జజ్వాలసము
ద్భ్రాంతి జగదంతరంబుగ, సంతమసాభిజనుమాడు పరికించెనఁగన్. 102

చ. మిడుగులు మిన్నులై మెరయు మేరువులై పావకట్టుపుక్కలై
పొడవునఁ బొల్చుదంతులయి పోయినడింబర తెంచు మబ్బులై
పిడుగులు రాల్చుగాడ్పులయి బిస్సున మీఁచు ప్రవాహపఙ్క్తులై
కడలుఁ లముంచుచునట్లు వరగర్వము నూపఁగ దుర్భరావళుల్ ... 103

క. ఒకరయోటొక పోటొక, వేటొక యాటొక ముట్టిపాలు నొందకతండ

క్కుటపుటలు మాన్ప నొక్కెం, దకలుష దివ్యాస్త్రతతులనదియట్లుండెన్. 104

ఉ. ఏమనవచ్చు నయ్యెడ మొగిచిక్కిన యవ్విభు తేరుఁ బద్రథ
స్తోమము పించియాటలకుఁ జొచ్చిన చందమునందలీల మై
లోచెరపున్ వలిన్వెలుఁగులోకము పిక్కటిలంగ వైభవ
స్థేమము సూఁపుడాఁగు వెదకించుకొనుం బరతత్త్వమోయనన్. 105

ఉ. డాఁగనిచీపి తో మెకరుః డాగిన డాఁగగనీఁక నెత్తుటం
దోఁగ కతోచుచుం బగరఁ ద్రుంపఁగఁ జొచ్చె నృపాలు బాణముల్
మూఁగినమూకలుం బయల మూకలరోయఁగ బిట్టు నేలకున్
ద్రేఁగుగ రాలెఁ దద్వివిధ విస్ఫుట ఘోరశరీరఖండముల్. 106

వ. అప్పుడు. 107

సీ. కరికరస్థూలరక్తనవాంబుధారలు బలసి జోరున జడిపట్టి గురియ
తరుణమేదఃఖండశకరకాని క్కాయముల్ బేతాళభక్ష్యంబులై తోరంగ
ముఖహుంకరణశేషముఖరమస్తకములు బిడుగులై పలుగొంచ లడరఁ బడఁగ
నలఘుబాహులాతజంఘలు వెల్లిపాములై బలగమై పెలుచఁగప్పలుగ రాల
అద్భుతాసహమైన పర్జాగమంబు, భూభువన మెల్ల నెఱుఁగఁగ బుట్టెనయ్య
నరసురోరగ హితముగా ధరణిభుఁడు, గగనమునఁజూపు సంగ్రామకౌశలమున.

ఉత్సాహ— అట్టివేళ విశ్వకర్మ యరుగుదెంచి దీనికిన్
జట్టి పుట్టపఠమఁ బాంచజన్య జన్య శంఖమున్
బట్టి గాఁగ నిచ్చియుల నభస్సరత్సురద్విషున్
జట్టు ద్రేల భూవరునకుఁ జూపి యేకతంబుగాన్. 109

క. జలజహితవంశవరుని, బలుతూపుల వీఁడె రథము పైనొరగ వెసం
దలద్రుంచి యుపరదళనము, సలుపుట గర్జమని తెలిపి చనుచున్నంతన్. 110

వ. మధుప్రముఖ బలవదసుర సమరపరంపరాపరిచిత పరమపురుషాధరస్పందం బైన చిం
దంబు జనకంపంబుగాఁ బుట్టిన గెలుపుముట్టి సేకరిన యుత్సాహంబు దేహంబు
పొంగ నత్తుంగ నిజరథాధ్యక్షంబు దుర్నిరీక్షంబును హృదయానుసారి సర్వపథీన
పచారదక్షంబును సారథిని రక్షేక్షంబునై యుక్కు మీర నోరకుండ నోలయాని
పచండ కోదండధరుండై సుకుమారుండు కుమారుండునుం బోలె విక్రమంబునకుప
క్రమించిన తాండవపాండిత్యంబు కృత్యంబుగాఁ గమలభవాపత్యం బత్యంతనయ
న మధుర సంచరణానుభవ ప్రభవం బైన యానంపవిభవంబు ప్రకటింప వికటపుట

పతాకుల కెంపుగలుగందోలంగి నింగినాంగీరసపురోగములై గములగుచు గీర్వాణులు
చలాచలపాణు లగుచు నిరూఢవచనంబులఁ దనకు మంగళాశాసనంబులు సేయ నా
యత భుజావిజృంభమాణ బాణాసనంబుతోఁ బినాకిపాణియుం బోలె నాఖిలశరజా
లజ్వాలలం బ్రేలిచి యాడుచుండం గలగుండుపడి విడివిడిగాఁ బలల భుగ్బలంబు
ప్రాచికవాచికిం బతీచి కుదీచికిం బరవఁ బఱవసంబు గల మగలుకొందఱందఱిం
బేరుపేరంజీరి. 111

గీ. పాఱుఁడొక్కఁడొకఁడుపడుచువాఁడిటవచ్చి, పోయిరొకఁడచిక్కిపోటుబంటు
కలను వోడువ నుప్పుఁ గలువోలె నిక్కచ్చి, తేరువానికోడువారెమారు. 112

చ. అనివారిం బురికొల్పఁ గోల్తలకుఁ జేయం గల్గువా రగ్నిలో
చన పాతాళవిభేది మత్స్యమథన స్వర్గాంతకాదుల్ శరా
సనముల్ నింగికి బ్రేశి పట్టుచు భుజాసంరంభ మేపార శం
ఖనినాదక్షుభిత త్రిలోకముగ వీఁకన్ దాకి రొక్కుమ్మడిన్. 113

గీ. వారివెనువెంట శౌర్యధుర్యారుఁడగుచు, నపుడునృపబాణవితతిఁ బ్రత్యస్త్రహతుల
గూల్చి మాడ్చుచు వచ్చెఁబోఁగూర్మశిరుఁడు, వెలికిలోనికి నెవఁబాఱ తలయుఁదాను.

చ. మనుజవరుండు కూర్మశిరు మస్తము వెల్వడువేళ వేఁచి తో
డనఁ బలు తూపుఁ జీలలు మెడం బిగియించి భవన్ముఖంబు నీ
యనుఁగులు వింతవింతపడి యందరుఁ జూతురు గాక లోనికిం
జొనుపకు మన్న నీవు నిఁకఁ జూతువుగా యని యల్గియాతఁడున్. 115

క. ఒకకూల మెత్తివైచిన, సుకుమారుఁడు నడుమ నఱుకఁ జూచి విభుండ
వ్వికటశిరుశిరము దమజాలు, తుకతుక నుడుకంగ వాఁడి తూఁపునఁ గూల్చెన్.

గీ. నూఁడుపట్టి పెనగుచో మీనపుచ్ఛుని తోఁకఁదునుము కొడుకుదుండగమున
కధిపుడల్ల నవ్వియుద్గాయ రక్కసి, బ్రతుకుమాన్పె దివ్యబాణమేసి 117

సీ. జనకుండు దుమికి కమునిఁ గిటడంచినఁ దనయుండు పృథురోము తల యదల్చె
గురుఁడు శేకగ్రీవు కుత్తుక దునిమిన సుతుఁడు రోహితుని జీవితముఁ గొనియెఁ
దండ్రి యన్వరవిమూతకు బారిసమరినఁ గొడుకు శంఖనఖాఖ్యుఁ గోలుమసఁగ
నయ్య రాజీవబాహాసురుఁ బొలిఁగొన్న బిడ్డండు కునఖునిఁ బిలుకుమార్చె
దివిజరాజాదిదిక్పాలదేవతాక, విశిఖముల నిట్లు సైతేయ విశసనంబు
సలిపి రిక్ష్వాకు సుకుమారు లలయ కెలమిఁ, గొంతవడి పంతుపడి మరుత్కోటిపై ...

భుజంగప్రయాతము.

గిరిస్కంధుఁడుగ్రాజికేళీధురీణ, త్వరం బార్వతంబైనవాలంబుపింటన్
గదంబల్గి సంధింపఁగాదాని వానిం, ధరాభృద్ధనుర్ముక్త దంభోళితీర్చెన్. 119

ఉ. అంతటఁ గేలుమోడ్చి కొడుకయ్యెడఁ గయ్యము సేయవచ్చునా
కాంతక మర్త్యభేది పలలాశులఁ బేర్కొని చూపి వీరునా
వంతని కొన్ని యయ్యకొని వానికి వారికిఁ బోరు వెట్టి వృ
త్తాంతవిశేషమింకఁ గలదాయని రాజు మునీంద్రుఁ జూచినన్. 120

క. తలయూచి యతఁడు భళిభళి, కొలువోయిది రణము యిష్టగోష్ఠికథకుం
దలసూపె నిట్టితేజము, కలుగున కద యింతకొడుకుఁ గాంచిననీకున్. 121

సీ. అనిపల్కి చెప్పెద వినుము వేఱొకఁడేల జననాథ గగనకాసారకథయ
యప్పేరువానికి నన్వర్థమని సరస్వతి పల్కె వినువీధి జననవేళ
వాఁడుగ్రతపమును వాతాతపాదులు గ్రోలి పుట్టిననాఁటఁ గోరెఁ జేసె
దాన లోకములు కొంచలముండఁగా నజుం డడిగిన వరమెల్ల నతనికిచ్చె
నవనియవనిగ నాకసంబాకసముగ, జలము జలముగ గాడ్పుగాడ్పుగనుబొంచ
భూతికాంగంబు సరసియై బయలు బ్రాఁక, రాజిలునతండు తేజంబు తేజముగను. 122

క. కొలననుచు మునులు వేల్పులుఁ, దెలియరు తత్కపటచేష్టఁ దివురుదురాడన్
గలనైన వచ్చుమాయా, బలవద్రథసాధనములు బ్రహ్మవరమునన్. 123

గీ. మఘవముఖుల నైన మఱునాఁటి కడిగించు, కొనునతండు మ్రింగియనుమఁగాదె
దనుజహానన కుక్షిదళన వేగముఁ గోరె, నుపరగతులమనుపఁ ద్రిదశశిల్పి 124

ఉ. ఇట్టివరంబు లక్కసురకిచ్చినవాఁడజుఁ డిజ్జగంబు లె
ట్టట్టగునో యట చపుడ యింతటి తేజస్సృజించియిచ్చి మా
పట్టియ నిర్వహించునని పంచెఁ జుమీ సురరాజశిల్పి నీ
చుట్టపు టోడు పాటునకు జోదులరాయ జయించి తిందరక్. 125

పంచచామరము—అలంతులయ్యె కూర్మమస్తకాదులైన జోదుల
బ్బలారి వెన్నుసూపి నారపాచినాఁడ కాని నే
డలంఘ్యబాహుశక్తిఁ దావకాజిలోననంచుఁబి
చ్చలించి తెల్పెఁ దత్కథల్ వచఃప్రయోగచాతురిన్. 126

క. ఈకథలు ముగియునంతకు, నాకాంతకమర్త్యభేదిన క్రందరబా
హాకథలు ముగిసె శరథా, రాకృతిచిత్రవనవిభలరాట్పునతు చేతన్. 127

ఉ. వెచ్చె సమిన్నభంబు పరివీతశరార్చుల దైత్యసైన్యముల్
విచ్చె హతావశిష్టులును వేలుపు మొత్తము రాకుమారునిన్
మెచ్చె విషాదహర్షములు మేగలు మీరుట లేర్పడం బడం
జొచ్చె నభస్సరత్సుర నిషూదనుచూడ్కుల నీలునిప్పులున్. 128

ఉ. అప్పటి బంధువీరవిరహప్రభవంబగు ఖేదమల్కకుం
ముప్పిరిగొల్పిపోఁ దనమోమును గన్నులుఁ జేవురింపఁగా
నప్పిశితాశనాధుఁ డహహా ధను వేను ధరించు పాటిపో
రెప్పుడు గల్గునో యనఁగ నిప్పుడగాయొనఁ గూడెఁ గ్రక్కునన్. 129

చ. అనిహతశేషభీతరధికావళిఁ బేరునఁ జీరి పేరెలుం
గున మనమెల్లరుం గుడుచు కూడు చుఁడీ మనుజుండనంగ నే
మని తలలూపెఁ బారెదరొ యంతటి యాదొర లేమి బాసనో
యనిఁ బడిరంచు సైనికుల నందఱఁ గూర్చి యుదర్చిరాక్పతిన్. 130

లయవిభాతి.

వెలుఁగుచు నతండు తనకెలకుల నచ్చునృపదళితరధిజాతరధములకు నిజమాయా
బలము మెయి మున్నెపుడుగ లరధిక సారధులు గలిగి కతినాట్టహాసములు సెలఁగఁ గాఁ గో
ల్తలకెదురు జేయఁగని కలఁగి సురకోటిమది బలు బెడదవచ్చెయిఁక గెలుపరిదివీరల్
దొలుతెఁ దలపాటుఁ దమపలుదలలపాటు లిటుగలుగవనిపింతుర టె గలబెడఁగులందున్.

చ. అనితలపోసి చూత మెటులయ్యెడునోయని వేఁచియుండఁగా
నినకులదీపకుండుఁ దనయేటులఁ బోయినవారికిం బున
ర్జననము తోన కల్గుటకు సంశయవిస్మయ రూషితాత్ముఁ డ
య్యును మది జీరికిం బోనక యుచ్చరవంబుగ శంఖమెత్తినన్. 132

చ. చినిఁగె దిశల్ నభంబవిసెఁ జిందరవందరయై గ్రహస్థితుల్
సనియె వియద్ఘురం బొలికెఁ జాలెసురాళి కపాయశంక కం
పనమున భూతముల్ మిడిసె భైరవుఁడుల్కె విధాత బెగ్గిలెం
బనివడిఁ దేర్పఁ దేర్ప నలభర్గుని కౌఁగిట దుర్గమూర్ఛిలెన్. 133

క. మాయావిషహరమంత్ర, ప్రాయాగత పాంచజన్య ఘనహుంకార
ప్రాయాగత మహిమనత, న్మాయారధిసృష్టి యంతమాయంబయ్యెన్. 134

వ. అట్టి మహాఘోషంబు నిజరోషంబునకు దోహదవిశేషంబుగాఁ గొని మనుజవిభుండు
దనుజవిభుమీఁద నురవడించిన. 135

ఉ. పంతమున నెచ్చరించి ననుసంగరకేళికి బిల్చితొన్న నీ
వింతము మెచ్చితిన్ విడిచిపెట్టెద బొమ్మనియయ్యెకొంటి నీ
వింతలదేహమున్ విడువ పోరక పోయెదవంచు రాజుతో
పంతర శేశభూషితదృగంచలుఁడై యెదిరించినిల్చెనన్. 136

ఉ. ఎక్కటి కయ్యమయ్యె నపుడిద్దరకు న్మఱివారిదిక్కులం
దెక్కులు తూపు లుప్పతిలి పెద్దలుపిల్చిన పిన్నపాప ల
ల్లక్కున మండ దూరుచుఁ దదంస తటంబులకెక్కుఁ బారుచుం
జెక్కులు చీరుచున్ నడుమ జివ్వకుఁ జీరుచు నుండె నచ్చుగన్. 137

ఉ. అప్పటికింత తెప్పిరి తదారవ విహ్వలశక్రముఖ్యుల
ల్లప్పటి తేఁకలేవెదకి యారథిసారథిసృష్టిక్రమ్మరం
దప్పట నూడ జూడఁ దమతత్తుకుఁ డప్పుడు చెప్పె తోఁకిం
జెప్పక శాంబరీహరము శ్రీహరిశంఖజ శంఖమిమిచ్చెన్. 138

గీ. మహిమజూచిసంతు మాయాహరంబని, పిదపదలిసె రాజుమొదలదాని
బాంచజన్యభజనభక్తుఁడై సురశిల్పి, వడసె నెత్తిఁగి వేడ్కఁ బడిరిసురలు 139

క. రథిసారథిరహితములా, రథములు వరశక్తి శరపరంపర రత్నో
[illegible] దోడు కులియఁగ, ప్రథనము సుకుమారునకుమ ధరమైపెరిగెన్. 140

[illegible] మించినదిమొద... మనుకుమార గగనకాసార యుద్ధంబు వియచ్చరవిరుద్ధం
బై చాలు[illegible] సహస్రాక్షవీక్షావిద్ధంబై యెడనెడ నితరేతరపరా కమ [illegible] ధసమ
భివృద్ధంబై వెలుంగుచుం జెలంగుచునుండె నందు. 141

[illegible] ఖాసనాగ్ని తాహులమ్రింగె నధిపకోదండభూహారిరథములు
[illegible] చరేపా[illegible] క్తదంతులఁ గూల్చెజననాథకార్ముకజన్యహారులు
దనుజ బాణాసనోద్గతమైన చిచ్చార్చె నృపధనుర్భవమైన నీళ్ళవరద
సురశరాసేద్ధమైన చీఁకటిసంచె భూపచాపజమైనప్రొద్దు వెలుఁగు
పలలభుక్కల్పితాస్త్ర [illegible] పాంగ్తతంబు. నవనిపతిముక్తకులిశాస్త్రమపహరించె
నస్రపము పేరియస్త్రంబునాసురంబు రాజకరవాసవాస్త్రప గాఢిఁగడచె. 142

క. తుదినసుర శక్తినైచిన, గదనధురంధరుఁడు [illegible]ఁదు గకొని పైపై
[illegible] సహస్రము విడచెం, [illegible] దివ[illegible] గటాకిఁ బొడిచె బొమమునిముడి
[illegible] ములనదిః తునయకయిలయుక రొయక [illegible] తొలివడక రయం
ననల [illegible] లమిలయు [illegible] తాకిన [illegible] మూర్ఛవనియెఁగె నృపా.

గీ. ఇటులు నిటల ఘటిత, కుటిలభ్రుకుటియైన మొగము తోడ వీరమూర్ఛనున్న
తంత్రికయ్యమపుడు తానందికొని సుతు, మారుఁడట్టహాస ఘోరభంగి. 145

ఉ. విల్లురమంగఁ జేసి యొకవేఁడిశరం బరివోసి యేసి య
బ్బల్లిదు ప్రక్కనొంచిన నపాయపు టూపిరికుట్టిచట్టి మూ
ర్ఛిల్లి యొకింతలోఁ దెలసి చిచ్చులుమూఁడును మూఁడు మోములం
జెల్లిపెలుంగు శూలమునఁ జిన్నదొరం బలు మూర్ఛముంచినన్. 146

గీ. అసురవిభుజూచి మునినాథుడౌటవిడచి, వెసలెవనివెత్తిరాకుండ బుడమి కేఁడు
తెలిసిగదఁగొన్న రిపుశక్తిదిగిచివైచి, మఱియొరఁగిక్రమ్మరం దేటి యురక నిలచి. 147

మ. దితిజేంద్రాతిశయంబు దద్రథరణోద్రేకంబు దత్తాదృశో
ద్ధతయోధాదిక విభ్రమంబుఁగని యేతస్మాత్రబాణోత్కరం
బు తరంబా యివిచక్కఁ బెట్టనని శంభుబ్రహ్మసంభావితా
త్కృత నారాయణదైవతంబయిన యస్త్రంబుం బ్రయోగించినన్. 148

శా. ఆయస్త్రంబఖిలాస్త్రశక్తిజనకం బత్యుగ్రసారం బఖి
ప్రాయజ్ఞంబు సమస్తసాధనరథవ్రాతంబుతోఁ గూడఁద
న్మాయాజేయులదానవేయులను భస్మప్రాయులంజేసి దై
తేయాధ్యక్షు శిరంబుద్రుంచికటువృత్తిం గుక్షి భేదించినన్. 149

క. దుడిదుడి వెసలెడుదానవు, కడుపోకలోకమని మెలఁగిగంధర్వాదుల్
తడవుండమిఁ జెడిరంతటఁ, బొడి సఁదదస్త్రమసుర బొంగియుదేరన్. 150

సీ. ఇత్తెరంగున నమ్మహత్తరసాధనం బసురదాహక లీల లాచరించి
యుపశమింప నృపాలుఁడు త్వాటితత్రిశూలంబు బాహాంతరాళంబు తడవి
తేర్పఁదేరికుమారుఁ డార్పుతోడగ్గనలేచి నల్దిక్కులుచూచియాడ
నగినారదుఁడుపిల్చి నారాయణాస్త్రప్రభావంబుమెుక్కి యుపన్యసించె
నతఁడు మానికి తొనికినతులొనర్చి, రాజుసుతు,గౌఁగలించి నారదునకరఁగ
దపసి యిరువుర దీవించెఁదపన కులుల, వారిపైఁ బుష్పవృష్టియవ్వారిగురిసె. 151

(కందద్వయగర్భిత భాస్కరవిలసితము)

పంచవదను నలువుల్ దిశలించెన్ భాస్కరవిలసిత మెలమిరహించెన్
గొంచక విబుధవిభుఁడరుదెంచెన్ గొప్పసురలు నృపతిలకులగాంచెన్
మించెఁ బ్రణయ పరిరంభముపెంచెన్ ప్రమొక్కులఁ బ్రియములుపిదప వరించెన్
బొంచి కనినజయకందము లెంచెన్ బోరితెరఁగులిటు లెలమివహించెన్. 152

యిందు కందద్వయవిభాగము.

క. పంచవదను వలువుల్ దిశ, లించెన్ భాస్కరవిలసిత మెలమిరహించెన్
గొంచకవిబుధవిభుం డరు, దెంచెం గొప్పసురలు నృపతిలకుల గాంచెన్. 153

క. మించెబ్రణయపరిరంభము, పెంచెన్ బ్రమోక్కులర్ బ్రియములు పిదపవరించెన్
బొంచిక నినజయకందము, లెంచెం బోరి తెరగులిటు లెలమి పహించెన్. 154

వ. అనినవిని జనమేజయుం డవ్వలికథాక్రమం బెట్టిదనిన. 155

మ. నతనానావరపాల మౌళివిలసన్మాణిక్యనీరాజనాం
చితపాదా దళితారి వీరజయలక్ష్మీగేహ బాహా
బలప్రతిభానిర్జిత హేమగర్భనృప సర్వక్షమాపాలసం
శ్రితమందార మహీజ భూధరణ శేషీభూతమాద్యద్భుజా. 156

క. భేరీభూరిధణంధణ, ఘోరారవకుపితగంధకుంభిమదాంభో
ధారాఘటితధునీకలి, తారామవిహార విజయయాత్రాభరణా.

దధోద్ధతవృత్తము. 157

గౌరితారిణితకంజబాంధవా, జారిమానిదినయామినీభ్రమా
చార చారుసుయశః ప్రతాపసం, చారదూరితరసాసలీభయా. 158

గద్య.

ఇది శ్రీమత్తి— తోళప్పాచార్య చరణసరసిరుహసేవాసమాలబ్ధసామ్రాజ్యధౌరేయ నిజకావ్యాభిరక్షాయమాన యెల్లభూపురందరవరనందన మల్లనంతమహీనాథప్రణీతంబైన కకుత్స్థవిజయంబను ప్రబంధంబునందు ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

కకుత్స్థవిజయము.

తృతీయాశ్వాసము.

క. శ్రీచోడవంశభవ యహి, తాచారభిదాప్రచండ యయ్యారగండా
భూచర ఖేచరలోచన, గోచరసుమభల్ల మల్లికోనయయెల్లా. 1

వ. అవధరింపుము మనునందనకథాసుధాధారాధౌతమాన సామేయజయుండగు జనమే
జయునకు శంపాయనుండగు వైశంపాయనుండిట్లనియె. 2

ఉ. వెండియు వజ్రపాణి నృపవీర తపశ్చరణంబు నాఁటి యా
యెండకు వానకుం జలికి నిత్తుశరాసను తోడుగాఁగ నీ
గుండియ యంతగాఁగ నెరఁగోసిన నాతగవెంత యట్టి యు
ద్దండత సైచి గండమిది దాటితి నీవెనరెంత మాపయిన్. 3

మ. అని యారాజు తలంపెఱింగి యజలోకాలోకలీలోత్సవం
బునకే మున్ జనుదేరఁగాఁ జనుట యొప్పంగాదె రమ్మంచు నా
యనఁ దోకొంచు బలారి వహ్నియమదైత్యాంభోధిపప్రాణమ్మరు
ద్ధనదేశానులు రా విమానముల వింతల్ సూపుచుం బోవుచున్. 4

సీ. విద్యాధరాదులు వీరు నీచే నేఁడు బ్రతికి వచ్చిరి వీరిపాట వినుము
వెన్నెలపాలము నీవియ్యాల కులకర్త చంద్రుఁడే యీతఁడే చాయరమ్ము
జలజారి యాఁడుమండలమిదే నీకీర్తి గరలించు కులకర్త మరలిచూడు
సహలుసమీరపాశము లెత్తి నీగెల్చు గ్రహగతుల్ చక్కఁగాఁగాఁ జెఁజూడు
మనుజవల్లభ సప్తర్షిమండలంబు, వేదసంవాద ముఖరంబు నాదరింపు
శిరసు మిన్నిటఁ దడియంగ శింశుమార, చక్రగతుఁడైన ధ్రువుపెంపు సన్నుతింపు 5

క. ధ్రువమండలమాదలగా, రవిమండల మడుగుగాఁగ రాజిలుపదునా
లువు లక్షల యోజనముల, భువనము త్రిదివమిది భోగభూమి నృపాలా. 6

క. కృతకాకృతక త్రితయ, ద్వితయమునకు నట్టనడుమ దీనింగంటే
కృతకా కృతకేతరత్రా, యుతము మహర్జగము కోటియోజనము నృపా. 7

మ. జనలోకంబున నందనాదుల నివాసం బొప్పు నీక్షింపు యో
జనకోటిద్వితయప్రమాణమిది భూపాలవల్లభుం డాత్మనం
దన యోగ్యంబుగఁ జేయ నాఁడ కృతకాస్యంబయ్యె రాజభా

జనముం జూడుమహాశ్చతుర్గుణము రాజన్యా తపోలోకమున్. 8

మ. అపునర్మారకలంబు చోటకృతకాధ్యక్షుంబు కల్పాంత దా
హపుటాయాసము పొందు పార్వంబు రాదంద్రందురే యట్టి బ్ర
హ్మపదం బల్లదె యూరుగోలలది సత్యంబన్న నన్వర్థమీ
యపరూపంబును జూడఁ గంటివిది భాగ్యంబయ్యె రాజోత్తమా. 9

చ. అనిపలుకన్ నృపాలుఁ డమరాధిప యిక్కడియుంపెలెందుఁ జూ
చిన యవి కావనష్టము లశీతలముల్ బహుభానుచంద్ర సం
జనిత మయూఖ సంఘముల సందడిచందము నిండె నేమొకో
యనవుఁడు మానవేంద్ర వినవా యివి బ్రహ్మసభావిభావముల్. 10

క. వింతలుగావా యివి తమ, కెంతలజేరంగనీఁ కశీతోష్ణకర
ధ్వాంతంబులైన వెలుఁగులఁ, బంతంబున మెసలువట్టి పాయఁగనూఁకున్. 11

క. తనయులకును మనువులకును, దననేరుపు నూరిపోసి తాల్చిన సర్గం
బున భరము వారిఁబూనిచి, పనిచేరి విధాతయీసభం గొలువుండున్. 12

చ. ప్రమదవనంబునం బ్రియసరస్సుల రత్నకృతంబులైన కు
ట్టిమములఁ జాట్లుకోటలఁ బటిన్మయకుడ్యములం బర
స్పరభ్రమద మహాస్వరూపమున పజ్జయు దవ్వు నెఱుంగనీని వి
భ్రమముల నాసుధర్మ నెరవట్లు విధాతృపురీనికేతముల్. 13

క. తాదృశ పురహర్మ్యములకుఁ, దాదిలియగును దినకరసుధాకర తేజః
ప్రాదుర్భావనిదానము, హాదీధితి తెలియఁదరమె యీసభమహిమల్ 14

క. అనిదేవేంద్రుఁడు సకలము వినిపించుచు రాఁగ దివిజవృతుఁడై రాజుం
దనసుతుతో మునిపతితో జనిచొచ్చెం దజ్జగంబు చతురదధగతిన్. 15

గీ. జనవిభుండట్లు బ్రహ్మదేశంబు సొచ్చి, బ్రహ్మనగరంబు దరిసియా బ్రహ్మదేవు
నగరి హజ్జారమున వాహనంబుడిగ్గి, బలభిదాదులుఁ దానును బ్రహ్మసభకు. 16

వ. పిలిపించికొని చేరం బోయి నంత. 17

సీ. అనఘు యోగబ్రహ్మలగు సనకసనందన సనత్కుమార సనత్సుజాతు
లను కుమారులు భృగుండును బులస్త్యుండుఁ బులహుఁడు గ్రతుం డంగిరసుఁడు మరీచి
యును దక్షుఁడును నత్రియును వసిష్ఠుండును నననవబ్రహ్మలై తనరుసుతులు
నెండియు మన్వాది విశ్వకర్తలు ప్రజాపతియు లూర్ధ్వరేతులు నయనములు
మిహిర మిహికాకరాదిక గ్రహగణంబు, మేషమీనాదిమాంతిమాశేషరాసు
లశ్వినీముఖ్యతారలు నక్షత్రభఙి, సోలగము సేయ నద్భుతంబోలయమజియు. 18

సీ. శ్రుతు లంగములు బహుస్మృతులు మీమాంస తర్కముఁ బురాణేతిహాసములు నవలి
గానాదివిద్యలు నానాప్రకారభాషలును గాష్ఠాకళాక్షణముహూర్త
దివసవిభావరీతిథిపక్షమాసఋత్వయనహాయనయుగతాప్రభేద
కాలంబు ధర్మార్థకామమోక్షములు దక్షిణ లధ్వరంబులుఁ బ్రణవమంత్ర
వర్గములును బ్రాచ్యవాచీప్రతీచ్యుదీచ్యాదిదిశలు నుజ్జ్వలాభిరామ
మూర్తు లుల్లసిల్ల మోడ్పుఁగే లురముల, నిలిపికొని భజింపఁ గాలకులందు. 19

క. ధృతియును మతియును బుద్ధియు, రతిశబ్దస్పర్శరూపరసగంధాక్ష
స్మృతిసంకల్పవికల్ప, ప్రతతశమదమములును రూపరమ్యతఁ గొలువన్. 20

సీ. భావగాంభీర్యసంపదనగాధత్వంబు గానరా సప్తపాథోనిధులును
మోహనాంగంబుల మొలచు లేఁజెమటల జలమయత్వము తోఁప సకలనదులుఁ
బ్రబలబాహాంతరప్రథిమఁ గాఠిన్యంబు బయలుద్రొక్కఁగఁ గులపర్వతములు
సురభినిశ్వాసవైఖరిఁ బుష్పజాతులతావు తేర్పడ వనదేవతలును
దృగ్గరిమఁ బావనతఁ దేటఁ దీర్ఘములును, గటిపృథుత్వంబు వొడసూప గహ్వరియును
దివ్యమూర్తులతోఁ గొల్చి తేజరిల్లఁ, దనరు పరమేష్ఠిఁ బంకజాసనుని గాంచి. 21

వ. వసురుద్రాదిత్య గరుడగంధర్వ విద్యాధరాదులుఁ బావకప్రముఖులు నంతనంత వందనంబులు సేయ నముచిమథనుండు నారదబృహస్పతిపురోగముండై కొంత చేరంజని పరమేష్ఠికిం బ్రణమిల్లి ప్రణవాదినమోంతవచనంబులం బ్రస్తుతించి మనుతనూభవుం జూపి నభస్సరాసురసంహారపౌరుషం బుగ్గడించుచుండె నతండును బితామహసభామహావిభవవైలక్షణ్యవిలోకనజనిత విస్మయవిస్మృతసేవాసమయసముచితవ్యాపారుండై సుకుమారుండు కొండొకవడి యూరకుండి పదంపడి తనయునుంగుఁ దండ్రి యక్కొలువుననుండి చేరవచ్చి మన్ననుగ్రహంబున న్నరలఁ దేర్పం దలిపొంది.

క. అకరస్పర్శకృతాఖిల, సకలనిటలతారతమ్య సఫలాక్షరతే
ఖిక దేవమీకటాక్షము, వికసిలుఁగా కనుచు నెరఁగి వెండియు బత్తిన్. 23

సీ. పూర్వగీర్వాణులఁ బుట్టించి యామిని యైయుండె నేదేవు కాయ మొకటి
సురసంఘనిర్మాణపరిణామమునఁ బొల్చె దివసమై యేదేవు దేహ మొకటి
పితృదేవతలను గల్పించి సాయంసంధ్య గా నేర్చె నేదేవు గాత్ర మొకటి
బహుమనుష్యులఁ గాంచి ప్రథమసంధ్యాభావమున నిల్చె నేదేవుమూర్తి యొకటి
యతనిని బ్రసన్నునిం జేయ నతనిచేతఁ, బావితుఁడఁ గాఁగ నతనికిఁ బ్రణుతి చలుప
నతనిఁ దలఁప బ్రాప్యజ్ఞాన మధిగమింపఁ, గోరుదు నతండు నీవఁ జూ భారతీశ. 24

వ. రంగేశ్వరుకొలువునం గనుపట్టినయట్లుగా నతనిం బుట్టించిన దేవుండవై సేవకృపచే
సి తనిన నవ్వి యవ్విరించి యగునగు బహువిధతపంబులకతన నతనిం బుట్టింపంగం
టి ముక్కంటిమొద లేనుదుప తదీయసన్నిధానంబమరి యట్లుండుదు నది య
ట్లుండె మదీయసర్గంబులు కొన్నియుగ్గడించి తదనుగుణ మనోరథంబులు నీకుం గ
లుగఁ జలిపినాఁడవు. 25

ఉ. వేల్పులకంటెను న్నసురవీరుల మేను సృజించు టెంచి సం
కల్పము మాప్రసన్నతకుఁగా నొనరించితి నన్న నీవచః
కల్పన కర్థ మేమి యలకయ్యము మాకు ననిష్టమంచు నో
యల్పులఁ ద్రుంచి లోకములయాపదఁ దీర్చితి వింత యొప్పదే. 26

వ. ఇంకొక్క యొచ్చుమాటయుం గలదు. ప్రాప్యజ్ఞాన మధిగమింపఁ దలంతు నంటివి.

క. చను నే ప్రాప్యాంశమునకుఁ, జనవరి నటు పలుకఁ బ్రాప్యసంపద యెల్ల
న్మనుమున్నఁగఁ దలమోపునఁ, గొనిచనవా మమ్ము నడిగి కొనివచ్చితివా. 28

గీ. అనుచు శ్రీరంగధామంబు నాత్మనిడి కృ, తాంజలియుఁ బూర్ణపులకుఁడు నానివాలి
తాత్ముఁడును నైపదంపడి హర్షబాష్ప, భరమెసఁగ నెప్పలెత్తి భూపాలుఁ జూచి.

ఉ. ఏమనుచుండు రంగపతి యింకిట మాపటికైన వచ్చునా
యామొగ మాయలంతినగ వాతలయంపిగ నిద్దబాహు వా
వామభుజంబు చాఁపు మఱవంజన దెప్పుడు వచ్చు రేయి యే
నీమముఁ బట్టి నాతపము నీదగునో యతిలోకపార్థివా. 30

పద్మనాభవృత్తము.

రావన్న రాజన్యరత్నంబ నీయట్టి రాజర్షియున్నాఁడె నాసృష్టి యందున్
దైవంబు నీసొమ్ముగాఁ జేయఁ గంటే కదా పద్మనాభావతారాశ్రయంబై
నీవంశముం బెద్దవర్థిల్లు మామీఁది నెయ్యంబు డెంపంబునన్నిల్పు మంచుం
దీవించి సత్కారసంప్రీతు నమ్మేదినీలోక సంరక్షకు న్వేగనంపెన్. 31

వ. ఇంద్రాదులుం దమ నివాసంబుల కరుగ ననుజ్ఞాతులైరి. అంతం గుమారసమేతంబు
గా నతిలోకభూలోకేశ్వరుండు. 32

గీ. నలువయడుగుల ప్రాలి సభ్యులకు మ్రొక్కి, గురువకెరఁగి సారకునఘఁగరము మొగిచి
మరలి రథమెక్కి రూఢవిమానశక్ర, ముఖులతో నమరావతిప్రోలు ప్రాలి. 33

వ. గగనతరంగిణిం గనుంగొని. 34

క. బలజంభరుధిరగరపవి, నొలఁగ్లిన పెన్నిటి రేకతో నీనది యొం

తలఁచెను నిర్వృతక్రతువు, లలాటరేఖావిభాసి లలనల నగుచున్. 35

క. అని తత్పుణ్యోపాసకములఁ, గొని కొనియాడులకు నిలిచి కొలిచి నదిన్వి
డ్కొని యమరావతి సొచ్చెం, జనపతి యొక యెదురుకోలు సంపదఁ గనుచున్. 36

వ. అది పురందరవచనసమాగమంబున జయంతుఁ డతనికొనర్చిన యెదురుకోలు విను
మిత్రైఱంగునఁ దత్పురప్రవేశంబు చేసి. 37

సీ. నందనవనవాసనలసొంపు విలసింప నలసంపుఁ జలిగాడ్పు లనుసరింప
నెక్కొనమణిహర్మ్య మేచాయ యాచాయ మేచాయఁ గలసతు ల్మెఱసిచూడఁ
దనపేరఁ దెగి యందు మనువారు దనవారితనమూఱఁ జెఱునవ్వుదనికి మ్రొక్క
యజ్ఞభిక్షాదాత యని వేగ మనురాగ మునయాగఫలభాగు లనుమతింపఁ
దనకు సురరాజు నిజరాజధానివైభ, వములు చూపుచు సంగడివచ్చు నపుడు
దను నతఁడు మించిచననోడఁ దానుతని, మించిచననోడఁ జౌరులీక్షించిరలరి. 38

గీ. ఇవ్విధంబున సాహార్ద మెలయ నరిగి, నగరిమొగసాలకడ వాహనములు డిగ్గి
పెద్దలిద్దఱు ముందటఁ బెరసి కేలుఁ, గేలఁగొని వేత్రిహస్తులు మ్రోలమెఱయ. 39

క. సుకుమారుండు జయంతుఁడు, నొకజోడయి రా దిగీశు లొకగుంపై రా
నొక రౌననఁ గక్ష్యాంతర, వికస్వరశ్రీలు చూడ్కి విందులు సేయన్. 40

శా. చేరంజొచ్చి సుధర్మయందు విలసచ్చింతామణీపీఠికం
దారాసీనులుగా దిగీశు లుచితస్థానంబు లందుండఁగా
ధీరోదారకు మారులొక్కమణివేదిం గూర్చి కూర్చుండఁగా
నారంభాసతు లాడి రెచ్చుజత హాహాహూహూవు ల్పాడఁగన్, 41

క. ఇవ్విధమున నుత్సవముల, నవ్వుల నితిహాసముల మనఃప్రమదంబు
ల్నివ్వటిలఁ జేసి యింద్రుం, డవ్విభునకు నొసఁగె మణిమయాభరణాదుల్. 42

వ. ఇట్లు బహూకరించి యించుకవడి దలంచి. 43

మ. భుజశౌర్యంబునఁ బెద్దవై హితుఁడవై పౌరానిబంధుండవై
త్రిజగద్రక్షణదీక్షకెక్కితివిఁకేదీయిచ్చుమాదీవనల్
నిజమైనరిలుమన్న రాజతనుపాళీయావనప్రౌఢికి
న్విజయంచేసెను బ్రహ్మపుత్రుఁడు హిమానీయక్కులగాత్రిమణీ. 44

క. అచ్చతురాననసూనుం, డచ్చటఁ దానపుడు మొలచి యాశీర్వాదం
బిచ్చెనె యింద్రుఁడు మెఱుఁగులు, దెచ్చెఁగదా ప్రాయమునకుఁ దీవననినన్. 45

గీ. సేమమెచ్చు ననఁగ జిష్ణుపరిష్ణులం, దుపచరించిరతనినుచితవిధుల

నొల్లసిల్లి మునియు నుభయాక్షిముఖవేది, నభిమతాసనమున నధివసించె. 46

సీ. విషమసాయకునకు విజిగీష వేఁడంటి నేఁడుగా వెసవిల్లు వాఁడు నిల్పెఁ
వసుగంధవహునకుఁ జల చిటచిట దీఱ నేఁడుగా నునుదేఁటి గూఁడు దెలిచెఁ
బిష్వాకరుని పూర్వపూజకుఁ దెరవుచ్చి నేఁడుగా పూవుఁదోవ్వాఁడి యయ్యెఁ
గుముదబాంధవుప్రతాపమునకుఁ జలివాయ నేఁడుగా వెన్నెల వేఁడిఁబెట్టె
వలపుఁ జల్లవచ్చి వలచిన వలపాక, తపసితోని శాపకృపలఁ జేసి
కలఁగి తేఁటి యిట్లు కర్పూరతిలకకు, నేఁడుగా పునర్జనికి ఫలించె. 47

వ. అని పూర్వోక్తరకథాసంఘటనంబున కుపక్రమించి. 48

చ. వరమున నట్టి రెండవశుభవంబున నట్టి సురేంద్రుకొల్వున
చ్చరయటె నిన్ను మన్మథచక్షవదుఁ జేసి తరించెనట్టి యి
ట్టిరె మగ లెందు నెక్కడి పటీరతుషారనగంబు లేటిమం
దర మని నారదుండు మనునందను ధీరత మెచ్చి యిట్లనుఁ. 49

సీ. నిర్జరేశ్వరసఖ నీచేయునాతిశయములను బనిగామిఁ దమమనంబు
లరవీరులై మన్మథాదులు దిరుగంగఁ దిరిగిన కర్పూరతిలక నిన్నుఁ
గలఁచిన కలుపాకకపరవుల్ల్కానఁ దాల్మిఁబడి వెన్నెలలఁబట్టి పట్టిఁసుక్క
తపమున నీకు మోహపుదేవి కాఁగోరి చనితపోవనిఁ గణ్వమునికి మ్రొక్క
యనుమతికి డాయ నివి మాయ లవనిఁ బుట్టు, మని శపించిన నతఁడు దే...
శాపమిది నీతపఃఫలరూప మబల, బ్రదుకుమనఁ జేరెఁ జెలిపిందు వెదకికొనుచు. 50

క. చేరిన చెలులకుఁ జేరువ, నాబుషినిర్మించిచూపి యాదెకంటిరె క
ర్పూరతరువాటి మీక, ర్పూరతిలక యచటఁ బుట్టఁ బొందని యనిచెన్. 51

చ. అనిచిన సార్వభౌజలపదాదిసఖీశత మోమపాత్మ యీ
వనితకు గోరుచుట్టిపయి వచ్చిన రోఁకటిపోటు తప్పెఁబో
మ్మనుటయ కాక రక్షకుఁడవైతి గదా యని పోవుచుం జామీ
మన కెదురయ్యె నేననిన మాటకుఁ బొంగె లతాంగియుం మదిన్. 52

క. భూమండలేశ గగనస, రోమహిమకు మున్నువచ్చిరో రారాకతల్
దా మెఱుక చేసి కొనరవి, యెమో యిట్టగునో కంటిమేయని వారున్. 53

కవిరాజవిరాజితము.

అటు లపు డచ్చున లచ్చెలితోఁ జని యక్కడ నెప్పిన నీసురరా
జట కవిరాజవిరాజితధోరిణియక్కవళాకర హైత్యసము

త్రుటన చఱున్నను జూడఁ గవచ్చుచుఁ ద్రోవన తావిని పొమ్మిఁకమే
లిటు లగు టొప్పన నప్పెనితోఁ జనియె న్మునిపాలికిఁ గామినియున్. 54

క. మునిరాజు తనమనోవీ, థుణచేయుటఁ జేసి మానసంబగునమ్మో
హానవనమున నొకకపురపు, టనఁటి మొనల నుండెఁ బెనుబయల్గల నీడన్. 55

ఉ. చూచె వనీవిభూతి యొడసొచ్చిన నిద్దుర కన్నమూయను
న్నేచె మెఱుంగు లెల్లెడల నింపఁ దళుక్కనఁ దోఁచి మాయమై
తోఁచె సఖీసకాశరుచిఁ దొయ్యలి యమ్ముని మూవలింపఁగా
మోచె సమీపపుంగదళి మోహనగర్భము మెచ్చనచ్చరల్. 56

తరల. మరునితూపునుబోని నెచ్చెలి మాయమైనపు డచ్చరల్
తరళముల్తమప్రాణము ల్వదిలంబుగాఁ గనఁబట్టఁగా
వెరవుపేరని నిల్పుఁబ్రాసిన వేలుపైనను నేర్పునే
మరలఁదెచ్చినయట్టు లమ్ముని ప్రాణఁజూపిన మెచ్చరే. 57

మ. అటు లాశ్చర్యపుమెచ్చుచో నతనిరంభాదప్రశంసార్హమా
ఘటనం గొల్చుచుఁ దద్విశాలవలయాకారస్ఫురద్భ్యాగుహా
చ్ఛటపై బారలు సాచు దీర్ఘవిపులాజస్రచ్ఛదశ్రేణిచేఁ
బటపుంబందిరి వెట్టికొన్న వనరంభం జూచి వర్ణించుచున్ 58

క. అప్పా కపురపు దుమ్మా, యప్పాండిమ కాక నీకుమది నలుగుదువే
యప్పాడిగఁ జెలికిచ్చిన, యప్పా భరమెత్తె నిది మదంబా రంభా. 59

క. అనియాపేరును గడుపున, మినమిన మన మంచిరాచ మెచ్చులపేరుం
గనఁ దగువావులఁ బేర్కొని, మునివనసౌభాగ్యమహిమమును గని మఱియున్. 60

క. వని కిట్టి సిరియె కాఁగల, పనికై చెలి కపురపు టప్పపాటు గదురవే
యనఁటి కిటు దివ్యగర్భమె, మునిమహిమకుఁ జేతులెత్తి మ్రొక్కెద మనఁగన్ 61

సీ. కపురంపుఁ బలుకులు గలగలరాలుట క్రొత్త చిట్టుములు రక్కొనుట నెఱపఁ
బయిపాటుగా డిగ్గు పవనాంకురంబులు బహలికర్పూరార్పుల బాగు మోప
వలపాని వ్రాలిన యెలదేఁటి వాచవి కందిన మనుజెల్లయంద మొంద
నిలిచిన నిలుకడ చలువచప్పరములో ముని యున్కిఁ బవళింపకునికిఁ దెలుపఁ
దొమ్మిదిమువొూర్తములు మోచెఁ గమ్మకదళి, గర్భమూమీఁదఁ బైపొరల్గలయ విరిసెఁ
బుట్టె నొక పుట్టుఁగపురంపుబొట్టు బిడ్డ, క్రొమ్మెఱుఁగు చెక్కి చేసిన బొమ్మవోలె.

క. కన్నకడు పప్పుడు రంభకు, మన్నఁవనముఁ దిన్నఁదనము నాల్గ్కొలిపెఁ దగం

జిహ్వపసు చున్నరంభకుఁ, జెన్నారఁగ ముద్దునచ్చి చేతికి నచ్చెన్. 63

సీ. ఆరంభయలమంగ నంపంపుఁజెయి సాచి గిలిగింత లలచంద్రకళకుఁ గొలుపు
నాచంద్రకళ వ్రంగి యమృతమొల్కఁగఁ బల్కి చెవులపండువు లూర్వసికి గడించు
నాయూర్వసి కరంగి యడుగుఁదామరఁదాల్చి చికిలివేడుకలు మేనకకునడపు
నామేనక చెలంగ నదటుఁజూపులు వన్ని కనుబండువులు వరూథినికిఁబెనుచు
నిన్ను నే శిల్పి కల్పించెఁ జిన్నిమెఱుఁగు, గమ్మఁదావులనీరంభ కడుపుసొచ్చి
యనఁగ నల్లనిగో నని మునికటాక్షు, మచ్చరలకెల్లఁ జూపు నయ్యానుఁగుబొమ్మ. 64

గీ. పాడము ప్రాయంబుశకునంబునడుము ద్రొక్క, వెడలు బాల్యంబుజడిసినడుము ద్రొక్క
నమ్మముద్దాడ నడుమిొద్దెనమ్మయనుచు, నెత్తిముద్దాడెఁ జెలిచెల్వనిలకుడించి. 65

వ. అయ్యవసరంబున. 66

మ. దశమైకాదశలగ్నవేళలనుమీఁదంగల్పెఁ డక్కన్యకుం
దశమైకాదశవాసరోత్సవము లుద్వాహాదులుం జేయునాఁ
డుశతానందసమానుఁ డమ్మఘువువీడుం బోలెఁ బొల్పొందసౌ
ధశతభ్రాజితసర్వవస్తువుల నుద్యానంబుఁ జేసెన్నృపా. 67

క. ఒకయిలు విలసిలు నైవా, హికమై యతికనకమై యనేకమణీక
ర్మకమై సకలకళుద్భా, మకమై తీరై సుధర్మమారై యెందున్. 68

వ. అది యట్లుండె ననంతరంబ యమ్మౌని యనుజ్ఞ నచ్చర లచ్చెలువకు నభ్యంగమజ్జనాద్యుపచారంబు లాచరించువారై నలయువస్తువులు మేడకుం జని తెచ్చిరందు. 69

సీ. నలుఁగు వెట్ట నురంబునకుఁ బూపచన్నులు బలిసిక్రిక్కిఱియఁ జే వెలలపుడు
సిరసంటికొన గోళ్ళఁ జిక్కువాపిన కురులొక్కనలు సాగిన బారఁ గొలువ దపుడు
గంధామలకమిషఁ గదలింపఁ దొడవులు తిరుగఁ బుట్టఁగఁ దివ్వఁదీఱ దపుడు
కట్ట మేనహిమోదకంబార్చి మడుగులు పొడవుదోఁచినఁ దాల్పఁబోల దపుడు
చాలు ననుచు సరససమయోచితోక్తులు, జరపి యుచితవిధులు చలిపి చెలులు
తను నలంకరింప దశమలగ్నమునకు, నిండు జవ్వనమున నిలిచె బాల. 70

గీ. కురులు గూడి ఘనోదయస్ఫురణ చూప, స్తనిత మయ్యె నురస్తటం బనఁగ నేల
పాము వ్రేలాడఁగట్టినపగిది మెఱసె, రమణి నూగారు శృంగారరసము గురియ. 71

గీ. మోము చందమామతో మంచిమాటకుఁ, దమ్మిలనుప నేకతమున కున్న
రాయబారితామరలనంగఁ జెవిచెంత, వల్లఁజేరి కన్ను లమరెఁ జెలికి. 72

మ. అప్పుడా చెల్వయు రాకఁ గంటి మొకటా కాశ్చర్యసంపాదినై
చపలాక్షీహృదయంబుల న్నిలిచె రాజా నిక్క మా చిన్ని ప్రా
యపుఁ జేఁజన్నులమీఁది యాఋషిక యే యాసొమ్ములే యట్టిభా
రపుఁ బాలిండ్లకు నిండుమేనికిని బర్యాప్తంబు లైయుండెనే. 73

వ. అట్లగుట యభ్యాసంబు గాఁడ వెండియు. 74

ఉ. జవ్వని చెక్కులు న్మెఱుఁగుఁ జన్నులఁ బయ్యెద జాఱు దిక్కులు
న్నవ్వు పసొమ్ముపై మణిఘృణం బగు చక్కఁదమ్ముఁ జూచి తా
రవ్వలుసీదు గా మనిన యన్నిక సౌందరియఁ జూచి రేలొకో
యువ్వనవాసి వెట్టఁ దజుఁడిప్పుడ సృష్టికి నంచు నెంచుచున్. 75

—లయగ్రాహి—

అప్సరలు వేడుకయు నచ్చెరువుఁ జిత్తములఁ జొచ్చి యెడఁ బాయకొక నెచ్చెలులు జోడై
పెచ్చుపెరుఁగంగఁ జనియచ్చటికిఁ గొలంకులను ముచ్చటఁ దలఁగ్గడిగి వచ్చిరి యనుష్ఠా
నోచ్చలితుఁ డైన ముని యచ్చరితముల్ దెస వచ్చఁబురుడున్ వెడలినచ్చెఁ గ్రియలన్నా
ప్రచ్చనటమీఁదితగవచ్చు పడఁగా మొదలి యచ్చెల పవేరయపుడిచ్చినటు లుండెన్. 76

వ. అట్టి సమయంబున రంభాసంభసంజేరి. 77

సీ. వెన్నెలబయలు పూఁపిలుకొని యాటకుఁ జిగురాకుబోఁడి నీ చిన్నినగవు
దలివల్లభనివిహారమునకు లేఁదోఁట మెలఁతనీకనుదీఁగ మెఱుఁగుఁజాలు
చప్పగ దాఁగు వింతలకుఁ జీఁకటిమేవ మగువనీ వేనలి జిగిబెడంగు
తామరకొలను కందమ్మని యోలకు వనితనీ వదన లావణ్యరసము
పెక్కులేల మగల ముక్కంటి దయకల్లి, కమ్మకత్తి మనసుఁ గన్నపెట్టు
గంటుదొంగ దెప్పుడుఁ గరుప్పరతిలకనీ, తీవి మేను వెంకి మానిమ్రాను. 78

ఉ. ఇచ్చట మేని నాఁడు నదయాడుదు గో తనయందు నన్న యా
మచ్చిగఁ బాయలేక నభమానఘనయ్య నితంబమయ్యె నా
నెచ్చెలి యూయలాటలను నీవగుపాపము సోఁక నెయ్యమై
యిచ్చఁ బదీయ బుద్ధికిలదా తరువాతఁ బలిప్రవృత్తికిన్. 79

వ. అనిపలుకుచు నవసరంబున. 80

శా. కన్నాని మోసులుం దలిచెఁ గిగ్గిన కానులు పాలుఁ గన్నులు
న్నిన్నులు నల దేఁ బొన్నులఁగ నెచ్చెకన్నులు దేఁబిడ్డని జా

జుమ్మను కొప్పులు న్నపలు చొప్పులు నొప్పఁగ నాదగింపఁగా
రమ్మని పిల్వవచ్చి రుచురాణ్ముఖిఁ గొంపటు బోనకత్తియల్. 81

ఉ. వచ్చిన నెచ్చటన్మొలచి వచ్చితిరే యన నోలలాడుచు
న్వచ్చితిమమ్మ యేము నొకవారిరుహాకరవీథి నీజటా
భృచ్ఛతురాననందు మొలపింపఁగఁ దమ్ములతోడఁ బుట్టిమా
కిచ్చె సుగంధగంధి పవహీరకిరీటము లబ్జనామముల్. 82

సీ. అనవిని యచ్చరల్మునిరాజునకు మ్రొక్కి యయ్యనిన్నటఁగోలె ననుఁగుబిడ్డ
చెంతవాయక యుంటి రింతలో నీసృష్టి సాగుటెక్కడయును జూడఁగాను
కులకటువోదు రేకోలనుసొచ్చియె తెచ్చికొంటిరి నెఱజాణ కొమరుఁగొంపు
ఘనసారతతికి నిచ్చిన తేజమింద్రాణి మెచ్చుసుమ్మన నతండిచ్చగించి
అరసి కన్నియ నాకొంటి వారగింప, నరుగు మిది మాకు మాధ్యాహ్నికావసరము
పోయివచ్చెదమనఁ జిన్నిపువు నమర్చె, నతనికిఁ దదాజ్ఞమాకు జోహారునడపె. 83

చ. అపుడట నుండి యేను గుతుకాగతమానులు గణ్యతాపసా
లపనమనోనుకూలవిధులన్ బలుదీవన లిచ్చియంచిరం
గపురపుబొట్టుభామ చెలికత్తియ లౌనన మేడకేగుడు
న్విపులరసంబులై వలచె విందులు చిందుచు రెండుపూఁటలన్. 84

సీ. కమలగంధిపయోజగంధిపంకజగంధు లానందసన్నాహ మచ్చుపంపఁ
శాఖోరుహాసుగంధిపద్మసుగంధులు ఘనసముల్లసనంబుఁ గడలుకొలుపఁ
గంజగంధిసరోజగంధిసారసగంధు లుపచితంబైతపం బొనరఁ జేయ
సరసిరుహాసుగంధిజలజసుగంధులు సుసరమై సుషిరంబు సొగియఁ దేల
వపురపాంగ వేణీవిభావలయవీథిఁ, గనదనిర్వార్యమూతిఁగ్నై వనజగంధి
ముప్వేలుఁగులోని పరతత్త్వమోయనంగ, శుద్ధనాట్యంపుఁ దెరువునఁ జూప్యబోలిచె.

ఉ. కంచియదోయి మూఁపులకుఁ గోపులకున్నెతిచూప జోఁటిజో
డంచు లలంకరింప గుజ్జుతైన కిరీటము వెట్టి జక్కణీ
సంచున కబ్జగంధి జలజాతసుగంధి మణీమయక్రియ
గ్గాంచినఁబుట్టఁ బుట్టెఁ దెలుకల్నెఱపెం గొఱవంజి యాటలల్. 86

క. పేరోలగముతలంపుల, పారంబులు వలికి యులికి పడఁజేయుచు నొం
డే రెండెయు నెడ నిన్నిక, నీరాకరుఁ బకు మొంచి నెచ్చెలి గలఁచెన్. 87

చ. పగతురు నెయ్యురు న్బిరుదుపాటలలోఁ గణింపఁ గేకసున్
సిగసిరసూచెఁ గత్తి మొనచిమ్మను గుమ్మను నేలసోఁకుచు
న్నెగయఁగఁ జొక్కుటాటలకు నేరిచి నీరజగంధిదాపలై
జిగిజిగి మాపురా నెడమచేతన మీసము దువ్వెఁ జిందునన్. 88

గీ. చెలువ కొలువంజి యొలుకఁ జేఁజిన్నవోయి, చిన్నవగనైన నగదయ్యెఁ జింతగొనఁగఁ
గొరజగొమ్మ బరిగత్తి గొకి మీస, లారజపుఁగేక బోఁటికి నమరెనపుడు. 89

వ. అంత భవదీయ రూపరేఖాతిశయంబులు మనంబునం దలంచితలంచి లతాంతశరంత
కుంతాధీన స్వాంతయగు కాంతంజూచి చింతించుచుఁ జంద్రకళాదు లుద్యానవనవి
హారంబులఁ బరాకు సేయం దలంచి తోఁకొనిపోయి. 90

క. రాచిలుక రాణివాసము, లోఁ జెలి యొలమావి చిన్నియుప్పరిగలపైఁ
జూచితె మునగనలానుచుఁ, జూచెద రాతలిరు టెంకపుసోరణగండ్లన్. 91

చ. చిలువలఁ బొంచి చంచువులఁ జించు భవన్నవరోమరాజిసా
టులకివి వచ్చు టేలని యొటో కబరీసమతాభిలాషి ని
ర్మలనిజబర్హపఙ్క్తియపరాధము గా చెనుగానఁ జూడుమో
లలన శిఖావళావళి హళాహళి కన్నులపండు వయ్యెడున్. 92

క. ఈవిధమున సుమశరశర, ధావనగళదాత్మసత్త్వధైర్యఁ గనిపని
భూవిహరణకైతవగతి, భావము మఱపుత్త్వమనుచు భానులుసనఁగన్. 93

ఉ. గబ్బునుదంబునందము పికాలి పికాలి శుకాలి అంతులా
గుబ్బులు రేఁగఁ బుష్పాదులు గొబ్బున జుబ్బవ రాలుచుండఁగా
మబ్బున గుజ్జుఁ గెంజిగురు మావిడిచూచి చలించె గబ్బిలే
గుబ్బెత కంతుచే బిరుసుఁ గ్రోవి రవుల్కొనెనంచు నయ్యెడన్. 94

క. చిలుక యొకటి యతిరయమున, నెలమామిడి చిగురుఁ గొమ్మ యెక్కెంజెలిగాఁ
బొలిచెం గెలిచితిగెలిచితి, గెలిచితినని పలికి కలికి కిలకిలనవ్వెన్. 95

క. ఆసమయంబున మకరం, దాసవరసపాన మదపదళినీగానా
భ్యాసవిశేషనిరంతరి, తాసహ్యాశ బధిరస్మృతి కాస్పదమయ్యెన్. 96

వ. ఆయ్యవసరంబున. 97

చ. వడిఁ జనఁ జూచి యాత్రఁ బనివారణఁ దాఁపు నిశాటకోటులున్
మడియఁగ మీఁదట నెత్తుట సముద్రముఁ దోఁచినో నింగినాఁగ న
స్పాతు కనునట్లు నస్తగిరిస్వామి నెలంగులు శోఁణ[illegible]

ల్లైన నరుణంబులై కనదహీనవిభాతతు లాకసంబునన్. 98

క. రక్షోవీరుల నట సమ, రక్షోణిం జంపి నిజకరకృపాణాస్ర
క్రవ్యాశనమునను జగ, చ్చక్షువు చనియె నన నపరజలనిధిఁ జేరెన్. 99

గీ. సోముఁ డేగుదేఱ యామినీకామిని, తన్నలంకరింపఁ దలఁచి లేచి
చిక్కువాపవచ్చు చికురబంధం బన, నిండెఁ దమము కమలజాండపుటము. 100

వ. ఇప్పగిది జారిణీజారచోరవారమానసకాలుష్యంబు వెల్లివిరిసి యజాండకరండంబు
నిండు చందంబునం దమస్సముదయంబు లుదయంబునొందు సమయంబున. 101

సీ. పూర్వదిగీశగంధర్వమహాళిఁ దనర్చు పికిలిపూవుఁదలాటమొక్కొ యనంగఁ
బొడుపుగుబ్బలిరాచకొడుకు చుట్టినయట్టి నలిపచందురుకావిపాగ యనఁగ
దర్పకజైత్రయాత్రావార్తఁ జైత్రుఁ డగ్గడిఁ జాటు తలిరు జేగంటయనఁగఁ
జిన్నిరేప్రోయాలు వెన్నెలప్రాలు జల్లించు బంగరవు జల్లెడ యనంగ
నంతఁ దోఁచెఁ గతిపయప్రయాణానుగాం, భోనిధానవిదితమానసాను
రాగ సూచకాహిరాట్ఫణామణిమహో, వహనసహనవీచి తుహినరోచి. 102

వ. అంతనంతకంతకుం బొడవై పొడవై పొడవై పుడం బొంకం బనుమృగాంకంబు యా
మినీకామినీ పురాతనవిరహిసమయ విషమశరప్రసవమార్గణవర్గక్షతమార్గనిర్గళ దనర్గ
ళరుధిరధారాపూరంబు తోరంబుగా నంటం బడనేది ఘనీభవించునలుపున నలుపు
దెలుపు రాజు విరాజమానమూర్తియై గగనవీథిం జనునప్పుడు. 103

క. సలసలఁ దెరలు విరహిహృ, త్కలిలంబులు చలి పిసికి చవిచూచుచు వె
న్నెలపిండి యొక చకోరిక, కులుకుచు నొకకజ్జ మగనిఁ గుడువంజేసెన్. 104

—* లయగ్రాహి. *—

కోరితొనవిందు దనకోరి జిగియాక చనకోరియని చేరెడు చకోరియు లతాళ్యం
గారములు దేటిడు నగారములు కృత్రిమనగారములు కేకినయగారములునుం గా
సారములు జేమరకసారములు పుష్పరససారములు మాగభుజసారములు ఘోరా
కారములుదాల్చుసహకారములు తేఁటులప్రకారములు బోఁటికివికారములు సేఁచెన్.

సీ. అధికచంద్రాతపవ్యథకుఁగా కిరుకేలఁ బయ్యెదఁ దురముపైఁ బట్టుకొనుచు
వర్త్మవల్లీప్రసవములు మెట్టుటకుఁగా కడుగుఁదమ్ములకడ ల్దడవికొనుచుఁ
గటుకోకిలార్భకారభటికిఁ గాక తటానఁ జెవులలోఁ దర్జనుల్ చెక్కికొనుచు
మలయగంధిలమంద మరుదాగతికిఁ గాక చెలికత్తియలఁ జాటుచేసికొనుచు
నవ్య లోలుకుమురుని నిశితహేతులవోని, చిగురుసగములు చూచి దిగులుపడుచుఁ

తృతీయాశ్వాసము

జేజేలకొలఁకుఁజూపె సింగారిపూఁదోఁట, నాటవెలఁదియోట తేటపడఁగ.

క. ముదిరిన రేయెండలచే, నెద వడదాఁకఁగఁ గొమ్మయొదవడఁ జొచ్చెం
జదురు న్మాటలఁ బట్టెడు, పదరేటికిఁ గొలుపనింకఁ బదరే యనుచున్.

చ. ఉపవనభూమి నిప్పగిది నొయ్యనొయ్యనఁ జేరఁ గేలిస
ల్లాపగిదిఁ జంపకాదిసుమభూమిరుహాగత శీతవాతధూ
తాదవశాత్కృనత్ననలతాస్థితిఁ జూడఁగ నోడి నెచ్చెలు
ల్క్లిప్తపు వేది నెక్కెయెడఁ గామిని నుంచి యనంగుదూఱుచున్.

గీ. ముంటఁ బూవుఁదెచ్చి మొనసూపు నామని, కంటఁ గానరాక కాముఁడేసె
నీడ తెల్లఁగాఁగ నెఱగాని వెన్నెల, జాడ నల్లఁబడఁగఁ జనియె గాడ్పు.

ఉ. హాలహలంబు ద్రింగ శశి నాదటఁ దాల్చెఁ బ్రసూనబాణునిం
గాలుని ప్రోలి కంచెఁ జలిగాలి భుజంగమభూషకోరలం
గూలఁగఁ ద్రోచె నీశ్వరుఁ డకుంఠితదివ్యవిభూతిపేర్మి నా
ఫాలవిలోచనుం దలఁపు పంకజలోచన నీవునావుడున్.

చ. కుసుమశరంబు లెండు నళినాజ్ఞఁగినీరము రెండు దండుసా
గసబిసరాజి నాఁజని భరంపడి తెచ్చిన శైత్యకృత్యము
ల్వెస వెసఁ జేయఁజేయ నవివేఁడిమి పోడిమి నంతకంతకున్
బసమరఁ జేయ నిందుముఖి వావిరిఁ బల్కు మనోభవాదులన్.

గీ. నీకు వెఱవికాదె లోకవిధ్వంసక, మగని కొమ్మువిడిచి డిగఁగ వెఱచు
గన్నతల్లి కుసుమకార్ముక నీవింకఁ, బాంధజనుల భంగపఱచుటరుదె.

చ. మము వెఱవారిఁ బల్వురఁ గ్రమంబునఁ జెప్పఁగ నేల యక్కటా
సుమశర మాధవాదు లగుజోదులఁ గూడి జగత్త్రయంబునుం
గమరుపఁ జూచి కాదె కలకాలపుబాధఁ దరింపఁ జాలమిం
గములజూరాణి వల్లభుమొగంబున వ్రేలునహర్నిశంబులున్.

క. మ్రొక్కొకటి కలదె నీకుం, దొట్టినమదమునఁ దపోధనుఁ బరాశరుని
న్నట్టేటఁ బుట్టి ముంపవె, కట్టా కందర్ప కుసుమకాండముల నడిన్.

చ. తుహినమయూఖ నీవుతలఁ ద్రొక్కి వశింపఁగఁ గాదె భీతిఁ జెం
దిహిమధరాధరాత్మజకు దేహములోన సగంబు గాఁగఁ దా
బహుమతి సేయఁగాఁ దలఁచె ఫాలవిలోచనుఁ డెవ్వరింక ని
న్నహహ తరించువారు వనజాక్షులఁ జేలలఁ జెప్ప నేటికిన్.

చ. పవపడి నిన్ను శీతకర పాపకముఖ్యులు దూషితొత్తులై.

చిచిమి మెసంగు వేళఁ దరిఁజేరుటమానవు లోకబాంధవా
భ్యుదయము నూచి వెల్లనయి పోయెదు నీవిటఁ బాంధకోటినా
పదఁ గుదియంగఁ జేయునది పౌరుషరేఖ యటంచు నెంచవే. 116

ఉ. మందుఁడ వయ్యు లోకజనమాన్యుఁడ వీవని నమ్మియుండఁగా
మందసమీర యిప్పగిది మారుఁడు తోడుగ వేలనంటినం
గందు సతీతనూలతను గ్రాచుట నీకొక పౌరుషంబె నీ
మందగుణంబు నెన్నటికి మానకపోవుర నిర్దయాత్మకా. 117

వ. అనునంత. 118

గీ. తమ్మివిరిదాయ యున్మత్తుఁడమ్మ మధువు, కుటిలుఁడోయమ్మపవనుండు క్రూరుఁడమ్మ
మదనుఁడెదయుఁడు గదవమ్మమానుమమ్మ, ప్రార్థనలు సేయగదవమ్మ బ్రదుకుమమ్మ.

గీ. పాడిగలమారుఁ డాపాటి బాలమేను, చెమరుచేముంచి కొంతరక్షించెఁ గాక
తత్ప్రసవబాణశిఖిశిఖ ల్తలుమునపుడు, మనలకన్నీరు పన్నీరు మాన్పఁగలదె. 120

క. కనుపించిన విలువంచియు, దొననుంచిన యమ్ములెత్తి తొడనేర్చియు నీ
కనుచితముగాదె యబలా, జనములఁ గనుమొఱఁగి యేయ శంబరదాయా. 121

క. ఇందమని యిందమనుముని, కందర్పప్రవరుభీతిఁ గడతేర్పక మా
యిందుముఖికి నీకృపయును, మందసమీరా సుగంధమందసమీరా. 122

క. ఇత్తెఱవ చిక్కెఁ జిత్తజు, కత్తులబోనం బరోపకారము కొఱకై
యెత్తితివిదె నీదేహము, చిత్తమునం దుంచుమయ్య శీతమయూఖా. 123

ఉ. మందసమీర సైంధవ యమందమరంద ఝరీపరీత మా
కందపుటీవిలాస గిరికందర మందిరకేళిలోల యిం
దిందిరసార్వభౌమ యళిదేవ మిళిందపురందరా పరా
కొందక కావు నీలకచ యున్నది నీవల జిక్కమాటునన్. 124

వ. అని యమ్మందగమన లందఱు నందంద కందుచుఁ గుందుచు నిందుకందర్ప మందానిలాదుల ననవరతమరందబిందుకుందేందీవరారవిందచందన సందోహసంపాద్యపాద్యాద్యుపచారంబులంబూజించి హెచ్చరించి యచ్చంచరీకాంచితకేశపాశ కాశాపూర్తిఁ దత్ప్రసాదాసాదితంబుగా నక్కునందార్చియుం జెక్కునం జేర్చియుఁ గన్నులనొత్తియుం జన్నులమెత్తియు హస్తంబులం దుడిచియు మస్తంబున న్మడిచియు నుపచరించు నట్టులై యుండిరి. 125

ఉ. ఇంతను నెంతకాఁగలదొ యోఁజనుదేఱకమున్న చిత్తభూ
చింతఁ జిగిర్చి రేఁబవలుఁ జెక్కులపైఁ బులకాంకురంబులై

కాంతకుఁ దోఁచెఁ బెంజెమట కాలము పెంపున కేమిసందియం
బింత యెఱింగి యుండు మిఁకఁ నేమటవత్తుము పెండ్లినాఁటికిన్. 126

వ. జన్మాంతరంబు లెత్తినను భవత్సంయోగంబ కావలయునని యభిలషించియున్న యక్కన్నియం బరిగ్రహించుట యుచితంబు. అదియునుంగాక యన్మహానుభావుం డగు కణ్వముని యనుంగుంబట్టిఁ గాఁ జేపట్టినకతంబునఁ బరిగ్రహించుటయ యుచితంబు. 127

సీ. అని యొప్పఁజెప్పి యమ్మనుకుమారుని నాసుకుమారుఁ దోకొని సురతపస్వి
దేవేంద్రుననుమతిఁ దెచ్చి మాతలియిడ్డ యరద మెక్కి యయోధ్యకరిగె మదన
జయశంఖ మానందముఁ జదివె హేమాచంద్ర కళలకు మున్నాడి కదలివచ్చె
తెల్లదేఁటి యొకండు దెలిసితి మునిసృష్టిగా దాని నదియును గదఁక నట్లు
పలికి ఝంకరించె బలభేది కేలెత్తి, నయభయములు సూపె నరవరునకు
వచ్చియచ్చరలును వజ్రికిఁ గర్పూర తిలక తెఱఁగు మ్రొక్కి తెలిపిరపుడు. 128

శా. ఆమాటల్విని రాజుఁ జూచి జయశంఖాలాపచాతుర్యమున్
హేమాచంద్రకళావచోరసము నీకెట్లుండె నన్నారదుం
డేమీ బొంకెనె యింక వీరిఁ గొనిపొమ్మేనత్తు వైవాహిక
శ్రీమాధుర్యము సూపరేప యని యంచెన్వజ్రి భూవల్లభున్. 129

మాలిని—అనిచిన నతిలోకుం డానతుండై బలారా
త్యనుమతి ననుఁగై రానంబు భూశంఖభృంగం
బన తనుభయమాలిన్యాశయం బింతికిమ్మం
చనునయమయమై రానచ్చర ల్మెచ్చఁటాహన్. 130

మ. తన తేరెక్కి చనంగ నందనవనాంతః కంతుసైన్యంబు భో
రన ప్రోయంగను తన్మనశ్శ్రవణ మూర్ఛత్తెల్చినత్తోఁటఁ జ
ల్లనిమందు ల్గొనివచ్చి చంద్రకళ తెల్పం దేఁటివారించె న
మ్మొనలంతు ల్వరుసన్ బ్రతిస్మరమును ల్మోమైన మూఁడానలన్. 131

వ. అంత నచ్చరలప్పలం జనునప్పుడు భూవిభుం జూచి. 132

క. అదె లీలావతి యూర్వసి, యదె యల్లదె రంభ మనోరక్షైకాగమ సం
పద చూచిచూచి పెసఁబో, యెద రీతి నాతువాగ్ల యింతికిఁ దెలుపన్ 133

క. అనునప్పుడు బదరీవన, మునఁబాంతం గణ్వమునితపోభూమి దన
స్సనవిల్లు లెంకసాఁ, ఘృనిరూఢిం దేరునిల్పె నచ్చరలంతిన్. 134

గీ. కతలు పదలి నచ్చిన దండ లాసఁగింగఁ, దేరు డిగ్గి రాజు తేఁటిపోయెఁ

దెలిసి వచ్చి వేళ తెలుపంగఁ జని కణ్వ, మునిపదంబు మకుటమున భజించె. 135

వ. అమ్మహర్షియు నాదరించి విధేయంబగు నాతిథేయంబు సలిపి సమాసీనుండైన యజ్జ
గతీజగదీశ్వరునీక్షించి. 136

మానిని—కోపము కాదుగదా యొకకోపునఁ గూఁతలుఁ గూసె మహీశ మనో
భూపరివారపరంపర మేదువుపొంతన తావకచిత్తమియ
త్తాపరిమేయమహోన్నతి నత్తఱి నత్తెఱఁగై యిఁక మానినికిం
జేపడఁ జంతకు నూతఁగ నూతనచేష్టితమే మఱుఁ జేయుటకున్. 137

చ. అనిమునిరాజు రాజు హృదయంబున కింపొనరించి సన్నఁగాఁ
దనుఁ గనుఁగొన్న నయ్యురుపదంబులఁ గంతుని గెల్పుముట్టు వే
చని చెవిచెంత సంకుచిత ఝంకృతినూకొని విప్పు టెక్కులా
య్యె నిలిపియాడుచుం దపసియాడిన మాటలకాత్మఁ బొంగుచున్. 138

గీ. మనుకుమారుఁ జూచి జననాథ యంపించు, కొనుమనంగ నతఁడు మునికి నెరఁగి
దీవనలు వరించి తా వేడ్కతోవచ్చి, యరదమెక్కె నెక్కెనదియు నెగలు. 139

వ. చతుర్ముఖముఖంబున నఖిలలోకశబ్దవాచ్యుం డయ్యెనే యితఁడని మునిరాజనురాగం
బునం దనవాకున నిష్ఠ్యాపనతిశయంబు పునఃపునరాఖ్యాతంబుగాఁ జేయుచుండె న
ది య ట్లుండఁ జంచరీకసారథ్యంబునం బఱచురథంబు విడిదికడ న్నిలిపి. 140

క. డిగి రాజు సారఁగఁ దానుం, దగినంతై నగరు సొచ్చెఁ దద్దివ్యరథం
బగునగు నవరంభాదుల, మగరాయనిఁ గొలువఁ బనివి చుకరమరిగాఁ. 141

వ. అరిగి యనంతరంబ. 142

చ. మదనధనుర్గుణావగుణ మార్గధురంధరమైన తెల్లతు
మ్మెద మదిరాక్షినూపురము మీఁదన టెక్కులతోడి ముత్తియం
బదియన వ్రాలి చెప్పె నరుదండఁగ నచ్చటి మేలువార్తఁ జూ
చెదవిపుడన్నియు న్నృపతి చెంతఁ జెలీ యనుమాట మీటుగన్. 143

ఉ. చెప్పిన తేఁటిఁ గాంచి మునిచెయ్యి మనోజునకు న్సహాయమీ
యప్పచికొండ పుట్టె నకియా యిఁక నోడకుమన్న యన్నులం
దెప్పిరి చూచె నప్పుడొకతీఱునునున్న విరాళి బాలయీ
త్రిప్పలి నన్నుఁ బెట్టెఁ డికఁ దెచ్చు విభున్మరుఁ డంచు వేడుకన్. 144

గీ. అని బహూకరించి యనిచిన నెలదేఁటి, పుడమి తేని విడిదికడకు నరిగి
ప్రొద్దుపుచ్చుచుండె భోజనమునునంత, రమునసిష్టగోష్ఠిఁ బ్రమదమొదవ. 145

వ. అమ్మఱునాఁడు. 146

క. ఉదయమ్మునఁ గల్యాణా, భ్యుదయము గనుఁగొనఁగవచ్చి పురుహూతాదుల్
తెదుపవనహర్మ్యనిర్మల, పదవి న్వసియించి రటకుఁ బ్రమదం బెసఁగన్. 147

క. నెమ్మిఁ జనుదెంచె నృపజా, తమ్ములతో బంధుజనవితానమ్ములతోఁ
దమ్ములతో వివిధపదా, ర్థమ్ములతో నవ్విదర్భక్షితల్లియనుజన్. 148

వ. అఖిలాంతరీపభూపతులును దాపసాగ్రేసరులును జనుదెంచి రంత. 149

క. తలగడిగి దివ్యతరుణీ, తిలకంబులు చెలికి జిలుఁగుఁ జెలిపావడచే
నలకలఁగల తడి యార్చిరి, తిలకము గనుపట్టినపుడు దిద్దినరీతిన్. 150

క. వనరుహలోచన లెల్లరు, మనమున నివ్వెఱఁగు నడరఁగ మణిభూషణచం
దనదివ్యాంబరములమరె, మునిలోకస్వామి కరుణముద్రియ మేనన్. 151

గీ. మనుజనాథుఁ డేగి మంగళస్నానాది, కములు సలిపి భూషణములు దాల్చి
యమరవిభుఁడు సుతుఁడు నఖిలబాంధవులును, సందడింపఁ గణ్యాసదనమునకు. 152

వ. మునివరుండును గర్మపుణ్యాహవాచన మధుపర్కాదికృత్యంబులాచరించె వసిష్ఠాను
మతంబున నమ్మహీమండలాఖండలుం డుద్యద్రత్నపీఠంబుననుండి గుడజీరకంబులు ధ
రించెనట్లు గృహదేవతాసన్నిధానంబున గుడజీరకంబులు ధరించి యున్న కన్నియం దో
తెచ్చి నెచ్చెలులు తదభిముఖంబుగాఁ దెరమాటుగను నుంచి రంత. 153

క. జనవర గుడజీరకములు, మునునిల్పు మునంగ వ్రజిముద్రియ లెత్తి
స్వనజాక్షిమునునిలిపెఁద, క్కనసఖులపుడు విడ గెలిచె గెలిచె ననంగన్. 154

క. రతియును రతిపతియును బలె, క్షితిపతియును సతియునుండఁ జెంతఁ బురంధ్రీ
తతియారాత్రులు దాలిచె, నతులితమణిభాజనముల నంతం బ్రీతిన్. 155

క. మునిధారవోసెఁ జంద్రా, ననఁ గృష్ణార్పణమటంచు నరనాయకయి
స్వనజాతాననఁ బ్రోవుము, మునుకొని ధర్మార్థకామములతోఁ బ్రీతిన్. 156

వ. అనిన నట్లకాకయని పాణిగ్రహణం బాచరించె. 157

ఉ. ఈశుఁడు సర్వమంగళకు నిందిరకున్ మధుసూదనుండు లో
కేశుఁడు వాణికి న్శచికి నింద్రుఁడు గట్టినరీతి న్వసిష్ఠవా
గీశుఁడు నయ్యరుంధతియు నెంతయుఁ బ్రేమనొసంగఁ గట్టెను
ర్వీశశిఖావతంసమణి యింతికి మంగళసూత్ర మయ్యెడన్. 158

సీ. భూకాంతుపిమ్మటఁ బురుహూతముఖ్యులు నంబుజాసన వెన్నసన్నులసలు
జననాయకు సమీపమున వసిష్ఠాదులు కమలలోచన చెంతఁ గణ్యముఖులు
నరనాథు చెంగట నవఖండభూపతుల్ బ్రహ్మచరుంతుల చెంతఁ గనులగంధు
లవనీశుఁ డున్నెడ నఖిలబాంధవులును నటించి పెద్దలు కాంతాంగనలు

నికి చిత్రవర్ణము లాలుపులు జెలువుకొనఁగఁ, బుడమి ఘేకీధణంధణన్నూర్తి మెరయ
జేరుమంగళశ్రీనాదము లొద్దివిఁ జెలంగ, బోరనన్మించెఁ దలఁబ్రాలు వోయునపుడు. 159

వ. అనంతరంబ వేదికారోహణంబును బ్రధానహోమంబును నిర్వర్తించి 160

ఉ. ఆలకు పసిఁడికల్పిత సమంచిత వీచుల నోలలాడున
జ్జలజముల న్హసించుటకుఁ జాలెడు హీరమణీఘృణీస్ఫార
స్వర్ణ మనఘాకృతస్వయము దాల్చినలాజలు వ్రేల్చు భూవిభు
న్నలగొనఁజంచె నగ్నుఁడు వారి జలోచనతోడ వహ్నికిన్. 161

సీ. సప్తపదములండి జనపతి సతిఁజేర్చ, రాజలెమ్ము లెమ్ము రమణి కేను
విన్నవింతు నీకు విన్నపం బంతెయు, ననియె నొకతె యెల్లరును నగంగ. 162

వ. ఇవ్విధంబున నాల్గుదినంబులుం బత్తమచిత్రప్రకారంబుల నడపి చతుర్థాహంబున దే
వతాబలిప్రముఖనిఖిలకృత్యమ్ములు నిర్వర్తించి యమ్మహోత్సవానంతరంబున. 163

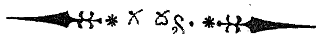
గీ. ఆమనవల్లభు వవ్వసిష్ఠాదిమునులఁ, బూజఁ దగఁజేసి దీవించి పుడమి వేని
వెలుల నళికొక్త సప్సరోజలజముఖులఁ, గూర్చి సుతనంచెనమ్మని కుంజరంబు. 164

వ. అనఁగని జనమేజయుం డవ్వలికథాక్రమం బెట్టిదనిన. 165

ఉ. ఫాలదృగగ్నిపృష్ఠ్వలనభాపరిభావి భుజాసి దర్శనో
న్మీలిత సాధ్వసస్థగితనిష్ఠురలోచన వైరివీరభూ
పాలక పాలరక్తరసపానపలాశన తుష్టభూతబే
తాళపరీత భైరవపతత్రిగణమార్గనటచ్ఛటవ్రజా. 166

క. ప్రతిదిన నిజపురయజనా, గతబృందారకవితానకరుణా పూరా
ర్జితమహితాశీర్వాదా, వితవితరణగుణమణీ నవీనపయోధీ. 167

సుగంధి- వారిజాక్ష సత్కటాక్ష వర్ధమానవైభవా
సారసారసారిసారచంద్రకాల సద్యశః
పూరపూరితాంతరిపభూపవీరమానసా
గారభూనటత్త్రపతాపగర్వితారిభంజనా. 168

ఇది శ్రీమత్తిరుమల తోడప్పాచార్య చరణసరసీరుహ సేవాసమాలబ్ధ సామ్రా
జ్యధౌరేయ నిజకార్యాఖరణాయమాన యెల్లభూపురందరవరనం
దన మల్లనంతమహీనాథప్రణీతంబైన కకుత్స్థవిజయం బను
మహాప్రబంధంబునం దృతీయాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

కకుత్స్థవిజయము.

చతుర్థాశ్వాసము.

క. శ్రీకాంత సుకవిగుణగణ, శాకాబ్రహ్మవిత్ప్రియల్లజగతీధరా—
లోకాయమాన నిర్మల, భాకాయుత కీర్తిరాపరమపురుషమూర్తీ. 1

వ. అవధరింపుము మనునందన కథాసుధాపానాయమానసామేయ జయుండగు జనమేజయునకు వైశంపాయనుం డగు వ్యాసవైశంపాయనుండిట్లనియె. 2

శా. సల్లోకంబుల సన్నుతుల్ బల్కఁగా సంతానసంతానముం
జల్లెన్ పూవులు చల్ల నల్లబయలక్ష్మీ కల్యకల్యాణగా
యల్లావణ్యనతీవితానములు సౌహార్దంబునం బొంగఁగా
నల్లోకేశమ వాసుదుంబనఁగ రంభాదృశ్యస్వర్గభామినుల్. 3

వ. మరియు మహాపుణ్యపుణ్యాస్వర్గనిశ్రేణికాసర్గనిర్వాసనణదుర్వాదదోర్గర్వోద్రేక ధూర్వహుం డగు మనుతనయుండు మదదంతుల జాతవాతసూత జీమూతజాతనికేతనకేతన సాకేతనగరంబు కరంబుసంతసంబునం బొంగ నల్లల్లఁ జనిచని విజితవిబుధాగారం బును పురవరామాత్యంబును నగుహారంబున నిల్చి శతముఖప్రముఖ ద్యుసద్బుధసం ఘంబును వసిష్ఠాదిమునిగణంబునుం బూజించి యుండి. 4

ఉ. నారదమౌనితోడ నిసనందనవృందముతోడ వేడుకం
బౌరజనంబులుం ధరణిపాలురు మోసలనుండి యుండ శ్రీ
వారతి నశ్వంబులు సప్తగాయకులు ప్రమోదనివహర్షణంగ ధా
త్రీరమణాంకు పేసి నటదేవియుఁ దాను గృహప్రవేశమున్. 5

మ. అది యట్టుండఁగ నంతరంబ సుమిత్రామాత్యసామంతకో
విదవిద్యాధరవిపలోక విబుధశ్రీసాందరమానసా
తదిన్ప్రవేశతసర్వలోక మహోత్సాహసహారావా
రదుఁ ప్రజ్ఞానసభాసీనను సభికాభాశప్రసాదోత్సాహ. 6

సీ. సటువాంతసద్ధాసనయసిద్ధ వెలఁగుచు ఓంగరాబుంబు కరస్థహాసుడు
దివ్యగంధర్వపంక్తులు నాట్యమట యుతుని సభనిభాను నిత్యకోసుట
నిర్మలాంతము పుష్పసినన్యాసంబులు సభగ్రహకుస్థనికోను సభుడు

లోకవార్తలు దెల్పపాకారివచ్చుట యతిలోకుఁ డని ధాత యనుటపిదపఁ
గణ్వమౌని యాజ్ఞఁ గర్వరతిలకవు, నాథుఁడగుట నిఖిలనరపతులకు
విస్తరించి చెప్పి విభునిదీవించి ని, జేచ్ఛఁ దపసి యొక్కడేనిఁ జనియె. 7

ఉ. ఈగతినిల్లునించుకొని యించుకసే పటులుండ భానుఁ డ
స్తాగము దాఁటెఁ జీఁకటులజాండకరండము నిండె నిండిన
నాగగణంబుఁ దోలుమృగనాయకసంఘమువోలె వెన్నెల
లుబ్బగగనాంతరాళములఁ బొంగ సుధాకరుఁ డొప్పెఁ దూర్పునన్. 8

క. వనరుహలోచన చక్కం, దనమునఁ దనమనము మఱఁచువరవీడఁగమ
జ్జనభోజనములు దీర్చి, జనపతి చనుదెంచెఁ గేళిసదనంబునకున్. 9

సీ. అవలించి పిల్చు నయ్యంబుజాక్షులు కొంద ఱారిగద్దిగతనం బనుకరింప
గారవించుచుఁ బిల్చు కమలలోచన లెల్ల మావఁతుబలఁగంబు మాడ్కిఁ దనర
మాటికి మొనసూపుమకరధ్వజుఁడు కోలిగడవాని కైవడికాంక్ష సేయ
నమ్మైననడనీక యాఁకవెట్టినసిగ్గు సంపూర్ణమదధార సరణిఁ బొదలఁ
కటితటీకోటికింకిణీకారవంబు, పార్శ్వఘంటాద్వయీనాదపదవిఁ బొదువఁ
దరళలోచన గంధసింధురము పగిదిఁ, గొంతసొంపునఁదోతెంచెఁ గాంతుకడకు. 10

వ. ఇవ్విధంబునం జనుదెంచి తలవంచికొని యున్న యక్కాంత నక్కాంతలాననంబునఁ జిఱునవ్వులు దొలుకఁ దనకుం గనుసన్నలనప్పగించుచుఁ గార్యాంతరంబులు కల్పించుకొని చనునప్పుడు. 11

చ. చెనకనుపక్రమించుఁబతి చెంతఁదొలంగఁగఁజూచు నాతి య
వ్వనితఁ బరాకుసేయు జనవల్లభుఁ డుల్లముభీతినూనుమా
నిని యిటుకొంతసేపు ధరణీపది తాఁదననేర్పు నాతినే
ర్పును గని నవ్వె నవ్విన సరోరుహలోచన నవ్వె నవ్వినన్. 12

గీ. అంతఁ గొంతభయముపశాంతమైన, లోలలోచన బాగాలు కేలికొసఁగ
మడుపొసఁగఁబోవు నెపమున మనుజవిభుఁడు, చేతఁజెయిపట్టి శయ్యపైఁ జేర్చిపలికె.

క. నీవీవిభవంబిమ్మని, భావించిన నాకుఁ దాఁచఁబాడియె యనుచుం
గావించిన సరసోక్తుల, భావము గరఁగించి మఱియుఁ బైపైనంతన్. 14

ఉ. పయ్యెద జాఱఁజేయఁ గరపంకరుహంబులఁ జన్నుదోయికిం
బయ్యెదఁ జేయుఁ బోఁకముడిపట్టునపల్చిన నంతవాసినం
దొ[illegible]లిమేనుగానఁబడఁ దోడన డాయఁగఁ గౌఁగిలించినా

జొయ్యెఁ గామతంత్రకలనోదధిఁ జెప్పఁ దేల్చ నయ్యెడన్. 15

క. మనములు కలయుటఁ గనియును, దనువులు కడకడల నుండఁ దగునే యని య
మ్మనములగతిఁ బెనఁగొనిరో, యన గాఢాలింగనంబు లద్భుతమయ్యెన్. 16

వ. అవ్విధంబున లజ్జాభరంబు వదలి పురాతనోపాయంబులు పొదలిన. 17

సీ. అధరాధరామృతం బాస్వాదనము సేయు మోహమందఁగఁ జేసి ముద్దుఁ బెట్టు
దరహాస మాననాంబురుహసీమ ఘటించు మునిపంట నొయ్యన మోవి నొక్కు
నెడనెడఁ గిల్గింటు సడలిన ముడిగొల్పుఁ జేలాంచలంబునఁ జెమరు దుడుచు
నసదు లేఁబల్కులఁ గొసరి పేరునఁబిల్చుఁ గనుదోయి సౌఖ్యసంక్రమముఁ దేల్చు
గబ్బిగుబ్బల నెదనాటఁ గౌఁగిలించుఁ, బారువములకుఁ గళరవాభ్యాస మొసఁగుఁ
జేరికొనఁగోట మక్కువఁ జెక్కు నొక్కు, యువతిసురతంబుఁ జల్పునయ్యుత్పలాక్షి.

క. ఎదఁ జేర్చినప్రాణేశుఁడు, మదనాయని పేరుకొన్నమార్గ్మగ మిడుచు
న్మదిరాక్షితోన వెఱచం, గదయన నుప్పొంగి మరలఁ గౌఁగిటఁ జేర్చెన్. 19

వ. ఇవ్విధంబున మదనకదనాహూయమానమానసు లగుచుఁ గలావిశేషంబులం బొ
దలుచు. 20

క. మునితయు విభుఁడును నేర్పులు, వదలినఁ గని రపుడు పారవశ్యసుఖంబు
ల్మదినాటి యున్నసుదన, ప్రదరంబును బెఱుక బాళివట్టినభంగిన్. 21

క. ఈవిధమున విహరించుచు, భూవల్లభుఁ డుండెఁ బూవుఁబోఁడియుఁ దానున్
భావభవబ్రహ్మసుఖ, హావిష్కృతహృదయు లగుట యవనీనాథా. 22

శా. ఆయిక్ష్వాకుఁడు నిట్టురంగపతికత్యంతంబు నిత్యోత్సవ
శ్రీయోగంబులు చేయుచుం గుజనుల న్శిక్షించి వర్ణాశ్రమా
పాయంబు ల్దెగఁ గోయుచుం గ్రతుహవిర్భాగంబు లింద్రాదిదై
తేయారాతుల కెత్తిపోయుచు జగద్గీతప్రభావాఢ్యుఁడై. 23

గీ. అవనిరాజ్యసుఖము లనుభవించుచుఁ బెద్ద, కాలమున్నఁ జెంపకడలనుండి
కలయనరపువచ్చి గడ్డంబు మీసలు, గప్పగొరబాగుగానవచ్చె. 24

క. హరిభక్తిఁ బౌరుషంబునఁ, బరమైశ్వర్యమునఁ బెద్దప్రభువతఁడు వయః
పరిపాటిఁ బెద్దయైబం, ధురసూక్తిఁ గుమారవరునితో నిట్లనియెన్. 25

మ. సుకుమారాయిక మారణంబు లుడిగెం జుమ్మీ శరాలోకకం
టకఘోరారులమీఁద నల్గి ముడివెట్టంబోయిన న్నైష్టలాం
తికభూమండలపీఠి ద్రొక్కక యిసీ దృగ్వ్యాప్తి రోధించి మా

టికి వ్రేలంబడు రాఁ బొమలొక్కమరునాఁడే చెల్లె మాపై ఖరుల్. 26

చ. గగనసరస్సరారి యనిఁ గైదువఁబట్టిననాఁడ కంటి నీ
జగడము నేర్పు నీడగు భుజామహిమంబిఁక లోకరక్షకం
బగు నఖిలాంతరీపవలయాంచితమేదిని కెల్ల నీవ రా
జగుమని యక్కుమారుఁ బురియం దభిషిక్తుని జేసి వెండియున్. 27

ఉ. నిశ్చయమొప్పఁ బ్రాంతరమణీమిదండకులున్నవారు
శ్చలితారు లమ్మగురుఁ జాలక నూర్వ్వారు చిన్నవారు ప్రా
క్పశ్చిమదక్షిణోత్తరవిభాగములన్నపుత్రులై వికుక్షికి
న్నిశ్చలభక్తులై మెలఁగ నిల్పి వినిర్మలచిత్తవృత్తియై. 28

గీ. పరమనిష్ఠ రంగపతిఁ గొల్చియుండు నా, రాజు మఱి వికుక్షి రాజ్యభోగ
చతురుఁ డయ్యె నితని సతి యంశుమతి యశో, ధనకుమారి దౌహృదంబుఁ దాల్చె.

సీ. ఎలకుండలకు రెంటికెక్కుడఁ గల్గెనో నీలకిరీటము లీన్నలవేణి
మూసిపెట్టిరదేమేముకురంబు లొకరెండు తెలిజిల్గు పావడఁ గలువకంటి
జిగురులు రెంటికే తగవునఁ బొడమెనో యందంపుఁ దొట్రుబాటిందువదన
నిదురకుఁ బడఁజొచ్చె నెత్తమ్ము లొకరెండు తెఱఁగిది యెట్లొకో మెఱుఁగుబోఁడి
యనుచు వలిచన్నుఁగవ కప్పు మొనలుగంద, పాండిమము పాదముల నడబడలిక యును
నెల్లపుడు శయ్యఁ గనుచోయి నెలయు నేర్చు, నేరుపున నెచ్చరింతు రన్నెలఁతనగఁగ.

గీ. మెఱుఁగుఁబోఁడి కుక్షి మెఱుఁగెక్కు వచ్చుచో, రమణిభోజనాదరము తొఱంగెఁ
గాంచఁగన్న కలిమిఁ గడుపునిండినవారి, కత్తెఱంగు నిక్కమగున కాదె. 31

క. పన్నిదములరసి గెలుతురు, వెన్నెల తమ మెదుటఁ జూప వెలఁదులు తమలో
నన్నెలఁత మేని తెలుపున, నున్నకురుల నలుపుఁ జెలిపి నూత్నప్రౌఢిన్. 32

చ. వృషభకకుత్స్థదేశమున వీరవినోదము సల్పఁగోరు దు
ర్వృషహపలాశగర్వము డిగించి యమర్త్యులఁ బ్రోవఁ జూపు సే
ముషి నిడునీరు గర్భవతి మోవఁగ భావికుమారహృద్య పౌ
రుషమహిమ ప్రవర్తన నిరూపక భూరి మనోరథంబునన్. 33

గీ. ఈవిధంబున సుకుమారు దేవి యతని, జఠరమున నున్న విష్ణుతేజంబు నంశ
మెలయు గర్భంబుఁ దాలిచి నెలలు తొమ్మి, దియును మోచి భానుకులంబు తేజరిల్ల.

మ. కనియెం బ్రస్ఫుటసర్వలక్షణశుభాకారుం గుమారాగ్రణిం
జనిలగ్నగ్రహచారసంపదలు మెచ్చం బంచె దైవజ్ఞులన్

వినవచ్చె న్విసువీథిదిక్కున సుధీవేద్యంబులై యింద్రవా
హనవర్ధిల్లు పురంజయాఖ్య మను కకుత్స్థాఖ్యయు న్వాక్యముల్. 35

ఉ. అట్టియెడన్వసిష్ఠముని యాసుకుమారనృపాలుఁ గాంచి నీ
పుట్టిన బిడ్డకుం జనకుఁ బుట్టిననామము సెల్లవింతె వి
న్నట్టి కొలందులే యివిమహార్థము లింతకుఁ డీకఁ జేయునీ
పట్టి జగజ్జిగీషు నిజపౌరుషభవ్యకథాఫలంబునన్. 36

క. అనినఁ బ్రమదాంబునిధిలో, మునుఁగుం దేలుం దదీయములు తరగలు చే
కొని చల్లునెల్లవారికి, జనపతి వదనముల నెవల జడిగొని నిగుడన్. 37

క. అనిమిషగిరి రోహణ గిరు, లనుఁబగదలఁ జిదియ నడిచి యిచ్చినబాగై
కనకమణు లుప్రోత్సవ, మున విప్రులకొసఁగెఁ జూడ్కి భూపతినగరిన్. 38

గీ. దిక్ప్రసాదంబులే కాదు దివ్యఘుసృణ, చందనజలాదికంబు వసంతములును
నఖిలవర్ణాభిమతమయ్యె నమ్మహంబు, పురముడు వెడలెఁ బుణ్యాహవిభూతులెలసె. 39

వ. సుకుమారుండును సకలజన గురుజనాదృత నామత్రయప్రచారుండును ధాత్రీసముప
లాలనాధీనుండును బ్రతిదినవర్ధమానుండును నగుచుండె. 40

సీ. జరగు బొమ్మన ఫణిస్వామి నేఁడు జయించు గతినెల్లిమఱి గెల్తుగానియనియొ
నిలుచు లేవంకితో నిజసంగరాగామి పరనృపస్థితి తేటపఱతుననియొ
పాంసు రూషణమెప్ప బలధూళి నినుఁగప్పఁగలచేష్టఫల మాదిఁ గాంతుననియొ
యభ్యసించును విద్యలశ్రుతవ్యాఖ్యాత నయిగురూల్లంఘుని నగుదుననియొ
యని యభిజ్ఞులెల్లఁ గొనియాడఁ బెరుఁగుచు, నుచితకాలసంభృతోపనయన
తేజుఁ డక్కుమారదేవుండు మేనికి, సంతరించె నిండుజవ్వనంబు. 41

క. నగనాగకమఠకిటప, న్నగనాథుల కనిభరము నాఁడు న్నేఁడు
న్మగుడఁగ మోవంబడు నను, వగపుడిగె న్వంశకరుఁడు వాఁడీడేఱన్. 42

ఉ. ఆతని యౌవనోదయము నప్పటి చెల్వము రాజకన్యకా
జాతము శీతలక్రియల సంపదఁ దేలిచె శంబరారికిం
జేతులు నొవకుండ జయసిద్ధి తదీయవిలాసకీర్తి చం
ద్రాతపసాధనంబొకఁడ యంతకుఁ దోడ్పడిచేసె వాసిగన్. 43

ఉ. చొచ్చిపెనంగ కడ్డములు చూపుచు సాదన యొజ్జదొమ్మిసా
మిచ్చిపెనంగు మల్లశతమించుక యాడుచు మేవిదిర్చిన
న్వచ్చిన లావటుంజెదరి నల్గడలం బనుసంగడంబులై

వచ్చు విహారశైలములు వానిపరిశ్రమకేళిఁ గేలికిన్. 44

క. ఉఱకసుపీ ఖండా గొని, నఱక నయోమయములగు ఘనస్తంభములం
జిఱుతలు గొట్టఁగనగునని, చిఱునగవునఁ జూచుఁ దెచ్చి చెంగట నిడినన్. 45

ఉ. ఆతనిశబ్దభేదిశరమచ్చటికిం బఱతెంచునంచుఁ గా
గా తమయాండ్రు బిడ్డలును దారునరాతులు మౌనులైనవా
రాతత చక్రవాళగుహలందు వసించియు వానియస్త్రవి
ద్యాతిశయంబు పేర్మిఁ దరమాకొనియాడఁ బినాకపాణికిన్. 46

క. కొలఁకులఁ గొండల కెలఁకులఁ, గలకలములు రేఁచురాచకన్నెలఁజలిమం
దులవారల బలవైరులఁ, బొలుపార్చు నతని చెలువు భుజములబలువున్. 47

క. ఈరీతి జవ్వనపుసిరి, నేరఁ బురంజయుఁడు వీరశృంగారమయా
కారుండై సుకుమారమ, హారాజుం గొల్చియుండ నటవచ్చివెసన్. 48

గీ. త్రెంచిగురువెంద పేరు క్రొమ్మించుపడిన, మేఘమనఁదోఁచు నొకకట్టెమేనియోలుకు
ప్రాఁతనెత్తుట మక్కుఁడు వట్టియున్న, యంపఁగమి ముందఱంబెట్టి యడ్డపడియె.

క. పడియున్నవానిఁబతియే, ర్పడఁ గని యిదియేమిలేవరా రారా యె
క్కుడివాఁడవురా మఱినీ, యడవియునీపేరుఁ జెప్పరా వినవలఁతున్. 50

ఉ. తుప్పలు పట్టె నేర బలుతూపులు నీగురిగింజదండమం
దప్పితివేమి నావుడు నతండును దగ్గనలేచి దేవరా
యిప్పటి కమ్ములింత చెడియెం గడినోరికిఁ బోదు దూపమం
దిప్పలనీరె మాగురుల తీయనిపాలురుచింప వేమియున్. 51

క. మంచి గురిగింజ పేరును, బెంచెపు తలపూవు నింకఁబెట్టఁగడఁగనా
యంచు శిఖాబర్హంబును, ద్రుంచి శరము లెంచి రాజుతో నిట్లనియెన్. 52

సీ. ఇదికొండ కోనదాఁటు నిట్టెఁ జందురునిట్టెఁ దలఁకించితాఁకినములికిసామి
యిది బెబ్బులికినల్కి యెదవడ్డ యొకలేటిబాలెంతఁగాచిన కోలయొడయ
యిది కాఱుపోతుతోఁ గదసినజముపోతు నడకించి గెడపినయమ్మురాజ
యిది సింగము నడంచి యేనుఁగు విడిపించి దొరవాసినిల్పిన తూపుజయ్య
కడమవియు నిట్టివియకాని కడమలేదు, నల్లపెనువాగులోఁ గొన్న తెల్లనీటి
యేటిబడిఁ గానఁగాతు నన్నెలుకు లెల్ల, మీరుఁడని కొల్వవీన గర్వింతునయ్య. 53

క. పులుఁగులలగుడులుగులమగఁ, డెలుఁగుల పిడుగే కలములయెదమడుకు చివం
గులగొంగ బెబ్బులులవిది, బలుమెకముల గండమనఁగఁబడు నీతూపుల్. 54

ఉ. తాఁకిన యమ్ముగాక గుఱిదప్పిన యమ్మొకఁ డెత్తినచ్చినం
గూఁకటు లెత్తి కొట్టుదుము కట్టలనైనను వీళ్లలోనన
ల్వేఁకలవార మేమివియు విల్లునుబట్టి పొలంబు మెట్టియే
పోఁకెటువంటి సంపదలుపోఁ జనుదేరము వీటి కెట్టిచోన్. 56

ఉ. కానకు సంపతప్పెఱుఁగు గబ్బిమెకంబులు సేరఁ గారుపో
తేనుఁగుదాయ యెల్లుపులి యేసినయేటు సివోయెఁ బోయిన
న్మానితి నిస్సిరోయనుచు మాకులకాయికమైన వేఁట య
య్యేనెలనుండి తుప్పు దినకుండునె తూపులువేయి నేటికిన్. 57

క. నిను గడచిన తలిదండ్రులు, విని నాదుందుడుకుఁ దుడిచి విడువంగలరే
యని యేనెరికిఁ జెప్పక, చనుదెంచితి ననఁగ వచ్చె శబరబలంబున్. 58

ఉ. వచ్చి యిదేమి చెప్పకిటు వచ్చితి వప్పుడు కాఱుపోతుతోఁ
బొచ్చెపు బొల్లి వెల్లి మెకము ల్దమ బెబ్బులిఁగూడి గూడెము
ల్సొచ్చి తినంగఁ జెంచు లొకచొప్పున నూర్గురవోయి రన్నవాఁ
డచ్చెరుపాటు సిగ్గు నెలయన్వినుచుం దలవ్రేలవైచినన్. 59

మత్తకోకిల.

అప్పుడాసుకుమార భూవిభుఁ డాతనింగని మాయలం
గప్పిరక్కసు లిట్టుచేసిరి గాక యొండెడ నేటుదాఁ
దప్పునో మెకమూరు సొచ్చునె దండిబంటవుగావె నీ
చొప్పు చెప్పక చెప్పుచున్నది శూరవిద్యల నేరుపున్. 60

ఉ. మాయలు మాపురంజయుఁడు మానుచు మానఁగనేల నీకునీ
బోయలకేమి వేఁట గడివోయెనె యేటికిఁ జిన్నవోయె దం
డేయలుఁగమ్ము చక్కడచు నేపులినీ విలుద్రుంచుఁ బోయిరా
రాయిటువంటివా మతులు రాక్షసమాయల కీవుకర్తవే. 61

క. అని వాని మరలవేఁటకుఁ, గొనకొనఁగా నూఱడించి కులధర్మము త
ప్పనిపౌరుషాభిమానం, బున కెంతే గారవించి భూవిభుఁ డంతన్. 62

చ. అసవుల నీవుదాల్చునడి యాలపు సొమ్ముల కీడుగాని మా
తొడవులు వెట్టుమంచుఁ గృపతో మణిమంజుల భూషలాదిగాఁ
నుడుగర లిచ్చినన్వగచు చొయ్యన నందియతండు సైచుమీ
బడసని తప్పనేఁడు వెతఁ బట్టకమానితి వేఁట కానికల్. 63

గీ. ఏటి వెదురుజాతి యేనుంగుతలజాతి, పందికొమ్ముజాతి పాఁపపడఁగ
జాతిగనిన పూససరకుల కొక్కొక్క, యిల్లు చూపు తెత్తునెల్లిసామి. 64

క. జల్లులు పునుఁగు జవాదుల, పిల్లులు సింగములపులుల పిల్లలు మాకుం
గొల్లలని తెచ్చియిచ్చినఁ, గొల్లలుగాపన్ని చదురు గొడఁగులు వినవే. 65

వ. అని మెచ్చు నచ్చెరువుం దగవు నగవుం దేటపడమాటలాడి మఱునాఁటివేఁట వ
యినంబున కాయితంబు గమ్మని క్రమ్మరరాజుచేఁ గుమారున కనుజ్ఞయిప్పించి యం
పించుకొని తనబలంబుతో వెడలి పురోపకంఠంబున విడిసి రెండవనాఁటి ప్రొద్దుపొ
డుపుఁ గోరుచుండె. జనవిభుండును హజారంబు పేరోలగంబు చాలించి యందఱి
ననిచి యనుసరించి తనయుండురా నంతిపురంబున కరిగి సముచితప్రకారంబునం
బ్రవర్తించె. పురంజయుండును నద్దినశేషంబును నాఁటినిశావిశేషంబును గడ
పి కడపటఁ గాల్యకరణీయంబులు నడపి మృగయావిహిత వేషభూషితుండై
దండితనంబున. 66

గీ. కడలియాల్లునికుడికన్నుపాడుపుఁగొండ, యెక్కు నెడనుత్తమాశ్వంబునెక్కి పౌర
మృగయులేతేఱవెడలు నమ్మేటి మగని, సంభ్రమంబునఁ గని నిశాచరవిభుండు. 67

గీ. నిన్నమీయయ్యవలె నుంటి నెఱతనమున, నేఁడుమాయయ్యవలె నున్నవాఁడ వెలమి
నన్నిబాగులు నమరుగాయయ్యనీకు, నని కొలిచిపోయె నవ్వించు చడవితలను. 68

మ. గహనంబుం గనుపట్టె మమ్మునఖిలాకారోపకారప్రథా
మహనీయంబులఁ జేసి యిట్లు చరతామాంద్యంబు నన్మంతెనా
నహహా యమ్మిగు లింతయుంబెరిఁగి సత్యంబంటి నన్నల్పక
స్పృహసేవం దలసూపునోయనఁగ నల్లేయున్న భూజంబులన్. 69

క. ఆవనము చూచి యుత్సా, హావిష్కృత మృగయు సాధనావళుల కథ
నీమవారును మావారును, గోవిదశబరయని రాచకొడు కటఁజొరఁగన్. 70

వ. భిల్లవల్లభుం డెల్లరం జూచి సాధనధనులకా విచారించి. 71

క. ఇందుండి పోగువారుం, డం దందు న్వాలల నట్టుఁడ న్వాలియోదా
లందుండి కావు గప్పుడు, ముందటఁ గాలకులను నిలిచి మున్నఱక మెయిన్. 72

క. పొంకించుఁడు మీయిఱ్ఱులఁ, గొంకుల సీసంపుగుండ్లఁ గొమ్ముల నుకలం
బొంకించి దిగుచగాలి వ, లంకుల బండంగి బండ్లు పఱపుండనుచున్. 73

క. తనవారు రాజువారును, బనిహరువును దెలుపుకొనుచుఁ బసరక యెన్నం
డొనరించిరో యన నన్నియు, ననువుపఱని కడలవెనుకయయి యతఁడరిగెన్. 74

క. తెర దీము బోసు వేఁటల, వరుసలెత్తిఁగి పెద్దలాగు వరుసగనడుపం
జొరఁబఱపఁ బొడువనడువం, దరుణవయశ్శబరులరరె తగుననిపించెన్. 75

ఉ. రాజకుమారుఁడు స్నయనరంజకముల్ప్రగయావినోదము
ల్రాజిలఁ దేజిఁ దోలుచుఁ గోలంకులఁ దేలుచు వేష్కనేలుచుం
భూజపరంపరాపరిధి భూషితమై బయలున్నచోటరాఁ
గా జగడంబు చేసె సొకకందువఁ బందులు జాగిలంబులున్. 76

సీ. కఱచినచెవిసూబ గరుసూడిగండెండి బెళకపైఁబడిత్రిప్పుకొలిపెసున్న
బిరుపందువీఁ పెక్కిపెడతల నమలంగ సుడిసి కంపలఁ బెట్టెఁ జాల్లరంబు
కుక్కకూఁతలు వెట్టికొనఁ బీఁటవదలక గడకంటఁ గాఁ జూచె బడియపంది
లాఁచితప్పిన జాగిలము గొట్టుకొట్టునఁ గూడినపిడిఁ గూల్చెఁ గొమ్ముకాఁడు
వీరచేష్టితసూకరసారమేయ, కఠినసంకులకలహంబు కన్నదనియఁ
జేసెనౌరౌరయని సంతసించెఁ గెలన, మనుజనాథకుమారుండు మఱియుఁ జూడ 77

ఉ. బయ్యనబాళి తేజులొక పట్టునఁ బట్టిన వారుపట్టెడల్
డుయ్యఁగఁ దూలి బిట్టొఱలి డొల్లఁగఁ గొన్నిటిఁ బట్టెఁ బందులం
దయ్యములం దయాంతకుని దంష్ట్రలు వేర్పడి పట్టినట్టుల
క్కయ్యము...త్తు...విన్న విహంగంబులు డేగలబారిఁ బాఱఁగన్ 78

ఉ. మాకుఁ బతంగభావ మజుమన్నన మున్న లభించె నింకమా
యీకలబల్మి లోకమున కెక్క శశిత్వముఁ దాల్తుమంచు నే
మో కిటి కుర్కురధ్వనులు ముట్టినఁ బాఱు శరంబులన్నగు
ల్లోకడఁ బట్టియాడె నటులార్పఁగ నేర్పఱు లోర్పు తేర్పడన్. 79

వ. వెండియు. 80

ఉ. గండొకపందితోఁక తొడుకం గడకం బెఱపంది గొట్టిన
న్మొండియమూడి కుక్కతల...బడ నవ్వ రాహమా
యండలఁ జెట్టు గుట్టయన కన్నిటిరాచిన నూడదయ్యెనే
తెండటు గొన్నదాని కొల దీనికి టంటెననంగ నెల్లరున్. 81

ఉ. బండెనస నొంటికా డొకమహోద్ధుర ఘుర్కురమస్తకంబు దాఁ
జెండుచు...గయ జెండిన చెంగట జింక దాఁటుకా
బొండుగు బొమ్కసం గఱచి బోరగిలంబడ వ్రేలెఁ జూడఁగా
రెండిది రొమ్ముగాఁ దెగినయు రాఁబెనఁగెం బనపీఁట వంతెనన్. 82

వ. అంత. 83

ఉ. చీఁకటి ముద్దలన్ ...జీవములుంగనినట్టు లున్నయా
స్రేఁకనిపందులన్ శబరవీరుఁడు బల్లెములంది క్రుమ్మిచే
బాతుల గ్రుద్ది...పయిపాటుల నొచ్చియు మెచ్చు రేఁచఁగా
నేకటదీఱఁజూచి మనుజేంద్రకుమారుని గోడ చేడుకన్. 84

గీ. వీరనామశబరుఁ డోరాచవేలుప, యొగువ జొంపమెకము దిగువ నలుఁగు
నాల్గు దెసలమూఁగె నను జూచు మొకకోల, నొకటిదాఁకి రెంటి నూఁగ్వవలయు 85

చ. అని విలువంచి యొక్కొకమహాకిటిఁదూఱఁగ నేయఁ దూపుదాఁ
కినపడిఁ జెంతనున్న యొలుఁగే పులియే యన కోరకోరలం
దునియలుగాఁగ నొక్కొకటి ద్రుంచి శరవ్యవహారముల్వడిం
గనికని యింద్రవాహనుఁడు గన్నులమెచ్చెఁ బుళింద వల్లభున్. 86

గీ. ఇట్టిఁగూడెఁ దటిమి యొగసినఁ దోడన, నెగసిపట్టి వ్రాలె నిలువ నొకఁడు
చినిఁగి గొంతువగుల జేకత్తి జళిపించి, కెడపెఁ జేఁగిటారిఁ బొడువ నొకఁడు. 87

క. కే...వు...న కొకొఁడేలిక, పాదముపై నానవెట్టి పైఁబడుపోతుం
జేదోయిఁ గొమ్ము మోరయు, వేదోరకంబట్టి యొక్కవితిచెం బెలుచన్. 88

ఉ. పంగిడిఁ జిక్కి కోదములపజ్జలఁ ద్రొక్కక మూకఁ దోలుమా
తంగము నొక్కఁ డొంటిమెపఁదట్టి పయింబడి సిల్పియల్గుచే
నంగమెటింగి లేఁదొరిజ యాసయుగా దొడబడ్డ యెక్కుఁడే
నంగుల వేఁట కింతనిపుణుం డిఁక లేఁడని మెచ్చ నెల్లరున్. 89

గీ. ఇవ్విధమున నెవ్వఁ డేవేఁట మెప్పించె, వానివానిఁ బిలిచి మేనకాని
వేడ్క పెచ్చుపెరుఁగ వేఁటాడ నెడలేక, యుండు నప్పురంజయుండునంత 90

క. మేలురయని వివిధాయుధ, జాలురఁ జూడక భుజైకసాధనమృగయా
శీలుర సాహసపథజం, ఘాలురఁ జూచుటయు సన్నగైకొని వారున్. 91

వ. విక్రమించు సమయంబున. 92

సీ. ఒకచేత నెలుఁగొంట నొకకొండగాటియఁ గా నొకఁడు ద్రిప్పెడు ద్రిప్పుడొఱపు గాలిపె
నొకచేతఁ బులి నొంటు నొకచేఁతలేడిగా నొకఁడెత్తు నెత్తికో లాఱపునిలిపె
నొకచేత నలుఁ గొంట నొకదుప్పికోదమగా నొక్కఁడూఁచిన యూఁపులుప్పతిల్లె
నొకచేతఁ బోతొంటి నొకమన్నుఁబెంటిగా నొక్కఁడార్చినయాట లొప్పిచెల్లె
నొకఁడు నొకటఁ దగక యొకటికిఁదగకొక్కఁ, డోపి రిట్లు రెఁటి కొకఁడె చాలి

పలుఁగల మెకాల వలకేలు డాకేలు, బిరుదు గిరుదుఁ బంచిపెట్టుకొనఁగ. 93

గీ. వీరు లిట్లు మెఱయ వేటలోఁ దనయుక్తి, కొంకి గుండువీడి గుంపుఁగూడ
గుండునడ్డ దీము కోలములోఁ గూడెనం, చొక్క బక్కయెలుగు చక్కనగిరె. 94

గీ. వారికిచ్చె నల్లవాని? విభుఁడీగు, లిచ్చె జూదు పుణ్యమెట్టులుండె
నడిచియుడిచి దంచినవ్వాప నూరక, యున్న యప్పుకోదవె నొక్కఫలము. 95

వ. ఇదియు నొక్కొక్క దిక్కునం జక్కటి యనిపించు నదియట్లుండె. 96

క. చూచియు నిచ్చియుఁ దనియని, రాచూలికి వేఁటలాడరాఁ బ్రోద్దిది
యీచక్కటి నననత్తతి, వాచాగోచరము గాని వగ సంధిల్లెన్. 97

సీ. చోరబడ్డ ముంగిస యురినడ్డగరిమిడి మునుపుగా గొల్లున ముగిసిపోవ
జోడించిన సివంగి కేడించుకొను నిట్టి వెనుకగాఁ గుట్టూర్పు విడిచి త్రెళ్లఁ
జూపివేసిన డేగ చోపి లేపినపుల్గు మీఁదుగా మీఁదనే మిడిసి పడఁగఁ
గఱనఁద్రొక్కిన కుక్క వెఱవ కెక్కిన పంది క్రిందుగా బాణము ల్చిందికూల
మృగగళగ్రాహికరముల బిగువు వదల, గలవలలు మీటువారు మూర్ఛిలము మంగ
మిట్టి వినువీథిఁ దిరుపులు గట్టికట్టి, రణహరులు రాఁగనౌకమహానినద మెగసె. 98

క. ఏమనఁగవచ్చుఁ దధ్వని, చేమిగిలిన వేఁట ముగిసెఁ జేడ్పడిరితరుల్
దీమసము వీరశబర, గ్రామణి యొకఁ డొంది యప్పురంజయుతోడన్. 99

క. గబ్బి మెకములని మున్నె, నబ్బురపడి చెప్పినట్టి యానాల్గిటిలో
బొబ్బమెకము రొద సుమ్మది, జబ్బా వినుమనఁగ నాకసము దెస నంతన్ 100

క. తిర్యగ్ఘ్న మృగఘ్న నద, ఘ్నార్యఘ్ను లనంగ నలువు రసురలు వీరో
హర్యంశజనిత వింటే, హార్యతు వ్యాఘ్రు ఋక్షు హరిరిపు రూపుల్. 101

గీ. అనియు వీరసాధ్యలబ్ధభూవరశక్తి, ననియు సింహరూపు నట్టహాస
మతఁడు వలసినప్పుడందుఁ దిర్యగ్ఘ్నాఖ్య, ననియు వేగవారిఁ దునుము మనియు. 102

క. వినఁబడిన మేలు కాకని, ధనువుం దూణీరయుగము దాల్చి కటుజ్యా
నినదమున దెసలు వసమరఁ, గనుగవ లెల్లెడలఁ ద్రొక్కఁగా నునుఁగెంపుల్. 103

క. ఘోరాజికౌతుకంబున, ధారాకౌశలము మెఱయఁ దనతేజీనా
శేరాచరౌతు వీరర, సారాధ్వనచతురుఁ డచట నాడింపంగన్. 104

సీ. సింగంబు పఱతెంచి ముంగాలఁ దమల్చి నమలి కారొప్పెతుల నుమిసికొనుచుఁ
గాసరం బరుదెంచెఁ గేసరిపరికరంబు శృంగకోటులఁ జెలఁగికొనుచుఁ
బులితాఁకుదెంచె నెగ్గులపొక్కలవియఁగాఁ దిగిచి మార్కొని పోరది ద్రిప్పికొనుచు

బుభుక్షమే తెంచెఁ దరక్షువ్రజకళేబరములు రూపఱఁ ద్రొక్కి చమరికొనుచుఁ
బతితమృగసంఘ సంకీర్ణపథము వట్టి, విక్రమోన్మత్త చేష్టితోపక్రమంబు
దప్పితమలోనఁ దమకుఁ దత్తరపుటలుక, తోనపుట్టినఁబుట్టుఁబో వీనికనఁగ. 105

చ. అంతట మూర్ఛదేఱి పులియా యెలుఁగా యెనుపోత సింగమా
కాంతుమ వీనిగర్వ మని గ్రక్కునఁ బైఁబడఁ బోఱు వేఁటకా
అంతకుపోరిలికిం బఱచు నంతకుఁ జూడక దివ్యబాణవి
స్రాంతి నడంచెఁ దన్మృగవిహార ధరత్వము రాకుమారుఁడున్. 106

ఉ. రక్కసులుం భయంపడక రాసుతుపై నొకఁడింద్రదంతియై
యొక్కఁడు మేఘమై యొకఁ డయోమయపర్వతమై యొకండుదాఁ
డెక్కలి మిత్త్రయై యరుగుదేఱఁగఁ జూచి యతండు వీరియా
చిక్కులు సాగనీగి బలుసేగి బలంబున కంచుఁగ్రక్కన్. 107

పంచచామరము. సమంత్రకంబుగాఁగ నైంద్రసాయకప్రయోగము
కుమార శౌర్యశాలి సేయఁ గోటి కోటి బాణము
లక్రమక్రమోదితంబులై వికారి దైత్యమాయలన్
గమర్చి తచ్ఛిరంబు లూడ్చెఁ గండశైల భాగముల్. 108

క. కొండలు వోలె సురారుల, మొండియములు గూలె రాలె ముమ్మరముగ నా
ఖండలతరుప్రసూనము, లొండొండ విరించినందనోక్తులు సెలఁగన్. 109

వ. అంత. 110

శా. వీరుం డవ్విలుకానిఁ గాంచి యొడయా వేఱొక్కఁ డున్నాఁడె ని
న్నేరూపంబుననైనఁ బోలు దొర నీవే రాజవు త్రాతవు
స్వీరింగాచితి విమ్ములన్నసుచురా విన్నంది పోరాడఁగా
వారింబాచితి వింక నొక్కవర మే వాసిత్తు మాకిత్తువా. 111

క. ఈకానవచ్చు గీములు, నాకూరిమిగూడె మచట నాలుగుగడియల్
నీకోడండ్రను మనుమల, నీకన్నులఁ జక్కఁ జూడ నిలుచుట తగదే. 112

క. ఇదివరమని పావలతోఁ, బదమూఁదలఁ బెట్టికొనిన వానికభీష్ట
ప్రదుఁడుగఁ గదలి కకుత్స్థుఁడు, తదుపాంతవనాంతరమునఁ దగు మైనిలిచెన్. 113

క. పతితోడఁ బలికినంతను, నతఁడును నధికముగఁ బట్టె నటవీనస్త్ర
ప్రతతులు లుపలుగ సుతుల, స్సతుల న్మ్రొక్కించె నతని చరణంబులకున్. 114

ఉ. రాకొమరుండు నందజకు రత్నమయాభరణాదు లిచ్చి యా

యాకొలఁదిం బ్రియోచితములాడి తదీయసపుత్రమానినీ
లోకమునంచి యన్యులఁజెలో యని వీళ్లకుఁ బంపి సూపకా
రాకలనోపపన్న మృగయాపల భోజ్యరసైక తృప్తుఁడై. 115

వ. గంధోదకంబులఁ గరప్రక్షాళనాదులనివర్తించి శతపద గమనంబునకై నడగూడునప్పుడు. 116

ఉ. క్రేవల వేఁటకాండ్రు దమకింపక డింపక వెక్కుబాకులం
బోవుచు మాంసభేదముల బోనము లాయితమైన దాఁక నా
యావిధు లాచరించి యవియన్నియు దేవరకెక్కనట్టి సం
భావనసేసి తారు మఱి బంతులుసాగి భుజించుచుండఁగన్. 117

గీ. చూచి చూచి నగుచు లేచినవారిఁగూ, ర్చుండ నానతిచ్చు చొయ్యనొయ్య
వెసలె బంతిబంతి వెంటఁ దాంబూలగం, ధములు విపిన సౌరభములగదుమ. 118

ఉ. ఎల్లరుఁ దృప్తులైన వెను కించుక సేపట విశ్రమించి రా
గిల్లినమూకతోడఁ దమకింపని యానముతోడఁ భిల్లరా
డ్వల్లభలక్ష్మితోడ వనవల్లభుతోడ జయంబుతోడ భూ
వల్లభనందనుండు హయవల్గనమొప్పఁగ వచ్చె వీటికిన్ 119

క. వచ్చిహజారంబునకు, న్వచ్చిహరులఁజూచురాజు నకునానతుఁడై
తెచ్చినవివిధసువస్తువు, లిచ్చిన యెఱుకు దొరతోడ నిడియెన్మ్రోలన్. 120

మ. సుకుమారుండును గన్నులం దనుపరాసుల్వంశజాతాది మా
క్తికముల్ గాంచెఁ గటాక్షముల్మృగమదాద్రిద్రవ్యసంపత్తిచా
యకురానిచ్చె వినీతుఁడైతనకు సాష్టాంగప్రణామంబు చే
సికరంబుల్మొగిడించునయ్యెఱుకుఁజూచెం జూపులాపోవఁగన్. 121

క. సకలవిపినాధిపత్యము, నకుఁ బట్టముఁ గట్టికొమ్మనాసభ నని వా
నికిఁ దనగారుత్మతనా, యకమణిహారంబ యిచ్చియంపెఁ బొసంగన్. 122

ఉ. ఆతరువాతఁజూడఁ బరియత్తెపుఁ జేతులు రిత్తిబండ్లు ద
ట్టీతలచుట్లుగాఁగ మగిడించిన పట్టెడపైఁడిత్రాళ్ళనై
యాతల వేఁటకాఁడునికి యారసి రెండిది యేమియన్న న
య్యాతలఁచంగనాకువెఱపై గరుపాటెడుమేనువింటివే. 123

గీ. కానుకకుఁ దేఱఁ జనిచూడఁగాజవాది, పిల్లిలోన్నగ మాపిటఁబెంచినవియుఁ
బెద్దనిద్దురఁ గనుమూసిపెట్టియుండె, వీరిజంతువు లీల్గుట వింతగాదు. 124

క. ఆకూమెకయులసంతతిక, మాయపేవుల మొలుచఁబెట్ట మాకుఁ బ్రాపెం
బోయె నొకకూఁతనన్నియు, నాయాలము వేయుఁగన్నులతఁడగుఁ జూడన్. 125

గీ. అనిపులిందరాజనమ్మహారాజుతోఁ, బలుకుచున్నయపుడ కలదుకలదు
కంటి కంటి నదియుఁ గన్నులుచల్లఁగా, ననుచు వచ్చె నిర్జరాధివరుఁడు. 126

సీ. వచ్చినమానవేశ్వరుఁడుఁ గుమారుండు దానసంభ్రమసముద్యానవినతు
లాచరించియు విమానావతీర్ణుండైన యాత్రిలోకీనాథుఁ డాదరంపుఁ
బరిరంభణంబులు వడిసీయ నతనికి నర్ఘ్యాసనంబిడి యర్ఘ్యపాద్య
ముఖ్యపూజలు తుదముట్టఁ జేసియు బృహస్పతిసర్వదిక్పతిప్రభృతులకును
దగినసత్కృతులు సలిపి తదనుమతుల, సముచితాసనములనుండ యమరరాజ
సేమమా మీకు మీరువేంచేయుటెల్ల, మాతపంబులపంటయై మనుపఁగాదె. 127

వ. అనికుమారుండు పలికెఁ బలికిన సునాసీరుండు. 128

గీ. మీతపంబులయును మాతపంబులయును, మేనిపంటలెల్ల మేనుదాల్చి
మనుజనాథ మిమ్ము మమ్ముఁ గృతార్థులఁ, జేయనీకకుత్స్థుఁ డాయెఁ గాదె. 129

శా. ఏ తేజం బితఁ డయ్యెనీ వెఱుఁగవా యీమాట యిట్లుండె ర
మ్మాతాత్పర్యముతోడ నీ వడిగెదమ్మా మాకు మా సేమమే
నీతో నీయెఱుకప్డు చెప్పెదది దానిం దేట గావింతు వి
న్మాతిర్యఘ్నమృగఘ్ను లిద్దఱు నరఘ్నార్యఘ్ను లన్నిద్దఱున్. 130

సీ. ఉగ్రుఁడన్నసురమణిగ్రీవయు మదారతయును గంధర్వతనయలందుఁ
గవలుగనల్గురఁ గాంచిన కొడుకులు వారునల్వురు బ్రహ్మవరమహాను
భావగర్వితులు దీపధ్వజా నెచ్చెలు లుమ్మపంద్రలోపల మొదలివారు
దేవాసురావధ్యులే వేళకేరూపు వలసినఁ దాల్తురు వారిలోనఁ
బెద్ద తిర్యఘ్నుఁడే బొబ్బవెట్టవినిన, దేవతిర్యఙ్మనుష్యులు తీఱవలయు
ననఁగఁ బోయి తిర్యగ్జాతి యడఁగవలయుఁ, గోరినపుడనియజా వేఁడికొంతమనిచె.

క. వాకటు దిరుగుట విధిమా, యాకృత మపుడతఁడు తిర్యగాకారధరు
ల్రాకాసులు వాహనములు, నాకూఁతక్షుఁ జెడమి వేఁడినది పదిలముగన్. 132

గీ. వరుసఁ బెఱమువ్వురజతరవహ్నిశిఖలు, మృగమనుజమానిసంఘము ద్రెగియెఁ బెక్కు
వీరికిని నామములు రక్తవృష్టితోడఁ, బుట్టునెడ భూతముఖములఁ బుట్టినవియు.

మహాస్రగ్ధర — హాహాగోల్వాంబోయి యే మాయనఁ గనియతఁ డొండానతిఁగాఁ దదాజ్ఞా
పరతన్త్రాంగా వృష్టైకప్రభువయి పులియై భల్లుకంబై మహాకా

సరసమై భాగీరథీపార్శ్వమున నడవి నచ్చండరాకాసు లున్నా
రిరసై సింగంబు దా బొబ్బిడిన గడసె నందెల్ల తిర్యక్కులంబున్. 134

క. అచ్చటికి మనపురంజయుఁ, వచ్చుటయుం గంటి మావరంబు వినియు నీ
నిచ్చలపు రాతు తేజీ, నొచ్చుటలే దధికదావినోదపుఁ గతియున్. 135

గీ. వాహనంబునారోదఁ జెడనలవననుము, నాఁడునిజబలరతుకై వాఁడు వేఁడెఁ
దమవి యని పేరుగుచ్చనిదాన సకల, వాహనములకు సైనమా వరమునిలిపె. 136

క. ఆవనుజనధము సేమము, గాదే మిన్నంది చూడఁ గంటిమి తేజః
ప్రాదుర్భావము గలిగిన, యీదొరనాతూపు దొడిగి యేసిగెలుచుటన్. 137

మ. అని జంభారి కకుత్స్థుఁ జూచి నుతిసేయంగా వినీతుండవై
జననాథాగ్రణి మీకు సేమమునఁ గర్జం బానెమేమేల య
ప్పని ద్వీపధ్వజుఁ డెవ్వఁ డాప్తులుగ ముప్పఁద్రెవ్వరిచ్చోఁ గనుం
గొనఁగన్గై స్వారినీశుఁ డేమనియు నాకుం బోలినం జెప్పవే. 138

తరల—అనిన వ్రజి న్నృపాలకా వినవయ్య దీపపతాకుని
న్వనిచెదం గలనామరాక్షస వీరమాళికి నగ్నిజి
త్తనయకుం దరశాభిధానకుఁ డాఁగుమారుఁడువాఁడు త
జ్జననితజ్జనసంబు నప్పున చక్కనెక్కవిమానమున్ 139

క. అనవుడు రాజాను దేవా, తనకదియొక్రతము వంశధర్మము రొక్కం
బనియేమి విమానంబది, తనయునిఁ గని యనిన దేవతాపతి వరుసన్ 140

చ. వినుమది నాకలోకమున వేఁడుకకత్తియ దానిదానవి
జననిదానమొక్కముని శాపముఁజెంది సుతోదయంబునం
జనునది యయ్యపుట్టిన దెసంబొసఁగెందరశాఖ్యదానికి
న్మనమిన మంచుతోఁ దొలఁకు మించునఁ చంచలయట్ల తోఁచుటన్. 141

గీ. దానివనుపుకాఁడొక్కగంధర్వుఁ డెల్లఁ, జెలిసి సుతుఁగాంచుతతివేచి తేఁటఁజావ్వ
వెసవిమానంబునెక్కరక్కసులతోడి, తొడుసుడిగనంచునదితొంటియొసలితోడ.

ఉ. అపగిది న్విమానవతియై యదివేడుకగానిలోఁ జనం
దాపముఁగోపముం గదుర దాని నభోగమనానుధావియై
గూఁపొలమెల్లఁ ద్రిప్పి ఘనుఁడై యమరావతి కంటెవచ్చితా
నె పవిధారి బాకిఁబడియెం బగవట్టెను దత్తనూజుఁ డున్. 143

ఉ. ప్రేముడిఁ దారసీమఁ గని పేరిడియగ్నిజితాహ్వయుండనా

తానుహుఁ డెత్తి పెంచి కలదానవుపాటఁ జేఁగింపఁ జూచ్చె వాఁ
డేమొనరించు విఘ్నవిధు లెక్కడఁ ద్రొక్కెనొ యద్రికన్యకా
కాముకుఁ గొల్చినాఁడు చిరకాలతపంబున నాజపంబునన్ 144

గీ. వజ్ర మెదు రెక్కకుండంగ వరము వడసె, వచ్చుయమదండమనకుండ వరము వడసె
వరుణపాశాదు లుడివోన వరము వడసె..... 145

క. ఈవిధమునఁ దన కెమరన్, దేవాసురవరులు వివశనిజసాధనులై
పోవం దీపధ్వజుఁడై, దా వెలుఁగం భర్గనరకదంబము నడసెన్ 146

సీ. అగ్నిజి త్తమరింప యమజిత్కుబేరజి ద్వరుణజిద్వాయుజి ద్వసుజితాత్మ
లనుతిశిర త్రిశూల త్రిజిహ్వ త్రిబాహ త్రికంఠ త్రికర్ణాహ్వయులును
గిరిరథో త్కరథ మేఘరథ సింహరథ మహారథ విరథ రథాభిధాను
లనుగల్య కఠినవాలకరాల కర్కశ కామాంధ కలి కాకనామధరుల
నతఁడు సఖులఁ జేసె హాతచతుష్టయముతోఁ, ద్రింశదాప్తసంఖ్య దేలెవినుము
వారి మహిమ లెల్ల ఘోరాహవంబున, గురుఁడు నీకుమారకునకుఁ దెలియు. 147

క. కలరయ్య ఘూసరోమా, దులునల్వురు జోదులఖిల దూష్యవ్యాపా
రులు వారిచతుర్విధబల, ములు ప్రబలము లతఁడు బన్నములు సలుపంగన్. 148

ఉ. పోయి పయోధిశాయి పరిపూర్ణతరంగభవానిలానుసం
ధాయి నపూర్వచేష్టితవిధాయి సమస్త తపస్విమానస
స్థాయి రమానపాయినకదా కని యక్కడ చెప్పినార మ
మ్మాయి ననుంగకుత్స్థుఁడనుమా మఖవాయనియెన్నృపాలకా. 149

క. అనుటయు నిట్లను దేమను, టని యే నడుగంగ దేవుఁడస్మత్తేజం
బునిచితి వికుక్షిగర్భం, బున నది యతఁడయ్యె నతఁడపోయెననియెన్. 150

వ. అని యింద్రుండు పలికిన నమ్మహీవిభుండు. 151

క. తనతనయుఁ బిలుచువాఁడ, య్యనజని మోహమున సాంతడీశ్వర తేజో
జనితుఁడని మఱచి యాపా, పని నేనెట్టనుతు నసుర పైఁ బడహరితోఁ. 152

ఉ. ముంపఱ వేఁట కంపి కడు మోసము చేసితి నిప్పుడేనుజూ
తుం దనుజాతుఁ డంచు మది దుంపుడు కొందఁగ నాకసంబునం
బందిరి వెట్టినట్లు లెలపాయమునం బలవజ్జయంబు సూ
పం దెగి నేర్చి పుణ్యపరిపాకమున న్నను జేరియుంపఁగన్. 153

క. మగుడంగ నిందుఁబొమ్మనఁ, దగునే యీయసుర యేకతముఁడే జహుదై
త్యగణావృతుఁడఁటె యందో, డగుటకు నెవ్వఁడొకొ యింద్రుఁడని దిగులొందన్.

ఉ. ఆయన యీయసాలపను నాననదీనత గాంచి యయ్యభి
ప్రాయమెఱింగి లెస్స చెవిఁబెట్టెఁగదా కత దానికేమి ము
న్నే యది యేయెడం గలిగెనే నను బొజ్జకు నీవెఱుంగ వే
యీయనవద్యతేజ మితఁడౌటకు సందియమంది యోడెదే. 155

ఉ. ఒండొకఁడైనఁ బ్రాక్పరిచితోగ్రబలాభ్రసరస్సురద్విప
ద్భంజన పండితు న్నినుఁ గదల్పక వీఁడిఁగాఁ జుమయ్య యి
క్కొండికఁ బిల్వ నప్పగిఁ గూల్పఁగ నీతఁడు కాని చాలఁడ
న్యుండని యొప్పఁ జెప్పి తదనుజ్ఞను దెచ్చి కకుత్స్థుఁ జూపినన్. 156

క. అతఁ డితఁడు వృషభమగునే, ధృతికని శిఖిముఖులఁ జూచె దిక్పతులు బృహ
స్పతిఁ జూచిరి సురుఁడు శత, క్రతుఁ జూచె బలారితత్పరత్వము చూచెన్. 157

వ. చూచుంగాకేమి. 158

సీ. మకుటంబు మాయమై చికిలికొమ్ములు వుట్టెఁ బెనుదోరమై పెద్దపెరిఁగె మొగము
రెండుండి పెఱకన్నులుండక పొడలుబ్బె సోఁగలై యడ్డంబుసాగె చెవులు
కంఠహారము డాఁగి గంగడోలుదయించె వెడలు పునిదుపునై మెడపొసంగె
మును పున్న పదిలేక వెనుక వాలము దోఁచెఁ గేలు గాలును నలుగాలు నిలిచెఁ
గరపదాబ్జంబు లిరువాయిగొరిజలయ్యె, నంసశిఖరములొమ్మఁపురం బైతనర్చె
నడువఁ దడవని కానికొల్వోడుగ నుటికి, వెస బసవరాయఁడై అంకె వేసె వజ్రి.

ఉ. గ్రక్కున లేచి యమ్మహిమఁ గన్గొను రాజునకు న్నిజాంఘ్రికి
న్మ్రొక్కి పురంజయుండు తనమూఁపుర మెక్కిన దివ్యదీధితుల్
గ్రక్కునఁ దోఁచి యందియలు గంటయు మువ్వల పేరు మ్రోయనా
వెక్కసి గిబ్బయభ్రగతి వేల్పులతోఁ జనియెం బ్రతీచికిన్. 160

చ. వెలలిహజారమా నృపతి వేల్పులు దవ్వగు దాఁకఁ జూచి మూ
ర్ఛిలి సచివోపచారములఁ జేసి కుదుర్పడి నా ప్రభుత్వపుం
బలుకుల బిడ్డ నెక్కడని పంచితి వాసవుఁడేమి పన్నె నం
కిలి పడకున్నె యంశుమతికిం దను వేగతిఁ జక్కఁ జెప్పినన్. 161

సీ. అని యలందరుచున్నఁ గని వీరళబరుఁడో యయ్య నీకొడుకెంతకైనఁ జాలు
నగవనమా కానఁ దెగినరాకాసుల కంటె గొప్పలె వారుకలని కితఁడు

వాసిమానిసి గెల్చివచ్చు మీకతమున మింటిరాజులఁ జూడఁ గంటి ననిన
నగి పోయెదే యన్న నాసామి యేనిఁకఁ బోయెద ననిపోయె బోయ రేఁడు
దేవి కెలఁగింప బిడ్డఁడా కావరంపు, రొదలయాఁబోతు పైమింటఁ గదలువాఁడు
వచ్చునా యని యిలవ్రాలఁగ్రుచ్చియెత్తి, తేర్చసతిఁ బతిదైవంబు దెల్పుచుండ. 162

—*లయగ్రాహి.*—

ఆయెడ వసిష్ఠముని నాయకుఁడు వచ్చి జననాయకుఁడు దేవియువిధేయములు పెక్కు-
ల్సేయ వినయాదికములాయిరువురం బిలిచి మీయునికి చింతకొడలై యునికిదోఁచెన్
బోయనికి జాఖ్యలకునీయనుఁగుఁబట్టినృపుఁడాయపుడటీకయిడుఁజూయననెయింద్రుం
డాయెగదవాహనమయాయనఁగకుత్స్థుఁడును నాయనపురంజయుఁడునైయిపుడువచ్చెన్.

గీ. పురము లాసురంబు లెరియించును జయించు, నింతకేల మనసుచింత గొనఁగ
ననియతండు సనియె నయ్యింద్రవాహనుం, డభ్రగతిన పశ్చిమాబ్ధిఁ గదిసె. 164

వ. అప్పుడయ్యిందిరాగురు నింద్రగురుండు పురంజయునకుం జూపి. 165

సీ. దీపించుచున్నాఁడు భావానుమోదజప్రాబల్యశబ్దప్రపంచమునన
చల్లించుచున్నాఁడు సకలవీచికల నీయుదధి సీకరలాజలెదుటి కెగయఁ
జళిపించుచున్నాఁడు ధళధళన్మీనాసు లేర్పఱపంగఁ దోడేయుటకును
బన్నించుచున్నాఁడు బలిమిబారులు గాగ జలమానుషక రేణు సంఘములను
జయము నీకెల్లభంగుల సంఘటింప, మొదలి నెయ్యంబు దలఁచి సముద్రరాజు
చూడు మనవుడు తనతాల్చు నూడిగంబు, కానుకఁగ వైచి తాచూలికరము మొగిచె.

ఉ. వైచిననూడిగంబు మురిపంబునఁ దాలిచి దివ్యమూర్తియై
లేచి పయోధిపై కొకఁడు లేమలతోఁ జనుదెంచి వేళయు
న్వేచి సబాణతూణములు విల్లులు జోడు నొసంగి పోయినం
జూచి కకుత్స్థుఁడేమియిది చోద్యమన న్విని దేవమంత్రియుఁన్. 167

చ. అతఁడు సముద్రుఁ డీవిడిన యాభరణంబె ధరించి వచ్చినాఁ
డతివ లగణ్యపుణ్య నదు లమ్మెయిరాక త్రిలోకబాధక
ప్రతతివధించి యిండ్లు నిలుపంపగు నెల్లరకంచుఁ దెల్పఁ జో
డితరదురాపమీవిలులు నేయఁగనిండియయుండుఁ దూణమున్. 168

క. ఇవరుణుఁ డౌర వరంబులు, సవరణయిదివలఁచి యొక్కొ-చనుదెంచితివీ
వవులం దేకని బలనిధి, యవునిచ్చె న్మెచ్చె వరుణుఁ డయ్యెయుకుసవరున్. 169

చ. అని గురుఁ డుగ్గడింపఁ గలయం జలమానుషకన్యలిద్దఱు కుం
చెనలును బోని సుళ్ళ నవనీరగణంబులు ప్రాంతవీానన
తఱిన చలితంబులై తోరఁగఁ బ్రాలసరిం బెఱసొంపులేర్పడం
దనపరివారదేవతలు దాను బయోధినతండు సూచుచున్. 170

క. తదుపరితీరాగ్రనభః, పదవికిఁ జని నిలిచి పొలిచెఁ బ్లక్షద్వీపా
భ్యుదయంబు షణ్ముఖుంబై, యదిరాయన నగరపట్క మద్దరిమెఱయన్. 171

గీ. చూచి గిప్పునఁ జూచిన రాచబిడ్డ, తోడనతఁ డిట్టులనియెఁ దత్పురవరంబు
లేను వేర్వేఱ నగ్ణించి యెఱుకపఱతు, ననుచు నద్భుతరస మొక్కపేనువుదాల్ప.

చ. గిరిరథమిప్పురంబు పరికించితె యల్లదె దుర్గ మద్రిపై
గిరిరథుఁ డిట్లు కట్టఁగలిగెం దనపేరన యూరు తేరుగా
వరమున వచ్చె నగ్గిరియె వానికి భర్గుఁ డనుగ్రహింప ను
త్తురథముఖోద్ధతావరజపట్కముతో నతఁ డుండు నచ్చటన్. 172

క. సాలము త్రిజగద్భీకర, కీలముగా వరముగల త్రికీలు పురము త
త్కీలత్రయి వెలుఁగునది త్రి, కీలమనుజులేవు రతనికిఁ ద్రిశూలాదుల్. 174

క. వసుజిత్పుర మది రవిశశి, వసుజిత్కరువిందవజ్రనప్రము యమజి
త్తైసఁగించెఁ గుబేరజిదా, ద్యసహోదరయుతుఁడు పిన్నతమ్ముని పేరన్. 175

గీ. కల్యదానవుండు కఠినాదులనుజులే, ద్వ్యురుభజింపనుండు పురము నివుల
నిదియ యదియ పీరసదుదగ్రనందన, పురము నేఱితోఱఁగె దొరదొఱంగ. 176

ఉ. ఆపురపంచకంబు తనయంతలపొంతల యిండ్లపిండుసూ
గోపురసౌధము ల్పరలు కొల్వునకుం డిగివచ్చు నిచ్చెనల్
చూపఱ జోలియేల యిటుచూపఱ చూపుల నాచికొన్న యీ
దీపపతాకపట్టనముఁ దేఱికనుంగొను మెంత యొప్పునో. 177

క. వేలావంతుని వెంబడి, నేలంబారాదిమేర నిదుపై యునికిన్
వేలాపురమనఁబడునది, కైలాగొదవించుఁ దరగగాడ్పులకెపుడున్. 178

సుగంధి—దానిచెంతనందన ప్రథాపిథాన దక్షునా
నానానానవద్యరత్నహర్మ్యమాలికా మయో
ద్యాన మొప్పఁ జూడు మన్ననాసుగంధి కేలికా
కాననంబుఁ జేరి డిగ్గ గబ్బిగిబ్బనాతఁడున్. 179

క. తోడనవచ్చిన శిఖియమ, రాడాదులతన్వనేక రక్షకరత్న
చ్ఛాడాకతఱినఘాతఱ, క్రీడా పరితృప్తు లైదిగిరి యానములన్. 180

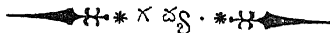
శా. ఆలో నిర్జరరాజమంత్రి వసురుద్రాదిత్యసంఘుంబులన్
వేలంబు ల్వీడియించి యుత్కలముగా నిల్వంగ నందుండు య
త్కాలిం బొమ్మని దాడి యాడియెలగోలందింప విద్యాధరు
ల్సాలం జేసి విమానము ల్డిగి దిగీశశ్రేణితో నేర్పనన్. 181

వ. పురంజయుం జేరి యొక్కమహనీయసౌధంబున నుండిరనిన విని జనమేజయుం డ
వ్వలివృత్తాంతం బెట్టనిన. 182

మ. సరసప్రాభవభావ భావభవజిత్సౌందర్య దర్యంతరాం
తరయోగార్జిత జీవ జీవయసుహృద్రాజన్యజన్యాసవృ
గ్గరణీజాతపలాహ్వతద్విపఘటాకంఖాణసంవాసవా
సరరాజాద్భుతకృద్ధగగ్గరితభాసాచర్వితాశాంగనా. 183

క. భేరీభాంకారారవ, దూరీకృతవైరివీరతోయజనయనా
పారవిపాదపదవానల, వారణతరవారిధారవసుధాధారా! 184

మాలిని—వితరణసురభూజా వీరవిద్యాబిడౌజా
ధృతిగతి నగరాజా దిగ్తటవ్యాపి తేజా
మతిమహిమసమాజా మానినీహృన్మనోజా
జితవిమతసమాజా చిన్నమాంబా తనుజా. 185

ఇది శ్రీమత్తిరుమలతోడప్పాచార్యచరణసరసీరుహసేవాసమాలబ్ధసామ్రా
జ్యధౌరేయ నిజకార్యాభరణాయమాన యెల్లభూపురందలవరనం
దన మట్లనంతమహీనాథప్రణీతంబైన కకుత్స్థవిజయంబను
మహాప్రబంధంబునం జతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

కకుత్స్థవిజయము.

పంచమాశ్వాసము.

—:0:—

క. శ్రీవేల్పల్లోచన దీ, నావనఘన సదయహృదయ యమితాభ్యుదయా
కావేరీవల్లభ యె, ల్లావనిపాలాఖ్య ధావదహితసమాఖ్యా! 1

వ. అవధరింపుము మనసంవన కథాసుధాధారాధౌత మానసా మేయజయుం డగు జన
మేజయునకు శంపాయనుం డగు వైశంపాయనుం డిట్లనియె. 2

సీ. పవనంబు మోసెత్తి లవణాబ్ధి కమృతాబ్ధి తరగమీఁదనవచ్చు తరగవోలె
జలబలం బతిమెఱుంగులభార మెచ్చిన ధరకుఁ బ్రేలెడు శరద్ఘనము వోలె
దనుజోపవనికిఁ గాందలిరు జొంపము దాల్చి పెకలి యేతెంచు కల్పకము వోలెఁ
దనుఁజేర రిపుతేజమును మోచికొని యుట్టిపడుచున్న తద్యశోభరము వోలె
వదలు జడముడిత్రోవ నారదుఁడు వింటి, రాక దవ్వులఁ గని కుమారమణి యితఁడు
దొరగిపోయిన యెకిరింతఁ దొడఁగి వెతకు, మదనహరుఁడే మొమనగిబ్బరొదకు డిగిరొ.

క. అని తెలుపఁ దెలిసి దిక్పతు, లును దాను నెదుర్కొనఁగ నిలుచునంతనె య
మ్ముని డిగి తా నిడు నుచితా, సనపూజలు గొని మనోలసతఁ బలుకలయన్. 4

మ. ఇటఁ గూర్చుండుఁ డనంగఁ బర్వతుఁ దదీయేచ్ఛాను సారైకలం
పటు వీక్షించి సుఖాసనాదులను సంభావించి రాచూలిచెం
గట దిక్పాలురత్రోవఁ జొచ్చి మునిలోకస్వామి లేమయ్య మీ
రిటఁ జిన్నందన మొందినా రనుడు వాగీశాత్మజుం డిట్లనున్.

క. అచ్చరలాడఁగఁ గిన్నరు, లెచ్చుగఁ బాడంగఁ గనుచు నింపుగ వినుచున్
మెచ్చంగ దీపకేతున, కిచ్చక మో యనుచుఁ బోయి యెఱుఁగక యేసున్. 6

క. ఈ తెలోకోటలా మతిపని, పాటలా మీకింత యాటపాటా పోల్గా
యేటలు బాటలు బాటిలు, పాటికి వారెపుడు వచ్చిపడుదురో మీఁదన్. 7

వ. అని యింద్రవాహనుండవై నీవిట యెత్తివత్తని పల్కిన నతండు. 8

క. వారంటివి వీరంటివి, పోరంటివి మీఁదఁ బడక పోరంటివిగా
వారెవ్వరోయి పొఱుఁడ, వారనఁగాఁ దెలియ దేటివారో యనినన్. 9

గీ. ఎఱుఁగకితఁడు వెఱ్ఱి నిట్టివారన నేర, కనియెఁ జెలియఁ జూడుఁ డనుచు నొకఁడు
డిగివి చించెఁ గృష్ణమృగచర్మమపుడుప, ర్వతునిచేత నుండి బ్రతికె మహాతి. 10

క. తదనీతికిఁ బర్వతుఁడుం, బెదరఁగఁ బులినాఁకివిడిచెఁ బెక్కుల యిఁకం
బద చాలు ననుచు నేమును, నదవదపడిరాఁ ద్రికర్ణుఁడా దొరతోడన్. 11

చ. అనుచిత మిట్లు సేయుదురె యమ్మునినాథుఁ డసత్యమాడె నే
దనుజకులం బడంపఁగఁ గదా సుకుమారకుమారుఁ డింద్రవా
హనుఁ డన నమ్మహామహ మహస్కరమండలమధ్యవర్తి పు
ట్టెననెనె యింతవికటించినఁ గార్యమె మీమదాంధతన్. 12

మాలిని—పోరితము ల్మఱిపుట్టవె యేరికిఁ బుట్టిన నేమియవుంగములై
పోరరొ క్రమ్మఱఁ బొందులు సేయరొ ప్రోడలు సుస్థితిపొంటె సునా
సీరుఁడు మానిని జేటుఁగఁ జేసినచేష్టకుఁ జేష్వడఁ జేసియు మీ
వైరము మానఁడు వచ్చిరి సంధికి వారు కడంగఁగఁ వారెసురల్. 13

చ. పొనుఁగుపడంగఁ జేసి పగవుచ్చు నుపాయము లేదె వారితో
మను మెటులైనఁ బెద్దమనమా యిఁక నెట్టొకొ యుగ్రదైత్య నం
దను లసహాయశూరులు వనమ్మునఁ గ్రమ్మఱఁ గూల్చి వచ్చె నేఁ
డనిమిషరాజు నెక్కి మనుజాధిపసూనుఁడు వారుదేఱఁగన్. 14

త్వరితపదగతివృత్తము—అననదరిపడుచునతఁ డనె నొకఁడు తిర్య
ఘ్నుని దదనుజుల నొడిచికొనఁగలఁడొ నన్నున్
జెనకి చనఁగలఁడొయన సిగలుడిగి దైత్యుల్
గనునెదురఁ ద్వరితపదగతినరుగు దేఱన్ 15

వ. దీపధ్వజుండువారి నాలోకించి. 16

చ. తల లివియేమి మీపరుగు తత్తరమేమి యనంగ నంతకా
దులు వృషభాధిరూఢనరుతో మనతోఁటకు వచ్చిమమ్ము ని
ట్లలజడిఁ బెట్టిరన్న నతఁడవ్వని నేమటి నిద్రవోవఁగా
నెలుకలు గొట్టెనేమొ సిగలెక్కడిసుద్దు లిసీచనుండనన్. 17

వ. యమాదులుం దిరుగం బుట్టిరే. పుట్టిన నిట్టిపనులు దలపెట్టిరే. యంబష్టకులచేష్టల
కుం జొచ్చితిపో యని యపహసించి. 18

క. యమజిత్ప్రముఖులువీనులు, చిమచిమమన మనకుమాని చెప్పిన నయమా
ర్గము లోకడదియునిజమే, కమియఁగ లగ్గలను జొనుపఁగాఁ గలిగెనొకో 19

క. నడచిన నిలమోసినఫణి, మెడవిఱుగదె నగిన(బడవె మీ(దిజగంబుల్
తొడతొడలుగమాయలుకను, వడివడివారెదిరి మండ్రె వజ్రవిరోధీ. 20

వ. అనిపలుకుచుం బదరుచుండ విరథుండు. 21

తరల—పెరి(గి దేహము వృద్ధి మిన్నునుపేరుతేదనిపింతునే
సరిగసందియసందిదండలు చక్రవాళముమానసో
త్తరముగా ధరియింతు నీధర(దావకప్రభుశక్తికిన్
బిరుదుపెల్లిగమేరు దండము నిల్పనెత్తివహింతునే. 22

క. పోరడ(గునెప్పుడన ని, వ్వీరాలాపములదా(క వినివచ్చితినిం
ద్రాదులి(గ నెత్తినత్తురు, మీరాయతపడు(డు సమిపమే యోద్ధలికిన్. 23

వ. అనినవిని పురంజయుండు మాజతనంబు నిమిత్తమాత్రంబు దేవద్వేషులు మీకు(జేసి
న యపచారంబునన తెగుదు రనునవసరంబున. 24

—బంధురవృత్తము.—

పటపట(బగులుచు(దనతనతలనే పడ్డది మిన్నని భూమిజనుల్
పెటపెట(బెటపెట లాడవ(గ(బెలుచంబేల(గ రాల(గ(దారకలు
చ్ఛటభట కటురట దిషుశిఖిశిఖలు౦ బంధురదుందుభినాదములున్
గటకట పురిదెస(బెరు(గ(గ విఱుగం గగ్గులకాడుగ వేల్పుమొనల్. 25

క. జనమేజయతోలువేల్పుల, కొనమూ(కలు సురలనంటికొని పెడతలలం
జొనిపె(బెనుదూపులువ్వే, త్తునవిశాతలలకెల్ల(దో(కలటంచున్. 26

చ. కనలు కకుత్స్థు(డప్డు కడకంటికిఁ దెచ్చుచు జోడుదాల్చి వీఁ
పునబిగియించి విల్దొనలు భూరిశరాసనమెక్కువెట్టి వా
హనము కకుత్ప్రదేశమున కానతు(డై మఱిదా(టెదా(టె(బో
ముని యనలాదులం బనిచె మున్నగురుం డని సేయ ధీరు(డై. 27

క. అయొశ్వరు దిక్పతులకు, నాయెడ శిఖిజిత్తు యమజిదాదులతోడన్
బాయవడి యెదిరి మొగ్గర, మాయితపఱచికొని కొందఱప్పల రా(గన్. 28

సీ. అనలుండు ననలాక్షు(డును దీపకేతుమాతామహు(దా(కి రతండుదహను
వారుణాస్త్రంబున నీరార్చి యీశానుకను జెప్పనొసలిది చిను(గ నేసి
పిష్వడ్డమంటకు వివిధబాణార్చుల పోరాటపుట్టించెఁ బోర(జము(డు
తనదాయవరికిని దఱుమ(దన్మహిషమ్ముబలియు రథ్యంబుల(జెల(గి కొట్టె
విరథు(డగుచు మఱియు నరదంబు నత(డెక్క(, దత్తదశ్వములను మొత్తె(బోతు
ధనదపవనవరుణత్తదైన్యములకు(గచా, కటికతోరకలహగతులు గలిగె. 29

క. సమరము వసుజిత్తునకును, యమవరుణుల నడిమిదొరకు నయ్యెమహీయ
స్తిమిరారుణజలదమరు, త్ప్రముఖావిర్భావపరుష భావమున నృపా. 30
గీ. అనుడు నభిమన్యుపౌత్రుఁ డామునివరేణ్య, దహనజిద్వారుణాస్త్రంబు తడుపఁదడిసి
శిఖియును జముపోతు తేరి తేజీలఁదినఁగ, యమజిదసురుండు నేమేమియైరి చెపుము.
చ. అనమునిపల్కు నట్లసురయమ్మన నించుకనాని వహ్నియుం
దనతపనాస్త్రముం బరపి తజ్జలధారలఁగ్రొచ్చి వానివి
ల్లునియఁగ వానిరథ్యములు గ్రుంగఁగ వానిరథంబు గూలనే
సిన విలుఁ దేఱుఁ దెచ్చికొని చెండి యతండెగిచె న్నిఖాగ్నులన్. 32
మ. యమ జిద్వాహనుఁడుం బరేతపతి వాహద్వేషిచే నుఘ్నితా
శము గాఁ దేరిదెస న్మనంబవుర మెచ్చంబట్టె నీకంటె మే
ల్జముఁడా నీయెనుపోతటంచుఁ గదఁ బెల్చన్మోదినందిమ్ముదీ
ఱమిఁ గొమ్ముంగవఁ ద్రిప్పకొంచునది వాఱంగాలుఁ దడ్డంబుగన్. 33
చ. తఱిమి రథంబు దున్నతల దప్పిడివారినఘోరదోరసిం
దఱుఁగకపోదునే తల పదంపడి యిందఱు గాలురున్కియుక్
మఱపుగ నిల్చుటొక్కఁడన మంచిది చాలమి దెచ్చికొన్ననా
కఱగొఱుఁ దీతుఁడఁ గాక యొకకాలుఁడకా తలద్రుంపకేగదే. 34
వ. అనినజమునిపలుకులకులికిపడి రాక్షసుండు మాయామహిషంబునెక్కి పోరునప్పుడు.
మ. ఇరువాగుంగని యేమి బాసటగరాఁ డెవ్వాఁడు నం దెవ్వఁడె
వ్వరిఁ గాలుండనివచ్చు వారితెఱఁ గుల్వాయంపురజ్జాదిగా
సరికిం మాయవనిం బరస్పరగదాసంపాతలక్ష్యత్వమొ
ప్పిరి వారాసురసాధనం బెవలెమాపెం దైవముం దానవున్. 36
క. దివిజులు తొలుతాఁకునఁ ద, మ్మవిచిన దనుజులను మనుకులేశ్వరశరము
ల్పొవయనిమంటలు మింటికి, నెవయంబడి కెరప మొనసి నిలిచిరితారున్. 37
మ. అటులయ్యిందఱు సింధుమందరవియోగాభావముంజూపె ని
చ్చొటు నాఁగాఁ బెనుమూఁకలై విశిఖవీచుల్పర్వఁగా మ్రోసి యొ
క్కొక్కట దీపధ్వజుతాతఁ జుట్టికొన జూడ్కుల్మండ నొక్కొండ పి
న్నగనవ్యాంబరముం బగుల్ప నతఁడంతశ్చార దుర్వారుఁడై. 38
క. తనుఁదాఁకు తూపుమూఁకం, దనవి యొకటిరెండుమూఁడు నాల్గైదాఱుఁ
డెనిమిది తొమ్మిది పది దాఁ, కనిమేషములేక యుండఁ గాంచము లేయున్. 39
వ. అయ్యవసరంబున. 40

— పడిసీసము. —

తాఁజాలఁగలవాఁడ తనధృతినిలుపేద దరికినాలోఁ జేవ దఱిగిపోవఁ
తానేబలిమికాఁడు తనకైదువంపేదఁ దప్పదు నానాయుధంబు వృథగ
దాశరన్మేఘంబు దనతనజడివాన తఱుచునామిన్నెటి ధారలొలుకఁ
దానతమాలంబు దనవిరుల్మొగ్గలగల్లు విలెనా క్రొగ్గంట్లు పళుకులొత్త
ధనదపవన గంగాధరతపనసుతులు, దనుజయోధులు బలముతోఁ దఱుమఁబఱచి
రనలవరుణులు తమతోడి యసురఁగూడి, యవులఁరేఁగులు తంగేడులనుచుఁ బాఱి.
వ. వస్త్వాదిగణంబులు చెల్లాచెదరయ్యె నయ్యెడ. 42

ఉ. వైచినఱంకెలం దెసలు వ్రయ్యఁగ నుబ్బినగిబ్బఁ దోలుచుం
ద్రోచి నిశాచరేశ్వరులఁ దూఁటులువోవఁ గకుత్స్థుఁ జేసెఁ బోఁ
బూచెఁ గదయ్యమోదుగులు పూయకపోవునె రాజభాస్కరుం
జేచి జగంబుపారి తపమింకిట మీఁద ఫలింపఁ జేయునాన్. 43

వ. అత్తెఱంగునకు సైరింపక కొందఱసురవీరులు తమలోన. 44

ఈ. నాకులభీకదానవగణంబులతో సరిపోలువారె వీఁ
డేకులవాఁడివెట్టెఁ దనయొద్దను దాను నిటుండి వీనిము
న్నేకతమంత మజ్జమునియింటికి నంచుఁ గకుత్స్థుఁదాఁకిరా
లోకము లగ్గిసల్ల నెటులో యటనెవ్వరొ యంటివేనియున్. 45

వ. వివరింతు నాకర్ణింపుము. 46

చ. కఠినకరాలకర్కశుఁడు కల్యుఁడు నంతకజిత్తునాదిక
ర్మఠులయిదావతీక్ష్ణులయి ప్రాసగదాహలశక్తిశూల భృ
త్కఠినభుజాసమున్నమనగర్వము కర్ణకఠోరవీరవా
క్పఠనము లుల్లసిల్లఁ దగఁబాఱిరి యబ్బిగిచూచి యాతఁడున్. 47

వ. కట్టెదుటికిం జేరవచ్చి. 48

సీ. ప్రాసంబుతోఁ గఠినాసుర బాహువు గదతోఁ గరాళదుర్మదభుజంబు
హాలముతోఁ గర్కశపలలాసిబాహయు శక్తితోఁ గల్యునుద్రిక్తభుజయు
వేశూలఁదునిమినఁ గైకొన్నకైదువు ల్విడువని పిడిచేతు లెడమకేలఁ
బట్టిపైకడరు నట్టిట్టులు తలలేఱి యమజిత్తుమూర్చలోఁ జిమగఁ జేయఁ
దేరుఁబవఁదెచ్చి తత్సూతుఁ దూరుసేర్చి, నక్కబంధంబు లెదుర కొక్కసుక్క నడిన
వ్రేటునాటును నాయువు వ్రేటు చూప, కపనిగలయాత పలిశనంబివురపఁగ. 49

ఉ. ఆరభసంబునప్డు కఠినాదులచేఁ దలలేని బొందులం
జూరె కడంకలూరెనని చూపఱు మెచ్చుల మూరిఁబోయిరా
సూరెలమున్నె కన్నిడిన సూటిన వామభుజాభుజాదులం
బీరము సూపి త్రెళ్ళెనవి భీమమహోక్ష ఖురాహతంబులై. 50

క. తనకాతునేటులంబడి, యనిఁదెప్పిరు ఘూసరోము నజ్జదిమిశిరో
వనిఁ గలికి నెత్తురులుకం, దన నోరం బెలుకు వృషభదైవతరాజున్. 51

వ. నిరీక్షించి. 52

ఉ. నాలుగుడాఁచివెట్టి పెఱనాలుకలన్వేలుఁ గొందశూలభృ
త్ఫాలము కన్ను కైమువుగఁ బట్టెవనంవగుశూలమెత్తి య
క్కీలివిరోధి వేయుటకు గిబ్బచసంబరి మూతియూఁతగాఁ
గూలియు నట్టుపట్టిన కకుత్స్థుఁ గుదుర్వ్రతుఁ జేసెఁ దేరుటన్. 53

వ. అప్పు డప్పురంజయుండు. 54

శా. ఔరా యక్కఠినాదులంగలయరాదై తేనియుం దానవ
స్థలి రావేడుక రేచితీవిటులు పెల్చన్వచ్చి యుక్కోకకుం
జవిరానీవిఁకఁ జెట్టగాక దివిషజ్జాలంబుతోఁ బోరుకెం
జివురానీదగు జాతికం చొకట నేసెన్వాని మూర్ఛంబడన్. 55

చ. పెలుకుఱి ఘూసరోముఁడు కుబేరజిదాదులు నప్పు డాతఁడుం
డిలిగెన కా దలంచి పరువెత్తిరి క్రమ్మఱి సూతుఁ డగ్ని జి
త్పలలభుజు న్శిఖిధ్వజుని పాలికిఁ దెచ్చె బలంబులెల్ల దు
మ్ము లెగయఁ బాఱి చొచ్చెఁ బురిమూయనివాకిలి మూసినట్లుగన్ 56

వ. అంత దినాంతం బైన. 57

చ. వలయపువంపుగొన్న విలుపాఁదుగ వీరరసంబుచేతవ
ర్ధిలిన ప్రతాపవల్లి నలుదిక్కుల ప్రాఁకునె రాకుమారుచే
యలవునఁ గ్రుంకు కొండ నుదయాద్రి చివుళ్లొకరెండు సూపెనా
నలరె మురారి కన్నులు సురాలి కనన్రవిచంద్రు లిద్దఱున్ 58

చ. అమరులనిట్లు క్రమ్మఱచి యాటలుపాటలునై వియచ్చర
ప్రమదలు గొల్వఁ [illegible] దమపాలెపుఁ దోఁటకుఁ బోయి కోడెగు
జ్జుముడిగి కొమ్మువుట్టిన తెలంగునఁ బాపక జిత్రపయుక్తశూ
లము ను సురాడియుంపఁ [illegible] కృతిఁగాఁ గొనియాడి మెచ్చుచున్. 59

గీ. కౌంతసేన చూచియంతఁ దదుత్పాటు, నంబుఁ బిదపవాహనంబుఁ దడవి
దిగధివరులుఁదాను దగునెసగురునార, దులు జయంబువొగడఁ బొలిచెనతఁడు. 60

ఉ. అక్కడఁ బోరువిన్న యొడయం డరదేటిన తల్లిఁదండ్రితో
నక్కట నేఁడు కల్యకతినాదులలోపల నొక్కఁడేనియుం
దిక్కకపోయెనే యినుకదేఱెనె తావకశౌర్యవార్ధి యం
దుక్కివులైరె వేల్పు లొకఁ డూఱటగా నిఁక నేమి చెప్పదున్. 61

చ. అనిపలుకంగ నంత నసురాధిపుతాతయు లెస్సదేటి యె
త్తిన వలచేతి హేతిఁ దనుదెచ్చిన సూతుని వ్రేయఁబోవఁగా
మనుమఁడునట్టి నీభుజము మాకొకకోటగ నమ్మియుండఁగాఁ
గనుఁగొనుమయ్య నిన్నసదుగా ననలేవని యానమిల్లిన్. 62

చ. నిలువ కతండు మార్పెనఁగి నేఁడ కలన్మగియించి వచ్చెద
న్నిలువు మనంగ నీసరము నిక్కవమయ్యెడు మెల్లి నేఁటికిం
దెలఁచెద నిల్పుమం చతని దెచ్చి రణశ్రమ మాపుచుండఁగా
నలుగులఁ బాఱెఁబో గిరిరథాదుల రౌద్రరసంబు కొల్వులోన్. 63

క. ఆరేయి నృత్తగీతవి, హారంబుల వేలుపులకు ననుభూత తిర
స్కారజ ఖేదక్రోధవి, కారంబుల రక్కసులకుఁ గడచె నృపాలా. 64

క. పాడఁగాన మంగజాలల, నడియాలపుఁబసిఁడిబద్ద లవితూర్పవనా
వెడలియిరువాగు ననికే, ర్పడఁదోఁచెం దరుణతరణిభానుశలాకల్. 65

క. క్రందుటని చూచుటకుఁబో, లెందొలిమల యెక్కె నినుఁడు లేఁదామరపూ
విందుపొడు పిందుపొడుపై, చిందులుద్రొక్కించె నుభయసేనాంబుధులన్. 66

క. అంతకు మును మేల్కని యా, సంతమసారాతివంశజలజచ్ఛాయా
కాంతుఁడు కాలోచితకృ, త్యాంతరములు చలిపి సన్నహనసంపదతోన్. 67

శా. శ్రీమజ్జన్యకుతూహలంబు ముఖరాజీవంబు సూర్యోదయ
క్షేమావాప్తికిఁ దోడుసూపి యలరం జేయంగఁ బూజించి పౌ
లోమీవల్లభ మైనవాహనము నాలోనెక్కె నుగ్రాది ది
గ్గామిస్వాములు నూకి యుక్షరథరక్షస్సేన కుక్ష్యాదులన్. 68

క. దానవుఁ డతఁడప్పుడు తన, సేనకుఁదలమిగిలి నిజవిజిత్వర చాప
జ్యానాద సింహనాదము, లేనాదముఁబేదనాద మేసం జేయన్. 69

స్రగ్ధర— జవరాశిప్రోషవీచీ నఖముఖరమహోక్షంబులం బొల్చి వెంటం

బడిపాఁగం దేరరాఁగా బసువని నొకనిం బోఁదలాడించుకొంచు
న్నడఁగొండం గొండకాఁత్తే ననట గఱపుచు న్వచ్చెనో నాలకోకి
జడిపానం జిచ్చువానం జదుపుచుఁ బొదివె న్సర్వదిగ్రాజరాజిన్. 70

వ. అప్పుడు గురుండు కకుత్స్థునకు నుత్తరథుం జూపి. 71

చ. అజానివరంబుకల్మి నిటలాక్షుమహోక్షముఁ దాఁకి గెల్చి ది
గ్గజములమోపు మూఁపురముగాఁ గొననోపు సురాసురాస్త్రము
ల్గిజిబిజిఁ బిప్పిగా సమలుగిత్త దతీయము తాద్భశింపుట
క్కజములతేరి గిబ్బప్రకారము లాతఁ డజేయుఁ డెమ్మెయిన్. 72

గీ. ఈ...ద...య నీశుఁడేమోను వానిచే, ననఁగ నీహారాస్త్రమంది నములు
బిట్టుగిబ్బతోడఁ దేరితోరిపుఁ గూల్చె, రౌద్రబాణమునఁ బురంజయుండు. 73

చ. అనవదురాపుఁ డుత్తరథుఁ డట్టయినప్పుడు యుబ్బఁ గ్రోధముం
దముఁ బురికొల్ప నొండొరులఁ దార్కొని పేర్కొని వహ్నివహ్ని
ద్యనుయముజి జ్జలాధిప జలాదిపజిన్మఖు లాత్మనైరబం
ధములఁ బెనంగుచుండ ననిఁదాఁకె మహారథుఁ డప్పురంజయున్. 74

చ. అపుడు పురంజయుండును మహారథఘోరధనుర్భవాశుగ
ప్రసతన బాధక ప్రవర పంజరుఁడై కెలనం గృతాంతుఁపై
నుసహాతిహేతుభూత శరమొక్కటి పూనఁగ దానితోన త
ద్రిపు నటఁ గూల్చె నజ్జముఁడు దేవరగాఁగల వేఁడితూపునన్. 75

క. వెండియు భీషణశరమున, చండించి రథంబు గరిమఁ దాద్భశమహిమా
ర్దంపత మందు మహారథు, కండలు తనవింటనేకి కాకులకిచ్చెన్. 76

వ. అప్పుడు. 77

గీ. ఒక్కజిహ్వాకు పురకోటి యొత్తిగిలఁగ, నెల్లన్నపు లొండుదసనకు డొల్లిపడఁగ
జిలుఁనలోక నాలుకకుఁబెల్లగిలిచనంగ, నిద్రజిహ్వనిజిహ్వాత్రయంబు తోఁచె. 78

ఉత్సాహ- వాఖు నడఁక నపుడు గురుఁడు వానివేగఁ దునుమవే
యొకకుత్స్థ యొకకుత్స్థ యుత్తరాజ మైనయా
పాకరిపుఁడు నతని జిహ్వఁ బడన కదఁగఁ దత్క్షణ
నీకుఁ బినపఁ దెలియ ననివ నిగిడిపడుచు నాతఁడున్. 79

గీ. తనమహోక్షు మనసతన యువ్విషముకీలు, నాలుకకును దనకు నాలుగిడును
లంగరమున సుఖముసనంతలోపలదాయ, దగ్గఁజేసి బణపుదప్పు డతని. 80

క. క్రోలేఁడు వల్లేఁడు జొత్తేఁడు, నేల లెడగ్గాఁగ నిలిచి నిర్జరమనుజ
వ్యాళవరు లసుర పట్టిచిన, నాలుకలా రయేటి నమలెనా మనతనువుల్. 81
గీ. అని చెలంగి రుద్బ్బ నాఁబోతు వేల్పుఁ దేఁ, జమరనిలిచె మూఁడుపురమున జోదుఁ
గాఁగ నిలించి రమరగణనాథులహిరాజు, లభినుతించి రేగి రఖిలనృపులు. 82
వ. అనప్పుడుఁ గాంచేవుం డివి మహాముని యా వినఁ జెట్ట లంతరి
మన్నృపులతోనవచ్చి తనపట్టిని గాఁగిటఁబెట్టి నేమనం
గనినుసుమారరా జనినఁ గవ్వడి మన్మని కాతఁ డిట్లను
న్మను దనబొజ్జ విష్ణుకళమోచిన పుణ్యముగాచె నాతనిన్. 83
గీ. ఎంతకెంతసాలఁ డీశ్వరుం డెదరోటఁ, జెఱుతవాని కనిన సింహపీఠి
తౌస్రమొగ్గి నతఁడు నానాఁ దయోధ్యలో, నంతకెంత సాలె నది య టుండె. 84
క. ఘనపజిదాదులు చేవ్వడి, దనుజకులం బడఁగ ననియు తలఁచి త్రిజిహ్వున్
బనివిరి కలినంబయ్యెనె, యనుక్తైన మనంబు దైవమా నీకనుచున్. 85
వ. బృహస్పతి యాలింగనంబు బిగువు వదలక యక్కుమారవరు నిఱుగెలఁకుల నొత్తి కొనుచు నుపలాలించె, దుందుభులు మొఱయ దివ్యకుసుమంబులు గురియఁ దదాసారంబు నడుమ నరిజటామకుట గంగాప్రవాహాంతరాంతరాళంబున నలువొందు నందివాహనుం డన నింద్రవాహనుం డొప్పునప్పు డోసరించి పొగడి మగుడం జేరి వీరకంఠీరవా! నేఁడు మూఁడులోకంబులు నీభుజాగర్భంబున నావిర్భవించె, ముంచినవిపదమాపారవిశేషం బశేషంబును నొకనిమేషంబున నింకె, నింకఁ దక్కురక్కసు లున్నంజన్నం గొఱంత లేదనితోఁచె, జయంతునకుఁ దమ్ముఁడబ్బుు పెక్కండ్రుగలిగినఁగదా యింద్రుండు నీబుణంబీఁగికొను నాకర్ణింపుము. 86
సీ. ఒకనాఁడు తొల్లి పేఁ డొకసురాంగనఁ జూచి యువిదనీయొప్పు నన్నొడిచె ననిన
పకటోక్తి యెదుటఁ దద్విభుఁడు గంధర్వుండువిని తాఁకియొకనాఁడు పెనఁగియొడిచి
చికిలిత్రూపున మూఁడు చీరికగ్గా జిహ్వ సించి యొప్పాడిచె విచ్చేయు మనిన
నొకకాలఁ జిరకాల మోహాలిప్రోవృత్తి మొనరెనాఁజేసె నీయుదురుమిదుకు
చీరికలు నాలుకలుగాఁగ నిలవిసాప, గడియలోఁ జేరుగల ముజ్జగముల మగల
దొంతులును దొల్లి పట్టితేఁదొరఁగినపుడ, వాఁగరఁగంగ నజాఁ డిచ్చె వరమతనికి
వ. తద్భయంబు త్రిలోకీచర నిశాచరవీరులకు లేకుండెను మనినప్పైమాటయుం బహియుండె. 88
ఉ. ఈతఁడు నాఁటఁ గోలఁగవ యేఁచెఁ ద్రిజిహ్వుఁ డనంగ నవ్విధం

బాతరువాత మే మెఱిఁగి యవ్విధిపాలికిఁ బోయి పొక్కుచు
న్మా తెఱఁగేమి చేసితివనా వరమిచ్చినతండ్రి యన్న నాఁ
డాతఁడు మీకు దిక్కుగల యాజిన చాచు నతండు నాలుకల్. 89

క. ఆగడియ యెచ్చరికతో, వేగించిన నిలుతురనియె విని యెచ్చరిక
ల్సాగునొకో యని యుంటిమి, సాగనకా యేను నీదు సన్నిధి నుంటన్. 90

వ. అని పలుకు నవసరంబున. 91

ఉ. ఏపును గ్రోధముం బెరయ నెక్కి త్రిశూలుఁడు రుద్రసంఘముం
గీడ్వడఁ గొట్టి బాణములు కేలనెకొందును ద్రోల రెండునై
తోడ్పడిరా రథంబుడిగి తూఱఁదదీయ మనఃప్రసారము
ల్చేడ్పడఁ జేసెఁ దామసశిలీముఖ మయ్యిన వంశవీరుఁడున్. 92

శా. దానశ్రేణికిరాకతండు కెలనం దత్తాపృగీశత్రికీ
లానేకాశుగ భుక్కచాకచి సముద్యత్ఫాలకల్యాణమణి
శ్రీనేతోరణ మొప్పఁదూఁటి విజయశ్రీఁ బెండ్లియైవత్తుఁగా
కేనంచుం జోరఁగాహరుం డెఱిఁగిపోయెం బోయినం గ్రక్కునన్. 93

క. మొననున్నదోరత్రికీలుం, దనయన్ననవైరివధ్యుఁ దమ్ముఁడు శూలం
బునఁ గూల్చికూలె ద్రోల, న్వినువీథిందోఁచునడుచు విధికూలములున్. 94

— అక్కిలివడిసీసము —

వినుమీవిచిత్రమీ వేధోవరాగమం బనఘయప్రతిహతంబగులలాట
కీలత్రయమునఁ ద్రికీలుండు నరుల కవధ్యుండుఁగాఁ బెద్దవానిఁ జేసె
నవిరోధిఁ గడపఁ గీడని విన్నశూలత్రయంబు కల్మిఁ ద్రిశూలుఁడైయనన్య
వధ్యుఁడై తరువాతివాఁ డొప్పఁజేసెఁ దక్కథవిన్న నృపసూతితత్రికీలు
వలనిప్రోవఁ ద్రిశూలుండు వచ్చునపుడు, గాలిసెఁదామస మీశానగురుఁడుద్రిప్పి
యన్నఁగరశూలమునఁగూల్చె ననుజుఁడతఁడు, నడఁగఁదనశూలములనబాగయ్యెబనులు.

క. రక్షోబల మప్పు డపా, రక్షోభము ద్రిప్పనిబ్బరంబునఁ బ్రతివీ
రక్షోదక్షుమతకు సమ, రక్షోణికిఁ బాసి భయభరంబునఁ బఱచెన్. 96

చ. ఇరువురు చిక్కరాజికథ కెల్లపుఁబో శిఖిజిత్త్రికర్ణుల
య్యిరువుర నప్పగించి చనియె న్మన యన్నటు లుండ దయ్యెరెం
డెరగలిమంట లంటు విడి యేగినచందము దోఁచె మండివా
రరిబలకాననంబునకు నస్త్రసిఖిల్నిగుడ న్వెలుంగఁగన్. 97

క. ఎంపఱు గంధర్వులు పడి, రెంపఱు గుహ్యకులు మడిసి రెందఱు నృపసం
క్రందను లీల్గిరి యప్పుడా, దొందడి మితిమీఱి వారితూపులు దొరఁగన్. 98

వ. నృపాలాయేమి చెప్పుదునాకర్ణింపుము. 99

గీ. దెసలు మునిఁగెమునిఁగెఁ దేలెఁదేలెఁ గపల్ స్థుఁ, గ్రాఁచెఁ గ్రాఁచెఁగల్లకల్లయనఁగఁ
గతలు పుట్టినట్టి వెతలనజాండంపుఁ, గడవఁ బెట్టకతఁడు గడవఁబెట్టి 100

చ. అడుగవుగా త్రికర్ణుని గుణావళి వానితపంబు వెన్నునిం
బడసెఁ బ్రసన్నుఁగా హరికృపం గృపగల్గి జగద్రహస్యము
ల్వెడతలనున్నకర్ణునఁ బెల్లగిలన్నకలార్థవేదియై
సడిసనినాఁడతండతని సంగరకాలమమోక్షకాలమున్. 101

క. పోరులుపుట్టిన దనుజులు, తోరానతఁ డరిగి యలుక దొడరినతూకే
ఘోరాహవకాలంబని, నారాయణుఁ డానతిచ్చినాఁ డాతనికిన్. 102

ఉ. కావున మోక్షకాలమయి కర్గెఁ ద్రికర్ణుని కల్కి యత్తఱిన్
భూవరవహ్నివైరిపయిఁ బోయి పురంజయుఁ డెట్టులాడుచు
న్నావల దిప్ప డీవని మరల్చె ననాదికి మానవాస్త్రర
క్షావిధి దీపకేతునిహజారముమ్రోలికివాని తేరితోన్. 103

ప్రహరణకలిక—అరదముడిగి యంపతఁడును గనునీ
రరలఁగఁ గోలువై యొనరదనుజకే
సరిఁగని వినవే జయహలహలికా
పరభట భయదప్రహరణకలికా. 104

ఉ. తూలెఁగదయ్య నీప్రెగడవోయి కృతాంతునికొంప నేరుపు
ల్చాలఁబోఁ ద్రికీలుఁడుఁ ద్రిశూలుఁడు హానినుఁ బాసిరంచు వి
ల్వాలుఁగనైచి పడ్డ ననలధ్వజమేరువు ద్రెళ్ళెఁ జంపుసాం
పాలుడివో హజారపుటజాండమునం బవివోని మూర్ఛిలెన్. 105

క. డిల్లంబులైన మేనుల, నుల్లంబులఁ దేల్చికొనిరణోత్సవరతి రా
గిల్లిరి తమ్మూర్ఛయుఁబో, గిల్లిరి యుపచారవిధుల గిరిరథవిరథుల్. 106

గీ. మగుడ దీపకేతుఁ దిగిచి యయ్యురవుర, నున్నతాసనమున నునిచిరపుడు
నడుము విఱిగిపడిన నగరాజుఁ గ్రమ్మఱ, నడికినిలిపినట్లు యవనినాథ. 107

వ. అప్పు డద్వీపధ్వజుండు. 108

గీ. అన్నిచిక్కులవరముల య్యసురులొంప, సుడియఁ డెఱుఁగునె గీష్పతి నుడువకున్న

సమరవిద్యాధురంధుల యాంద్రవిడిచి, వానిఁ జెఱసాలఁబడవేయఁ గానవైతి. 109

క. అని యొల్లఁబోవఁదాపము, కనుకని పోఁదేర్చి పాపకర్మపుటోడయా
ననుబంచిన మనకించిన, పనియుంచవె యంచు నతనిబలుకుఁ బ్రతాపిన్. 110

చ. గిరిరథుఁ జూచి నీతిపరికించి త్రికర్ణుఁడు నీవుముట్టి య
ప్పురుసున నగ్నిజిత్తునకు బాసట గండరిసైన్యవార్ధికిం
గరయుఁ గకుత్స్థుతాఁకునను గట్టునునై యొకఁడున్నయాంతకుం
ఖురుషన కొప్పకిప్పటికిఁ బొంగకుమ్రింగడు వేల్పుమూఁకలన్. 111

క. ఇదివినుమా మొనదెరలిన, వదలక యేనొకఁడఁ దారవైపున మొదలం
దవధీనమాననశత, ప్రవరము నాయొత్తిచన్నరథముం దెచ్చెన్. 112

చ. తుదినిటు రాజుతోఁ బొమటుఁ దోలుదు గుంపులనంచుఁ దాతయొం
టిఁ దొవరినాఁడు కావున వడిం జనకుండిన నీతిగా దనం
గవలెఁ గృశానుకేతనుమొగంబునఁ దానొకమ్రొక్కువైచి పో
పొదమని తిమ్ములున్నదుఁ బోరికి నద్రిరథుండుదగ్రతన్. 113

చ. గిరిరథమెక్కి తమ్ము లిరుఁగ్రేవ గిరివ్రయ మట్లు దవ్వులం
దురమునఁ దేరులై యొదవఁ దోఁబడి వాగులవచ్చు లీలరాఁ
గురియఁగఁ దేరిమీఁది పురికోటల కేతనదండకోటులన్
జిరిగిన నింగిమేన వడిసెం బయిపైనరక్తపూరమున్ 114

వ. చేరం జనునప్పుడు. 115

క. లావలికించిన మొదలివ, లావలికించిన తెఱంగు లవలవలైకా
లావలికి నిడిన దనుజబ, లావలికిఁ గకుత్స్థుఁ బొదువ నల నపు డొదవెన్. 116

గీ. బలపయోరాశితోఁకలపట్టు మునుగఁ, నిలిచి యీఁదు తిమింగిల గిలగిలములొ
యింద్రుఁ డెద్దైనమరలు మహీధరములొ, వెడలు నడదీవులో యనవిరథరథులు. 117

క. దానవసైన్యము వెలువడి, మానవలోకేశగణ మమర్త్యగణము నీ
కౌనాకానని మారొ్కన, రానపుడెదిరించి రచలరథునలాదుల్. 118

వ. ఆయేద్వురయందును దలకడచి దహన దంష్ట్రధర దర్పక ద్విషులు తమవాహనంబు
లం దటిమి యయ్యవసరంబున. 119

క. మనిపట్టు మనియె మస్తక, మనినట్లనినారు ద్రష్టలయినట్లయ్యెన్
బనిదాఁకెఁ దగటు గిరి న, య్యెమబోతును నెద్దుఁ జావలే కొండాడన్. 120

ఉ. అమ్మెయిఁ దద్రథాచలము సంటెకఁ గొమ్మల మస్తకంబు పే

రెమ్ములఁ జెక్కులాడెఁ దలకెక్కిన వాహనతాసమత్వ గ
ర్వమ్ములు వ్రక్కలై పడినవైఖరి దానికి నేమి సెప్పుదు
న్నెమ్ములవారిపుణ్యములుసుమ్మవి రూపులతోడనిచ్చటల్. 121

వ. అప్పుడు. 122

చ. అనలుని గాఁడుచుం జముని నాఁడుచు రాక్షసు నాడుచుం గప
ర్దినొసలు చూఁడుచుం దనుజరేవులు దోడుచు గాడ్పు కడ్పులో
గునుకులు గోడుచున్వరుణు గుండియ దేదుచు వాహనేంద్రు నం
దిని జనవేఁడుచు న్నృపతి నేర్పులు దీకుచు వెండివాఁడిగన్. 123

క. శైలశతాంగ నిశాతశ, రాళిఁ గరాళించి ముంచు నప్పటిపటిమం
బాలం బాలఁబంబగు, గాలము గాలముగఁ దనుజగర్ఘనమునకున్. 124

వ. ఆపదుద్ధారకుండు గలిగ్గం గాని. 125

క. గాయంబులు మానిచికొనఁ, బోయిరి దిక్పతులు నృపభమున పై మొనపై
ప్రేయుచుఁ బడుశరములఁ బొడి, సేయుచు నృపుఁడేసె నగ్నిజిద్గిరిరథుపైన్. 126

క. పదిశరముల కోకఁడేనియు, ముదుసలి రాకాసిఁ దాఁక మొనయించిన య
ప్పదిలక్షలతూపుల కోక, ప్రదరము గిరిరథుని నుచ్చిపాఱక పోయెన్. 127

ఉ. దానఁ గకుత్స్థుఁ డెట్టజిగి దన్నిన కన్నరచూపు చూడ స
ద్దానవుపైఁ గుభృత్తట నదత్కరఖండతరత్నుసింహ సం
తానముపైఁ దదగ్రపురవంతురసాలరట ద్భటాలిపై
సానకనాదసౌధ శిఖరాదులపై శరకోటి ముంచినన్. 128

క. అవి దాఁకి విరిగిపడఁగాఁ, జివికెర దొనతూపులివి యిసీయని యత్తే
రవియింపఁ దలఁచి యేసిన, పవిబాణము కొండఁదాఁకి పళ్ళున విఱిగెన్. 129

చ. విఱిగినఁ జూచి నివ్వెఱఁగు వెల్వెలఁ జేయఁ గకుత్స్థుఁ డేటు నే
మఱకయి దేమొకో కులిశమంత్రము తప్ప నొడంగినాఁడనో
కోఱఁతలు పుట్టెనో శుచితకు న్మఱియిప్పుడు వీని యస్త్రముల్
చెఱపనె దివ్యబాణములచే నని సంశయ మొంద నవ్వలన్. 130

చ. తలమొల కాలు కే లురము దొడలు రెండు మొగంబు వీఁపనం
గలయవి యెల్ల మున్మరపుఁ గైనువు దాఁకుల రక్తవారిఁ జొ
త్తిల విరథుండుఁ దమ్ముఁ గను ద్రిమ్మరుచుండిరి మంటపూఁతతో
మొలఁగుచుఁ గాలమృత్యువ వపన్మృత్యువు మాఁకలముట్టికట్టుగన్. 131

సీ. గురుఁ డంత నతని దాఁకొని యుగ్రవరశక్తి శైలశతాంగుఁడస్త్రములఁ బఱపుఁడు
నగము తత్తటశిఖావృగమహీరుహరహర్మ్యాదులను దూఱనమ్ము లేదు
తెగదాయుధాంతరంబగనగోపల విషాణాంఘ్రి ముష్టిశిరోక్షిహస్తులు గొనవు
పై మెకంబుల చాలు బంగరుజతతోడ నక్కొండఁ గలకాల మలఁదుబ్రదుకు
ననినఁ జెవికిఁ బ్రాలి యతఁడేమిచెప్పెనో, చెప్పగిబ్బకదియుఁ జెంతపుటికి
విసరెఁ దోఁకఁగొట్టి యసురేశు బ్రతుకెల్లఁ, జెండివేసిఁ గొంచ పిండిచేసి. 132

క. లోకంబులు వెఱఁగు పడన్, రాకాసులు గోడుగోడునంబడియేడ్వన్
బైకిఁగలబలిమితో గిరి, నాకొట్టాతుమురుసేసె నని గురుఁడంతన్. 133

క. ఈదురవస్థయు సేర్పన, లేదురయనిపించె నార లేదారయలఁతిం
బోదురయని వింటిన యీ, మేదురతరశక్తిఁ దొంకమేకొనఁగలదే. 134

మ. అనియాసంశయ మప్పురంజయుని పల్కాలించి చాలించి వా
హనమైనప్పుడవాలమున్యెఁ బవి జంభారాతికానయ్యె చూ
చినవజ్రాకృతి నుండలేదు మఱియస్త్రీభూతముం గాదు దె
ల్పినబాగయ్యె ననన్ఘు న్విరథుఁ గూల్చె న్రాజు దివ్యాస్త్రముల్. 135

క. వావిఱిచి వావిఁబనుపుచుఁ, జేవిలుపడవైచి యగ్నిజిత్తుఁడలఁగినో
భూవర యింకఁ జెపుఁడనఁగాఁ, బైనడునవియతఁడు గురునిపలుకెడ సేసెన్. 136

ఉ. చేసిన వెండియుం దఱిమి చెప్పి గురుం డొకవిల్లు పట్టినం
దోసముగాక వానిసొక ధూర్జటియే తెమలించినాఁడునా
బాసవినం బ్రపంచము నపాయము వాయు మహాస్త్రమేయు మే
దీసడి దాయ నిద్దరకుఁ దెచ్చిన వీరుఁడ వీవె కాన్పుకో. 137

క. నావుడు బ్రహ్మశిరశ్శర, మావీరుండేసె నపుడు నరిగొన్న పుడుం
భావింప భయావహము జ, యావహమును నై తనర్చె నది జగములనున్. 138

క. మిన్నలసె మింటి కెగసిన, మన్నలసెం ద్రొక్కి యాడ మాటికి పీరు
ల్మన్నలసెఁ గుంచె సురముని, కన్నలయఁగ ననుభవించెఁ గపనరసంబున్. 139

వ. అంత. 140

చ. జలజాతాసనుఁ డు న్హరుండు హరియు న్సత్యాదిలోకంబు లం
గలవారెల్లను బిండుగట్టి కొలువంగా భారతీపార్వతీ
కలశాంభోనిధి కన్యకాసహితులై గంగాతటిందోఁచి రిం
పుల దీపధ్వజునింద్రవాహనునితోఁ బోరాటవీక్షింపఁగన్. 141

శా. సాకేతప్రభుఁడుం బురంజయుఁడునాజ్ఞాలింపఁ దన్నవ్వఁగ
న్నీకేళీ వనుదెమ్ము చూపవలతేనిం దేవితోనంచు ని
క్ష్వాకుస్యందన మెక్కఁబంచి పురిగానన్మంత్రులం బెట్టి యూ
రీకారోక్తి నరుంధతీవిభుఁడు వారించెచ్చె నవ్వేళకున్. 142

ఉ. తెచ్చె దురంబుఁ జూడఁ జనుదెంచి భువర్భువనాంతరాళముం
జొచ్చి సహోటి దివ్యనదనూరల లోకము లెల్లఁ గొల్వఁ గొ
ల్విచ్చిన ముఖ్యకలిక సేలికసానులఁ గొల్వఁ బంచి తాఁ
దచ్చరణంబు లొత్తెఁ గనుదమ్ముల వారికి దివ్యదృష్టిగన్. 143

చ. తనపతితో నరుంధతియుఁ దత్కథ విన్నది గానఁ జూపరా
జునగఁగఁ దోడితోడఁ దనూయ యొఱంగినఁ గూడియుద్దఱు
న్మనుచను దెంచి యంశుమతి ముచ్చటకు న్రథ మెక్కి యున్కి నీ
తనయునిఁ జూడ నట్టిదని తాజగదీశులజోకఁ జూచితే. 144

గీ. ఎంత కొడుకుఁగంటి విల్లాంద్రతల్లినీ, వనుచునుండి రమ్మ్రాగాక్షిపొంతఁ
దత్తదాగమోదితస్థానసంవిధా, నములు నచటఁ జూప నమరెనంత. 145

పణవవృత్తము—ఆదీపధ్వజాఁ దక్షిణానీక, ప్రాదుర్భూతము పణవక్ష్వేడా
నాదవ్రాతము నమరన్ భేరీ, నాదం బాజికి నదెచెం బెల్చన్. 146

రథోద్ధతవృత్తము—కీలకీల ఘనకేతనంబున, న్మ్యాలఫాలశిఖసొంపు పెంపను
త్తాలతాలసితరథోద్ధతా, ఖిలఖిల నెఱపెన్ హయక్రియల్. 147

క. సురగుచఁ దంతఁ బరిస్ఫుర, దరిబలపారాంతరాత్రయాన్వేషి విక
స్వరవిపులలోచనంబులఁ, బురంజయుని జూచి వెఱఁగు పొంపిరివోవన్. 148

శా. కంటే దుస్సహఘోష దైత్యచతురంగ వ్యూహసన్నాహము
న్వింటే నేఁడు బలాధిపత్యపదవి న్నిల్పెం ద్రికగ్ణుండు కై
కొంటే యుద్ధళివాయి ముగ్గరపుఁ జిక్కు ల్మెచ్చు నింద్రారి మే
లంటే తద్వ్యాకీల దానసగు లోకాలోక పాకక్రియల్. 149

. సరకుగఁ జూంచి యంగబలసంపదచే నతఁడెన్నడిట్టు ము
గ్గరముగఁ బన్ని చూపె నటుగానఁ దరించిన వెన్నియున్న వె
న్నిగవెతలంచు మానునదె నీమగచూపులు సేదదేర్చనం
చరిగొనిగూడఁ బన్నె నమరాదులఁ దానుక ముగ్గరంబుగన్. 150

. నారాయణాదులకు సుకు, మారుసకును నంశుమతికిమదిఁ బెదకుఁ జీ

పోరులిసేఁచారసిలె నని, నారదుఁ డెపతాఁకి వేగు నపపుచు నుండెన్. 151

ఉ. రెండుముహూర్తముల్గడచె రెండుబలంబులు నట్లు భండనో
ద్దండత రేఁగి యేర్పడఁ బదంపడి దీపపతాకనింద్రిక
ర్ణుండు బలంబు లోడిగికనుంగొనుమానమునంచు మ్రొక్కి యొ
క్కండప రథంబుఁ దోలుకొనిగంతులు వెల్వెస విల్లు మ్రోయఁగన్. 153

క. సాలాయితసంతతకరి, జాలావృతిచే రథాధి సాధస్థితిచేఁ
బ్రోలుం బోలె విరాజిలు. వేలుపుమొన సూర్యసోమవీథులు తీర్చెన్. 154

క. బలియుఁ డతఁ డిట్లు సొచ్చియు, బలవీథుల కడ్డములుగఁ బలువురఁ గడపెం
గెలుపులపాళ్లకుఁ బరులా, పాల మటు చొరకుండఁ దడుకువోడిచిన భంగిన్. 155

క. తదవసరంబున జోదులు, పదివేవురు వెంటఁబట్టి బాగైరాఁగా
బొదివెలువడి రథ్యంబులఁ, గదలించిరి ఘూసరోమ కదలీరోముల్. 156

వ. అంత. 157

సీ. ఎగసిన బలధూళి యెదురుగా రాకుండఁ బులుఁగుఱేఁ డెఱకలఁ బోవఁ జడియ
నిగిడిన పెనుదూపు సిగలెల్లఁ జల్లగఁ జదలేఱు తుంపురజల్లు చల్ల
వెలలిన కటికినవ్వులు విన్న వెగటాఱ నగినవానికిఁ జిన్నగవు దొలఁక
దోఁచిన వికృతాకృతులు కన్నకంటికిఁ గుసుమాస్త్రి చనవరి కొలువు సాగియఁ
దారసిల్లిన వీరవాదములు తెలియ, వేత్రహస్తుండు సభరంతు వెలువఁ జేయఁ
గదన పరిశీలనక్రమ కౌతుకమునఁ, దవిలె బ్రహ్మాదులింపొంద దానవారి. 158

ఉ. ధూళిని జోళముల్దొలిచి దోరసి ఘోరశిలీముఖానల
జ్వాలల జొంపముల్ దలఁచి సన్నము తోరము వామనంబును
త్తాలము జిల్గుదట్టముగదా యనురూపుల యున్నరూపున
య్యాలముచూచుఁ జూచుసుతు నంశుమతీసుకుమారనేత్రముల్. 159

క. ఈవిధమున దేవత్రయ, దేవీత్రియ చరణ నిహిత దృష్టిబలావి
ర్భావంబు నిర్నిరోధం, బైవారికి దవ్వసేరువనిపించె నృపా. 160

క. ఆలోనటు దొడరిన పది, వేలరథమ్ములకు నడ్డవేసము లెసఁగం
దోలెఁ గకుత్స్థుఁడు బసువని, వేలుపులన్నఁపులఁ బొదువవిడిచి త్రికర్ణున్. 161

చ. అపుడమరారి వీరరథికాయుత ముర్విని గుడ్చు బాణజా
లపుజడివాన లాశుగబలంబున మాయము చేయుచుంబలా
శిపతుల ముక్కులుం జెవులు చెక్కఁగఁ జక్కఁగ వచ్చి యుండఁగాఁ

జవచవనైన తద్వ్యథ విచార విశేషముతోఁ గకుత్స్థుఁడున్. 162
క. ఎవ్వనితల దునిమిననది, చివ్వనఁబుట మెగయుఁ బుట్టచెండుం బోలె
న్నవ్వ నొకనవ్వ నెత్తురు, చివ్వన లోఁబడఁగ బంధసీమన నిలుచున్. 163
చ. నిలిచిననేమి వెన్నుదెస నెమ్మొగమయ్యె నొకింత యోఱమై
వలపల చూచె, దాపలికి వాగె మరల్చె వియోవయోగముల్
దెలిపెడు లీలఁ బంపెననదీర డిలంబడి వచ్చి యట్లపై
నిలిచిన కృత్తమస్తకము నివ్వెఱగొల్పఁగ బండి బారుచన్. 164
క. ఆలిటకుం గదరాదల, నేలఁగ గురుఁ డరులఁ జూచి యిది యోహోహో
యేలిక యన్నంతకుఁ జను, ఘాలాత్మునికరుణ మీకుఁ గదికోటులకున్. 165
గీ. వలసి వలగొన వెనువెంట వచ్చినారు, చొచ్చిపూజింపఁ బూవు లందిచ్చినారు
దివియ లెత్తంగ నత్తులు తెచ్చినారు, మీరు మీరాజు హరుఁగొల్వ మెచ్చినారు.
చ. అనడువు దీపకేతుఁ డెగటార్పక వారలఁ దీర్వరామి లోఁ
గనుఁగొని మూఁకలం దినుత్రికర్ణుని జూచుచు వారిపై విలా
పనశర మేసె నేసి యిరవారఁగ దాయను దచ్చమూపతి
న్మనుకులరా జనింగెడపె మాపడి వెన్నుని రూపుతూపునన్. 167
క. ఘూసరోమాదిదశసహస్రీసమృద్ధ, విలపనము మీఁద రేఁగుటఁ దెలిపె నపుడు
తద్విలాపన...తనెవోలెఁ, దద్దవిలపించె శిఖికేతు నొద్దిబారు. 168
శా. అంతంధైర్యము కార్య మాటఁ గని యయ్యగ్నిధ్వజుం డారిపుం
ద్రుంతుంగాకని ఘూసరోమకదలీరోమాది సందోహసం
క్రాంతంబైన విలాపనంబునకుఁ దత్పత్రిక్షస్త్రిముం జెద్ద బా
రెంతో యంతయు వందు వంత కేఁకఁ బోయెం బంటయుం జంటగన్. 169
ఉ. చేసిన నూతుఁడుంబదనుచేసిన రథ్యము లామొగంబుగాఁ
జేసి బలీయసం దరటుచేసిన నాదును బర్వగర్వము
ల్వీసరిపోవఁగా నొకనివీ నుల నంటకమున్న యట్లెయ
వ్వాసవవాహను న్మొవలి వానిరథంబు మనోరథం బనన్. 170
గీ. మున్ను పన్నియున్న మునువేల్పుమొనలును, వెన్ను దన్నియున్న వేల్పుమొనలు
దీపకేతు బలము దినరాజువంశప్ర, దీపకేతుబలముఁ దెలియ నిలిచె. 171
సీ. పెనుమ్రాను లనుకేంద్రుదననుసరించిన గంద్రనొడ్డండ్లు రాచూలి కొలువు సేసెఁ
బొదుపుప్రొద్దులు రాజుదనమారయనఁ బాపమొగములు రాకాసి ముదలఁదోచెఁ

గార్చిచ్చుపనులు రక్కసుపీక వెలసిన మఘవవాహనువాగె మబ్బులుఱిమె
నడగొండ లలమేనిఁ కడబారు వెట్టెఁ బిసితాశిపతిపాలఁ బిడుగు లుఱిమె
నరుమనుజుమ రోయనటు సేయ దివ్యాస్త్రి, లీలలివి సమాజకేలి దెలిపె
దనుజమనుజు లుడుగ రనియెఁ బోజగదీశ్వ, రత్రయంబుతో జగత్రయంబు. 172

చ. పులివలె మోగ్రి దైత్యుఁ డరివోసిన కోలఱఁ గాలపాశమై
తలఁకొను తేజమిచ్చె మఱిదాని కకుత్స్థధనుర్భరంబులై
యెలుగులు గొట్టెబిట్టెగసి యీమహిమల్లశకంఠ బాణకం
దళితము లీశ్వరాదినయనంబులకుం బొనరించెఁ బండువుల్. 173

వ. బృహస్పతి మొదల సమరనిహతులగు నంతకిప భూపాలప్రభృతులకు మృతసంజీవనీ బలంబునఁ బ్రాణంబులు దెచ్చి యచ్చిత్రసమీకవిలోకనంబు చేయుఱఁ జేసియుండెఁ బురంజయుండును దోడ్తోడ. 174

ఉ. వాకునఁ గేలిగోల శతవక్త్రియుగాఁ గొని యేయఁ బుట్టె ద
ర్వీకరనాయకాదులు దవీభవదానన పృచ్ఛకోటితో
నాకడ గానవ్రశమనాశుగ మన్నిటికన్ని భిన్న వ
ల్మీకముఖంబులై మిగిలి భ్రమింగఁ జెలంగె నహోనినాదముల్. 175

గీ. అధిపుఁ డేసె శక్తినదియాదిశక్తియై, నెసలికన్న దెఅవ నసురవింట
మంచుఁగొండ వుట్టె మాయమ్మ నీకేల, కోపమనుచు నెత్తుకొనుచుఁదొలంగె. 176

క. ఆమెయి నామోచిత మగు, తేమానమునడపి కొన్నిదివ్యాస్త్రింబుల్
సామర్థ్యాంతరసామ, గ్రీమగ్న సమస్త భువనకృత్యములయ్యెన్. 177

వ. అయ్యవసరంబున దీపధ్వజుం డింద్రవాహనుం జూచి. 178

క. ఏనొకపాశుపతంబును, దానొక నారాయణంబుఁ దక్కఁ శతశరి
న్నానాఁటఁ బోగలఁబోరితి, మీనేరుపు లెట్టులుండునికఁ బోకడకన్. 179

చ. నులివడకుండ నాసరికినూల్కొనెఁగా కొకఁడించుఁగార్ముకా
దులువడవెట్టి జెట్టివగ దూకొనిమింటికి దూకె దూకినం
గెలువు కకుత్స్థ యీయకరగేవ్వకముఃన్నని యొక్కనిశ్చయో
చ్చలితుఁడు వీఁడు పైఁబడినఁ జాక నిశాకరశేఖరోక్తికిన్. 180

క. వైయర్థ్యంబు ఘటింపఁగ, నేయవతారంబు నోపదే యని మీతూ
ణేయుమని గుఱుతు దెలుపన్, నాయకసుతుఁ డాశ్రయించె నారాయణమున్.

మ. ప్రళయప్రాయ మమేయమాయ మకృతప్రత్యస్త్రమయ్యస్త్ర మం
జలిసాధ్యంబని కానలేకసుర తజ్జంఝామరుత్తూలమై
శలభంబయ్యెఁ దదగ్నికీలకు సకాశంబైన యాకాశపుం
గెలనస్వర్గిరి తన్మహోరథులు నగ్నిజ్వాలజన్యాపనిన్. 182

వ. తదీయదావదహనజ్వాలాముఖంబులఁ దత్తదసురవరపురంబులు నెరిసె నంత. 183

క. నరవరులును సురవరులును, నురగవరుల్రాఁ బురంజయుం డట చనుచున్
హరిచరణసరసిరుహములు, శిరమునఁ గీలించి వినుతి సేయుచు నుండెన్. 184

మ. అజరుద్రుల్గని పోరుచూచుటకొ యీయూదాయ మాసించిరో
విజయంచేసితిరయ్య మీరిచటికి న్వేవేగ విద్వన్మణీ
భజనప్రాపక పాదపంకరుహ మీభావంబు లోఁతెంచు నీ
రజనాభుం బ్రణుతించిరప్పుడు గభీరప్రౌఢ సూక్తంబులన్. 185

గీ. దీపకేళ నాది దితిజులవధియించి, బసలి నాఁడు రాజు పనుపవలయు
ననిమొ దివిజమాని యహిరాజపర్యంక, హరిహిరణ్యగర్భులని పరతని. 186

చ. అనిచినఁ దల్లిఁ జంద్రులఁ బ్రియంబునఁ దోడ్కొని దేవదుందుభి
ధ్వనులు సెలంగఁ గల్పకకదంబము పువ్వులవానలానఁగా
ననిమిషకోటు లెల్లఁ గొనియాడఁ బురంజయుఁ డయ్యయోధ్యకుం
జని తనగబ్బిగిబ్బను హజారము డగ్గఱి డిగ్గినన్. 187

క. కనుఁ జెవులుఁ బువులపేరుం, బెనువాలుం గాలుఁ గేలుఁ బెదతల తొడలు
న్ననుమొగము మూఁపువృషభము, తనవునకుం బాయ దేవతాపతి వొలిచెన్. 188

గీ. పొలిచివినుతిసేయు పురుహూతునమరుల, నంతకిపన్నపుల ననిలభుజులు
నుచితవిధులఁ బ్రీతిమొనరించి తగనంచి, యంతసంతసంబు నందె రాజు 189

వ. తదనంతరంబ. 190

సీ. ధీమాన్యగణకోప ధీవండబలపాక్షిచరమూతజవివండి హంసరక్షి
కవితాది బుధసభ్యకథకలేఖకగురు స్మరధర్మభరతాశ్వ మనునయార్థ
తతతంత్ర చిత్రావధానసాముద్రిక స్మృతి దైవశకునజ్ఞ శిల్పి వేత్రి
దానేష్టిదృగిభాశ్వధనధాన్యమణిగంధ భాండగోపనాస్త్రబంధ్వధిపులు
వసగనొడుగుగండము కుంచె పంజుసురటి, పావలాలపట్టము గిండిపడిగె మహప
మరయఁ జో వాఁదకరజకతక్షులు దాసి, నట్టువలుబొలపెలివెజ్జు బట్టుజెట్టి. 191

వ. అనుదినంబుఁ దత్తదుచితప్రకారంబులం గొలిచి యుండ. 192

క. సాకేతమునఁ గకుత్స్థుఁడు, రాకాశశిముఖులఁ బల్వుర వివాహంబై
లోకాలోకాంతరభువి, కేకాధిపుఁ డనఁగ రాజ్యమేలుచునుండెన్. 193

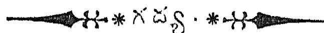
క. ఇది ధనదాసుల కథయని, చదివిన వ్రాసినను వినిన సకలము భద్ర
ప్రదుఁడగుచు రంగనాయకుఁ, డొదవించు న్సిరులు నిక్కమురోర్వీనాథా. 194

క. అని వైశంపాయనముని, వినిచినకథ విని ప్రమోద వివశుండై య
ర్చన మొసఁగి యనిచి యాతని, జనమేజయుఁ డుండె నాప్తసామ్రాజ్యుండై. 195

ఉ. కారణజన్మ భూజగదకారణబాంధవ విద్విషద్ఘటా
గౌరవ సింధుబాడబక గౌరవదాభిమాన మానసాం
భోరుహ సంచరత్పరమపూరుష బంభరకన్యకాతులా
పూరుషముఖ్య దానపరిపూరితనిరస్త సమస్తకల్మషా. 196

క. లీలామురహర తిరుమల, తోలప్పాచార్యచరణతోయజసేవా
లోలపరాసుసమీర, వ్యాలత్క్రూరవాల చోదనంశన్యాలా. 197

ఉత్సాహ — పావనప్రధాని ధ్యానపరవధూపదాబ్జలా
క్షౌనృతప్రకృష్టమాంసఖండ ... ...
... ...
ధావనప్రహాసి భిల్లతామరసవిలోచనా. 198

ఇది శ్రీమత్తిరుమలతోడప్పాచార్యచరణసరసీరుహ సేవాసమాలబ్ధసామ్రాజ్య
ధౌరేయ నిజకార్యాభరణాయమాన యెల్లభూపురందరవరనందన
మట్లనంతమహీనాథ ప్రణీతంబైన కకుత్స్థవిజయంబను
మహాప్రబంధంబున సర్వంబును బంచమాశ్వాసము.

విష్ణునిగూర్చి ఋగ్వేదభావన :

ఇతరదేవతలను సంబోధించి రచించిన సూక్త సంఖ్యకంటే ఋగ్వేదములో విష్ణుదేవతాత్మకములైన సూక్తసంఖ్య బహుస్వల్పము. అయినను సంఖ్యతో పనిలేదు. సంఖ్యకు స్వల్పమైనను విష్ణుదేవతా సూక్తములు విశేష ప్రతిభావంతములు; గొప్ప మహత్తుతో కూడు కొని యున్నవి. విశ్వరక్షకుడు దేవతాచక్రవర్తియైన ఆ దేవదేవుని మాహాత్మ్యమున కనుగుణ్యముగా నా సూక్తములు వీర్యవంతములై, జవముగలిగి, శ్రోతల హృదయములందు దృఢముగా నాటుకొనునట్టి పటిమగలవై యున్నవి. విష్ణువు మూడడుగులతో ఈ విశ్వమును కొలిచి యాక్రమించినట్లు ఋగ్వేదము వర్ణించుచున్నది ఋ I 22, 17, 18 :—

> ఇదం విష్ణు ర్విచక్రమే త్రేధానిదధేపదం సమూహ్ళ
> మస్యపాంగ్ సురే.
> త్రీణి పదా విచక్రమే, విష్ణుర్గోపా అదాభ్యః అతో ధర్మాణి
> ధారయన్.

విష్ణుభగవానుడీ విశ్వమున నడుగులు వైచెను. అతడు వైచినవి మూడడుగులే కాని అతని పాదధూళి విశ్వవ్యాప్తి చెందెను. విశ్వ గోపుడు, జగద్రక్షకుడు విష్ణుభగవానుడే! అతనిని మోసపుచ్చగలవా డేడీ? మూడడుగులతో విశ్వము నాక్రమించి యా ప్రభువు ధర్మము లను ప్రతిష్ఠించెను— అని మేధాతిథి యను వేదఋషి విష్ణుని స్తుతిం చెను గోతమ ఋషి "శంనో విష్ణు రురుక్రమః- గొప్ప అడుగులు వేయు దేవుడు. ఉరుక్రముడగు విష్ణుదేవుడు మమ్ము కటాక్షించి రక్షించుగాక" యని యా దేవుని స్తోత్రముచేసెను. (I-90.) మూడడుగులతో విశ్వము నాక్రమించిన విష్ణుని వృత్తాంతము ఋగ్వేదములో నింకను పెక్కు చోట్ల గలదు. ఆ మంత్రములను ముందునుండి చదువగలము.

ఈ వేద గాథల ననుసరించి భాగవతాది పురాణములలో బలి చక్రవర్తి కథ వ్రాయబడినది. బలిచక్రవర్తి ఇంద్రునిపై దండెత్తి ఓడించి, స్వర్గము నుండి వెడలనడచి, ముల్లోకములకు తానే రాజై యేలదొడగెను. ఇంద్రుని దురవస్థకు వగచి, అతని తల్లి అదితిదేవి పుణ్యవ్రతోపవాసములు చేసి విష్ణుని పూజించెను. అతడు ప్రత్యక్షమై వరము కోరుకోమనగా, 'నీవంటి పుత్రుని దయచేయుమని ఆమె అర్థించెను. విష్ణు డామె గర్భమున వామనుడై జన్మించి, వదాన్యుడగు బలిని మూడడుగుల మేర దానమిమ్మనెను. బలి అంగీకరించి మూడడుగుల మేర దానపూర్వకముగా ధారవోసెను. ఈ మూడడుగులతో విశ్వమాక్రమించి, బలిని స్వర్గమునుండి తరిమి స్వారాజ్య మింద్రునికి తిరిగి అప్పగించెను. కావున వామనుడు త్రివిక్రము డనబడెను.

ఋగ్వేదములో ఇంద్రుని పరాజయము గాని, బలిచక్రవర్తి ప్రశంస గాని, వామనుని పేరు గాని కానరాదు. శతపథబ్రాహ్మణములో పొట్టివాడగు విష్ణుని గూర్చి యొక కథ గలదు. (I-2, 5) తేజోవృద్ధి, యశోవృద్ధి, ఆహారసమృద్ధి కోరి దేవతలు ఒకసారి గొప్ప యజ్ఞము చేసిరి. అపుడు వారందరు నొక నిశ్చయము చేసికొనిరి. దేవతలందరిలో నెవడు మహాత్కార్యాచరణదక్షుడై యథావిధిగ యజ్ఞము సొంతముగా నిలపగలడో ఆ దేవోత్తమునకు దేవత లందరిలో నగ్రస్థానమిచ్చి అత్యధిక గౌరవముతో పూజింపవలెనని తీర్మానించుకొనిరి. ఉరుబలుడగు విష్ణువు అందరిని మించి ఘనకార్యనిర్వాహకుడై యజ్ఞసమాప్తి గావించెను. కాబట్టి విష్ణువు సర్వోత్తముడని కీర్తింపబడుచున్నాడు.

ఐతరేయ బ్రాహ్మణ ప్రారంభమునందే ఈ క్రింది వాక్యము కనబడుచున్నది—"అగ్నిర్వై దేవానా మవమో విష్ణుః పరమో స్తదంతరేణ సర్వా (అ) న్య దేవతా." దేవతలందరిలో తక్కువవాడు అగ్ని; ఎక్కువవాడు విష్ణుమూర్తి. ఈ మధ్యవారు తక్కిన దేవత లందఱును;

మఱియు కఠోపనిషత్తునందు విష్ణుదేవుని పరమపద మిట్లు ప్రశంసింప బడినది.

చూ. III-9—"విజ్ఞాన సారధి ర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవా న్నరః
సోధ్వనః పదమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదం."

మానవుని జీవయాత్ర ఒక పుణ్యతీర్థయాత్రతో నుపమింపబడినది. ఈ యాత్రయొక్క గమ్యస్థానము విష్ణుని పరమపదము. పరమ సుఖదము, బ్రహ్మానందమునగు నీ మహోన్నత పదప్రాప్తి శాశ్వతము నొందుటచే జీవి ధన్యుడగును. ఈ పరమపదప్రాప్తి ఎవనికి లభించును? దేహరథస్థుడగు నే నరునకు విజ్ఞానము సారథియగునో మనోనిగ్రహము పగ్గమగునో నిశ్చలచిత్తముతో సూటిగా నెవడు యాత్ర సాగించునో వాడే అంతమందు శ్రీ విష్ణుని పరమపదప్రాప్తి నొందగలడు.

వివాహవిధిలో సప్తపది యని యొక తంతు నడుపుదురు. అందు వరుడు నూత్నవధువును చేయిపట్టి ఈక్రింది మంత్రము చెప్పుచు నేడడుగులు వేయించు నాచార మిప్పటికిని కలదు. అడుగులు వేయునపుడు దంపతులు విష్ణుని స్మరించుచు, నడుగులు లెక్కించుచు కదలుచుందురు. ఆ మంత్ర మిది: ఏక మిషే విష్ణుస్త్వాన్వేతు, ద్వే ఊర్జే విష్ణుస్త్వాన్వేతు, త్రీణిపదాయ విష్ణుస్త్వాన్వేతు, చత్వారి మాయో విష్ణుస్త్వాన్వేతు, పంచపశుభ్యో విష్ణుస్త్వాన్వేతు, షడృతుభ్యో విష్ణుస్త్వాన్వేతు, సప్త సప్తభ్యో హోతృభ్యో విష్ణుస్త్వాన్వేతు॥

ఇందువలన నేమి తేలుచున్నదనగా: భారతీయులకర్మ కాండలో గాని, వేదపురాణ వాఙ్మయ రచనలలోగాని, ఎవరైన నేసందర్భమున నైన నడుగులు వేసిరని చెప్పవలసినచోట విష్ణుభగవానుని మూడడుగులును తప్పక విధిగా స్మరింపబడుచున్నవి.

ఈ మూడడుగుల ముచ్చటేగాక, విష్ణుని ఘనతయు, ఆదేవుని పరమపద నిర్ణయమును గూర్చిన గుఱుతులను మహర్షి దీర్ఘతముడు ప్రథమ మండలమునందలి నూటయేబది నాల్గవ సూక్తమున నారు,

మంత్రములలో వివరించియున్నాడు. ఆ మహామంత్రముల పఠించి యర్థము తెలుసుకొనుట మన కత్యవసరముగావున వానిం జదువుదము:

ఋ-I-154 1. విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం
యః పార్థివానివిమమే రజాంసి
యోఽస్కభాయ దుత్తరం సదస్థం
విచక్రమాణ స్త్రేధోరుగాయః.

2. ప్రతద్విష్ణుః స్తవతోవీర్యేణ
మృగేన భీమాః కుచరోగిరిష్ఠాః
యస్యోరుషు త్రిషు విక్రమణే
ష్వధిక్షయంతి భువనాని విశ్వా.

3. ప్రవిష్ణవే శుషమేతు మన్మ గిరి
క్షిత ఉరుగాయాయ వృష్ణే
య ఇదం దీర్ఘం ప్రయతం
సదస్థ మేకో విమమే త్రిభిరిత్పదేభిః.

4. యస్యత్రా పూర్ణమధునా
పదాన్యక్షీయమాణాః స్వధయా
మదంతి య ఉత్రిధాతు పృథివీ
ముతద్యా మేకోదాధార భువనాని విశ్వా.

5. తదస్య ప్రియమభిపాథో
అస్యాం నరో యత్ర దేవాయ
వోమదంతి ఉరుక్రమస్య సహిబంధు
రిత్థా విష్ణోః పదే పరమే మధ్వఉత్సః.

6. తావాం వాస్తున్యు శ్మసిగమధ్యై
యత్ర గావో భూరిశృంగా అయాసః

అత్రాహ తదురుగాయస్య వృష్ణః
పరమంపద మవభాతి భూరి.

పైనివ్రాసిన మంత్రములారును విష్ణుదేవతాకములు. వాని తాత్పర్య మీ క్రింద వ్రాయుచున్నాను.

1. విష్ణుభగవాను డొనర్చిన మహాత్కార్యముల నే నిందు చాటి చెప్పుదును. విశాలమగు నీ భూమండలమంతయు నతడొక్క యడుగులో కొల్చినాడు. పెద్ద పెద్దవి మూడడుగులు మాత్రమే వేసి విశ్వమంతయు నతడాక్రమించి ఉత్తర దిక్కున దేవ సభలో మహోన్నతమూర్తియై యతడు తేజరిల్లుచున్నాడు.

2. మహాపర్వతముపై భయంకరముగా తన యిష్టమువచ్చినట్లు సంచారము సల్పు భీమమృగమో యన నద్భుత పరాక్రమముతో నెవడు విజృంభించునో, విస్తరించిన ఎవని యడుగుల మధ్య సమస్త భువనస్థములగు ప్రాణికోట్లు నివాసము చేయుచున్నవో, ఆ త్రివిక్రమ దేవుని బలవీర్యములను కీర్తింతును.

3. అంగలువై చికొనుచు పోవు నద్భుత గిరిచరుడనదగు దేవ వృషభుడు విష్ణుమూర్తి అతడొక్కడే సుదీర్ఘము, సువిశాలమునైన యీ నివాస స్థానమును మూడడుగులతో నాక్రమింప గలిగినాడు. ఆతని బలవీర్యముల నుద్రేకింపజాలినదై యీ సూక్త మా మహోన్నత మూర్తిని చేరుకొనుటకు పై కెగయునుగాక.

4. అమరములును అక్షయమాధుర్య ప్రపూర్ణములునైన భువనత్రయ వ్యాప్తిగల త్రిపదవిన్యాస మహత్త్వ విశిష్టుడై తన్మధ్యమున జీవించు సమస్త ప్రాణికోట్ల రక్షింప దక్షుడై, విశ్వభువనముల కన్నిటికిని ఏకాధారభూతుడైన విష్ణుభగవానుని ప్రశంసింతును.

5. ఏ మహోన్నత స్థానమున విష్ణుభగవానుని మూడవయడుగు ప్రతిష్ఠితమయ్యెనో అచ్చటనే అక్షయమధుప్రదాయకమగు గొప్ప తేనె వెలుగలదు. అదే విష్ణుదేవుని పరమపదము. పుణ్యశీలురగు భగవద్భక్తు

లీ పరమపద ప్రాప్తులై నిరతిశయ సౌఖ్యానందము లొందుచుందురు. ఆ పుణ్యపదమే నాకుకూడ ప్రాప్తించుగాక !

6. పైనివ్రాసిన మంత్ర తంత్రార్థములలో నుత్తరాకాశమున విష్ణుదేవుని పరమపదముగలదనియు, నందు నక్షయ మధుప్రదాయక మగు తేనెపట్టున్నదనియు, ఆ సమీపముననే భూరిశృంగ సహితమగు గోబృందము గలదనియు స్పష్టముగా తెలుపబడినది ఈ వివరములను ఈ దిగువ ఖగోళ చిత్రములలో చక్కగా చూడగలము. ఈ సూక్తము తరువాతనున్న 155 వ సూక్తము ఐదవ మంత్రమున నీ పరమపదము దిగువగల పక్షుల ప్రశంసగలదు. ఆ మంత్రముకూడ పరిశీలించిన పిమ్మట నిచట ఖగోళ చిత్రపటమును మనము సరిగా అర్థముచేసికో గలము. ఋ I. 155-5 : ద్వే ఇదస్యక్రమణే స్వర్దృశోభిఖ్యాయ మర్త్యో భురణ్యతి। తృతీయ మస్య నకిరా దధర్షతి వయశ్చన పతయన్తః పతత్రిణః॥ విష్ణుదేవా ? రెండడుగులలో నీ క్రాక్రమించినదంతయు చూచినంతనే, మనుష్యమాత్రుడెవడైన దిగ్భ్రమచెంది పోవును. ఇక నీ మూడవయడుగన్ననో - దురవలోకము. దానిని సమీపింప నెవరితరము. మనుష్యులకేకాదు. చక్కని రెక్కలతో జవమున మింటికెగసిన పక్షులకుకూడ తృతీయమగు నీ పరమపదము పతత్రికులమున కతీతము దుష్ప్రాప్యము నగుచున్నది.

ఈ మంత్రమునందు పతత్రిణములనగా నీ భూమిపై నెగురు కాకులు, కొంగలు మొదలగునవి కావు. ఖగోళ వేధచేయుచున్న యీ మంత్రద్రష్ట దృష్టిలో నుత్తరాకాశమున విష్ణుపదము దిగువ నక్షత్ర రూపమున వెలుగొందు గరుడియు, హంసయునని సమన్వయించుకో వలెను. అపుడే యీ మంత్రార్థము మనకు తేటతెల్లమగును. పాశ్చాత్య ఖగోళ చిత్రపటములో గరుడి Aquila అనియు, హంస Cygnus అనియు నిరూపింపబడినవి. ఇందు మొదటిది విష్ణుదేవుని వాహనము ; రెండవది బ్రహ్మ వాహనమునని మన మిదివఱకే తెలిసికొంటిమి.

ఇచ్చటి చిత్రపటములో మీదిభాగమున నొక పాము యొక్క శిరస్సు తలక్రిందుగా నున్నది. ఆ శిరముపై పాదముంచి పెద్ద అంగ వేయుచు తలక్రిందుగా నిలిచి యేదో కష్టకార్యము నిర్వహించుచున్న ఒక వ్యక్తి రూప మున్నది. ఆ దిగువ నొక పాముతో పెనగుచున్న సర్పధారి రూపమును, ఇంకను దిగువ వృశ్చికరూపము కానవచ్చు చున్నవి. అది వృశ్చికరాశియే. ప్రక్కనే పాశ్చాత్యభావన కనుగుణ్యముగా ధనుర్ధారియు, నాతని ప్రక్కన చేపతోకతో మేక గలవు. వీనికి మీదుగా గరుడపక్షి యున్నది. గరుడుని కైమూలగా హంస కలదు. ఉత్తరాకాశమున ఖగోళవేధ చేయు మంత్రద్రష్ట దృష్టికి ఉరుక్రము డగు విష్ణుని మూడవ పధము ఆ దివ్య ఖగోళములకు గూడ దుష్ప్రాప్యమని తోచుట సహజము. ఆ సంగతులే దీర్ఘతమ ఋషి ఈ మంత్రములో వివరించినాడు.

అంగచాచి భుజగమును త్రొక్కుచు తలక్రిందుగా ప్రేలు నక్షత్ర రూపుని పాశ్చాత్య జ్యోతిర్విదులు మోకరించినవాడు అని యర్థమిచ్చు నట్లు "Engonasis" అను పదమువాడుచువచ్చిరి. క్రీస్తుపూర్వము సుమారు రెండువేల సంవత్సరముల క్రిందటచాల్డియాదేశపు జ్యోతిష్కులు ప్రతి నక్షత్ర సమూహ వర్ణనల నాధారము చేసికొని, మరి పదునైదు వందల సంవత్సరములకు పిమ్మట ననగా క్రీస్తుపూర్వము నాలుగు వందల ఏండ్ల క్రిందట గ్రీసుదేశములో 'సొలీ' (Soli) మండల నివాసి 'యూడోక్సస్' అను జ్యోతిర్వేత్త ఖగోళ చిత్రములను చక్కగా వర్ణించుచు నొక వచనగ్రంథము రచించెను. అతని తరువాత మరి నూఱేండ్ల లోపున 'ఆరెటస్' (Aratus) అను గ్రీకు కవి జ్యోతిర్విద్యాభిమానచోదితుడై యూడొక్ససు రచించిన గద్యగ్రంథము పద్యరూపమున రచించెను. ఆకావ్యము పేరు 'ఫైనామినా'(Phainamena) ఆ పదమునకు ఖగోళ ప్రదర్శనము (Heavenly Display) అని యర్థము. జ్యోతిర్లోకమున గాననగు చుక్కల గుంపుల రూపములిం

దెంతో చక్కగా కనులకు కట్టినట్లు వర్ణింపబడినవి. ఈ గ్రంథము ననేకులు ఇంగ్లీషుభాషలోని కనువదించిరి. అందీ మోకరిలిన నరరూపము ఇట్లు వివరింపబడినది- "జ్యోతిర్లోకమున భుజగశిరముపై నొక పాద ముంచి కష్ట కార్యాచరణమున బడలి, పరిభ్రమించునొక యమానుష రూపము ఉత్తరాకాశమున మనకు దృష్టి గోచరమగును. అతని పేరు ఫలానా అని ఎవ్వరును చెప్పజాలరు. అత డెందు కట్లు ప్రయాసపడు చున్నాడో అది కూడ ఎవరికిని తెలియదు. వానిని 'మోకరించిన మనుష్యు' డని మాత్రము తెలుపుదురు."

ఆరెటస్ గ్రంథమునకు బ్రౌన్ (Brown) దొరగారి ఇంగ్లీషు అనువాదమునం దిట్లు గలదు—"విశేష ప్రయాసపడుచు పరిభ్రమించు నరరూప మున్నది. దానిని గూర్చి యెవ్వరును ఏమియు స్పష్టముగా తెలుపజాలరు...... మోకాళ్ళ బడినాడనిమాత్రమే తెలుపగలరు. ఆ రూపము వీణకు అనతిదూరమున గలదు...... పూర్వోత్తరము లేమియు తెలియరాని యీ పరాయివా డెవ్వడో......"

మోకరిలిన నరరూపము 'వీణ' కు సమీపముగా నున్నట్లు గ్రీకు కవి వర్ణించియున్నాడు. హంసచిత్రమునకును వాని మోకాలునకును మధ్య తంత్రులతో కూడిన సంగీతసాధనరూప మున్నది. దీనినే పడమటి వారు లైర్ (Lyre) అందురు. అనగా వీణయని యర్థము. దీనినే మనవారు సరస్వతిచేతిలో వీణయని బహుయుగములనుండి వర్ణించు చున్నారు. బ్రహ్మముఖమున సరస్వతి ఉన్నది; వాణీ హిరణ్యగర్భు లకు వాహనము హంస. ఈ యంశములు భారతీయ వాఙ్మయమున సుప్రసిద్ధములు. దీనిని గూర్చిన వివరము ఇంకను తెలిసికోగలము.

కాబట్టి క్రీస్తుపూర్వము నాలుగువందల యేండ్లనాడు గ్రీకు దేశమున సుప్రసిద్ధుడగు యూడొక్సను సిద్ధాంతికిగాని, అతని యనంతర మొక శతాబ్దమునాడు 'ఖగోళ ప్రదర్శన' నామక కావ్యకర్త, సుప్ర సిద్ధ జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త ఆరెటస్‌కుగాని, తలక్రిందుగ మోకరిలిన

ట్లగపడు నరరూపమనితప్ప మరేమియు దీనినిగూర్చి తెలియరాలేదనుట స్పష్టము. అంతకుపూర్వము రెండువేల యేండ్ల క్రిందట చాల్డియనుల వ్రాతల నట్లే యనువదించుట తప్ప నీ గ్రీకులకు స్వయముగా తెలిసినది ఏమియులేదు. వారికి తెలియనిది, వీరికిని తెలియదు. అదేదో పరాయివాని రూపము, వాని పూర్వోత్తరము లేమియు నా దేశములలో ఎవనికి తెలియవు. వాడెవడో-తలక్రిందుగ మోకాళ్లబడి గింజుకొనుచున్నాడు. అంతే - అంతమాత్రమే చాల్డియనులకును గ్రీకులకు వానింగూర్చి తెలియును. గ్రీసు పతనానంతరము ప్రసిద్ధులైన రోమనులీ ఖగోళదృశ్యము నేమనిరి ? అదికూడ చూడవలసి యున్నది.

"ఏదోగొప్ప దోషమొనర్చి అది తెలిసికొని, లజ్జితుడై, మోకాళ్లబడిన యనామకుని రూప మీ చుక్కలగుంపు" అని వర్ణించినాడు, మెనీలియస్ నామకుడగు రోమనుకవి. కాబట్టి క్రీస్తుపూర్వము 1-2 శతాబ్దములవఱకు పడమటి దేశములలో ఖగోళమున నీ జంఘావిష్ట రూపమునకు పేరులేక అనామకమై యుండెనని చాటిచెప్పెదము. పిమ్మట నీ నక్షత్ర సమూహామునకు హెర్క్యులిస్ (Hercules) అను పేరు కనబడుచున్నది.

స్వర్గప్రభునకు ద్యుఃపిత యను నామముగలదు. గ్రీకుభాషలో నా దేవునికి జ్యూస్అని పేరు. ఈ దేవునికి ఆల్క్మెన్నయను తీబన్ యువతివలన హెర్క్యులిస్ అను యోధుడు జన్మించెనట. అతడు మహాబలశాలి. అనన్య సామాన్యములైన ఘన కార్యములను పండ్రెంటిని నిర్వహించి తుదకు విషప్రయోగముచే దుర్మరణమునొంది, అంతవఱకు ననామకముగా నుండిపోయిన ఉత్తరదిశా నక్షత్ర సమూహామునకు తనపేరు అమర్చెనట! నాటినుండియు జంఘావిష్ట నక్షత్ర సమూహామునకు హెర్క్యులిస్ నామము చెల్లుబడి కాజొచ్చినది. ఇటలీలో వెసూవియస్ (Vesuvius) అను నగ్నిపర్వతమున్నది. దాని దిగువనేలపైన నీ యోధుని పేరున హెర్క్యులేనియమను గొప్ప పట్టణమొకటి

కట్టబడెను. కాని క్రీస్తుశక ఆరంభమున డెబ్బదితొమ్మిదవ సంవత్సరము ఆగస్టునెల ఇరువది నాలుగవ తేదీని ఆ యగ్ని పర్వతము ప్రళయముగా పేటిలి మహోపద్రవము కలిగించెను. కఱగి ద్రవమైన శిలలతో ఉప్పెనగా లావాప్రవాహము ముంచెత్తి గిఁజుకొనుట కెడము లేకుండ లక్షలకొలది జనముతో నా పట్టణమును పూడ్చిపెట్టెను.

హెర్క్యులీస్ నామవ్యుత్పత్తి :

ఋగ్వేద ప్రసిద్ధుడగు విష్ణుదేవునకు హరియను నామము సుప్రసిద్ధము. అతడు ద్వాపరమున శ్రీకృష్ణుడై యదువంశమున జన్మించుట భారతీయులకందరికిని తెలిసిన విషయము. ఆ కారణముచేత యదువంశమునకు హరివంశము, హరికులమునను నామములుకలిగినవి. రఘువంశమువలెనే యదువంశమును వర్ణించు పురాణ గ్రంథమునకు హరివంశము అనిపేరు. వంశమును సాధారణముగా కులమనుచుందురు. కాబట్టి హరివంశమునకు హరికులమని కూడ వ్యవహారముండుట అందఱకును తెలిసిన విషయము. కుల యజమానికి కులపతి కులేశుడు మొదలగు పేళ్ళుండుట సహజము. 'యజమాని' అను నర్థములో పతి, ఈశ శబ్దములు వ్యవహారసిద్ధములు. చూ. భాగ. II 4-20

శ్రియఃపతి ర్యజ్ఞపతిః ప్రజాపతి,
ర్ధియాంపతి ర్లోకపతి ర్ధరాపతిః
పతిర్గతిశ్చాంధకవృష్ణిసాత్వతాం,
ప్రసీదతాం మే భగవాన్ సతాం పతిః॥

ఇట్లే సురేశ, దేవేశ, మహేశ, ప్రాణేశ మొదలగు శబ్దములలో ఈశ శబ్దము యజమానార్థకము. కాబట్టి యాదవకులేశుడగు హరి, హరికులేశుడు. విష్ణ్వంశసంభూతుడు. హరికులేశ శబ్దము క్రమముగా పడమటకు ప్రాకి, వారి నోళ్ళలో నలిగి, వికృతమై హెర్క్యులీస్ రూపము దాల్చినది.

మరొక విశేషముగూడ గమనింపతగును. స్వార్థపరులగు చరిత్ర రచయితలు ఎంత రూపుమాపి ఎంతమాటునకు నెట్టినను యథార్థము మాత్రము దాగదు. పర్వతములు, నదులు మొదలగునవి నైసర్గికములు. ఎంతచెరిపినను వాని నామములు చెరగవు. హరికులేశుని పేరిట కట్టబడిన హెర్క్యులేనియమ్ నగర పరిసరమునగల వెసూవియస్ పర్వతమే యథార్థమును చాటుచున్నది. శ్రీకృష్ణుడు వసుదేవుని పుత్రుడు. ముద్దుగా 'వసు శిశువు' అనుకొందము. వసుశిశువు పేరిటి కొండ పడమటి నోళ్ళలో నలిగి 'వెసువియస్' అగుట ఆశ్చర్యముకాదు. ఇది నా అభిప్రాయము.

వెసూవియస్ శబ్ద వ్యుత్పత్తిని గూర్చి T. Nelson & Sons వారు ప్రకటించిన సృష్టి విచిత్రములు అను నర్థమిచ్చునట్టి Wonders of Creation అను గ్రంథమునందలి తృతీయ ప్రకరణము 30-వ పుటలో కొన్ని వివరము లిచ్చినారు. ఆ వివరములు కొన్ని పైని వ్రాసినాము. క్రైస్తవేతరుల దేవతయగు జ్యూస్ పుత్రుడగుటచేత హెర్క్యులిస్ యోధుడు యోసోవ్ వియోస్ అయ్యెనట! అది క్రమముగా వెసూవియస్ అయినదట! ఆ పేరా యగ్ని పర్వతమునకు స్థిరపడెనట! ఈ యంశమును, ఈ క్రింద వ్రాయబడిన తక్కిన సాక్ష్యమును చిత్తగించి, పాఠకులు రాజహంసలై క్షీరమునే గ్రహించి నీటిని పరిహరింతురుగాక!

1852 వ సంవత్సరములో ననగా నిప్పటికి సుమారు నూఱు సంవత్సరముల క్రిందట ఎడ్వర్డు పోకోక్ (Edward Pocock) అను చరిత్రకారుడు 'India in Greece' అను నుద్గ్రంథమును ప్రకటించెను. అందులో నీ హెర్క్యులిస్‌శబ్ద విచారణ కలదు. ఈ శబ్దము ప్రాచీన సంస్కృతహరికులేశ శబ్దమునుండిజనించెనని కోల్ బ్రూక్ (Coalbrooke) మొదలగు విద్వాంసులు నిర్ధారణ చేసినట్లు అందు తెలుపబడినది. మూడడుగులతో విశ్వమాక్రమించిన త్రివిక్రముడు, వామనమూర్తి

యవతారము ముగిసి పెక్కుయుగములైనది. పిమ్మట హరికులేశుడు శ్రీకృష్ణు డవతారము చాలించి ఐదువేల సంవత్సరములుపైనైనది. ఇపుడు విష్ణువు క్షీరోదము (Milky way) లో శేషశాయియై మన కగపడుచున్నాడు. ఋగ్వేదములో వర్ణింపబడిన పరమపద చిహ్నము లన్నియు నేటికిని మనకు చక్కగా ఉత్తరాకాశమున శ్రీ విష్ణుమండల పరిసరముల కానవచ్చుచున్నవి. వీని నన్నిటిని లెస్సగా గుర్తించి యా విశ్వప్రభుని పరమపదము నిస్సంశయముగా పోల్చి తెలిసికొనుటకు గాను ఖగోళపు టుత్తరార్ధగోళమునగల యీ క్రింది చుక్కలగుంపులను గూర్చి విమర్శించి వీని విజ్ఞానము నవగతము చేసికొనుట ఇహపర సాధనమై మిక్కిలి యావశ్యక మగుచున్నది. (1) బృహద్భృతుము (2) భూతేశమండలము (3) శేషమండలము (4) సర్పధారిమండలము (5) M-13 సంజ్ఞికమైన మధుమక్షిక మండలము (6) కిరీటమండలము (7) వీణామండలము (8) రాజహంస మండలము (9) గరుడ మండలము (10) ధనిష్టాత్మకమగు గోబృంద మండలము.

ఇందైదవది M 13 సంజ్ఞికమైన మధుమక్షిక మండలమంటిమి. ఆ సంజ్ఞకు అర్థమేమో తెలిసికొందము. అయ్యది బృహద్భృతాదులవలె ప్రసిద్ధమైన చుక్కలగుంపుకాదు. యంత్రసాహాయ్యములేక వట్టి కన్నులతో పరిశీలించి చూచినపుడు అది విబూదిబొట్టువలె తెలతెల్లగ తోచుచుచ్చు. అదియొక ధూమకేతువు తోకచుక్క కాబోలుననుకొని మెస్సియ్యర్ (Messier) అను ఫ్రెంచి జ్యోతిర్వేత్త తోకచుక్కల జాబితాలో దానిని నెం. 13 సంఖ్యగా నమోదు చేసెను. యంత్ర సాహాయ్యముతో పరిశీలించి చూడగా నది తోకచుక్క కాదని స్పష్ట మయ్యెను. అదియొక గుత్తి-చుక్కల గుత్తి-గుండ్రగుత్తి (Globe-cluster) తోకచుక్క కాకున్నను, మెస్సియ్యర్ జాబితా ననుసరించి నేటికిని M 13 గుండ్రగుత్తి యనియే వాడుకలో నున్నది. వివరములు పై ప్రకరణములో తెలిసికొందము.

శ్రీ

జ్యోతిర్వేదము

ఐదవ ప్రకరణము

"ఇనో విశ్వస్య భువనస్య గోపాః" ఋ. I-164, 21.

"అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే
ఇతి మత్వా భజంతే మాం బుధా భావసమన్వితా." భగ. X-8.

"మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయంతం పరస్పరం
కథయంత్యశ్చ మాం నిత్యం తుష్యంతిచ రమన్తిచ." ,, X-9.

"విశ్వమునందలి సమస్త భువనముల గోపుడు - విశ్వరక్షకు డక్కడ నున్నాడు ;

ఎల్ల సృష్టికి కారకుడను ప్రభుడను నేను. నా శక్తిచేతనే విశ్వ పరివర్తనము జరుగుచున్నది. ఈ సత్య మవగతముచేసికొనినవారై భావ సమన్వితులగు బుధులు నన్నే సేవించుచున్నారు. చిత్తములు మదాయత్తముచేసి ప్రాణములు నాయందే నిలిపి ఆ ఋషిసత్తములు నన్ను గూర్చి తెలిసికొనిన విశేషములు ఒండొరులకు బోధించుకొనుచు, నా కథలనే నిత్యము చెప్పుకొనుచు సంతుష్టాంతరంగులై బ్రహ్మానంద భరితులగుచున్నారు."

మన మిపుడు జ్యోతిర్లోక యాత్ర ప్రారంభింతము. ముందుగా నుత్తరాకాశమున గానవచ్చు నక్షత్ర సమూహముల గమనించుచు పోవుదము. ఎడమ పార్శ్వపు మీది నుండి యొకొక్కటే చూచుకొనుచుపోవుదము. ముందుగా మూషకవాహనుడు, గజముఖుడు, లంబోదరుడు, విఘ్నరాజు రూపము పొడకట్టుచున్నది. ఆ ప్రక్కనే సప్తఋషులు కానవచ్చుచున్నారు. ఈ సప్త తారా సముదాయ ప్రశంస ప్రతి జాతి యొక్క వాఙ్మయమునందును కనబడుచున్నది.

క్రైస్తవ మతస్థుల బైబిల్ గ్రంథములో Amos ప్రకరణమునందున్న యీ క్రింది వాక్యము మనకిచట స్మరణీయము. చూ. 5, 8. "Seek Him that maketh the Seven Stars". సప్తతారా సముదయమును ఏర్పాటుగా సృష్టించిన సృష్టికర్త ఎక్కడ నున్నాడో వెతికి తెలిసికొనుడు. ఈభావమే ఋగ్వేదములో నెంతో చక్కగా నిర్వచింపబడి మన కిప్పు డవశ్యము స్మరణీయమగుచున్నది. ఋగ్వేదములో సప్తఋషుల ప్రశంస పెక్కుచోట్ల గలదని మన మీవఱకే చూచియుంటిమి. కాని సృష్టికర్త యొక్క నిజనివాసస్థానమేదో నిర్ణయించి తెలిసికోవలెనని మన మిపుడు యత్నించుచున్నాము గనుక నీ చర్చ సందర్భమున నీ క్రింది వేదమంత్రమును పఠించుట అత్యవసరము :— ఋ. X-82, 2. "విశ్వకర్మా విమనా ఆద్విహాయా, ధాతా విధాతా పరమోత సంద్రృక్ । తేషామిష్టాని సమసానుదంతి । యత్రా సప్తఋషీనీ పర ఏకమాహుః॥"

సృష్టి రచయిత యగు విశ్వశిల్పి మహాద్భుత మనోబలయుతుడు, అనంతశక్తిసంపన్నుడు. అతడే ధాత ; అతడే విధాత ; పరమోన్నత పదమునందు సందర్శనీయుడు. క్రతువులలో యాగభాగ సమర్పణ, మధుర సోమరస ప్రదానాదులలో సదస్యులు సప్తఋషులకు పరుడైన యా దేవోత్తము నొక్కనినే ఎంచి పూజింతురు.

విశ్వశిల్పి స్థానము నభోరంగమునకు నేత్రమువంటి ప్రాముఖ్య స్థానమని తెలిసికొంటిమి. అది యెక్కడ నున్నదో నిర్ధారణచేయుటకు యత్నించుచున్న మనకు ఒక సరిహద్దు దొరికినది. ఆ స్థానము సప్తఋషులనబడు నక్షత్రములకు సమీపమున నొక ప్రక్కగా నున్నది. ఆ పరమపదమును సూరులు సదా చూచుచుందురు. "సదా పశ్యంతి సూరయః" అని శ్రుతి. పరమపదము సప్తఋషులకు సమీపమున ఆ ప్రక్కనే ఉండుటచేత నా ఋషిసత్తము లెప్పుడును ఆ పరమపదస్థుడగు విష్ణుదేవుని సదా సందర్శించుచుందురు. ఇది ఖగోళమున ఋజు

వగుచున్న ప్రత్యక్ష జ్యోతిశ్శాస్త్రార్థము. ఈ పరమపదమునకు సప్త ఋషులు ఎప్పుడును పశ్చిమమునగానవత్తురు. సప్తఋషులకు విష్ణుపద మెప్పుడును తూర్పున నగపడుచుండును.

మారుతస్య వేధసః :

మన పరమపద పటములో నెడమప్రక్క సప్తఋషి నక్షత్రముల దిగువ నొకానొక వానరరూపము కానవచ్చుచున్నది. వానర శరీర మధ్యభాగమున మిక్కిలి మెఱయుచున్న మేటి నక్షత్రమున్నది. అది మన స్వాతి నక్షత్రము. స్వాతి వాయుదైవత్యము కదా ? స్వాతి ప్రక్కను తూర్పుగా విష్ణుభగవానుని సందర్శనము లభింపగలదు. వాయుదేవునకు పతియు, గతియు, విష్ణుదేవుడే. విష్ణుసేవాశీలుడు వాయువు ; వాయుదేవుని యజమాని, కర్తవ్యోపదేశకుడు, మార్గదర్శి, పలిక, సమస్తమును విష్ణుదేవుడే. వాయువునకు విష్ణునితో నవినాభావ సంబంధమున్నది. విష్ణుభృత్యుడై విష్ణుని యాజ్ఞానుసారము నడుచు కొనుటే వాయుదేవుని కర్తవ్యము. విష్ణు వాయువుల మధ్య భర్త, భృత్యుభావము నిరుపమానము "మారుతస్య వేధసః" అనగా మరు ద్గణమున కేలికయై కార్యనిర్వహణార్థము వారిని నియోగించి వారిచే పనిగొను ప్రభుడని యర్థము.

ఋగ్వేదములో కొన్నిచోట్ల వాయుదేవుడు కొడవలింబోలిన ఇనుపకత్తి చేబట్టి ఝళిపించుచున్నట్లు వర్ణనలున్నవి.

ఋ IV 20.5. సృణ్యోన జేతాః ; సృణిని చేతపట్టుకొనినవాడు.

ఋ VIII 29-3 వాసీమేకో బిభర్తిహస్త అయసీమంతర్దేవేషునిధ్రువిః;
దేవమధ్యమున స్థిరుడై వాయుదేవుడు మహాయసను పట్టి ఝళిపించుచున్నాడు.

ఈ వర్ణన కనుగుణ్యముగానే విష్ణువు ప్రక్కవాయువు ఇనుప కత్తిని చేపట్టి సాముచేయుచున్నట్లు ప్రాచీన చిత్రములు పాశ్చాత్య,

ఖగోళ పటములలో కానవచ్చుచున్నవి. మఱియు ప్రాచీనుల నక్షత్ర సమూహములను గూర్చియు, వారి పంచాంగములను గుఱించియు నుద్గ్రంథమును రచించిన ప్లంకెట్ దొరగారి చిత్రపటములలో పదునైదు మొదలు పందొమ్మిది వఱకు సంఖ్యలుగల వానిలో, త్రివిక్రమ విష్ణుని ప్రక్కగా నిట్టి మహాయసహస్తుడగు వాయువు చిత్రము చూడ నగును.

పిమ్మట కొంత కాలమునకు స్వాతినక్షత్ర పరిసరములలో పెక్కు దేశములవారు నక్షత్ర వానరరూపమును చూడసాగిరి. స్వాతి పరిసరముల మర్కటరూపము ఉన్నట్లు బహుదేశముల గ్రంథకాలమునందు వివరింపబడినది. గ్రిమాల్డిదొరగారి జాబితా గ్రంథములో నిట్లుగలదు.

పుట -	దేశము	నమోదుసంఖ్య - వివరములు.
15	ఈజిప్టు	29 - సరిహద్దులు చూపు శిలాశాసనముపై వానర రూప చిత్రము దక్షిణాయనమును సూచించు చున్నది.
,,	,,	30 - ఇదికూడ వానరచిత్రమే.
21	,,	32 - కన్యారాశి సమీపమున మర్కటము.
,,	,,	92 ,, ,, ,,
178	,,	1404 అనుబంధమున ,, ,,
31	చీనా	146 క్రోతితో కన్యారాశి
,,	,,	147 ,, ,,

అంతదూరము పోనేల ? వాల్మీకి, కిష్కింధాకాండ 67 సర్గ 20 వ శ్లోకములో నేమివ్రాసెనో సరిగా అర్థముచేసికొనిన చాలును. సంపాతి లంకలో సీత ఉన్నదని అంగదాది వానరులకు తెలియచెప్పెను. సముద్రము లంఘించు విషయమున నెవరెంతదూరము పోగలరో వానరు లొకరొక్కరే తెలియజెప్పిరి. మొదట మౌనము వహించి

యూరకున్నను. జాంబవంతుడు శ్లాఘించిన యనంతరము హనుమంతుడు వీరావేశమున నిట్లు పలికెను :

"అనుయాస్యన్తి మా మద్య ప్లవమానం విహాయసా ।
భవిష్యతి హి మే పన్థా స్స్వాతేః పంథా ఇవామ్బరే !"

సీతాన్వేషణార్థము సముద్రము లంఘించి యాకాశమార్గమున నేను లంక కరుగుచున్నప్పుడు నా పంథా అంబరమున స్వాతీనక్షత్రపు పంథావలెనే దర్శనీయమై యొందగలదు.

ఆంజనేయుడు వానరుడు. విహాయసమార్గమున నాంజనేయుని పంథా స్వాతిపంథాతో నుపమించుట సాభిప్రాయము. స్వాతి వానర నక్షత్రరూప మధ్యమున నున్నది. స్వాతీనక్షత్రము తేజోవంతము, వేగవంతము, వానరరూపవిరాజితము నగుటచేత ఆంజనేయుని విహాయసయానము స్వాతీనక్షత్ర పంథాతో నుపమింపనైనది. ఈ శ్లోక రచనలో జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త వాల్మీకి ప్రదర్శించిన జ్యోతిర్విజ్ఞానము మన పండితోత్తములును, కవులును గమనింపక విడచివైచుట మిక్కిలి శోచనీయము. కన్యారాశి చర్చ సందర్భములో 'ససస్య దహనా ప్లవగాచ కన్యా' అను శ్లోకమున కర్థము వివరించుపట్టునకూడ నీ యంశము వేరొకచోట చర్చించి ప్లవగమనగా మరల యర్థము చెప్పి యున్నాను. వరాహమిహిరుడు, వ్యాఖ్యాతలు, **Major B. D. Basu** గారు మొదలగు విమర్శకులు ప్లవగ శబ్దమునకు తెప్పయని యర్థము చెప్పుట అసందర్భము.

హనుమంతుడు వాయుపుత్రుడని రామాయణము చాటి చెప్పు చున్నది. తక్కిన పురాణములును ఆ యంశము స్థిరపఱచుచున్నవి. వాయు వెప్పుడును విష్ణుసన్నిధానవర్తి. విష్ణువు రాముడై యవత రించునపుడు వాయువు హనుమంతుడై యవతరించినాడు. కృష్ణుడై యవతరించునపుడు వాయువు భీముడై జన్మించినాడు. అరబ్బులు స్వాతీనక్షత్రమును స్వర్గద్వారపాలకుడని యెంతురు. ద్వైతమత

ప్రవర్తకులగు మధ్వాచార్యులవారు మోక్షసిద్ధికి విష్ణుపరమపద వ్యాప్తికి వాయుదేవుడే గతియనియు వాయువునిద్వారా తప్ప మోక్ష సిద్ధికి వేరుమార్గములేదనియు ప్రవచనము చేసెను. ఏమనగా పరమపద ద్వారపాలకుడు వాయుదేవుడు. అన్యులెవరును కారుకావున వాయువు పరమగురువు. అతనికటాక్షముద్వార మోక్షప్రాప్తియగు ననిసిద్ధాంతము.

సుప్రసిద్ధ రామభక్తుడును, హిందీ తులసీరామాయణ కర్తయు నగు తులసీదాసు హనుమంతునిగూర్చి వ్రాసిన స్తోత్రము నిట స్మరించుట యావశ్యకము.

రామ దు+ఆరే తుం రఖ్వారే హోత్ న ఆజ్ఞా బిన్ పైసారే- అస్ వరదన్...............	[దు+ఆరే=ద్వారే - ద్వారపాలక వినా - నీ ఆజ్ఞ లేనిదే - ప్రభు దర్శనము లేదు.

మధ్వాచార్యమతము నవలంబించిన ద్వైతులకును, ఇతరులకును శ్రీరామ భక్తులకే కాక స్వాతి సమస్తమతములవారికి పూజ్యమగు చున్నది. సూర్యోదయాత్పూర్వము స్వాతి తూర్పున చక్కగా నుదయ మగు దినములకును, సూర్యు డస్తమించిన వెంటనే స్వాతి తూర్పున నుదయమగు దినములకును ఒక విశిష్టత కనబడుచున్నది. అదేమనగా- జగత్ప్రసిద్ధులగు మతప్రవర్తకుల జన్మదినములును, 'జగద్గురువుల జన్మ దినములును స్వాతి ఉదయించు దినములతో సంబంధముగల్గియున్నవి. వివరములు వేరొకచోట చర్చింతము.

శేషమండలము :

పాశ్చాత్యు లీ మండలమును Serpens అనుచున్నారు. ఏ చుక్కల గుంపును మనవారు శేషుడనిరో నిశ్చయించుటకు పడమటివారి చుక్కల చిత్రపటములలో కొన్ని మార్పులు జరిగించిచూచుట ఆవశ్య కము. ఖగోళమున ముత్యములవలె మిణుకుమిణుకుమను చుక్కలు

ముగ్గుబొట్ల వంటివి. మన భావనలో వాని నొకొక్క విధమున కొన్ని కొన్నిగీతలతో కలుపుకొనిన నొకొక్క వస్తురూప మేర్పడును. ఇక్కడి చిత్రపటములో 1 అంకె చుట్టుగల చుక్కలు పాశ్చాత్యుల విభజన ప్రకారము భూతేశమండలములోనివి. వాని యడుగువ మహోజ్జ్వల ముగా మెఱయు పెద్దచుక్క స్వాతి. ఈ చుక్కలను పరికించిచూచుచో వంకరగా పాతిన వీథి దీప స్తంభము యొక్క ఆకారము స్ఫురించు చున్నది. దీనికి తూర్పున పటవాలుగా సరిహద్దు గీత నల్లని బొట్లతో చూపితిమి. సరిహద్దు గీతకు కుడితట్టున 2 అంకె దిగువ వంకరగా కనబడు చుక్కలగుంపు సర్పము. 3 అంకె దిగువ చంద్రవంక వంటి చుక్కలు కిరీటపు చుక్కలు. 4 హారికులేశుని స్థానమును, 5 అహిధారి స్థానమును చూపగలవు. ఇది పాశ్చాత్య విభజన విధానము. ఇందు శేషునికి తలయు తోకయు లేవు. ఇది కేవలము అసందర్భ విభాగము.

మన పూర్వు లీ చుక్కల నింకొక విధమున కలిపి యేడు పడగలతో శేషుని రూపము ప్రదర్శింపజేసిరి. ఆ మార్పులు కుడితట్టు చిత్రములో స్పష్టముగా చూపినాను. సరిహద్దు బొట్లగీత తీసివైచి, స్వాతి నక్షత్రమును అందు మీది చుక్కల జట్టును విడదీసి వేరుచేయవలెను. గాలిపడగ ఆకారముగల ఆ చుక్కల అడుగుభాగము, పడమటివారి సర్పదేహమున కతకవలెను. అపుడు పడగవిప్పిన సర్పరూపము స్పష్టముగా నెవరికైన గోచరింపకమానదు. శేషస్వరూప మిది. చుట్టు ప్రక్కలగల చిన్నచుక్కలను సరిగా చేర్చుకొని పడగచుక్కలను పరిశీలించినచో సప్తఫణావృతమైన శేష స్వరూపము మనకు స్ఫురించును. ఆ స్వరూపమే శేషశాయి చిత్రమున చూపితిమి. ఇక్కడ కుడితట్టు చిత్రములో స్వాతిమీదుగా చూపబడిన చుక్కలు శేషుని మొదటి మడతలోనివి. శేషపాన్పున నెన్నో మడతలున్నవి. అవికూడ శేషశాయి చిత్రమున చూడనగును.

ప్రాచీన చిత్రములను సరిగా నర్థముచేసికోలేక మధ్యమధ్య "కమీషనర్లు" కొందరు ప్రయాసపడి చుక్కల గుంపులను మార్చి, ఇష్టమువచ్చినట్లు తారుమారుచేసి సకలభ్రష్టు చేసినారు. అందువల్ల కైస్తవ బైబిల్‌లోని ఖగోళగాథలు సమన్వయము కుదరక దురవగాహములైనవి. అందుకు చాల చీకాకుపడి R. A. Proctor దొర గారు కమిషనర్ల నక్షత్రపటములను దిద్దితీర్చి ఎన్నెన్నో మార్పులుచేసి, బైబిల్ సమన్వయమున కనుకూలమైనట్లుచేసి **Myths and Marvels of Astronomy** (ఖగోళ గాథావిచిత్రములు) రచించినారు. బైబిల్ గతియే యిట్లయినపుడు అంతకంటె కడుప్రాచీనములైన వేదముల సమన్వయము మాటయేమి ?

లేని చుక్కలను సృష్టించక, ఉన్నవానిం దీసివేయక, ఉన్న వానిని క్రమముగా సరిగా గుదిగ్రుచ్చి గుంపులు సరిగా నేర్పరచుకున్నచో గ్రిమల్డీదొర గ్రంథమును, మనవేద వాఙ్మయమును మనకు సరిగా నర్థముకాగలవు. అవకతవక విభాగములు విభజనలచే కుంటుపడిన వేదవిజ్ఞాన సమన్వయార్థము పడమటి నక్షత్రపటములను అవసరమునుబట్టి సవరించుకొనుట అత్యంతము నావశ్యకము. అట్లు చేసినగాని సపరివారుడగు విష్ణుభగవానుని పరమపదము మనకు చక్కగా అవగాహన కానేరదు.

పైని తెలిపిన మార్పులుచేసి ఖగోళపు టుత్తరార్ధమును శ్రద్ధగా పరికించితిమేని, ప్రళయానంతరము జలార్ణవమున శేషునిపై పవ్వళించిన విష్ణుభగవానుని బ్రహ్మదేవుడెట్లు చూచెనో అట్లే మనముకూడ సందర్శింపగలము. చూ. భాగ III 8-23

"మృణాళగౌరాయత శేషభోగపర్యఙ్క మేకం పురుషం శయానం। ఫణాతపత్రాయతమూర్ధరత్నద్యుభిర్హతధ్వాంత యుగాంత తోయే॥" ప్రళయకాలయుగాంతతోయములపై గొడుగువలె విప్పారు శేషభోగీంద్రుని ఫణములదిగువ తెల్లదామరతూటివలె ధవ

శమై విశాలమైన శయనముపై పవ్వళించిన పురుషోత్తముని బ్రహ్మ సందర్శించెను. శేషుని ఫణములపై మెఱయు రత్నద్యుతులచే అచ్చటి యంధకార మంతరించెను. అట్టి తేజోమయాత్మకమైన శేషతల్పముపై సుఖనిద్ర చెందిన పరాత్పరుని పురుషోత్తముని బ్రహ్మ అవలోకించెను. ఆరూపమునట్లే భక్తు లనేకులు ఖగోళమున సందర్శింప గలిగిరి. పరమ భక్తుడును వైష్ణవకవియు ముకుందమాలరచయితయు నగు కుల శేఖరాళ్వారు శేషశాయియగు కృష్ణభగవాను నిట్లు హృద్యముగా స్తుతించినాడు:

క్షీరసాగర తరంగశీకరా సారతారకితచారుమూర్తయే
భోగిభోగశయనీయ శాయినే మాధవాయ మధువిద్విషే నమః॥

క్షీరోదశీకరతరంగములమీద మడుగు పాన్పుగా నేర్పడిన శేషునిపై హాయిగ పవ్వళించిన మనోజ్ఞ నక్షత్రమూర్తికి, మాధవునకు, మధురాక్షసహంతకు నమస్కరింతును.

శ్రీనాథకవి సార్వభౌముడు శేషతల్ప సుఖశయనుని విష్ణు దేవుని రూపము శృంగారనైషధమున నిట్లు వర్ణించినాడు.

అమృత మధురంబులగు గాడ్పులానియాని
బొజ్జపెంచిన పెనుపాప సెజ్జమీద
పాలమున్నీటిలో శౌరి పవ్వళించు.

పాములకు గాలి యాహారమని కవిసమయము. శేషభోగీంద్రుని ప్రక్కనే వాయుదైవత్యమైన స్వాతీనక్షత్రమున్నది. కావలసి నంతగాలి-తనివిదీర పీల్చిపీల్చి పెద్దబొజ్జ పెంచిన శేషునిపై విష్ణువు పవ్వళించెనని సాభిప్రాయముగా ఖగోళ విజ్ఞానసూచకమైన రచన యీ పద్యరత్నమున నిమిడియున్నది. నైషధపాఠకు లీ మర్మముకూడ గ్రహించి యానందింపతగును.

సర్పధారి మండలము :

ఖగోళమునందును, నక్షత్రపటములందును ఈ సర్పధారి మండలమునందుగల చుక్కలను పరిశీలించినవారికి అవి నిజముగా శేషుని మడతలలో చుక్కలేగాని, వానికి ప్రత్యేకత లేదని స్ఫురింపకమానదు. దురభిమానమువదలి సమదృష్టితో సత్యము నారయుచో శేషునిలోనివే గాని యీ చుక్క లన్యగణములో చేర్చవలసినవి కావని స్పష్టమగును. నక్షత్ర సమూహమును సులభముగా గుర్తించుటకు సాహాయ్యపడు చిత్రపట గ్రంథకారులగు జేమ్సుగాల్ (James Gall) దొరగారు ఆ గ్రంథము యొక్క 20 వ పుటలో నిట్లు వ్రాసిరి : "సర్పధారిగుంపు చుక్కలు మొదట శేషమండలములోనివే. శేషాహి యొడ లిదియని యవి నిరూపించుచున్నవి. మధ్య మరొక చుక్కలగుంపు- సర్పధారి మండలమను పేరుతో ప్రత్యేకించబడినది. అసలులో అట్లులేదు."

దుర్భిణి వినా జ్యోతిశ్శాస్త్రము (Astronomy without a Telescope) అను చక్కని గ్రంథము రచించిన E. W. మాండరు దొరవారు అందలి 8 వ పుటలో నిట్లు వ్రాసిరి :

"కలగాపులగపు చుక్కల గుంపులలో సర్పధారి యొకటి. శేషుని యొడలి మడతలతోనే దీనికి సంబంధము."

మన ప్రాచీనులీ చుక్కల నిట్లే భావించిరి. కాని మధ్య గ్రీకులు మాత్రము మరొక గుంపుక్రింద నీ చుక్కలను విడదీసి వానికి సర్పధారి యని పేరిడిరి. మెనీలియస్ రోమకకవి కూడ ఈ చుక్కలను సర్పధారి గానే గ్రహించెను. ఒకానొక వృద్ధుడు అమ్మహాహితో కుస్తీపట్టుచు దారుణ ద్వంద్వయుద్ధము చేయుచున్నట్లు వర్ణించియున్నాడు. ఒకరి కొక రిడుతీయక, సమబలశాలురై సమరము సలుపునపుడు ఆ పోరాటము సాగవలసినదేకాని ఇంతంతలో నంతమొందజాలదు. గ్రీకు గాథలలో సర్పధారి పూజ్యపాదుడగు వృద్ధుడు. పాశమై బంధింపజూచు నా ఘోర సర్పమును అతడు రెండుచేతులతో బట్టి మెలికలు విప్పు

చున్నట్లు హారికులేఱుని దిగువ చూడనగును. మిల్టను మహాకవి యా ఘోరాహి యొక్క దీర్ఘదేహమును ప్రశంసించినాడు. **Statius** కవి చేసిన యీ దిగువ వర్ణనము **Mary Proctor** అను నామె రచించిన గ్రంథములో నుద్ధృతము.

"జ్యోతిర్లోకమున నభోరంగమును విభజించుచున్నదో యనునట్లు ఈ మహాహి ఉత్తరమునుండి దక్షిణమునకు మరలి చుట్టలుచుట్టుకొనుచు మెఱసెడి దేహముతో మూలమూలలకు విక్షేపించుచున్నది"

5. 'విష్ణోః పదే పరమే మధ్వ ఉత్సః'

ఉరువిక్రముడగు త్రివిక్రమదేవుని తృతీయ విన్యస్త పద సమీపమున నక్షయమధు ప్రాప్తిస్థానమున్నది. విశ్వనేత్ర మనదగు విష్ణుని పరమపదము గుర్తించుకొనుటకు ఇది యొక చక్కని యానవాలు. ఋగ్వేదము I-154, 45 మంత్రములలో దీనిం గూర్చిన ప్రస్తావన మన మీవఱకే పఠించితిమి. అందు మధువు అక్షయముగా లభించు తావున్నదని స్పష్టముగా తెలుపబడినది. తరగకుండ తేనె దొరుకుటకు ఒక నుయ్యి అందున్నదని కొందరు వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిరి. అచ్చట నూతులు గోతులు నేమియు లేవు. కాని తెల్లతెల్లగా తోచు మచ్చ- విబూదిబొట్టు వంటి సూక్ష్మధవళచ్ఛాయ యొకటి స్థూలదృష్టికి మన కగపడును. అది యొక తోకచుక్క యను భ్రాంతితో మెస్సయర్ పరిశోధకుడు తన లెక్కలలో 13 సంఖ్యగా నమోదుచేసి పరిశీలనచేసిన సంగతి కూడ మనము తెలిసికొంటిమి. అది యెంతమాత్రము నొక తోకచుక్క కాదు. సర్ విలియమ్ హెర్షెల్ దొర తన దుర్భిణి యంత్రముతో చూచి తేజః పటము తీసినాడు. మధుప్రపూరితమగు చక్కని తేనెపెఱ నా చిత్రము స్ఫురింపజేయుచున్నది. విష్ణుమండలము కెలకులనున్న తంగెటి జున్ను అన నొప్పుచున్నది. హెర్షెల్ దొర గారి ప్రాత టెలిస్కోపు కంటె బహుశక్తిమంతములైన టెలిస్కోపులు అటుపిమ్మట నిర్మింప

బడినవి. వానిలో గూడ చూచి తేజఃపటములు తీసినారు. ఇట్టి చిత్రమును సర్ జేమ్సు జీన్సు దొరగారు చక్కగా వర్ణించి వ్రాసిన సంగతులు తెనిగించి ఈ దిగువ వ్రాయుచున్నాను.

ఒక తేనెతుట్ట - వాయు పథమున స్థిరపడినదని భావించుకొందము. తుట్ట మధ్యను మధుమక్షికములు గడ్డకట్టుకొని గోళాకారమున దట్టపు ముద్దవలె నగపడును. ఆ ముద్ద చుట్టునున్న యావరణమున తేనెటీగలు ఝమ్మనుచు ఎగురుచు చుట్టును పలుచపలుచగ వ్యాపించి ఝుంకారము చేయుచుండును. అందొకొక్క తేనెటీగ నొకొక్క చుక్కక్రింద మార్చినపుడా దృశ్యమెట్లుండునో ఊహించుకొందము. అపుడు గుండ్రగుత్తి చుక్కలగుంపు (Globe-cluster) అనగా నేమో మనకు విశదమగును. మధ్య సాంద్రతరమై గుండ్రమైన చుక్కలగుంపు దానిచుట్టును కమ్ముకొనిన చుక్కల మధ్య కొంచెము ఎడముండును. ఇంతచక్కటి చుక్కలగుత్తి ఖగోళపు టుత్తరార్ధమున మరొకటిలేదు. అవి యెంతదూరమున నున్నవి ? ఎన్నియున్నవి ? ఎన్నియున్నవో సరిగా చెప్పుట ఎవరితరము ? సాధ్యము గాదు. కాని ఒక తేజఃపటములో నైదువేల చుక్కలకు పైగానే ఇందు లెక్కింపబడినవి. ఫోటోగ్రాఫుకు చిక్కనివి ఎన్నిగలవో ! ఏమో ! మన సూర్యునివలన మనకు లభించు వెలుగుకంటె ఇరువదియైదులక్షల రెట్లు ఎక్కువ వెలుగు ఈ చుక్కల గుత్తినుండి వెడలుచున్నదని వైజ్ఞానికులు లెక్కవేసినారు. ఒక సెకండు కాలములో నొక లక్ష యెనుబదియారువేల పై చిల్లర మైళ్లు త్వరలోబోవు వెలుగు అటనుండి వెడలి ముప్పది మూడువేల సంవత్సరములకుగాని భూగోళము చేరదు ? చేరినపుడాగుంపు ఒకచిన్న మచ్చ. తెలతెల్లగా విభూతిబొట్లు మాత్రముగా మనము చూచుచున్నాము. జేమ్సుజీన్సు దొరగారు ఈ చుక్కల గుంపును మధుమక్షికములతో నుపమించి మనకన్నులకు గట్టినట్లు వర్ణించుట బహు ప్రయోజనకరము. ఏమనగా "విష్ణోః పదే పరమే మధ్వ

ఉత్సః" అను గొప్ప వేదమంత్రమునకు అర్థతాత్పర్య చిత్రపట సహితమై దివ్యమైన వ్యాఖ్యానమీ దొరగారి వలన లభించును. వేదమంత్ర ద్రష్ట యొక్క మనోనేత్రమునకు గోచరించిన మధుమక్షికసాదృశ్యమే జీన్సు దొరగారికిగూడ స్ఫురించుటయు, ఆయుపమానమునే విపులీకరించి ఆ దొరగారు గుండ్రగుత్తి చుక్కల రూపమును వివరించుటయు మనకు మిక్కిలి ముదావహము. వేదఋషుల సత్యవాక్కులను నవీన వైజ్ఞానికులు చిత్రపట వాఖ్యలతో ధ్రువపఱుచుటచేత వాని నిజము తేటతెల్ల మగుచున్నది. చలించి పోక యావత్కాలము నిలబడగల సత్తా, శాశ్వతమై వెలయుదార్ఢ్యము సత్యమునకే గలదు. నిత్యమైనది సత్యమొక్కటే. దుర్బల మానవ నేత్రములకు ఖగోళమంతటను నొక యెడ సుమారైదువేల చుక్కలు కనబడగలవు. ఆ సంఖ్యగల చుక్కలీ గుత్తిలోనే కలవని లెక్కవలన తేలినది. ఏమి యాశ్చర్యము ?

ఈ గుత్తినిగూర్చి జేమ్సు బెయికీ (Jamer Baikie) దొరగారు వ్రాసిన ప్రశస్తి వాక్యములు ఈ దిగువ వ్రాయుచున్నాను. "మహా పరిమాణయుతములగు తారాసముదాయములు వేనవేలు ఒక్కచో గోళాకారమునచేరి తేజరిల్లు దృశ్యము లత్యద్భుతములు. అట్టి గుండ్ర గుత్తి చుక్కల గుంపులన్నిటిలో M 13 గుంపే ప్రథమగణ్యము. ఇంత రమ్యమైన దృశ్యము ఖగోళమున వేరొకటి కానరాదు. పెద్ద టెలిస్కోపులో నొకమారు చూచినచో మరెన్నడును మఱువరానిది. అంతటి మహనీయ సౌందర్య దృశ్యము మరొకటిలేదు.

విల్సన్ పర్వతస్థమగు గొప్ప టెలిస్కోపులో దీనింజూచిన యొక వ్యక్తి ఇట్లు వ్రాసెను :

"కంటి అద్దము (Eye-piece) మీద వెలుగు ప్రసరించినదే తడవుగ నల్ల మొఖ్మల్‌పై తళతళ మెఱయు వజ్రపుపొడుల చందమున నీ గుంపులోని చుక్కలు తేజరిల్లెను. చిన్న చుక్కలమాట యటుంచి పెద్ద చుక్కలను లెక్కింపగా వాని సంఖ్య పండ్రెండు వందలకు

పై నున్నది. ఈ గుత్తి ముప్పదివేల వెలుగు వత్సరముల (Light years) దూరమున నున్నది."

ఇట్టి జ్యోతిశ్శాస్త్రార్థములో వేదమంత్ర ద్రష్ట మధుమక్షికము లతో నుపమించి మనోజ్ఞ నక్షత్ర సమూహాముతో గోళాకారమున నేర్పడిన యీ గుంపును తెలిపియుండెను. కఠోపనిషత్తు II-4 లో "తద్యథా మక్షికామధుకర" అని ఈ ప్రశంస గలదు. విష్ణుని పరమ పదమును స్మరించు సందర్భములో ఖగోళార్థము మఱచి తరువాతి గ్రంథములలో మధువును గ్రోలు తేనెటీగల ప్రశంస మాత్రము తఱు చుగా కనబడుచున్నది.

భాగ III-8 31 నిపీత మామ్నాయ మధువ్రతశ్రియాః । స్వకీర్తి ......శ్రీహరిని పరివేష్టించినవై వేదములు మధుకరములట్లు ఆ దేవుని కీర్తించుచుండుట బ్రహ్మ చూచెను.

భాగ. V-25-7 తులసికామోద మధ్వాసవేన మాద్యన్మధుకర వ్రాత మధురగీతశ్రియం, వైజయంతీం.

విష్ణుభగవానుడు వైజయంతీమాల ధరించుట పురాణప్రసిద్ధము. ఆ మాలికలోని తులసిదళములు ఎన్నటికిని వాడవు. అవి నిత్యమును నవ్యములే. వాని మాధుర్యముచే నాకర్షితములై మధుకర వ్రాత ములు మహాహ్లాదముతో ఝంఝుమ్మని మధురగీతములు శ్రోత్రపేయ ముగా గానము జేయుచున్నవి. అట్టి తేటులతో కూడుకొనిన వైజయంతీమాలను శ్రీవిష్ణు భగవానుడు ధరించుచున్నాడు.

మకుటము :

పడమటిదేశము జ్యోతిర్విదులీ నక్షత్ర సమూహామును కొరొనా బోరియాలిస్ (Corona Borealis) అందురు. ఆ మాటకు 'ఉత్తర మకుటము' అని యర్థము. ఖగోళమున నక్షత్రరూపమున వెలయు కిరీటములు రెండున్నవి. ఒకటి ఉత్తరార్ధగోళమున గనపడుచున్నది

అదే యీ మకుటము. రెండవది దక్షిణార్ధగోళమున మెఱయుచున్నది. దానికి (Corona Australis) దక్షిణ మకుటమని పేరున్నది. మన మిపుడు చర్చించి తెలిసికోవలసిన దీ దక్షిణమకుటము కాదు. ప్రత్యేక ముగా నుత్తరాకాశమున వెలయుచు విష్ణుమండలస్థమైన మకుటమును గూర్చియే చర్చింతము.

ఈ మకుటము అర్ధచంద్రాకారముగల ఆఱు చుక్కల గుంపు. వానిలో నత్యుజ్జ్వలమైన నక్షత్రమును పడమటివారు ఆల్ ఫెక్కా (Alphecca) అందురు. ఈ కిరీటమును గూర్చి పడమటిదేశములలో వ్యాప్తమైన గాథలనుగూర్చి ముందు తెలిసికొందము.

రోమనుల దేవతలలో వల్కన్ (Vulcan) ఒకడు. అతని భార్య వీనస్ (Venus) అను నామె. ఆ దేశస్థుల కామె ప్రేమదేవత; శృంగార దేవత. ఒక మహారాణి, ఆరియడ్నె (Ariadne) నామ్ని, ఆమె యనుగ్రహమునకు విశేషపాత్రురాలై నది. రత్నఖచిత స్వర్ణకిరీటము నీ భక్తురాలికి ఆ దేవత కటాక్షించి ఇచ్చినది. పిమ్మట దైవసంకల్ప బలమున నా కిరీటము ఖగోళమున నక్షత్రరూపమున వెలుగొందు చున్నది. క్రీస్తు పూర్వము మూడవశతాబ్దమున నుండిన రోమకకవి అపోలోనియస్ రోడ్సు (Appolonius Rhodes) ఈ కిరీటమును ఇట్లు వర్ణించెను---

"ఆ మహారాజ్ఞి ధరించిన మేటికిరీటము ఈనాటికి కూడ నక్షత్ర మండలమున ప్రకాశించుచు కానవచ్చుచున్నది."

స్పెన్సరు నామకుడగు నాంగ్లకవి ఈ కిరీటము నిట్లు ప్రశంసించెను—

"ఆరియడ్నె మహారాణి శిరమున ధరించిన దివ్యమకుటము నేడు నభోరంగమున నెంత చక్కగా తేజరిల్లుచున్నది! నక్షత్రమండలము నకే ఆ కిరీట మొక చక్కని భూషణమై యొప్పారుచున్నది."

మెనీలియస్ అను రోమకకవి దీని నిట్లు వివరించెను—

"భూతేశమండలము ప్రక్క నీ కిరీటము భాసిల్లుచున్నది. ఇందున్న చుక్కలన్నియు నొక్కవిధమైన తేజస్సుతో మెఱయుట లేదు. కొన్ని తక్కువకాంతి గలవి. అన్నిటినిమించి యొక చుక్క మహాద్భుత కాంతిసంపద గల్గి ధగధగ మెఱయుచున్నది."

రోమనులకు ముందు నాగరకత గ్రీకులది. గ్రీసుదేశపు వైజ్ఞానికు లీ చుక్కలను కిరీటమని భావించలేదు. ఒక చక్కని పూలదండయని భావనచేసిరి. హెట్రెలీ దొరగారు ఈ కిరీటపు చుక్కలను రత్నఖచితమై, దివ్యమై, విచిత్రమై తోచు స్వర్ణాభరణముతో పోల్చిరనియు నది ఎంతో హృద్యముగా నున్నదనియు బెయికీదొరగారు వర్ణించి చెప్పిరి.

ఇక మన ప్రాచీనులు వీని నెట్లు వర్ణించిరో తెలిసికొందము. విష్ణు భగవానుని శిరస్సుపై నొక చక్కని కిరీటము మెఱయుచున్నదని మన పురాణములు తెలుపుచున్నవి. ఆ కిరీటము యొక్క ఘనతనుబట్టి చూచినను, అందు పొదిగిన యమూల్య రత్నద్యుతులనుబట్టి చూచినను ఆ కిరీటమును ధరింపగల తాహతు మరెవ్వరికిని లేదు. ఈ కిరీటమును "అనన్యైరధార్యైః శిరసి పరిసరద్రశ్మికోటీరకోటి" అని త్రివిక్రమ పండితాచార్యు లుద్ఘాటించెను.

హిరణ్యాక్షునకు విష్ణుదేవునితోనైన గదాయుద్ధములో నా రక్కసుడు విష్ణుని చెంపపై గదతో పగులగొట్టెను. అపుడా కిరీటము తూలి దొప్పవలె నా ప్రక్క బడెను. కిరీటమునందలి గుల్లభాగము మీద కును శిఖరమడుగునకును పడుటచే ఖగోళమున నదేవిధముగా నీ మకు టము మనకు కనబడుచున్నది. విష్ణునకు నాడుతగిలిన గదా మాతముచేత రక్తము స్రవించుచున్నదట! స్రవించు రక్తముతోనే యాతడు సింహా చలముపై వెలసినాడట! రక్తస్రావ మరికట్టుటకు అచటి భక్తులు నేటికిని ప్రతిదినమును ఆ విగ్రహమునకు చందనము పూత పెట్టుదురు. ఒక సంవత్సర మిట్లు పెరిగిన చందనపు పూతలను అక్షయతృతీయ -

వైశాఖశుక్ల తృతీయ దినమున నర్చకులు త్రవ్వుదురు. నిజరూపదర్శ నాదికమగుటచేసి నాడు గొప్పగొప్ప ఉత్సవములు చేయుదురు. ఆ నాడు పడమట సూర్యుడు గ్రుంకినంతలో నీ కిరీటపు నక్షత్రములు సాయంకాలమున తూర్పున నుదయించును. మహాభుజుడు, గదాధారి హిరణ్యాక్షయోధుని హస్తగతమైన గద యదృశ్యమగును. ఈ ఖగోళ నాటకమునను సరించియే అక్షయతృతీయోత్సవము ఏర్పడినది. హిర ణ్యాక్షునిచే నిట్లు నొచ్చియు వానిని పిమ్మటసంహరించిన యజ్ఞవరాహ మూర్తిని బ్రహ్మాదులు భక్తితో స్తుతించినట్లు భాగవతము తెలుపు చున్నది. బ్రహ్మను గూర్చియు నతని పద్మాసనము నతని చతుర్ముఖ ములు నతని సృష్టిక్రమమును నతని ముఖమున వెలయు వీణాపాణి సరస్వతిని గూర్చియు వారి యాసనపద్మమును గూర్చియు ఖగోళ సమన్వయము ఈ క్రింద చర్చించి తెలిసికొందము.

వీణామండలము (The Lyre) :

వీణ యనునది ఒకానొక సంగీతయంత్ర వాద్యవిశేషము. ఇందలి తంత్రులను వ్రేళ్ళతో మీటుచు పలికించుచుందురు. వీణకు లాటిన్ భాషలో 'లైరా' యనియు, ఇంగ్లీషులో 'లైర్' అనియు నామము లున్నవి. ఉత్తర ఖగోళములో నీ ప్రాంతమున నక్షత్ర రూపముగల వీణను బహుదేశములలో ప్రాచీనులు చూచిరి. దానిని గూర్చి ఎన్నెన్నో కథలు గాథలు మొదలగునవి ప్రచురించిరి.

వీణెలరూపము లనేకవిధములుగా నుండును. ఏప్రాంతములో నెట్టివీణ వాడుకలోనుండునో ఆ రూపముగల వీణ చిత్రములనే అచటి వారు ఖగోళ దృశ్యములలో చిత్రించి గ్రంథస్థము చేసిరి. ఇంగ్లీషు వారి వీణె రూపము త్రివిక్రమ చిత్రములలో హంసకును, విష్ణునికిని మధ్య చూడనగును. నక్షత్రాత్మకమైన యీ వీణను ప్రశంసించునపుడు మన మీ దిగువ వ్రాసిన యంశముల నొక్కొక్కటిగా చర్చించి వివర

ములు తెలిసికోవలసియున్నది. అవేవియనగా: 1. తమ్మిపూవు వెలిమబ్బు (Ring Nebula), 2. చతుర్ముఖ బ్రహ్మ, 3. వీణ-సరస్వతి, 4. అభిజిత్-నక్షత్రము, 5. మింటిరొద (Cosmic Hiss), 6. వాణీ హిరణ్యగర్భుల వాహనము రాజహంస.

తమ్మిపూవెలిమబ్బు:

మంత్రద్రష్టలగు వేదఋషులకు నీహారప్రావృతములట్లు మింట దోచు వెలిమబ్బులను గూర్చియు, విశ్వజగత్పరిణామ క్రమమున వాని ప్రాముఖ్యమును గూర్చియు బాగుగా తెలిసియుండెనని మనము చదివియుంటిమి. విశ్వోత్పత్తివిధానమును పరిశీలించినపుడు ఆ వేధకులు ఉత్తరాకాశమున కానవచ్చు వెల్లమబ్బులలో ముఖ్యమైన యీ తమ్మిపూమబ్బును శ్రద్ధతో చూచిరి. ఇటీవల మెస్సయ్యెరు కూడ యీ మబ్బును జాగ్రతగా శోధించియుండెను. ఆతడు తయారుచేసిన ఖగోళ దృశ్యము పట్టికలో యీ మబ్బు నెం 57 రు గా నమోదు చేసెను. దీని యాకారము గుండ్రమని యాతనికి స్ఫురించెను. గుండ్రముగా నున్నవాటిని ఉంగరముతో పోల్చుట సామాన్యము. కావున దీని కాతడు ఉంగరపు మబ్బు అని యర్థమువచ్చునట్లు Ring Nebula అని పేరుపెట్టెను. అప్పటినుండి దీనిని ఉంగరమబ్బు అనుటయే పరిపాటియైనది. మెస్సయ్యర్ తరువాత జ్యోతిర్విద్యావిదులు పలువురు దీనిని శోధించి పెక్కు తేజఃపటములు తీసియుండిరి. ఈ చిత్రములలో మొదటిది సర్ జాన్ హెర్షెల్ దొరగారు తీసినది. నాలుగు అంగుళముల చిన్న టెలిస్కోపులో కనబడిన చిత్ర మగుటచేత ఇందు గుండ్రనిరూపమున చిన్నచిన్న చుక్కలు మాత్రము కనబడియుండెను. తరువాత రాస్ (Rosse) ప్రభువు వారి పెద్ద టెలిస్కోపులో కనబడిన చిత్రములో అంగుళీయాకారము కనబడలేదు. చిన్న టెలిస్కోపులో చూచినపుడు అందలి మధ్యభాగము

శ్యామలమైనట్లగపడును. రాస్‌గారి పెద్ద టెలిస్కోపులో చూచి నపుడు దీని మధ్య నలుపున్నట్లు గాక, తెల్లమబ్బునందలి ద్రవ్యము నిడుద చారలవలె మధ్యమధ్య కనపడుటచేత దృశ్య మొక్కతీరున గాక మెఱపుగల తెలుపు చారలతో కూడికొని యున్నట్లు తోచెను. మఱియు నీ దృశ్యపు వెలుపలి యంచును మించి ఏవేవో పైకి త్రోసి కొని వచ్చినట్లు కూడ కనబడెను. ఇక ఈ మధ్య ప్లాస్కెట్ (Plasket) దొరగారు తీసిన తేజఃపట ప్రతిబింబములో చూచినయెడల ఇందులో తేజస్సు అంతటను ఒకేవిధమున ప్రసరించినదనజనదు. గుండ్రని దృశ్యము లనేకములు ఒకదానిపై నొకటి యెగయుచుమూసినట్లును, ఒకదానిపై నొకటియొడిసి క్రమ్ముకొనినట్లును కనబడును. మధ్య వ్యాసపు టంచుల కడ నీయుంగరము పల్చబడినట్లు గోచరించును. లోపలిభాగపు మధ్యలో గుల్లగాను, తేజస్సు మందముగాను కనబడును; కాని వెలుపలి యంచులు మాత్రము అంతకంటె తేజోవంతము లనక తప్పదు. తేజోమయమైన వాయుపదార్థ మిందు వ్యాపించియున్నదని భావింపనగును. కాంతి విభాజక యంత్రములో నీ మబ్బును పరిశీలించినపుడు కాంతిమంతము లైన రేఖలతో కూడిన చిత్రవర్ణ మగపడును గాన తేజోమయములైన వాయుపదార్థము లిందు చేరియున్నవని నిశ్చయింపవచ్చునని Bale దొరగారు వ్రాసిరి.

ఉత్తరాంశముల చర్చ ప్రారంభింపకపూర్వము నవీన వైజ్ఞానికులు సృష్టిపరిణామమును గూర్చి చేసిన సిద్ధాంతములను మరొకసారి స్మరింతము : ప్రళయము→అవ్యక్తావస్థ→చుక్కమబ్బు→చుక్క→ జంటచుక్కలు→పెక్కుచుక్కలు→గ్రహాదులు. ఈ క్రమము మనసున నిడుకొని, శేషశాయిచిత్రమును పరిశీలింతము.

విష్ణుభగవానునికి పద్మనాభుడను నామము కలదు. పద్మనాభు డనగా నాభియందు పద్మము కలవాడు. పడమటివారు ఉంగరమువలె గుండ్రనైన యాకారముగల వెలిమబ్బు (Ring Nebula) అని దేనిని

తెలుపుచున్నారో ఆ గుండ్రని వెలిమబ్బురూపమునే మనవారు పద్మ మనిరి. ఈ దృశ్యమును ఉంగరమనుట కంటె పద్మమనుటే ఎంతో ఒప్పియుండును. అండవృత్తములట్లు పొడవు మిగిలిన వ్యాసముకల దగుటచేత "పొడవు మిగిలిన పొందమ్మిపూవు" అని శ్రీనాథుడు చేసిన వర్ణన దీనికి చక్కగా సరిపోవును. దీనిని "ఉద్దండ పద్మాతపత్రము" అనిగూడ శ్రీనాథుడు ప్రశంసించియున్నాడు. అనగా పెద్ద పద్మాకారముగల గొడుగని యర్థము. దీనినిగూర్చి ఋగ్వేదమేమి తెలుపుచున్నదో చూతము.

ఋ X 82-5, "పరో దివా పరఏవపృథివ్యా
పరోదేవేభి రసురై ర్య దస్తి । కంస్విద్గర్భం ప్రథమం
దధ్ర ఆపో । యత్ర దేవాః సమపశ్యంతి విశ్వే ।"
X 82-6 తమిద్గర్భం ప్రథమం దధ్ర ఆపో
యత్ర దేవాః సమగచ్ఛంతి విశ్వే
అజస్య నాభా వధ్యేక మర్పితం
యస్మి న్విశ్వాని భువనాని తస్థుః॥

ఈ భూమ్యాకాశములకంటె ముందు, దేవాసురుల జన్మలకు పూర్వము ప్రళయ జలార్ణవముపై మొదట సృష్ట్యాదిని అంకురించిన మూలబీజమేది ? దేవతలందరు నొక్కచో నెందు చూడబడిరి ?

దేవతలందరు నెందు కూడియుండిరో ఆ బీజాంకురమును మొదట జలములు గ్రహించినవి. ఎవనికి జన్మము లేదో ఆ మహాత్ముని నాభికమలముపై నది నిలిచి స్థిరపడినది. విశ్వమునందలి భువనము లన్నియు నా మూలబీజాంకురమునుండియే ప్రాదుర్భవించినవి.

సృష్టినిగూర్చి ఋగ్వేదము తెలిపిన సంగతులివి. దేవతల నక్షత్ర రూపము లేర్పడక పూర్వమే, భూమ్యాకాశముల పుట్టుకకు పూర్వమే పరాత్పరుడగు విష్ణుభగవానుని నాభికమలమునుండి నీహారప్రావృతమా యనదగు తెల్ల మబ్బొకటి వెలువడి జలములపై తేలెను. అట్లు తేలి

యది స్థైర్యముగలిగి నిలిచెను. ఖగోళస్థలములగు విశ్వభువనముల బీజాంకురములం దిమిడియుండెను. పిమ్మటక్రమక్రమ పరిణామమునకులోనై చుక్కమబ్బులనుండి చుక్కలును, వానినుండి జంటచుక్కలును, జంట చుక్కలనుండి ఇతర భువనములు, గోళములు, గ్రహ ఉపగ్రహ, గ్రహకణ, ధూమకేతు, మహోల్కాదులు ఒకదాని వెంబడి మరొకటియు నుత్పత్తి నొందినవి. ఇటీవల మహాద్భుతయంత్ర సాధనములతో బహుకాలము కృషి చేసిచేసి నవీనవైజ్ఞానికులు తెలిసికోగలిగిన సృష్టి పరిణామ క్రమమును, ఏ సాధనములచేతనో మహాఋషులు లానాడు తెలిసికొన గలిగిరని స్థాపించుటకు పై మంత్రములు ప్రబల ప్రమాణములు.

ఎప్సిలాన్‌లైరా :

పాశ్చాత్యదేశములలో జ్యోతిర్విజ్ఞానము పెంపొందుచుండు నపుడు ఒక చుక్కల గుంపులో వేర్వేరు నక్షత్రములను ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా పోల్చి తెలిసికొనుటకుగాను, ఒకొక్క చుక్కకు గ్రీకు అక్షరములలో నొకొక్క అక్షరము గురుతుపెట్టి, ఆ యక్షరసంజ్ఞతో నా చుక్కను గూర్చి తెలుపుట పద్ధతియయ్యెను. గ్రీకు అక్షరముల సంఖ్య ఇరువదియారు. అందు మొదటిది ఆల్ఫా, రెండవది బీటా, మూడవది గామా, నాలుగవది డెల్టా, అయిదవది ఎప్సిలాన్. ఇవి నేటి ఇంగ్లీషు అక్షరములలో ఎ A, బి B, సి C, డి D, ఇ E లతో పోల్చదగినవి. ఒక గుంపులో మిక్కిలి తేజోవంతమైన నక్షత్రమును పడమటివారు 'ఆల్ఫా' యనియు, తరువాత తేజోవంతమని చెప్పదగిన దానిని 'బీటా' యనియు, ఆ తరువాతి దానిని 'గామా' యనియు ఇట్లు ఆ యా చుక్కలు వెలువఱచు తేజఃప్రమాణమునుబట్టి అక్షర సంజ్ఞ లేర్పఱచిరి. Lyra వీణామండలమునగల చుక్కలన్నిటిలో తేజో విషయమున నగ్రగణ్యమైన ఆల్ఫా చుక్కనే మనవారు 'అభిజిత్' అను

చున్నారు. దానిని గూర్చిన వివరములును ఆ నక్షత్రముయొక్క ఖగోళ ప్రాముఖ్యమును ఈ దిగువ చదువగలము.

తేజోవిషయమున వీణామండలములో నైదవదనదగు 'ఎప్సిలాన్' చుక్కనుగూర్చి మన మిపుడు తెలిసికోవలసియున్నది. ఈ తార ఆల్ఫాచుక్కకు పడమట కానవచ్చును. స్థూలదృష్టి కిది ఒక్క చుక్క వలెనే కనబడును. అవగింజవలె ఉత్తరాకాశమున మిణుకు మిణుకు మనుచుండును. మంచి శక్తిగల మానవ నేత్రమునకు సూక్ష్మముగా చూచినపు డిందు రెండు చుక్కలు కానరాగలవు. చిన్న టెలిస్కోపులో చూచినపు డిం దొక్కొక్క చుక్కలో రెండేసి జంటచుక్క లున్నవని స్పష్టమగును. జంటచుక్కల జతలని చెప్పతగిన యీనాల్గు చుక్కలును నవీన జ్యోతిర్విజ్ఞానమున మిక్కిలి ప్రాముఖ్యత గడించినవి. ఈ జాతి చుక్కలలో నివి బహు రమ్యమైనవి. **Woodward** దొరగారు వీని నిట్లు ప్రశంసించినారు: **"The celebrated double-double the finest object of its kind in all the Heavens——** ఈ జంట జతల చుక్కలు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతములు. చుక్కల జతలలో నింత సొగసైన జతలు ఖగోళమంతట కలయవెదకినను కానరావు."

జంటతారలనగా నేమో మనము బాగుగా తెలిసికొనుటముఖ్యము. చంద్రుడు భూమిచుట్టు తిరుగునుగాని భూమి చంద్రునిచుట్టు తిరుగదు. చంద్రగోళము ఒక ఉపగ్రహమై భూమిచుట్టు తిరుగును. జంటతార అట్లుకాదు. అందున్న రెండు చుక్కలును ఒకదానిచుట్టు నొకటి తిరుగుచుండును. జంటతారల జతలో నంతకంటె విశేష మున్నది. ఆ విశేషమును కూడ ఇపుడే తెలిసికోగలము.

చతుర్ముఖ బ్రహ్మ:

ఉంగరమువలె గుండ్రనై, పద్మాకృతి గలిగిన తెల్లమబ్బొకటి ఖగోళ వీణామండలమున కలదనియు దానిపైని జంటచుక్కల జతలు

రెండున్నవనియు విశదమైనంతలో మన భావములు చతుర్ముఖుడును, పద్మాసనుడు నగు బ్రహ్మపై బోవుట సహజము. బ్రహ్మ సృష్టికర్త, చతుర్ముఖుడు. ఇతనికి ముఖములు నాలు గెట్లయ్యెనో భాగవతమున నిట్లు తెలుపబడినది : (చూ. భాగ-III 8-16).

"తస్యాం సచాంభోరుహకర్ణికాయా మేవస్థితో లోక మపశ్యమానః।పరిక్రమన్వ్యోమ్ని వివృత్త నేత్రః చత్వారిలేభేనుదిశమ్ముఖాని॥" పరాత్పరుని నాభికమలమునుండి వెలువడినవాడై బ్రహ్మ చుట్టును ఎక్కడను ఏలోకమును కనబడక నలుదిక్కులను పరికించునప్పుడు నాలుగు దిక్కులను నాలుగు ముఖములు మొలిచెను బ్రహ్మ చతుర్ముఖు డగుటకు భాగవతపురాణము తెలిపిన కారణ మిది. నాలుగు ముఖము లెట్లయిన నేర్పడి యుండవచ్చును. కాని ఈ ముఖము లెప్పుడును తూర్పు, దక్షిణ, పశ్చిమ, ఉత్తరములనెడి నాలుగు దిక్కులను చూపుచు నట్లే యున్నవా ? లేక మారుచున్నవా ? అనునది ప్రశ్న. దివంగతులైన రావుబహద్దర్ కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు మన దేవతలను, వారొనర్చినట్లు పురాణములలో వర్ణింపబడిన కార్యములను విమర్శించుచు హేళనగా నెన్నో ఫార్సులు రచించిరి. అందు నారద సందర్శన మొకటి బ్రహ్మలోకమునుండి నారదులవారి వేషముతో ముప్పది సంవత్సరముల వయస్సుగల యువకు డొకడు దిగినాడట ! అతనిం జుట్టు ముట్టి పౌరులు పలువురు బ్రహ్మగారి నాలుగుముఖము లే తీరుననున్నవో ప్రశ్నించిరి. ఆత డేవో అవకతవక జవాబులు చెప్పుచు, తుదకు అవెట్లున్నవో తనకు జ్ఞాపకము రాలేదనియు, ఈమారు బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్ళినపుడు జాగ్రతగా కనిపెట్టి చెప్పెదననియు తెలియపలికి చల్లగా దాటి పోవును. ఆ శిరములు నాలుగు నొక్కవరుస నున్నవా లేక రెం డొక ప్రక్క, మరి రెండు మరొక ప్రక్క నున్నవా, లేక మూడు ఒకప్రక్క నాల్గవది మరొకప్రక్క నున్నదా ? లేక కొన్ని మీదను కొన్ని క్రిందను ఉన్నవా ? అని కొంటెగా ప్రశ్నింప వచ్చును. దానికి జవాబు G. F.

Chambers దొరగారు వ్రాసిన (Story of the stars) నక్షత్ర కథనగ్రంథము 71 పుటలో కనబడ గలదు. ఆ దొరగారికి వీరేశలింగము గారెవరో తెలియదు. వారు చేసిన పృచ్ఛలు కూడ అతనికి తెలియవు. కాని ఎప్సిలాన్ లైరా చుక్కలను గూర్చి ఆయన వ్రాసిన వివరములలో బ్రహ్మదేవుని చతుర్ముఖములు నెట్లుండుట సాధ్యమో తెలుప బడినది. వీణామండలములో 'ఎప్సిలాన్' అక్షర సంజ్ఞగల చుక్కలో నాలుగు చుక్కలున్నవి. అవి రెండు జతలు. ఒకొక్క జతలో రెండేసి జంటచుక్క లున్నవి. ఒక జంటలో రెండు చుక్కలును ఒకదాని చుట్టు మరొకటి పరిభ్రమించుచుండును. ఒక జతలో ప్రతి చుక్క చుట్టును రెండవచుక్క తిరిగి వచ్చుచుండును. అంతేకాదు. జంటలుకూడ నొక దానిచుట్టు నొకటి తిరిగివచ్చుచుండును. ఏ చుక్కకును స్థిరత్వములేదు. దానిచుట్టు నిది దీనిచుట్టు నది తిరుగుచుండుటేగాక, ప్రతిజతయు రెండవ జతచుట్టు పరిభ్రమించుచుండును. ఏ క్షణములోనైన నే చుక్క యొక్క స్థానమైనను తక్కిన మూడు చుక్కల స్థానమును బట్టి నిర్ణయింపవలసియుండును. ఒకప్పుడు నాలుగును ఒక పంక్తిలో నుండ తటస్థించును. ఒకప్పుడు మూడు ఒకప్రక్కను, ఒకచుక్క ఒకప్రక్కను ఉండవచ్చును, ఒకప్పుడు రెండొక ప్రక్కను, మరిరెండు మరొక ప్రక్కను ఉండవచ్చును; ఒకప్పుడు ఒకటి మీదను తక్కినవి క్రిందను నుండవచ్చును. ఎన్నివిధములైన శిరస్సమ్మేళనములైనను సాధ్యము కాగలవు. ఇది హేళన చేయవలసిన విషయముకాదు. జ్యోతిశ్శాస్త్ర సత్యములను గ్రహించి, జన సామాన్యమునకు బోధపడునట్లు కథలు గాథలు గూర్చి పురాణములు రచించిన పురాణ కర్తలు వంద్యులుగాని నింద్యులుగారు. వారి నవమానింపనెంచుట మన కవమానకరము గాని గౌరవహేతువు కాజాలదని నా విన్నపము.

విశ్వోత్పత్తి వివరములు :

మనకును, మనతో పాటు జీవించుచున్న కోటానకోట్లు ఇతర ప్రాణులకును నివాసస్థానమైన యీ భూగోళమును, భూగోళమే గాక బుధ, శుక్ర, కుజ, గురు, శనైశ్చరాదులగు ననేక గ్రహగోళయుతమైన సూర్య కుటుంబమును ఇప్పుడున్న స్థితికి వచ్చుటకు ముందు వీని కన్నిటికిని మూలబీజమైన ఒకానొక ఆవిరిమబ్బు, బహుయుగముల కాలము తనలో తాను తిరుగుకొనుచు, నెన్నెన్నో మార్పులు బొందుచు, వాయువు ద్రవమై, ద్రవము ఘనీభవించి గట్టిపడుచు నిప్పటి పరిణత స్థితికి వచ్చియున్నది.

నీహారప్రాకృతమని తోచు తెల్లమబ్బులో నేమున్నది? పరిమితి నిర్ణయింపరానంత మబ్బు! అందున్నది ఆవిరివంటి పదార్థము; వాయు పదార్థము. ఆ వాయువు వెలుపల చల్లగా నున్నను, లోపలమాత్ర మతి వేడిగా నుండును. అది నిశ్చలముకాదు. గిఱ్ఱుమని తనలో తాను దిరుగు కొనుచుండును. భ్రమించుచున్నకొలది వేడి యెక్కువగును. వేడి ఎక్కువగు కొలది యుద్రేకము హెచ్చుచుండును. ఇట్లు ఉష్ణము నుద్రేకమును క్రమక్రమ విజృంభమాణములగుచు రాగా ఘోష గర్జారావములతో తీవ్రత దీపించుచుండును. భ్రమణ వేగముతో ఉష్ణోగ్రత అతిశయించును. వీనితో ఆవిరి సాంద్రత వృద్ధిపొందుచుండును. ఇట్లు కొన్నికోట్ల సంవత్సరములు జరుగుచు రాగా రాగా తుదకు మహోజ్జ్వల ప్రభలతో జ్వాలారూపమై మండుచున్న సాంద్ర వాయు పదార్థముగా తయారగును. ఒకప్పుడు ఆవిరిరూపమున పలుచగా పొగ మంచువలె నుండిన వాయుపదార్థము ఉగ్రార్చులతో మెఱయు నక్షత్ర మగును. సృష్టిలో ఒక సూర్యుని జన్మక్రమమిట్లుండును. శ్వేతోష్ణ భ్రాజితమై జ్వాలాజాజ్వల్యమాన బహువిధ వాయుపదార్థ ప్రపూరితమై మహాపరిమాణముగలిగి దుర్నిరీక్ష తేజోరాశియై నభమున వెలుగొందు నొక సూర్యగోళమిట్లుద్భవమగుచున్నది. ఇట్టి సూర్యగోళమేర్పడుటకు

అవసరమైన పదార్థజాలముయొక్క బీజాంకురములన్నియు తొలి యుగములలో పొగమంచువలె మింట తేలియాడిన యావిరి మబ్బులో నుండినవి. "యస్మిన్విశ్వాని భువనానితస్థుః" అనుఋగ్వేదమంత్రముపైని వ్రాసిన సంగతులనే సంగ్రహముగా తెలుపుచున్నది. పదునొకం డక్షరములు మాత్రము గల్గి చూచుటకు చిన్నదైనను ఈ వేదమంత్రములో బ్రహ్మాండసృష్టి యిమిడియున్నది. సృష్టిక్రమము వేదములో పలుతావులందు ఉగ్గడింపబడినది. ఈ జిజ్ఞాసతో కాలము గడిపిన వైజ్ఞానికులనేకులు బహుగ్రంథములు రచించినారు. భూమియొక్క పుట్టుపూర్వోత్తరములనుగూర్చి చక్కటి గ్రంథము రచించిన మేక్మిల్లన్ (Macmillan) దొరగారు ఈ మంత్రభావమును స్వతంత్రముగా పెంపొందించి యిట్లు వ్రాసినారు :- ఇట్లుద్భవించిన సూర్యగోళ మట్లే యుండిపోక కొన్ని శకలములైనది. ఆ శకలములు కూడా గోళాకారముగలవై తమలో తాము భ్రమించుచు సూర్యుని చుట్టు పరిభ్రమించుచున్నవి. ఇట్లు పరిభ్రమించుటలో వాని యుష్ణోగ్రత మందము కాజొచ్చినది. ఉష్ణము మందమగుటతో నందు చేరియున్న ధాతువుల స్వభావము కూడ మారుచు వచ్చెను. తొలియుగముల వాయుపదార్థము చల్లబడుచు కొంత గాలియైనది ; కొంత నీరైనది. నీటిలో లీనమైయుండిన పదార్థజాలము క్రమముగాగట్టిపడి స్ఫటికీభవించి, చెఱుకురసమునుండి కలకండ గడ్డలు వేరైనట్లు మన భూగోళ ఘనపదార్థములు వెలువడి వేరైనవి. క్రమముగా చాల వస్తువులు గట్టిపడినవి. భూమి, రాళ్లు, శిలామయములైన కొండలు, ఓషధులు, చెట్లు చేమలు, మహావృక్షములు- ఇవన్నియు నొకప్పు డాకాశమున మంచు టావిరివలె తేలిపోయిన తొలిమబ్బు నుండి యేర్పడినవే. అగాధసలిలములతో సముద్రములు, ఉన్నతశిఖరములతో మహాపర్వతములు నేర్పడి యట్లే నిలిచినవి. వానలు రేగినవి, ఉప్పెనలు ఉద్రేకించినవి. తీరభూములను కోసివైచి జలము నేలకొక వికృత రూపమును తెచ్చిపెట్టెను. హిమపాత, వర్షపాత, వాయు

ప్రచార, జలచారములచేత రమ్యములగు పీఠభూములు, చక్కని పర్వతసీమలు, సౌందర్యమున కాలవాలములనదగు లోయలు, చూడ సొంపగు నగ్రభూములు- ఇవి యవి యననేల? మనము చూచి యానందింపతగిన ప్రకృతి సౌందర్య విశేషములతో నొప్పు సమస్త భూగోళ వైచిత్ర్యములను చాలకాలము క్రిందట భూమి గట్టిపడినప్పటి నుండియు నేర్పడ నారంభించినవి.

ఈనాటి రాజకీయ పరిస్థితులను అల్లకల్లోలము చేయుచున్న రాజ్యాంగవేత్తలు, జగన్నిర్మూలనమునకు కారణములగు మారణసాధనములతో మహాసైన్యములు, శ్రీమంతుల యార్భాటములకు ప్రతిక్రియగా సమ్మెలసాగించు కష్టజీవుల నాయకులు, ఎట్టి కష్టములనైనను ఓపికతోభరించు నమాయిక స్త్రీరత్నములు, గొఱ్ఱెలు, మేకలు, ఆవులు, గేదెలు, దుక్కిటి పశువులు, వ్యవసాయపు భూములు, భూములలో పండెడు నవధాన్యములు, ఉక్కుభీములవంటి యోధులు సముద్రములపై తేలుచున్న పట్టణములవంటి గొప్పయోడలు ఆ యోడలంగట్టియిట్టె ముంచివైచు టార్పెడోబోట్లు, అధికారుల స్వార్థము, వారొనరించు పాపములు, పాపబాధలకోర్వక ఉసూరుమనుచున్న జనసామాన్యము, లోకమున రేగుచున్న దౌర్జన్యము, కన్నీళ్లు, మన కనుల యెదుట కానవచ్చు నీ పాపిష్టి లోకమంతయు నొకప్పుడాకాశమున తేలియాడుచుండిన ఆవిరిమబ్బునుండియే పుట్టుకొనివచ్చినవి. వెనుక నుండినది, ఇటనున్నది, ఇటుపై నుండబోవునది సమస్తమును, ఆ యావిరి మేఘమునుండియే సంభవించినవి, సంభవించుచున్నవి, సంభవింపగలవు.

"యస్మిన్ విశ్వాని భువనాని తస్థుః" అనెడి వేదమంత్రమునకు పై వాక్యములు సోదాహరణమైన వ్యాఖ్యానము. ఈ సృష్టి పరిణామమునుగూర్చిన కొన్ని వేదవాక్కులను, బ్రాహ్మణారణ్యాకాది వాఙ్మయ వాక్యములను సంగ్రహముగా తెలిసికొందము (చూ. వేదభూమి.

అ॥ వేం॥ చలపతిరావుగారు 4-5 పు.) తై-సం. 7-1-5-1. ఆపోవా ఇద మగ్రే సలిలమాసీత్. మున్ముందు ఇదియంతయు జలమయమై యుండెను. వాయు పురాణము. ౬-౧౧ ఆపోహ్యగ్రే సమభవన్ నష్టేగ్నే పృథివీతలే.

తై॥ బ్రా॥ 2-2-9-1-4 : తస్మాత్తపనాద్ధూమో అజాయత— అగ్నిరజాయత—జ్యోతిరజాయత—తదభ్రమివ సమహన్యత। తద్వస్తి మభినత్ । స సముద్రో అభవత్ యదప్స్వవాపద్యత సా పృథివ్యభవత్.

ఋ. X 97-1: యా ఓషధీః పూర్వా జాతా దేవేభ్యస్త్రియుగం పురా ॥ ఓషధులు దేవతలకు మూడుయుగములు మున్ముందే ప్రభవించినవి మనదేశమున నాబాలగోపాలమునకు తెలిసిన దశావతార క్రమము సృష్టివికాస విధానమునే సూచించుచున్నది. భూమి జలమయమై యున్ననాడు అందు మత్స్యాదులగు సలిలజీవులే ఉండినవి. జలములనుండి స్థలభాగము తేర్పడునంతలో జలమందేగాక స్థలమందు గూడ మసలుచు జీవింపగల కూర్మజాతి జీవు లేర్పడినవి. పిమ్మట కేవలము స్థలముమీదనే బ్రదుకగల వరాహాదిజీవులు పుట్టి పెరుగజొచ్చినవి.
తై. ఆరణ్యకము 1-23 3-4 యో రసః సో అపాం అంతరతః కూర్మం భూతగ్ం సర్పంతం.

తై. బ్రా॥ 1-1- 3.5 స వరాహం రూపం కృత్వోపన్య మజ్జత్.

భూగోళ మిట్లు జలార్ణవమైయున్న తఱి మున్నందు మునిగి యుండిన పర్వతములు తమ కుదుళ్లు గట్టిపడనందున కదలుచుండి తరువాత నీ రింకుకొలది పైకి తలెత్తి క్రమముగా భూమిలో బిగింపబడి కదలక స్థిరముగా నిలిచినవి. ఇందుకు వేదప్రమాణములు ఈ దిగువ తెలియనగును.

ఋ-II-17-5 "ప్రాచీనాన్ పర్వతా నదృంహత్"
ఋ-II-12-2 "యః పృథివీం వ్యథమానామదృంహత్
యః పర్వతాన్ ప్రకటితా నరమ్ణాత్."

కదలుచున్న కొండల బిగించెను ; పొరలుచున్న భూమిని గట్టి పఱచెను ; వడకుచున్న కొండలను శాంతపఱచెను.

ఇట్లు ప్రళయానంతరమున తేలియాడుచుండిన తొలిమబ్బులో విశ్వమందలి సమస్త భువనోత్పత్తికిని, పరిణామమునకును కారణములైన బీజాంకురములుండి, కాలగతితో సక్రమముగా మార్పులనెందుచునీ నాడున్న స్థితికి వచ్చెనని నిరూపించుటకు ప్రాచీన నవీన రచనలనుండియు, వైజ్ఞానికజిజ్ఞాసువుల వ్రాతలనుండియు ప్రమాణములను గ్రహించి సంగ్రహముగా చర్చించి తెలిసికొంటిమి. పరాత్పరుని నాభి నుండి వెడలిన తమ్మిపూరూపమునుండి అన్యోన్యాశ్రయముగల నక్షత్ర చతుష్టయము వెడలెనని కూడ తెలిసికొంటిమి. ఈ నాల్గు నక్షత్రములను మనపూర్వులు బ్రహ్మదేవుని నాలుగు శిరస్సు లనిరి. బ్రహ్మ పద్మాసనుడు ; చతుర్ముఖుడు ; సృష్టికర్త యనుటకు ప్రమాణము లమరినవి. భాగ-II-221 ఆంధ్ర భాగవతము :

సీ. ఎవ్వని నాభియం దెల్లలోకాంగ
　　　　సంస్థానకారణ పంకజంబు పొడమె
　అం దుదయించి సర్వావయవస్ఫూర్తి
　　　　దనరారునట్టి పితామహుండు గడగి

ఖగోళదృశ్యముల ననుసరించి బ్రహ్మకు పద్మాసనము, చతుర్ముఖములు గలవని వర్ణించిన ప్రాచీన కవిరాజులు, ఆ సృష్టికర్తకు సర్వావయ సంపూర్తితో, వీణాపాణి, వాణిని రాణింపజేయుటయు, ఆ వాణీహిరణ్యగర్భ మిథునమునకు ప్రక్కనే ఉన్న హంసను వాహనము గావించుటయు మిగుల సులభసాధ్యము. మన మిపుడు బ్రహ్మ రాణి, వాణింగూర్చి ముందు చదువుదుము.

వీణాపాణి, సరస్వతి :

సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మకు రాణియగు సరస్వతీదేవి ఎల్లలోకములకు మాత. సకలవిద్యాస్వరూపిణి, సంగీత, సాహిత్య, స్తన్యామృత

ప్రదానముచేసి మానవశిశువులం దనిపి పెంచు విశ్వజనని. సంగీతవిద్యానిధి యగు సరస్వతిని కవిరాజులెందరో ఎన్నెన్ని విధములనో వర్ణించిరిం కాని శృంగారనైషధము (I-4) లో శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముడు చేసిన సరస్వతి వర్ణనతో తదితరములు సాటి రాజాలవు.

సీ. సింహాసనము చారుసితపుండరీకంబు
చెలికత్తె చెలువారు పలుకు చిలుక
శృంగారకుసుమంబు చిన్ని చుక్కలరాజు
పసిడి కిన్నెర వీణ పలుకుతోడు
నలువ నెమ్మోము దమ్ములు కేళి గృహములు
తళుకు టద్దంబు సత్కవుల మనము
వేదాది విద్యలు విహారణస్థలములు
చక్కని రాయంచ యెక్కిరింత
యెపుడు నేదేవి కాదేవి యిందుకుంద
చంద్ర చందన మందార సారవర్ణ
శారదాదేవి మామక స్వాంతవీథి
నిండువేడుక విహరించుచుండుగాక !

ఖగోళదృష్ట్యా తమ్మిపూవెలిమబ్బు (Ring Nebula) బ్రహ్మకొక్కనికేగాక, అతని రాణి వాణీదేవికిగూడ సింహాసన మనతగియున్నది. ఖగోళమున వీణామండలమన నొప్పు మేటిచుక్కల గుంపును ఆమెచేత నలరారెడి పసిడి కిన్నెర వీణ యని వర్ణించుట మిగుల హృద్యము. వేదములు నాలుగును బ్రహ్మముఖములని కవి సమయము. బ్రహ్మముఖము లామె కేళికాగృహములు, విహారణస్థలములును నగును. రాజహంస వాహనము, ఆమె భావాంబరవీథి విశ్రుతవిహారిణి కావునను సత్కవుల హృదయములుకూడ నట్టివే కావునను, వారి హృదయ దర్పణములం దామె ప్రతిబింబపు తళుకులు గోచరించుటకూడ సమంజసమే. ఇక చిలుకను, చంద్రునికూడ ఖగోళదృష్ట్యా సరస్వతితో

మనము సందర్శించవలసియున్నది. అదికూడ సులభమే. ఉత్తరాకాశమున సరస్వతీ-వీణామండలము లే రేఖలపై కానవచ్చునో ఆ రేఖలపై నే దక్షిణాకాశమున ధనుస్సురాశి చుక్కలు గూడ కనబడును. మూల పూర్వాషాఢలను ఉత్తరాషాఢ ఒకపాదమును కూడిన నది ధనుస్సు రాశి. ధన్వి మన్మథుడు. మన్మథుని వాహనము చిలుక. సరస్వతి నక్షత్రములతోనే చిలుక చుక్కలుకూడ దక్షిణాకాశమున కానరాగలవు. కావున సరస్వతితో చిలుకకు అవినాభావ సంబంధము.

సరస్వతీపూజ ఆశ్వయుజ శుక్లపక్షములో మొదటి తొమ్మిది రోజులును మనదేశములో చేయుచుందురు. తొమ్మిదిరోజులు గాకున్న, చంద్రుడు మూలనక్షత్రముతో కూడియున్న సప్తమినుండి యైనను జరుపుట ఆచారమై యున్నది. ఆ దినములలో చంద్రుడు సరస్వతి చుక్కలతో మధ్యాహ్న సమరేఖలపై ధనుస్సు చుక్కలతో దక్షిణమున మెఱయుచు, పాలసముద్రము మీదుగా ప్రతిబింబించి సరస్వతితో కానవచ్చును. కాబట్టి చుక్కల రాజగు చంద్రుని, మన్మథునికి వాహనమగు చిలుకనుకూడ సరస్వతితో వర్ణింపనైనది.

సంస్కృతాంధ్ర కవులందరును సకలవిద్యా స్వరూపిణి యగు సరస్వతిని స్తుతించి కావ్యరచనకు గడంగుచుందురు. ఋగ్వేదమునందు సరస్వతి యిట్లు నుతించబడినది—

ఋ-I-3-11 : "చోదయిత్రీ సూనృతానాం చేతంతి
సుమతీనాం యజ్ఞం దధే సరస్వతీ."

హృద్యములు, సత్యభూషితములునైన గీతములను పలికించు నంబ! మనోజ్ఞరచనల ననుగ్రహించు తల్లి! సరస్వతీ! మా పూజల నంగీకరింపుము.

ఋ-I-3-12 : "ధియో విశ్వ విరాజతి."

ఉత్కృష్టభావవికాసముతో నా తల్లి తన కటాక్షదీప్తుల మాపై బఱపి యుత్తేజము నొందజేయును గాక!

శ్రీమద్రామాయణ రచన కుపక్రమించునపుడు వాల్మీకికి బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై ఇట్లనెను :

ఉ. "జానుగ నీ ముఖాబ్జమున శారద యున్నది నా యనుజ్ఞ వి
జ్ఞానముతోడ మున్ను సురసంయమి చెప్పిన వాక్యపద్ధతిన్
సూనృత భాషణార్థముల శ్లోక నిబద్ధముగా కవిత్వను
శ్రీ నొగి విస్తరాంచితగ జెప్పుము రామకథాప్రపంచమున్."

ఇక భగవద్గీత శ్రద్ధాత్రయవిభాగ యోగమున వాఙ్మయ తపస్సు ఇట్లు నిర్వహింపబడినది.

"అనుద్వేగకరం వాక్యం సత్యం ప్రియహితంచ యత్। స్వాధ్యాయాభ్యసనంచైవ వాఙ్మయం తపఉచ్యతే." ఉద్వేగకరముగాని సత్యముతో కూడుకొని, ప్రియము హితమునై, వేదాభ్యాస సహితమైన తపస్సు వాఙ్మయ తపస్సు. ఈ లక్షణములుగల వాక్యరచనలతో సరస్వతిని పూజించుట వాఙ్మయ తపస్సు.

ఇటీవలి సంస్కృతకవులలో దండి మహాకవి సరస్వతిని "సర్వశుక్లా సరస్వతి" అని ప్రశంసించి యున్నాడు. సరస్వతీదేవికిని బ్రహ్మకును గూడ వాహనమైన రాజహంసనుగూర్చి చదువునపుడు సరస్వతీదేవిని గూర్చి మరికొన్ని వివరములను చదువుదము. ప్రస్తుతము పాశ్చాత్య దేశములవారు వీణనుగూర్చియు, వీణాపాణిని గూర్చియు వ్రాసిన సంగతులు కొన్ని తెలిసికొందము.

గ్రీకు లీనక్షత్ర వీణనుగూర్చి కొన్ని గాథలల్లిరి. ఆర్ఫియస్ (Orpheus) అను మహాగాయకుడు వీణెమీటుచు సంగీతము పాడినపుడు ఆ పాటకు మానవులును, మృగపక్షివృక్షాదులేగాక సముద్రపు కెరటములుగూడ స్తంభించి యచేతనములయ్యెడివట! ఈ వీణెను మీటి హెర్క్యులీస్ (Hercules) యోధుడచటి పక్షిసమూహము బెదరించెనట ! "ఈ వీణెకు తంత్రులంగూర్చి సరిచేసినంతలో.అది యద్భుతముగా పలుకును. కాని యా వీణానిక్వాణము పుణ్యాత్ముల చెవులకు మాత్రము

వినబడును. పాపుల చెవుల కా గానము వినరాదు." అని లొవెల్ కవి వివరించెను.

లాంగ్ ఫెల్లో (Longfellow) అను నమెరికాకవి ఈ వీణనిట్లు కీర్తించెను: "జ్యోతిర్లోకమున నీ వీణెను చూచినాను. వాయుసంపర్క-మాత్రముచేత దాని తంత్రులు శ్రుతివేయును. దాని మెట్లు జ్యోతిర్మ యములై హుతాశను విధమున తేజరిల్లుచుండును. ఈజియన్ సముద్ర మధ్య సామియన్ ద్వీపమునందు మరుత్సంభవుడు ఈలియన్ చేతుల నుండి ఈ వీణె ఏడు ఆవరణములు దాటుకొని నక్షత్రమండలము చేరుట కనులార చూచినాను" అని వర్ణించెను.

టెన్నిసన్ (Tennyson) మహాకవి ఈ వీణెను గూర్చి యిట్లు వ్రాసెను: "నటరాజు, కాలపురుషుడు జగతిపై పాదము మోపినాడు. నాట్యమాడునపుడు ఆ పాద విన్యాసాఘాత గంభీర నినాద లయతాళ ములతో శ్రుతి మేళవించుచు, నిరంతర మభిస్వరము గావించు వీణా-రత్న మిది."

ఖగోళమునుండి వెలువడుచు విశ్వవ్యాప్తి గనుచున్న యీ దివ్యగానమును గూర్చి ఆంగ్ల కవిరాజు షేక్స్పియర్ మహాకవి రచించిన వాక్యములతో నీ చర్చ ముగింతము. "నవరత్నముల వలె ఖగోళ మున మెఱసెడి జ్యోతిర్గోళములు సంఖ్యాతీతములై యున్నవి. అం దొక్కదానికిని స్థైర్యములేదు. ప్రతిగోళమును చలించుచున్నది. తన మార్గము ననుసరించి పోవుచున్నను నిశ్శబ్ద సంచారముచేయు గోళము అందొక్కటియులేదు. విమల గాంధర్వ విద్యాప్రభావము గల దేవ కాంతలవలెనే ప్రతి గోళమును మధురగీతము లాలాపించుచు సంచ రించుచుండును. 'ఆ గోళముల నుండి వెలువడు సంగీతము మనకు వినబడదేమి' అని ప్రశ్నించుట సహజము. మట్టిలో బుట్టి, మట్టిలో పెరిగిన మానవుల చవుటి చెవుల కా దివ్యగీతములు శ్రోత్ర గోచరము కాజాలవు".

విశ్వమునందు గల వివిధ గోళముల నుండి వెడలు మధుర గీతములను గూర్చి యీ దిగువ రాసక్రీడాభివర్ణన ఘట్టమున మరికొన్ని సంగతులు తెలిసికోగలము.

సూర్యకుటుంబము గతి :

చంద్రుడు భూమిని చుట్టివచ్చు నుపగ్రహము. భూమి సూర్యుని చుట్టు సంవత్సరమున కొకసారి తిరిగివచ్చు నొక గోళము. ఇట్లే బుధుడు, శుక్రుడు, అంగారకుడు, గ్రహకణములు, గురుడు, శనైశ్చరుడు, శని కావల యురేనస్, నెప్ట్యూన్, ప్లూటో గ్రహములును వాని యుపగ్రహములతో కూడ నియమిత కాలమున సూర్యుని చుట్టు తిరిగివచ్చుచున్నవి. ఈ గ్రహములే కాక గొప్ప ధూమకేతువులు కూడ సూర్యుని చుట్టు తిరిగివచ్చునవి కొన్ని యున్నవి. ఇవన్నియు సూర్యుని కుటుంబములో చేరినవి. సూర్యుని ఆధిపత్యమునకు లొంగి గానుగ ఎద్ల వలె ఇవి యొక్కొక్కటి సూర్యుని ప్రదక్షిణించి వచ్చుచున్నవి. అయినచో సూర్యుని సంగతు లేమి ? నిశ్చలుడై సూర్యుడు మేధి స్తంభము వలె మధ్యనుండగా గ్రహ గోళములన్నియు నాతనిం జుట్టి వచ్చుచున్నవా ? లేక సూర్యునికి గూడ గమనమున్నదా ? తానెందేని బోవుచు, తనవెంట నీ గ్రహజాలమును త్రిప్పికొనుచు, తనవెంట గొంపోవుచున్నాడా ? పోవుచున్నాడనుచో ఎందుబోవుచున్నాడు ? ఏ త్వరతో పోవుచున్నాడు ? నవీన వైజ్ఞానికులు ఈప్రశ్న కేమి జవాబు చెప్పెదరు ? మన పూర్వ ఋషు లేమనిరి ? వారి వాక్యములను నవీన వైజ్ఞానికులు స్థిరపరుతురా ? పరిహరింతురా ? అను నీ ముఖ్య ప్రశ్నలకు సమాధానము బడయవలసిన తరుణము ఇపు డాసన్నమైనది.

ఈవిషయమై సుమారు రెండువందల సంవత్సరముల క్రిందట నుండి పాశ్చాత్య జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలు బహువిధముల పరిశోధనలు సలుపుచున్నారు. అందుకు ఫలితముగా నీ క్రిందివిషయములు నిశ్చయ

ముగా తెలియవచ్చినవి. 1. నక్షత్రములు గొప్ప సూర్యగోళములు, సూర్యుడొక చిన్న నక్షత్రము. 2. ప్రతినక్షత్రమునకు స్వకీయమైన గమనవిధానమొకటి ఏర్పడియున్నది. కాబట్టి మన సూర్యునకు గూడ ప్రత్యేకముగా గమనవిధానము ఉన్నది. తా నా మార్గమునబోవుచు, తన కుటుంబమునందున్న గ్రహగోళాదులను తనవెంట గొనుచు, మన సూర్యుడు సకుటుంబ సపరివారసహితముగా తరలిపోవుచున్నాడు. ఉత్తరాకాశమున వెలుగొందు నొకానొక లక్ష్యమును చేరవలయు ననియే సూర్యు డిట్లు సకుటుంబముగా సత్వరుడై పోవుచున్నాడు. ఆ లక్ష్యమేది ? సూర్యుడు తుదకు చేరుకోవలసిన గమ్యస్థానము ఖగోళ మువ నెందున్నది ?

మనకు విష్ణుని పరమపదమునందును, ఆ పరమపద సన్నిధాన మునగల వీణామండలమునందును ఇహపరసాధనమైన గొప్ప ప్రయోజన మున్నది. వేద ఋషులును, పురాణకర్తలును, పోతనాదిమహాకవులును విష్ణునిగూర్చి గొప్పగా వర్ణించిరనుటయేకాదు; వాణీహిరణ్యగర్భులం గూర్చి ఘనముగా గాథ లల్లి రనుటేకాదు. ఆ కవనములును గాథలును వినుట కెంతో సొంపుగానుండి, ఆబాలగోపాలమునకు ననుదినము పఠింపతగిన ఆకర్షణ, రసోత్పత్తి, మాధుర్యము వానిలో తొణుకు చుండుట నిక్కువమనియే గాథ. ఆ గాథా చమత్కారముల కలరి, కావ్యరసాస్వాదనమున కొఱకు మాత్రము మనము వానిం జదువుట లేదు. ఇహపరసాధనముగా మనము వానిం జదువుచున్నాము. మనము భూగోళ వాస్తవ్యులము. మన భవిష్యత్తు, మన భావి గతులు భూగోళపుగతితోడివే. భూమి సూర్యునిచుట్టు పరిభ్రమించుచున్నది. సూర్యు డిచ్చు తేజోష్ణ విద్యుత్కాంత శక్తులతో మనలను పోషించి రక్షించుచున్నది. మనకు భూగోళము తల్లి; భూగోళము సూర్యుని కొలిచి తిరుగుచు మనల పోషించుచున్నది. మనకు భూగోళ సూర్య గోళములతో నవినాభావ సంబంధమున్నది. కావున భూగోళ సూర్య

గోళముల కేగతి కలదో మనకును తుద కదియే గతి. సూర్యునికి వీణామండలమే పరమగతి యని జ్యోతిర్విదులు నిశ్చయించినారు. అందున్న అభిజిన్నక్షత్రము చెంతకే సూర్యుడు వెడలుచున్నాడనియు అభిజిన్నక్షత్రమే ప్రస్తుతము సూర్యగోళమునకు లక్ష్యమైన గమ్యస్థాన మనియు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలు నిర్ధారణచేసినారు. అంతకుముందు సర్ విలియమ్ హెర్షెల్ దొరగారు అభిజిన్నక్షత్రమునకు దిగువనున్న తమ్మిపూమబ్బునకు ప్రాదుర్భవస్థానమైన విష్ణునాభిస్థానము (దీనినే పడమటివారు గ్రీకు అక్షర సంజ్ఞతో 'లాంబ్డా హెర్క్యులిస్' అందురు) సూర్యుని గమ్యస్థానమని తెలిపియుండెను. కాబట్టి భూగోళ సూర్య గోళములకే పరమగతియైన విష్ణు-వీణామండలము మనకుమతదృష్టిచేత కూడ పరమపవిత్రమై, పూజ్యమైన పుణ్యస్థానమై, ఇహపరములకు పరమగతి యగుట సహజము. ఇంతటి ప్రాముఖ్య మీ మండలమునకు ఉండుట కనిపెట్టి మహనీయులగు వేదఋషులు విష్ణుని పరమపద విశేషములను గూర్చి ఆనాడే ఎలుగెత్తి ప్రవచించిరి.

ఇటీవలి వైజ్ఞానికు లీ మర్మము నెట్లు తెలిసికొనిరో ఛేంబర్సు (G F. Chambers) దొరగారు రచించిన 'నక్షత్ర కథన' మనెడి గ్రంథమునందలి 87 వ పుటలో వివరించిరి.

ఖగోళ వేధకులు నక్షత్రములను సూక్ష్మముగా పరిశీలించి చూచినకొలది నవి యొకచోట స్థిరముగా నుండునవి కావనియు, ప్రతి నక్షత్రమునకును స్వకీయము, స్వతస్సిద్ధమునైన యొక గమనము కల దనియు, ఆ గమన విధానము ననుసరించి యాచుక్క యేదో ఒక దిక్కునకు వెడలుచుండుననియు విస్పష్టమైనది.

ప్రతినక్షత్రమునకును స్వకీయగమనము (Proper motion) కలిగి యుండుటవలన మనకు ప్రయోజనకరమై ముఖ్యమైన పర్యవసానమేమైన తేలునా? అను జిజ్ఞాసతో సర్ విలియమ్ హెర్షెల్ దొర 1783 సంవత్సరములో నక్షత్రముల స్వకీయగమన విధానమును సూక్ష్మ

ముగా పరిశీలించి ఈ గమన విధానములను వివిధవర్గములక్రింద విభజించవచ్చునేమో! విభజించి వీనింగూర్చి సూత్రప్రాయముగా నేమయిన నిర్వచింప వచ్చునేమో! యని యత్నించి చూచెను. ఇట్లు శోధించి చూచుచు రాగా (Hercules) హరి కులేశుడగు విష్ణుని పరమ పదమునగల ఒకానొక బిందువువైపు చుక్కలు జరుగుచున్నట్లు అతనికి విశదము కాజొచ్చెను. ఆ కారణముచేత సూర్యకుటుంబ మంతయు నా బిందువునే చేరబోవుచున్నదని అతడూహించెను. అట్లూహించుట యెట్లు సాధ్యమగునో విమర్శించి చూతము.

మనము మద్రాసు సెంట్రల్ స్టేషనులో మెయిలుబండి నెక్కి ఉత్తరాభిముఖులమై విశాఖపట్టణము వెళ్లుచున్నామనుకొందము. మొత్తముమీద నీ ప్రయాణము దక్షిదిశనుండి ఉత్తరదిశగా పోగలదు. మనము బండిలోనుండి దక్షిణమున నెట్లగపడుచున్నదో, ఉత్తరము నెట్లు కనబడుచున్నదో అటునిటు కూడ పరికించి చూతము. దక్షణము గడిచి వచ్చినకొలది గతమయి ఆ దిక్కున నంతవరకు కనబడిన దృశ్యములు క్రమక్రమముగా కనబడకపోవును; అదృశ్యములగును. ఉత్తరమున కింక చేరబోవలసిన ప్రదేశములు క్రమక్రమముగా విడిపోవుచున్నట్లు స్పష్టమయి వికసించినట్లు కానవచ్చును. దక్షిణ దిక్ప్రదేశము లొక కొకటే క్రమముగా గడిచి, గతించి, అదృశ్యమగుచు రాగా, ఇకముందు చేరబోవలసిన ఉత్తరదిక్కు ప్రదేశము లొకొక్కటే సమీపించుకొలది స్ఫుటముగా కనబడుచుండును. వికాసములనొందుచు గతించిపోయినది దక్షిణము. కాబట్టి గతముతో దక్షిణమునకు సంబంధ మేర్పడినది. చని పోయినవారిని గతించిన వారందురు. గతించినవారి యాత్మలకు ప్రభుడు యముడు. యమధర్మరాజు దక్షిణదిక్కునకు అధిపతి. దక్షిణ దిశకు యముడధిపతియని తెలిపినపుడే సూర్యుడు సకుటుంబముగా నుత్తరాభిముఖుడై పోవుచున్నట్లుమనపూర్వు లెరుగుదురు. సూర్యుడుత్త రాభిముఖుడై పోవుకొలది ఉత్తరాకాశమున విష్ణుని పరమపద నక్ష

త్రములును, వీణామండల నక్షత్రములును వికసించుచున్నట్లు క్రమ క్రమముగా స్పష్టముగా గానవచ్చుచున్నవి. వానికెదుట దక్షిణధ్రువ ప్రాంతపు ఖగోళదృశ్యములు ముూసికొని పోవుచున్నవి. ఉత్తర దిక్కునను, దక్షిణ దిక్కునను గల చుక్కలను బహుకాలము సూక్ష్మముగా పరిశీలించి చూడగా ఈ విశేషములు స్పష్టము కాజొచ్చినవి. హెర్షెల్ మతమున హారికులేశ మండలములోని లాంబ్డా అక్షర సంజ్ఞగల చుక్క పరిసరము లే సూర్యమండల గమ్యస్థానము. కాని తరువాతి పరిశోధకులు దీని నంగీకరింపలేదు. ఆ సమీపమున నున్న మరొక బిందువు సూర్య గోళ గమ్యస్థానమని (Struve) స్ట్రూవే పరిశోధకుని మతము. ఇంక నిరువదిమంది యీ గమ్యస్థానమును గూర్చి వివిధ బిందువులను సూచించిరి. ఇపుడు ఖగోళ పరిశోధకులలో పలువురు ఈ గమ్యస్థానము అభిజిన్నక్షత్రము చెంతగలదని నిర్ణయించినారు. అది తప్పు అని నిర్ధారణ కానంత కాలము మనము కూడ అభిజిన్నక్షత్రమే సూర్యగోళ గమ్యస్థానమని భావించుకొందము. అభిజిన్నక్షత్రమును పాశ్చాత్యులు 'వేగా' (Vega) అందురు. సూర్యుడు సకుటుంబముగా నీ 'వేగా' నక్షత్రమును గూర్చి సెకెండుకు పండ్రెండు మైళ్ల చొప్పున నుత్తరాభిముఖుడై పోవుటను గూర్చి సైమన్ న్యూకూంబ్ (Simon Newcomb) అను అమెరికాఖండపు జ్యోతిశ్శాస్త్ర విశారదుడు చేసిన ప్రసంగము నీక్రింద తెనిగించుచున్నాను. ఈ యుపన్యాసము జరుగునాటికి పడమటివారికి విమానయానము తెలియదు.

సైమన్ న్యూకూంబు దొరగారి ప్రసంగము :

భూమండలము మీద నున్న సముద్రముల నతి త్వరతో గడచిపోగల గొప్ప యోడలేవియు నెక్కడను ఆగకుండ నిరంతర ప్రయాణములు సాగించుచుపోయినను, బహు కోట్ల సంవత్సరముల నాటికైనను సూర్యకుటుంబ గమ్యస్థానమగు వేగా ప్రాంతమును చేరుకోజాలవు.

భూగోళ నివాసులమైన మనము ఆ భూగోళ సూర్యగోళములతో పాటు అక్కడికే వెడలిపోవుచున్నాము. సూర్యకుటుంబము ఆ లక్ష్యమును చేరుటకు ఉద్దండవేగముతో ప్రయాణము సాగించుచున్నది. ఎంతో త్వరతో పోవునని మన మనుకొను నోడల వేగము ఆ ప్రచండ వేగముతో పోల్చినపు డీ యోడలు న త్తగుల్లలకంటె మెల్లగా పోవుననిపించును. ఈ భూమి మీద మానవోత్పత్తి యైనదాదిగా ప్రతి యుగము, ప్రతి శతాబ్దము, ప్రతి సంవత్సరము, ప్రతి దినము, ప్రతి గంట, ప్రతి సెకెండును కూడ సూర్యగోళ భూగోళములు అఖండమైన త్వరతో 'వేగా' చుక్కను జేరబోవుచున్నవి.

ఈజిప్టుదేశములో పిరమిడ్ (**Pyramid**) కట్టడములు కట్టినపుడును, పిమ్మటి యుగములలో నిప్పటికిని ఈ ప్రయాణ మిట్లు సాగుచునేయున్నది. ఈ ప్రయాణ మెపుడు ప్రారంభమైనదో, ఎపుడు ముగియునో ఎవ్వరును నిశ్చయముగా చెప్పజాలరు. ఈ యుపన్యాసము ప్రారంభమైనది మొదలు ఇంతవఱకు మన మెన్నెన్నో వేలమైళ్ళు గడిచిపోయితిమి. ఇటుపై ప్రతిక్షణమును కూడ అదేవిధమున కొన్ని లక్షల సంవత్సరములో, కోట్ల సంవత్సరములో ఈ ప్రయాణ మిట్లే సాగగలదు. ప్రకృతిసూత్ర, గతిసూత్రములలో మార్పు రానంత కాలము సకుటుంబముగా సూర్యుడు తన లక్ష్యమువంక నిరంతరము పోవుచుండవలసినదే. నక్షత్రలోకమును చేరవలయునని కొందరు భావించుచుండిరి. అంతరాయములు లేకున్నచో అప్రయత్నముగా మన కా కోరిక సిద్ధించగలదు. ఒక సెకండు కాలములో పండ్రెండు మైళ్ళకు తక్కువకాని వేగముతో సూర్యకుటుంబము 'వేగా' వంకకు తరలుచున్నది. మనవారు 'అభిజి' త్తనియు పాశ్చాత్యులు 'వేగా' అనియు తెలుపు నీ నక్షత్రము ఉత్తరాకాశమున వీణామండలములో వెన్నముద్ద వంటి తెల్లని కాంతితో నుజ్జ్వలముగా మెఱయుచుండును. దీనిం జేరబోవుటకే సూర్యకుటుంబము సెకండుకు పండ్రెండు మైళ్ళకు తక్కువకాని త్వరలో పోవుచున్నదని అభిజ్ఞులు తేల్చి చెప్పిరి.

ఒక సెకండుకు 12 మైళ్ళు; 60 సెకండ్లకాలము ఒక 'మినిట'న బడును. మినిటులో సూర్యుడు 60×12 =720 మైళ్ళు పోగలడు. గంటకు 60 మినిట్లు. గంటలో 720×60=43,200 (నలుబదిమూడు వేల రెండువందలు) మైళ్ళు పోగలడు. దినమునకు గంటలు ఇరువదినాలుగు. కాబట్టి, దినములో సూర్యుడు సకుటుంబముగా 24×43200= 10 లక్షల 36 వేల ఎనిమిదివందల మైళ్ళు పోవుచుండును. సూర్య కుటుంబముతో కూడ మనము దినమునకు పదిలక్షల మైళ్ళు మించిన యఖండత్వరతో అభిజిన్నక్షత్ర ప్రాంతమును సమీపించుచున్నాము.

ఉత్తర ఖగోళ ప్రాముఖ్యము :

దేవసన్నిభులగు సప్తమహాఋషులు ఉత్తరమున మెఱయు చుందురు. ధ్రువుడు మేధిస్తంభమువలె ఉత్తరమున కదలకయున్నట్లు కనబడుచుండును. సృష్టికర్త బ్రహ్మ, బ్రహ్మదేవుని భార్య సరస్వతి, ఆమె చేతి వీణ, వారికి వాహనమైన హంస అన్నియు నుత్తరాకాశ మున వెలయుచున్నవి. బ్రహ్మ పద్మాసనుడు. ఆ పద్మ మెవ్వని నాభి యందు సముద్భూతమో ఆ పద్మనాభుడు విష్ణుభగవానుడు "ఉత్తరం సధస్తమ్" కుటుంబ పరివారసహితముగా ఉత్తరమునందున్నాడు. భూగోళాది జగత్తుల కాత్మయనదగిన సూర్యుడు మన స్థూల దృష్టికి ఉత్తర నిర్గమనము ప్రారంభించు సమయమును ఉత్తరాయణ పుణ్య కాలమందురు. ఆ పుణ్యకాలమునచేయు దానధర్మములు, దేవతా పూజలు, పితృదేవతారాధనలు లోనగునవి అనంత ఫలప్రదములని భారతీయులు విశ్వసించుచున్నారు. సూర్యుడు సకుటుంబముగా నెందు పోవుచున్నాడో ఆ యుత్తరదిక్కున ప్రవహించు నదులు అట్లు ప్రవ హించు మేరకు ఉత్తరవాహినులని ప్రశంసింపబడును. ఆ పవిత్ర దేశమున చేయబడు స్నానదానాదులకు విశేషఫలము గలదని ఆస్తికుల దృఢవిశ్వాసము భగవద్భక్తులైన గృహస్థుల యిండ్లలో దేవతాపీఠ

ములు తూర్పునకో, ఉత్తరమునకో ఉండునట్లు నిర్మింపబడును. జగచ్చ క్షుడును జగదాత్మయు నగు సూర్యు డుదయించు తూర్పుదిక్కు పవిత్ర మైనది. సూర్యుడు సకుటుంబముగా తరలిపోవుచున్న ఉత్తరదిక్కు తూర్పుకంటెను పవిత్రతరము, పుణ్యప్రదము నగుటచేత మనదేశములో దైవభక్తిగల గృహస్థులు సంధ్యావందనము చేయునప్పుడు కూడ తూర్పుదిక్కునకో, ఉత్తరదిక్కునకో అభిముఖులై కూర్చుందురు.*

ఉత్తరమున కెదురుగానున్న దక్షిణమునకు గతముతో సంబంధము. గతించినవారికి దక్షిణదిక్కుతో సంబంధము. ప్రేతలోకము దక్షిణమున నున్నది. ఆ లోకమునకు అధిపతి యముడు. యమలోకము దక్షిణమున గలదు. శుభశోభనములకు దక్షిణము అప్రశస్తము.

మింటిరొద (The Cosmic Hiss) :

బ్రహ్మదేవుని నాలుగు ముఖములందును నాలుగు వేదములు కలవని మనదేశములో కవిసమయ మున్నది. ఆ సమయము ననుసరించి కవితాప్రాగల్భ్యముగల ఘనమగు భావనాశక్తి రహితమైన యాంధ్ర కవితా పితామహుడు అల్లసాని పెద్దనామాత్యుడు తన కాశ్రయ మిచ్చి పోషించుచుండిన శ్రీకృష్ణదేవరాయల కభ్యుదయము గోరుచు మనుచరిత్ర ప్రారంభమున నీ క్రింది పద్యరత్నమును రచించినాడు—

ఉ. "నాలుగు మోములన్ నిగమనాదము లుప్పతిలన్ ప్రచండ వా
తూలహతిం జనించు రొదతోడ గుహావళి నొప్పు మేరువుం
బోలె పయోజపీఠి మునిముఖ్యులు గొల్వగ వాణిగూడి పే
రోలగ మున్న ధాత విభవోజ్జ్వలు జేయుత కృష్ణరాయనిన్."

ప్రచండ వాతూలహతిచే జనించు రొద నీను గుహాలుగల మేరు పర్వతమువోలె, నాలుగు ముఖములనుండి జనించు వేదఘోష సంబంధ

* ప్రశ్నోపనిషత్-I-10 :. "అథోత్తరేణ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయాత్మాన మన్విష్యా..."

మగు ఝూంకార సహితుడై పద్మాసనముపై మునిముఖ్యులు సేవించు చుండగా సరస్వతితో నిండుకొలువున్న బ్రహ్మ శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారిని విభవోజ్జ్వలుని చేయుగాక అని ఆశీస్సు. ఇక్కడి ముఖ్యవిశేషము "రొద" దేవతల కాశ్రయమగు మేరుపర్వత గుహాలలో వాయుహతిచే జనించిన రొద కానిండు, చతుర్ముఖములనుండి వెలువడు వేద నినాద ఝూంకారము కానిండు, ఆ ప్రాంతమునుండి వెడలు నొకానొక శబ్ద వ్యాప్తి పెద్దన్న కవితాభావాంబర వీథిని శ్రుతిగోచరమైనది. ప్రత్యహము నుజ్యోతిర్లోకములనుండి యెన్నెన్నొ రహస్యములు వినవచ్చుచున్నవి. ప్రతి రాత్రియు నా లావణ్యసీమలనుండి నిర్గమించు దివ్య తేజస్సు మన ఆత్మలపై ప్రసరించుచు నుత్తేజము నొసంగుచున్నదని 'బర్డిక్' కవి చెప్పినది నిజము. 21-12-41 తేదీని 'హిందూ' - వార పత్రికలో శ్రీ M V. రామకృష్ణగారు వ్రాసిన వ్యాసము ఈ విషయము నెంతో చక్కగా వివరించుచున్నది కావున దాని నిట తెనిగించి వ్రాయు చున్నాను.

" 1933 సంవత్సరములో డాక్టరు కార్ల్ జాన్స్కీ దొరకు ఒక వింత ఝూంకారము వినవచ్చెను. ఆ దొరగారు బెల్ టెలిఫోను పరిశోధక శాలలో యంత్రజ్ఞుడు. అతడు పనిచేయుచున్నది శక్తివంతమైన శబ్దగ్రాహి-రేడియో రిసీవింగ్ సెట్. శబ్దగ్రహణమున కందు ప్రతిష్ఠింపబడిన ఏంటెన్నా (Antenna) మిడుతలు-రొసలు (feelers) సాధనములు దీర్ఘములై దూరశ్రవణమునకు మిక్కిలి అనుకూలించునట్టివి. ఈ పరికరములతో పనిచేయుచుండ జాన్స్కీ దొరకు విచిత్రమైన ఝూంకారము వినవచ్చెను. ఈ రొద కాస్తసేపు వినపడి ఆగిపోలేదు. విడుపులేకుండ వినవచ్చుచునే యుండెను. మందముగాక ఆ శబ్దపు తలుచు ఉన్నతస్థాయినే వినపడుచుండెను. ఏంటెన్నా సాధనములను అన్ని దిక్కులను త్రిప్పిచూడగా ఒకానొక దిక్కునుండి శబ్దము ఉచ్చస్థితిలో వినవచ్చెను. ఆ దిక్కులనుండియే యీ శబ్దము వెడలియుండ

వోపు ! ప్రతిదినము అత డీ పరిశోధన సాగించుచుండెను. ఉచ్చస్థితిలో రొద వినవచ్చుదిశ ఎప్పటికప్పుడు మారుచుండెను గాని స్థిరముగా నొక దిక్కునుండి యీ సవ్వడి శ్రుతిగోచరమగుటలేదు. పట్టువిడువక ఒక సంవత్సర మిట్లనుదినము నీ శబ్దగ్రాహితో పనిచేయుచు రాగారాగా తొలినా డే దిక్కునుండి ఉచ్చస్వరమున శబ్దము వినవచ్చెనో పదాది నాటి కా దిక్కునుండియే మరల నీ శబ్దము సరిగా విననయ్యెను.

ఈ శబ్దమునకు కారణము సూర్యగోళమేమో నని జాన్‌స్కీ మొదట అనుకొనెను గాని సూర్యోదయాదులతో నీ సవ్వడికి సంబంధము లేదని అల్పకాలములోనే స్పష్టమైనది. మాసములను, ఋతువులను అనుసరించి యీ రొద వినవచ్చు దిశ మారుచు వచ్చెను. తొలినాడు రొద వినవచ్చిన దిశకు ఎదుటి దిశనుండి ఆరునెలలనా డీ శబ్దము విన నయ్యెను. కాబట్టి ఈ శబ్దోత్పత్తికి కారకుడు సూర్యుడు కాడు. సూర్య కుటుంబమున కావలి, నక్షత్ర మండలములో నేదో యొక స్థానమునుండి ఈ రొద వెడలుచున్నదనుట నిక్కువము. ఆ స్థాన మేది ?

అమెరికా ఖండమున హార్వర్డు (Harvard) యూనివర్సిటీలో సుప్రసిద్ధ ఖగోళ వేధకుడు డాక్టరు షాప్లీ పరిశోధనల ఫలితముగా క్షీరోదమధ్యము వీణామండలమని తెలినది. ఆ మండలమున గల 'వేగా' అభిజిన్నక్షత్ర ప్రాంతమే మన సూర్యకుటుంబ గమ్యస్థానమని కూడ తెలిసికొంటిమి. వీణామండలమునుండియే విశ్వమునకంతకును విద్యుత్తరంగాళి వెలువడుచున్నట్లు ఖగోళ పరిశోధకులు నిశ్చయించి యున్నారు. భూగోళము మీద చెన్నపట్టణము, బొంబాయి, లండను మొదలగు ముఖ్యస్థానముల నుండి రేడియోతరంగముల మూలముగా వార్తలు, పాటలు మొదలగునవి వ్యాప్తిచేయబడుచున్నవి. ఇది భూగోళమున ప్రతిష్ఠితములైన శబ్దవ్యాప్తి స్థానముల వృత్తాంతము. ఇట్లే ఖగోళమున క్షీరోద మధ్యమున వీణామండలము నుండి విశ్వ మంతకును రేడియో విద్యుత్తరంగముల ద్వారా శబ్దవ్యాప్తి జరుగు

చున్నది. చెన్నపట్టణము, బొంబాయి, లండను మొదలగు స్థానములు భూగోళపు శబ్దవ్యాపక స్థానములు (**Terrestrial Broadcasting Stations**), వీణామండలమన్ననో విశ్వమున కంతకును విద్యుత్తరంగముల ద్వారా శబ్దవ్యాపన గావించు స్థానము (**Celestial Broadcasting Station**) అన నొప్పును.

జాన్‌స్కీ దొర వినిన రొద యీ వీణామండలమునుండి వెడలిన విద్యుత్తరంగ శబ్దఫలితము. ఈ రొద మూలముగా సూర్యుడు సకుటుంబముగా అభిజిన్నక్షత్రము చెంతకు అఖండ త్వరతో పోవుచున్నాడను వాదము స్థిరపడి సిద్ధాంతమగుచున్నది. శక్తివంతములైన రేడియో శబ్దగ్రాహక యంత్రములలో నిట్టి విద్యుత్సందేశార్థములగు రొదలు (**Sagittarius**) ధనుస్సు రాశి స్థితుడగు మన్మథ నక్షత్రముల నుండి గూడ విననగుచున్నదని జ్యోతిశ్శాస్త్ర పరిశోధకులు తెలుపుచున్నారు. అల్లసాని పెద్దన్నగారు భావాంబర వీధిలో విహరించుచు కవితా ప్రాగల్భ్యముచే వర్ణించిన రొద జ్యోతిశ్శాస్త్ర పరిశోధకుల నిరంతర కృషిచే యథార్థమని స్థిరపడుట మనకు ముదావహము. మన విమర్శకులు "పోనీలెద్దురూ- అవన్నీ వట్టి పిచ్చి మాటలు, పిచ్చి వ్రాతలు" అని త్రోసివేయు ప్రాచీనుల భావము లెన్ని శాస్త్రసమ్మతములై సిద్ధాంతములు కాగలవో కాలగతి నిర్ణయించగలదు. ఎంత పరిశోధనచేసి, ఎన్ని సంగతులు తెలిసికొని విష్ణు వీణామండల ప్రాంతములు మనవారు 'పరమపదము' అని నిర్ణయించిరో, భావి పరిశోధనల మూలముగా స్పష్టమగును.

రాజహంస :

రమ్యక్షీర వాహినీమధ్యమున విభ్రాజమానములగు సప్తోత్తర శత నక్షత్ర సమూహాముతో శృంగార దేవతవలె శోభిల్లు నిన్ను ప్రశంసింపక యెవరు మానగలరు ? రజితమూర్తి! రాజహంసా ! విష్ణు

పాదోద్భవియైన దివిజగంగ దిగువ కురుకునపుడు బీభత్సస్వరూపముతో నల్లకల్లోలమగుటయు, కల్లోల ముడిపి హంస యా సలిలములకు శాంతి చేకూర్చుటయు ఋగ్వేద మంత్రములలో మనము చదివి యున్నాము. హంసస్వరూపము ఖగోళమున వీణామండలపు తారలలో ఎప్సిలాన్ గుంపు నాలుగు చుక్కలకు తూర్పున కాననగును. ఆ తార చతుష్టయమును బ్రహ్మదేవుని చతుర్ముఖము లనుకొంటిమికదా? బ్రహ్మముఖములపై వీణపాణి సరస్వతియు, నా వాణీహిరణ్యగర్భ మిధునమునకు సమీపమున వారి వాహనమగు నీ హంసయు కలవు. అగ్నికి మేఘమును, పార్వతీపరమేశ్వర మిధునమునకు వృషభమును, కన్యారాశి దుర్గకు సింహమును, గణేశునికి ఎలుకయు వాహనము లైనట్లే బ్రాహ్మీ బ్రహ్మలకు హంస వాహనము ఇట్లే శ్రీకృష్ణునకు గరుడుడు వాహన మగునని తెలిసికోగలము.

ప్రాచీన సంప్రదాయానుసారముగ భారతీయ కవులందరును ముందు సరస్వతీస్తవముచేసి పిమ్మట కావ్యరచన ముపక్రమించు చుందురు. సరస్వతిని స్తుతించు శ్లోకములును పద్యములును కడు హృద్యములై యొప్పుచుండును. దండి మహాకవి సరస్వతి 'సర్వశుక్ల' అంతయు తెలుపేనని చేసిన వర్ణన వెనుక చదివియుంటిమి. ఆంధ్ర భాగవత కర్త, మహాభక్తుడు బమ్మెర పోతరాజు నిర్మల ధావళ్యశోభిత యగు భారతీదేవి నీ క్రింది పద్యమున చక్కగా స్తుతిచేసి యున్నాడు.

ఉ. "శారదనీరదేందు ఘనసార పటీర మరాళ మల్లికా
హార తుషార ఫేన రజతాచల కాశ ఫణీశ కుంద మం
దార సితాపయోధి సితతామరసామరవాహినీ శుభా
కారత నొప్పు నిన్ను మది గానగ నెన్నడుగల్గు భారతీ!"

భూగోళ, ఖగోళ, అంతరిక్షములందు నిర్మల ధావళ్యశోభితము లని ప్రశంసింపబడిన యీ క్రింది వస్తుజాలముతో భారతీదేవి శుభ్ర ధావళ్యమును ఉపమించినాడు.

ఖగోళమున—పాలవెల్లియు, చంద్రుడును శుభ్రజ్యోత్స్నతో వెలుగుదురు.

అంతరిక్షమున—శరత్కాల మేఘము, హంసల గుంపు, శారదాభ్ర శకలచయమును పోలియున్నదని నన్నయభట్టు వర్ణన.

పుష్పములు—మల్లె, కుంద, తెల్లతామర, తెల్లమందారములు.

ఇతర వస్తువులు—శుద్ధ స్పటికము, శుద్ధిచేసిన కర్పూరము (ఘనసారము), చందనము, తెల్ల పట్టువంటి జెల్లు, వెండికొండ, హిమము, హంసము, తెల్లసంద్రము, నురుగు, తెల్లత్రాచు.

పై విధమున నొకపట్టిక వ్రాసి తెల్లవస్తువులను స్మరించుకొనుటలో ప్రయోజనమున్నది. వీనినెల్ల దలంచుకొని వీణామండల ప్రాంతములను బాగుగా పరికించినపుడే ఆ మండలము యొక్క విశిష్టత మనము గ్రహించి యానందించగలము. శరదృతు దినములలో సూర్యుడస్తమించిన పిదప తూర్పుటాకాశమునందు మొదట మనదృష్టి నాకర్షించునది శుభ్రమైన పాలసముద్రము ; ఆ క్షీరవాహిని మధ్యమున వెండికొండవంటి హంసము, అటు మేటి వజ్రమువలె దేదీప్యమానముగా ధవళకాంతులతో తేజరిల్లు అభిజిన్నక్షత్రము, ఈ పరిసరముల మధ్య వీణపాణి సరస్వతి అక్షరములా సర్వశుక్లయై వెలయుచుండును. ఆశ్వయుజ కార్తిక మాసములలో నీ శారదాదేవి దర్శనము చేసినవారు ధన్యులు. అప్పటికి ఇంచుమించుగా వర్షకాలము సమాప్తమగును, వాతావరణమున నీటియావిరి మెండుకొని యుండును. ఆ కారణముచేత చంద్రకాంతి యతిశయించి యపూర్వ శోభతో మెఱయుచుండును. శరచ్చంద్రచంద్రికాధావళ్యము వర్ణించుట మన కవుల కత్యంతాహ్లాదకారణము. వాగనుశాసనుడు మన నన్నయభట్టారకుడు హంసతోకూడ వాణీ హిరణ్యగర్భుల ను శరత్కాలముతో

వర్ణించుచు వ్రాసిన పద్యరత్నమును చక్కగా అర్థముచేసికొని ఆనందించుట మన కవశ్యకర్తవ్యము.

ఉ. భూసతికిం దివంబునకు పొల్పెసగంగ శరత్సమాగమం
బాసకలప్రమోదకరమై విలసిల్లె మహర్షిమండలో
పాసిత రాజహంసగతి భాతి ప్రసన్న సరస్వతీక మ
బ్జాసన సదృశంబగుచు నబ్జజయానముతో సమానమై.

ద్యావాపృథివీ దంపతులకు శరత్సమాగమమైనందుకు లోకమంతయు హర్షించినది. అప్పటి శోభయెట్లున్నదనగా: మహర్షి మండల మనగా నక్షత్రమండలమునందు ప్రసన్నురాలైన సరస్వతీదేవితో కూడి హంసనెక్కి వెడలు బ్రహ్మదేవుని శోభను పోలియున్నది. ఇచట ద్యావాపృథివీ దంపతులకును బ్రహ్మ సరస్వతీ దంపతులకును ఉపమానము. బ్రహ్మ తెల్లనివాడు; అతని భార్య సరస్వతి 'సర్వశుక్ల'; వారి వాహనమైన హంసకూడ తెల్లనిదగుటచేత వారిశోభ యతిశయించుచున్నది. వాణీహిరణ్యగర్భదంపతులకు మరాళయానము శోభాకరమైనట్లు ద్యావాపృథివీ దంపతులకు శరదాగమనము శోభాకరమై విలసిల్లుచున్నది.

మహాభారత సంస్కృత మూలమునందీ యుపమానముల ప్రశంస లేదు. వర్షాధికమయి సరస్వతీనది రెండుగట్ల నొరసి పారుచున్నదని మాత్రము అందు తెలుపబడెను. ప్రతిభాశాలియు జ్యోతిర్విద్యావిదులలో నగ్రగణ్యుడు నగు నన్నయభట్టారకుడు శరత్కాలమున భూగోళ విశేషములను గమనించి యీ పద్యరత్నమునుగూర్చి మనకు శాశ్వతముగా వంద్యుడగుచున్నాడు. మహనీయ ప్రకృతిశోభావిరాజమానమగు నీ దృశ్యమునందు ఈ క్రింది విశేషములను గ్రహింపవలయును :

1. హంస - తేజోమయమైనది; శాంతమునకు, నిదానమునకు, నహింసకు నాకరమైనది; నీర క్షీర విభాగములో యుక్తాయుక్త విచక్షణమును చేయగలది.

2. సరస్వతి - భావాంబరవీథివిశ్రుత విహారిణి ; సంగీత సాహిత్యాది సకలవిద్యాస్వరూపిణి ; సమస్త సత్కళలకు ఆశ్రయమైన దేవి.

3. బ్రహ్మ - పద్మాసనుడు, జగముల నిర్మించు నేర్పరి, సృష్టికర్త.

ఇట్టి విశిష్ట శక్తులు గల ముప్పురి సమావేశ మీ రంగమున వ్యక్తమగుట గొప్ప విశేషము.

ఈ సందర్భమున మనము ముఖ్యముగా తెలిసికోవలసిన రెండు మూడు విషయములను గూర్చి సంగ్రహ ప్రశంస అత్యవసరము.

Goethe (గెటి) అనునతడు జెర్మనీ దేశపు కవిరాజు ; గొప్ప విమర్శకుడు ; మహావిద్వాంసుడు. కాళిదాసుని శాకుంతల నాటకము చదివి సంతోషము పట్టజాలక అతడు ఉబ్బి గంతులు వైచి నాట్యము చేసెనట ! ద్యావాపృథివీ దాంపత్యముతో శకుంతల కథ నుపమించుచు నాత డిట్లు ప్రశంసించినాడు : "నూత్న సంవత్సర వసంత యౌవన వికాసములతో వార్ధక్య శరత్ఫలములం జేర్చి, తుష్టినిచ్చి, పుష్టిని పెంచి ఆత్మ నత్యంతము నలరింపగల సమస్తమును ఒక్క మాటలో చెప్పనా ? ద్యావా పృథివీ దాంపత్యమునకు ఒక పేరు పెట్టనా ? శకుంతల ! చెప్పవలసినదంతయు నా పవిత్ర నామములో నిమిడిపోయినది."

శకుంతలను గూర్చి గెటి విమర్శకుడు చెప్పినదాని కింకను వన్నె వెట్టుచు రవీంద్ర కవిచంద్రు డిట్లు వ్యాఖ్యానించెను : "శకుంతలలో వికాస విజృంభణముల వింత చరిత్ర కలదు. పుష్ప మెట్లు ఫలభరిత మగునో, మట్టిముద్ద భూమి యెట్లు స్వర్గముగా పరిణమించునో, స్థూల ద్రవ్యము ఆధ్యాత్మిక శక్తులం బడసి దేవతా ప్రభావ సంపన్నము గల దగునో, ఆ క్రమమంతయు శకుంతల చరిత్రలో విశదమగుచున్నది. సరిహద్దు నిర్ణయింపరాకుండ స్వతస్సిద్ధముగా భూమి స్వర్గమగుచున్నది. భౌమికము భౌతికమునై సౌందర్యము ఉన్నతినొంది, స్వర్లోకమున నిత్యమైన నైతిక సౌందర్యముగా పరిణమించును. స్వేచ్ఛానుసారమైన

నిర్బంధ మంచు పొందుపొసగియున్నది. ఇట్లు పూజింపబడు సౌందర్యములో నిరుపమానమైన శృంగారమున్నది; మనోజ్ఞమైన బిడియమున్నది; ప్రశంసాపాత్రమైన సద్భావమున్నది. ఈ సౌందర్యము విశ్వవ్యాప్తిగలది. ఎన్నడును పస చెడదు. నిత్యమును ఉత్తేజము గలిగి శాశ్వతముగా నుండునది."

గరుడి (Aquila):

బహు ప్రాచీనకాలమునుండి నక్షత్రరూపముగల గరుడపక్షిని బహుదేశములవారు గమనించి గ్రంథస్థము చేసినట్లు ఋజువు కలదు. గ్రిమాల్డీ దొరగారు తయారుచేసిన ఖగోళచిత్రముల పట్టికలో ఈ క్రింద వ్రాసినప్రకారము గరుడప్రశంస కలదు.

పుట	దేశము	నమోదు సంఖ్య	వివరములు
16	ఈజిప్టు	43	డేగముఖముగల మనుజుడు
20	,,	92	పక్షిశిరస్కుడగు మనుజుడు
27	ఫొనీష్యా	131	గరుడపాదుడగు మనుజుడు
31	చీనా	146	గరుడపక్షి
75	మిత్రవిషయము	561	పక్షిశిరస్కుడు - నరుడు
81	,,	636	విషసర్పముతో గరుడి
82	,,	643	గరుడి

ఋగ్వేదములో మొదట I-164-21 సంఖ్యగల మంత్రములో గరుడ ప్రశంస కలదు: "స సుపర్ణో గరుత్మాన్".

ఇట్లు ఏష్యా, యూరపు, ఆఫ్రికాఖండస్థులగు బహుదేశములవారు ఖగోళమున నీ గరుడిరూపము చూచిరి, వర్ణించిరి, గ్రంథములు కూడ వ్రాసిరి. పాశ్చాత్యదేశములో పలుజాతులవారికి ముఖ్యదైవమైన జ్యూపిటర్ (Jupiter) దేవుని సింహాసనము ప్రక్కనే గరుడు స్థాన మున్నట్లు తెలియుచున్నది. గ్రీసుదేశపు పరిసరములలో సౌ

దీవు లున్నవి. అందొకదానికి కాన్ ద్వీపమని పేరు. ఆ ద్వీపము నేలిన మెరాప్సురాజు బహుపుణ్యశీలు డగుటచే దేవదేవుడనుగ్రహించి, గరుడ రూప మిచ్చి అతనిని తన సన్నిధానమున చేర్చుకొనెనట! రోమన్‌కవి మెనీలియస్ గరుడమూర్తి నిట్లు వర్ణించెను—గరుడుడు తన కాలివ్రేళ్ళ మధ్య పిడుగులను దాచిపట్టి, మహాధైర్యముతో పైకెగయుచు గొప్ప యెత్తున నెగురుచున్నాడు. దేవదేవునకు దివ్యాయుధములు తెచ్చి యందిచ్చువాడను నేనేకదా యని యతడు సగర్వముగా సాహసించి యుడ్డీను డగుచున్నాడు.

ఋగ్వేదము పలుచోట్ల గరుడుని ప్రశంసించుచున్నది. ఖగోళ స్థలమగు గరుడ, హంస లను పక్షులమెడ పైన విష్ణుపద మున్నదని తెలుపుచు ఋ-I-155-5 మంత్రమును మన మిదివఱకు చదివితిమి. ఋగ్వేదము-I-164-47 మంత్రములో కూడ నీ రాజహంస, గరుడపక్షుల ప్రశంస కలదు.

"కృష్ణం నియానం హరయః సుపర్ణా
ఆపో వసానా దివ ముత్పతంతి
త ఆవ వృత్రన్త్సదనా దృతస్యాది
ధృతేన పృథివీ వ్యుద్యతే."

స్వర్ణచ్ఛాయతో మెఱయుచు నీ పక్షులు స్వర్గమున కెగిరి అస్తమయవేళ దిగునపుడు కృష్ణవర్ణము కానవైనది. జలసిక్తములై ఆ పక్షులు పరమపదమున కెగిరి దిగినవి. వాని ధర్మమున భూమండ లము చెమ్మగిలినది. ఈ మంత్రములో క్షీరోదముతో నీ పక్షులు ఉద యించి అస్తమించు విషయము వర్ణింపబడినది. దిగునట్లు ఈ పక్షులు కనబడినపుడు జీమూతములు పడమటియాకాశము నావరించుటచేత, వీని దిగుబాటు-'నియానము'- కృష్ణవర్ణము కలదని తెలుపబడినది. మూడ వది విశ్వమునందలి సమస్తభువనములకు గోపకుడు శ్రీ విష్ణుభగవానుని స్థానము వివరించు సందర్భమునకూడ "యత్రా సుపర్ణా అమృతస్యభాగ

మనిమేషం విదథాభిస్వరంతి" (ఋ-I-164-21) ఈ గరుడియు, రాజ హంసయు నెచటనుండి యెన్నడు నాగళ అమృత వాక్కులతో నభి స్వరము చేయుచున్నవో అక్కడే-"ఇనో విశ్వస్య భువనస్య గోపాః" విశ్వమునగల సమస్త భువనరక్షకు డున్నాడు.

సుపర్ణుడనగా గరుత్మానుడు; మంచి రెక్కలుగల పక్షి సుపర్ణ మగును. మనవారు శ్రవణ మను నక్షత్రములకు వేదములో శ్రోణీ యని నామమున్నది. శ్రోణీ నక్షత్రములు విష్ణుదైవత్యములు. "శ్రోణీ నక్షత్రమ్ విష్ణుర్దేవతా" అని శ్రుతి. విష్ణునక్షత్రము లుదయమైన పిమ్మట అ దిగువ తూర్పున గరుడాత్మకమైన శ్రవణ నక్షత్రము లుద యించునుగావున ఉదయమగువేళ విష్ణునకు గరుడుడు వాహన మన నొప్పును. అస్తమించునపుడు విష్ణుదేవునిపై గరుడుడు ఉండును. కావున నపుడు గరుడుడు విష్ణుధ్వజమగును. ఆంధ్ర మహాభారతము ఆది. 2-103-104 పద్యములలోని నారాయణ గరుడ సంవాదము ఇచట చదువనగును.

2-103. ఆదిదేవుడగు శ్రీమన్నారాయణునకు నమస్కరించి గరుడుం డిట్లనియె :

2-104 సీ. అమృతాశనంబు సేయకయును దేవనాక
జరామరత్వంబు నందుటయును
నఖిలలోకంబుల కగ్రణివైన
నీయగ్రంబునందు నిన్నధికభక్తి
గొలుచు నునికియు గోరితి కరుణతో
దయసేయు ముద్ధతదైత్యభేది
యనవుడు వానికి నభిమతంబులు
ప్రీతుడై యిచ్చి హరియిట్టులనియె "నాకు
ననఘ వాహనంబవై మహాధ్వజమవై
యుండు"మనిన బక్షియును బ్రసాద
మనుచు మొక్కి పలికె......

గరుడునకు ఆశ్లేష ప్రతిస్పర్ధి. శ్రవణ నక్షత్రము ఉదయమగునపుడు ఆశ్లేష అస్తమించును. ఆశ్లేష సర్పదైవత్యము. భూగోళ ఖగోళములయందు గరుడ సర్పములు ప్రతిస్పర్ధులగుట విచిత్రము. గరుడునికి ఛందస్సులతోను, గాయత్రితోను సంబంధముగలదు. కావున శ్రావణ పున్నమినాడు నూతన యజ్ఞోపవీతధారణ విధింపబడినది.

ధనిష్ఠ - గోలోకము :

క్రాంతిచక్రములో శ్రవణనక్షత్రము తరువాతిది ధనిష్ఠ. ధనిష్ఠకు పూర్వనామము శ్రవిష్ఠ. శ్రవణ సామీప్యమున చీనావారు నక్షత్ర రూపముగల గోవులను చూచుచుండిరి. క్రీస్తుశకమునకు ఐదు శతాబ్దముల ముందుండిన 'కంగ్ ఫూచే' (Confucius) అను చీనా పండితుడు వీనిని వృషభములుగా భావించి వానింగూర్చి చిన్నగీతము రచించెను. ఆ గీతార్థమిది :

"ఓజస్సు తేజస్సుగల యీ యెడ్లు భారవాహకములే; కాని మనబండ్లకు పూన్చుకొందమన్న నవి మన కందుబాటులో లేవు."

చీనా పండితుడు చెప్పకపూర్వము ఋగ్వేదములో నీ గోబృంద ప్రశంసకలదని మనము తెలిసికొంటిమి. ఋ I. 154-6 లో "యత్ర గావో భూరిశృంగా అయాసః" అని చదివితిమి. బహుశృంగములు గలిగియు చురుకైన గోబృందము ఏ దేవుని పరమపద సమీపమున గలదో ఆ దేవుడు విష్ణువేనని దీర్ఘతముడు వివరించి తెలిపెను. ఈ గోలోకమే కృష్ణావతారమునాటికి నందగోకులమైనది. ఈ సంగతులిపుడే తెలిసికొందము. తత్పూర్వము ఋగ్వేదము III. 6-4 మంత్రార్థమును తెలిసికోవలసియున్నది.

"మహాన్త్సధస్తే ధ్రువ ఆనిషత్తో న్త
ర్ద్యావామాహినే హర్యమాణా ।

అగ్నేశ్చ.సపత్నే అజరే అమృక్తే
సబర్దుఘే ఉరుగాయస్య ధేనూ ॥

భూగోళ, విశాల ఖగోళములమధ్య దేవతానిలయములో స్థిరుడై. మనకత్యంత ప్రియుడగు విష్ణుభగవానుడున్నాడు. ఎడబాటు లేక, అతనితోడిదే లోకముగా అజరామరములై నిత్యయౌవనము గలిగి దుగ్ధామృతము నొసగుచు త్రివిక్రమదేవుని ధేనువులున్నవి."

పిమ్మట కృష్ణయజుర్వేదమునందలి నక్షత్రేష్టిలో ధనిష్ఠ వసు దేవతాత్మకమని చెప్పబడినది. వసువులు ఎనమండుగురు. సంస్కృత భాషలో 'వసు' శబ్దమునకు ధనము, భాగ్యము నని అర్థము. తొలి యుగములలో ఒక మనుజుని ఐశ్వర్యము వాని గోసంపదనుబట్టి నిర్ణయింపబడుచుండెను. పశుశబ్దము ధనము అను నర్థములోనే వాడుకయగుచుండెను. పశుశబ్దమునకు లాటిన్ భాషలో 'పెకు' అను రూపము కలదు. దానినుండి పిక్యూనియరీ (pecuniary) అని ఆంగ్లపదము పుట్టినది. ఒకకోర్టువారికి ఎంతవిలువగల ఆస్తి సంబంధమైన దావాలు విచారణచేయ నధికారముకలదో ఆ మేరకు pecuniary jurisdiction అని పేరు. కోర్టులో ప్లీడరులఫీజు, fees సంస్కృత పశుశబ్దజన్యమే. ఇట్లే కోర్టు ఫీజు మెడికల్ ఫీజు మొదలగునవి యని యెఱుగునది. మన తెనుగుదేశములో పశువులను ఇప్పటికిని 'సొమ్ము' లందురు. ఇట్లు బహు యుగముల నుండి వసువులకు పశువులతో నవినాభావ సంబంధము గలదని నిరూపించుట కీ సంగతు లిచట వ్రాయవలసివచ్చినది.

భీష్ముడు :

అష్ట వసువులలో నొకడు గోచౌర్యమునకు శప్తుడై భీష్ముడై జన్మించెనని మహాభారతము తెలుపుచున్నది. భీష్ముడు మాఘమాసములో నుత్తరాయణపుణ్యకాలమున దివంగతుడయ్యెను. తత్పూర్వము కొన్ని దినములు అంపశయ్యాపై నుండెను. దేవవ్రతుడగు భీష్ముడు

అధర్మ యుద్ధము చేయలేదు. కొంతకాలము స్త్రీయై పిమ్మట పురుషు డైనను శిఖండిపై భీష్ముడు గడ్డిపోచయైన విసరలేదు. భీష్మునితో సక్రమ యుద్ధము చేయలేక అర్జునుడు శిఖండిని తన రథముపై కూరు చుండబెట్టుకొని తనవిల్లు శిఖండిచే ముట్టించుచు భీష్మునిపై ఘోరాస్త్ర ములు ప్రయోగించెను. అపుడు భీష్ముడు "అర్జునస్య ఇమే బాణా నేమే బాణా శిఖండినః కృంతంతి మమగాత్రాణి మాఘమాసే గవామివ" అనెను. మాఘమాసము గోవులకు ప్రాణాంతకరమైన వేదన కలిగిం చును. భూగోళ ఖగోళములలో గోవులకు మాఘము మిక్కిలి పీడా కరము. మాఘమాసపు చలి ఆవులమందలకు పులి. గోలోకముతో ధనిష్ఠ అపు డస్తమించును. పశువులకు 'గాళ్లు' అను జబ్బులు తగులు టచే పశువు లధికముగా నా నెలలో చనిపోవుచుండును. భీష్ముడెంతో సాభిప్రాయముగా "మాఘమాసే గవామివ" అని యుగ్గడించెను. ఈ వాక్యము నింకొక విధముగా విరిచి, భారత వ్యాఖ్యాతలును, భారత మాంధ్రీకరించిన తిక్కన సోమయాజియు ప్రసవించు కర్కటి వేదనతో భీష్ముని వేదన నుపమించిరని కర్కటక రాశి చర్చ సందర్భమున చదివితిమి. కర్కటి పరముగా చెప్పుటకంటె గోపరముగా నన్వయిం చుటే సరియైన సమన్వయము. ఈ విషయమును గూర్చి దీర్ఘముగా వేరొక వ్యాసము వ్రాయ నుద్యమించి, ఈ చర్చ యిచట ముగించు చున్నాను. ధనిష్ఠ నక్షత్రములు గోలోకములోనివని నిరూపించుట ఇచట నా యాశయము. శ్రీకృష్ణజన్మాష్టమీదినము ఈ విషయమును తేటతెల్లము గావించును.

నందగోకులము - శ్రీకృష్ణజన్మాష్టమి :

అష్టవసువులలో ద్రోణు డనువా డొకడు. వాని భార్య ధర. బ్రహ్మ యాజ్ఞానుసారము ఆ దంపతు లిరువురును నరజన్మ మెత్తి నందుడు, యశోదయు ననబఱగి గోకుల బృందావనమున నాలమందలతో

నివాసము చేయుచుండిరి. వారలే శ్రీకృష్ణుని పెంచిన తలిదండ్రులు. శ్రీకృష్ణజన్మము శ్రావణ బహుళ అష్టమినాడు. శ్రావణ పూర్ణిమనాడు శ్రవణ నక్షత్రముతో చంద్రుడు సూర్యాస్తమాన వేళకు తూర్పున నుదయించును. మరి వారమురోజులనాడు శ్రావణ బహుళ అష్టమి నాడు సూర్యాస్తమయ సమయమునకు ధనిష్ఠ తూర్పున నుదయించును. ధనిష్ఠ గోలోకము. దేవకీ గర్భజనితుడగు శ్రీకృష్ణుడు యోగమాయ సాయమున గోకులము చేరుకొనెను. అచటనే పెరిగెను. "నోతనసాయ మస్తి దేవాయా అజుష్టమ్" అను శ్రుతి ప్రమాణ ప్రకారము శ్రావణ బహుళ అష్టమినాడు ప్రొద్దుపోగానే తూర్పున గోకుల సూచకమగు ధనిష్ఠ ఉదయించును గాన శ్రీకృష్ణజన్మాష్టమి నాడే యని నిర్ణయింప నైనది.

ఒక్కసారి తలయెత్తి ఖగోళమును కనులార తిలకింపుము. స్వర్ణ రథము నెక్కి సూర్యుడు దుర్నిరీక్ష్య తేజోమూర్తియై ఉదయించి పగలెల్ల నభోరంగమున విహరించి దివసాంతమున నస్తమించుచున్నాడు. పిండి యారబోసినట్లు పండువెన్నెలలు గాయుచు రాత్రులు చంద్రుడు దివమందు సకలజనాహ్లాదకరుడై మెఱయుచు నస్తంగతు డగుచున్నాడు. కుజ, గురు, శుక్ర శనైశ్చరగ్రహ గోళములు దివ్యప్రభలతో వెలుగు చుండును. ముత్యములవలె మిణుకుచు, వజ్రాదిరత్నములవలె దీప్యమాన కాంతులతో తేజరిల్లుచు నక్షత్రములు మహాదైవభవముతో దివమందు జిగజిగ మెఱయుచున్నవి. వీనితో కూడుకొనిన నభోరంగము రాత్రులందు మహోజ్జ్వల దీప్తులతో ప్రకాశించుచుండును ఇట్లు వెలుగొందు ఖగోళమును జాగ్రతగా పరిశీలనచేయువారి కందరికిని ఒక్కొక్క గోళ మెన్నెన్నో సంగతులు బోధింపగలదు. చడి, చప్పుడు లేకుండ నిశ్శబ్దముగా వినువీథిని సంచరించుచున్నట్లు మనకు తోచ వచ్చును. కాని యవి నిజముగా నిశ్శబ్దముగా నిశాచారము చేయుట లేదు. విశ్వమునందున్న సమస్త భువనములను, గోళములను పుట్టించి

క్రమము తప్పకుండ నడిపించి యేలు నెల్లయేలిక యొక్క మహిమ మును కీర్తించుచు నియమితమార్గముల ననుసరించి సంచారము గావించుచున్నవి. ఆ పరాత్పరు డెప్పు డేమి చేసినను ఎంతో చక్కగా చేయగల మహిమాఢ్యుడని యవి నిరంతరము తెలుపుచున్నవి.

విశ్వచక్షుర్వివరములు-పునరవలోకనము :

శ్రీవిష్ణు భగవానుని పరమపదము దివమునకు చక్షురింద్రియము వలె ముఖ్యాంగము. విశ్వమున కదే కేంద్రము. విశ్వమనెడి మహా సామ్రాజ్యమునకు రాజధాని అదియే. అది యెక్కడ నే సరిహద్దుల మధ్యనున్నదో తెలిసికొనుట ముఖ్యమని ఒకొక్క ముఖ్యచిహ్నమును, చుట్టుగల సరిహద్దుల వివరములను తెలిసికొంటిమి. పునరవలోకనముచే మనకు తెలియవచ్చిన విజ్ఞాన విషయములు స్థిరపడి మనహృదయ సీమలను దృఢముగా నాటుకోగలవు కావున నొక్కసారి పునశ్చరణ చేయుదము.

ఈ మండలమునకు *పడమటి భాగమున* నెప్పుడును దేవసన్నిభు లగు సప్తఋషులు నుందురు. వారికి దిగువ దక్షిణముగా వాయు దైవత్యమైన స్వాతి నక్షత్రమున్నది. స్వాతీ నక్షత్రస్వరూపుడగు వాయు దేవుడు నిత్యమును విష్ణుదేవుని ప్రక్కనుండి ఆ దేవదేవుని సదా సేవించు చుండును. విష్ణుపార్శ్వవర్తి యగుటచే వాయుదేవుడు విష్ణు ద్వార పాలకుడు. వాయువు ద్వారానే పరమపదప్రాప్తి.

మీది భాగమున శేషుని ఫణములు, ఉత్తర కిరీటము, తేనె పెఱ వంటి గుండ్రగుత్తి చుక్కలగుంపు. అక్షయమధుస్థానము పొడవు మిగి లిన పొందమ్మిపూతెలి మబ్బు. చతుర్ముఖ బ్రహ్మ, వీణపాణి సరస్వతి. అభిజిన్నక్షత్రము. విద్యుత్తరంగాళితో విశ్వమున కంతకును శబ్దవ్యాపన స్థానము (**Celestial Broadcasting Station.**)

పూర్వున రాజహంస, గరుడి, క్షీరోదము. దివిజగంగా ప్రవాహము. దానికావల భూరిశృంగములతో గోబృందము.

క్రిందిభాగమున శేషుని మడుగుపాన్పు. ఇందు పెక్కు మడతలతో పాన్పు ఏర్పడినది. పాశ్చాత్యులు **Serpens, Ophiuchus** మండలపు చుక్కలని వేరువేరుగా చూపునట్టి చుక్కలన్నియు శేషశయ్యలో చేరినవి.

ఈ ఖగోళ దృశ్యములమధ్య, దివమునకు నేత్రమై విశ్వరక్షకుడున్నాడు. ఈ సరిహద్దులమధ్య నాతని పరమపదమున్నది. ఋగ్వేదము మానవజాతి కిచ్చు సందేశ మిది. విశ్వమునగల సమస్త భువనములకు గోళములకు, సమస్త చరాచరవస్తు జాతమునకు ప్రాదుర్భవస్థాన మిది. అంత్యమున గమ్యస్థానమిది. విశ్వకేంద్రమిది. విశ్వసామ్రాజ్యమునకు రాజధాని యిది. ఈ సందేశమును విష్ణుపురాణము, భాగవతము ధ్రువ పలుచున్నవి. శేషశాయి చిత్రపటములో నడుగున కుడితట్టున నలుగురు మహాఋషుల రూపములున్నవి. వారు విశ్వామిత్రుడు, వసిష్ఠుడు, మేధాతిథి, దీర్ఘతముడు ననువారు. విశ్వసమస్య సాధించిన వైజ్ఞానికోత్తములు శేషశాయి చిత్రమున కడుగున టెలిస్కోపుతో ఖగోళ పరిశోధనచేయుచున్న వ్యక్తి సర్ విలియమ్ హెర్షెల్ దొరగారు 1783 సంవత్సరములో తొలుత నతడు యంత్ర సహాయముతో సూర్యకుటుంబ గమ్యస్థానమునుగూర్చి తెలిపెను. హెర్షెల్ ప్రక్కనున్నవ్యక్తి సైమన్ న్యూకూంబ్ దొరగారు సూర్యుడు వేగా నక్షత్రముచెంత కరుగుచున్నట్లు నిర్ధారణ చేసినాడు.

పాశ్చాత్య వైజ్ఞానికులు సూర్యకుటుంబము మాత్రము ఉత్తర దిశకు విష్ణుని పరమపద సమీపమునకు పోవుచున్నట్లు తెలిసికొనిరి. మన మహాఋషులు సూర్యకుటుంబ మొక్కటేగాక, సప్తమరుత్తులు, అష్టవసువులు, నవబ్రహ్మలు, నేకాదశరుద్రులు, ద్వాదశాదిత్యులు లోనగు దేవకోట్లు, ఈ సమస్త విశ్వమును విష్ణుని పరమపదము

నుండియే జనించి, తుదకచ్చటకేపోయి చేరునని తెలిపిరి. ఈ సంగతులు విశ్వరూపసందర్శన ప్రకరణములో నీదిగువ వివరముగా చదువుదము. విశ్వోత్పత్తి విషయమునుగూర్చి వ్యాకరణశాస్త్ర మేమి తెలుపుచున్నదో ముందుగా పరికించి చూతము.

వ్యాకరణరీత్యా విశ్వోత్పత్తి క్రమము :

శ్రీహరి, వాసుదేవ, నారాయణ పదములు విష్ణుదేవుని ఇతర నామములనుట సుప్రసిద్ధము. డాక్టరు భండార్కరుగారు 'వైష్ణవ మత, శైవమతము' లను గూర్చి గొప్ప గ్రంథమును రచించిరి. ఆ గ్రంథముయొక్క ముప్పదవ పుటలో వారు 'నారాయణ శబ్దము'ను గూర్చి చర్చించుచు, నారాయణశబ్దము 'నాదాయన' శబ్దము వంటిదే నని తెలిపిరి. అందునుగూర్చి పతంజలి మహాభాష్యము IV-1-99 చూడ నగునని కూడ తెలిపియుండిరి. గోత్రనాదాయన రూపముతో నాదా యన నారాయణ శబ్దములను సమన్వయింపనగుననిరి. అంత్య ప్రత్యయ మును బట్టి సమన్వయము ముఖ్యమనియు, నాదము లేక వెక్కు నాదము లేకేంద్రమున చేరుకొనునో, ఆ బిందువు ఆ లక్ష్యస్థానము నే నాదాయన మనదగుననియు వారుగ్గడించిరి. శబ్దవ్యాప్తి పరిభాషలో నానాముఖముల చెదిరిపోవు శబ్దతరంగజాలమంతయు కూడుకొనెడి కేంద్రము (sound focus) కూడలిస్థానమును నాదాయన మందురు. అదేవిధముగా నారాయణ శబ్దమునుగూర్చి కూడ తెలియనగును. 'నృ' అనెడి సంస్కృత శబ్దమునకు నరులు, దేవతలు అనికూడ అర్థము వేదములో కలదు. దేవతలకును, నరులకును కూడ తుది కూడలిస్థానము 'నారాయణ' శబ్దవాచ్యము. ఇందునుగూర్చి మనుధర్మశాస్త్రము I-10 యును, దానిపై మేధాతిథి వ్యాఖ్యయు కూడ చూడనగును.

విశేషించి మహాభారతము - శాంతి పర్వము, నారాయణీయ మను నుపపర్వము XII-341 లో శ్రీకృష్ణు డర్జునునితో నరులు మాన

వులందరకును తానే గతియు, గమ్యస్థానమునని చెప్పియున్నాడు. అదియునుం గాక ప్రళయ జలములతో నారాయణునికి సంబంధము కలదు. జలములు నారలు ; నారలు పరాత్పరుని అయనము కావున విష్ణుడు నారాయణు డనబరగెను. సృష్టిలో సమస్తమును ఆతని పరమపదము నుండి ప్రభవించి తుద కచటకే చేరుకొనుచున్నది. ఆ స్థానము దివమునకు చతువనతగియున్నది. నారాయణ శబ్దార్థ మిది. ఇంకను భాగవతము II-5- 15, 16, 17 శ్లోకము లిట్లు తెలుపుచున్నవి:

15. నారాయణపరా వేదా దేవా నారాయణాంగజాః
నారాయణపరా లోకా నారాయణపరా మఖాః.

వేదములన్నియు నారాయణుని గూర్చి తెలుపుచున్నవి. అతని ఓజస్సును తేజస్సును వివరించి తెలుపుచున్నవి. బ్రహ్మ, ఇంద్ర, రుద్రాది దేవత లందరును నారాయణావయవ సంభూతులు. లోకములన్నియు నారాయణునిచే సృజింపబడినవి. పరిపాలింపబడుచున్నవి. రక్షింపబడు చున్నవి. తుద కాతనిలో లీనముకాగలవు. రాజసూయాశ్వమేధాది మహాయజ్ఞములన్నియు భక్తితో నా దేవుని పూజించుటకు సాధనములు.

16. నారాయణపరో యోగో నారాయణపరం తపః
నారాయణపరం జ్ఞానం నారాయణపరా గతిః.

భక్తి జ్ఞాన, కర్మయోగాది యోగసాధనములన్నియు నా దేవుని తెలిసికొని స్తుతించుటకు మార్గములు. అతని యందే దృష్టి నిలిపి, అతనినే ధ్యానించుచు చేయు జపతపాదు లాతని నన్వేషించి తెలిసి కొనుటకు సాధనములు. నీతులు, నియమములు, మ్రొక్కుబడులు, చాంద్రాయణాది వ్రతములు, శుష్కోపవాస నిరాహారదీక్షలు లోనగున వన్నియు నా పూజ్యపాదుని యారాధన విశేషములు.

17. తస్యాపి ద్రష్టు రీశస్య కూటస్థా స్యాఖిలాత్మనః
సృజ్య సృజామి సృష్టోహ మీక్షయై వాభిచోదితః.

ఎన్నటికిని మార్పులేనివాడు, నిత్యుడు భగవంతు డొక్కడే. ఆతనిచే సృజింపబడిన యీ సమస్తమును అనిత్యము. అనగా నెప్పుడు నేదో మార్పు చెందుచుండును. శాశ్వతముగా నొకే రీతిని ఉండవు, ఉండజాలవు. సమస్తాంతర్యామి విశ్వాత్ము డీతు డొక్కడే నిత్యుడు.

ఋగ్వేదమునందు విష్ణుప్రభావమును వర్ణించు మంత్రరాజముల మరికొన్నింటిని స్మరించి యీ ప్రకరణమును ముగింతము.

ఋ-I 22 18 "విష్ణు ర్గోపా"

I 154 4 "ఏకో దాధార భువనాని విశ్వా"

I 156 3 "మహాస్తే విష్ణో సుమతిం భజామహే"

III 54 8 "ఏజ ద్ధ్రువం పత్యతే విశ్వ మేకం
చరత్పతత్రి విషుణం విజాతం"

III 55 10 "విష్ణు ర్గోపాః పరమం పాతిపాథః
ప్రియా ధామా న్యమృతాదధానః
అగ్నిష్ట్వా విశ్వా భువనాని వేద
మహా ద్దేవానా"

VII 99 2 "న తే విష్ణో జాయమానో న జాతో
దేవ మహిమ్నః పరమం తమాప
ఉది స్తభ్నా నాక మృష్వం బృహంతం
దా ధర్థ ప్రాచీ కకుభం పృథివ్యాః"

ఓ విష్ణు భగవానుడా! పుట్టినవారిలో, పెరిగినవారిలో నీమహత్త్వమును పూర్తిగా తెలిసికొనినవా రొకరైన లేరు. భూలోకము యొక్క తూర్పు అగ్రమును పదిలపఱచి, భూమిపై నాకమును స్థిరముగా నిలిపిన శిల్పివి నీవే!

X 129 7 "యో (అ) స్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్"
పరమవ్యోమమున నీ నేత్రమే ఈ విశ్వమును ఏలుచున్నది.

★

శ్రీ

జ్యోతిర్వేదము

ఆఱవ ప్రకరణము

"ఏమి నీ ప్రవృత్తి ?"

"నేను కాలుడను ; జగత్సంహారకారకుడను !"

సర్ జేమ్సు జీన్సుదొర పేరు ఈ గ్రంథమునందు తఱచుగా వినబడుచున్నది. అతడు గొప్ప గణకుడు; సుప్రసిద్ధ జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త. పండితపామరరంజకముగా వైజ్ఞానికోపన్యాసము లిచ్చుచు నుద్గ్రంథములు రచించి ఈ మధ్యనే దివంగతుడైనాడు. అతడు రచించిన 'Mysterious Universe'అను గ్రంథము జగత్ప్రసిద్ధము.'మిస్టీరియస్' అను నాంగ్ల పదమునకు నిగూఢము, సమర్మము అని యర్థము. విశ్వమునకు చాలుము·లమేదో, విశ్వరచనోద్దేశమేదో తెలియరాదు. భాగవతములో నారదుడు బ్రహ్మను "నీ కేలాభము రాదలంచి జగముల్ నిర్మించెదవు ?" అని పృచ్ఛించెనని గలదు. అదేవిధముగా విశ్వరచనకు హేతువేమి ? సృష్టి ఉద్దేశ మేమి? యని జిజ్ఞాస గలిగి నవీన విజ్ఞాన విశేషములు సాధనముగా గొని యా సమస్య సాధింపదలచి జీన్సుదొర విశ్వమర్మమును గూర్చి యుద్గ్రంథ రచనకు గడగెను. ఆ గ్రంథముయొక్క పదునాల్గవ పుటలో విశ్వమునుగూర్చి ఆత డీ క్రింది వాక్యములు రచించెను.

"విశ్వపరిమాణముతో సరిచూచినపుడు, ఒక యిసుకరేణువులో ప్రయుతాంశమాత్ర పరిమాణముగల యీ భూగోళముమీద నిల్చి, దేశకాలబద్ధమై దాని నావరించి చుట్టుకొనియున్న యీ విశాలసృష్టి యొక్క స్వభావమెట్టిదో, ఎందు కీసృష్టి కావింపబడెనో యోజించి చూచినపుడు మన మనస్సులు ముందు భయభ్రాంతములగుచున్నవి.

విశ్వము బహుభీతి గొల్పుచున్నది. మనమేల భయభ్రాంతులము కావలెను ? ఏ కారణములచేత విశ్వము భయంకరమై తోచవలెననగా :

1. విశ్వమునందుగల గోళములమధ్య నపారముగా వ్యాపించి యున్న దూరము తలచుకొనినపుడు మతిబోయి భయముపుట్టుచున్నది. 2. కాలగతి యోజింతుమా, దానికిని పార మగపడదు. మానవోత్పత్తి యైనది మొదలు నేటివఱకు గడచిన చారిత్రక యుగములన్నియు కలిపి లెక్కించినను, కాలపురుషుని ఱెప్పపాటు కాలమైన కాజాలదు. అనంత మగు నీ కాలగతిచింతించి నను భయోత్పాతము కలుగుచున్నది. 3. మన ఏకాకిత్వము తలచుకొనినను భయము జనించుచున్నది. కష్టసుఖ ములు చెప్పికొందమన్నను మన కిరుగుపొరుగు నెవ్వరునులేరు. భూగోళ మున కతిసమీపముననున్న చంద్రగోళము నకుటు సుమారుగా మనకు రెండు లక్షల నలుబదివేలమైళ్ల దూరమున నున్నది. సూర్యుడు 9 కోట్ల ఇరువదిలక్షల మైళ్లదూరమున నున్నాడు. భూమికంటె ఏకాకులెవరు?* 4. విశ్వములో భూమికి ఊరా ? పేరా ? ఎంతఅల్పము ! ఎంత చులు కన ! ఎంత లాఘవము ! భూగోళముమీదగల సమస్త సముద్రతీరము లందును కల ఇసుకనొకచోట కుప్పవోసి ఆ కుప్పను విశ్వముతో పోల్చితి. మేని, అందొక్క యిసుకరేణువునందలి ప్రయుతాంశమైన కాజాలదు ఈ భూమి. విశ్వములో భూమి కీ లెక్కను ఎంతచిన్నతనము? 5. భూమి పైగల ప్రాణికోట్ల జీవములకు ప్రోత్సాహ పోషణములిచ్చి అభి మానముతో ప్రకృతి ఆదరించుజాడలు కానరావు. భావరాగములకు, విజయశీలురకు, మతోత్సాహులకు, కళాప్రవీణులకు, ఉన్నతాదర్శకు లకు ఇట్టివారి కెవరికి నే విధమైన పక్షపాతము కనబఱుచుట ప్రకృతి

*Crashaw (Age of Tennyson P. 384.) quotes From Tennyson's Marguerite.

"Yes in the sea of life enisled
With echoing straits between us thrown
Dotting the shoreless watery wild
We mortal millions live ALONE.

యుద్దేశ మనజనను. ఉత్తములనిపించుకొను మానవుల విషయమే కాదు. సామాన్యజనులైనను ఉంటే ఉండనిమ్ము, పోయిన పోనిమ్మను నలక్ష్యభావమే సృష్టిక్రమములో విశదమగుచున్నది. 6. అంతేకాదు. అలక్ష్యమనుటకంటె ప్రకృతి ప్రాణికోట్లపై శత్రుత్వము వహించి పని చేయు చున్నదనియే చెప్పలెను. ఏమనగా, గోళమునకు గోళమునకు మధ్య గల ఖాళీప్రదేశము బహు శీతోపేతము. గడ్డకట్టిన మంచులో నున్న సీతు కంటె యీ ఖాళీలో సుమారు నాలుగువందల డిగ్రీలు వేడి తక్కువ, చలి యధికము. అంతటి చలిలో నేప్రాణియు మనజాలదు. పారములేని మహాకాశములో నచ్చటచ్చట చెదరియున్న గోళములలో వ్యక్తమగు వేడిమి బహుదారుణము. ఆ గోళములు మఱుగుచున్న నీటి కంటె వేలు, లక్షలు, కోట్లు రెట్లధికోష్ణమున కాకరములై యున్నవి. అట్టి గోళములలో నేప్రాణియు జీవింపగలుగుట మన యనుభవమును బట్టి అసంభవము. ఇందు కొన్ని గోళముల నుండి వెడలు కిరణము లితర గోళములపై ప్రసరింపజేయు కిరణములు దారుణముగా ప్రాణుల హింసించి చంపునట్టివి. వీటినన్నిటినిబట్టి చూడగా ప్రకృతిలో ప్రాణుల పోషించి పెంచి రక్షించు సాధనముల కంటె ప్రాణులను హతమార్చి, హింసించి, నాశనముచేయగల శక్తు లత్యధికముగా నున్నవనక తప్పదు."

జీన్సుదొరగారు పైన తెలిపిన ప్రతి వాక్యమునందును ఎంతో అర్థమున్నది. పంచ ఖండ పంచ మహాసముద్ర ముద్రితమైన యీ భూగోళ మెంతో పెద్దదని భ్రమపడితిమి. మన యిండ్లు, వాకిండ్లు, చెట్లు, చేమలు, మేడలు మిద్దెలు- పేటలు కోటలు- గ్రామములు, నగరములు, కొండలు, పెంటెలు, అడవులు, అఖాతములు, రాష్ట్ర ములు, దేశములు. ఖండములు- అబ్బో! ఎన్నెన్నో భూమి మీద నున్నవి. చెన్నపురి, కలకత్తా నగరముల మధ్యదూరము సుమారు వేయి మైళ్లు. భూమి చుట్టుకొలత ఇరువదియైదువేల మైళ్లు. చెన్న

పట్టణ, కాళీఘట్టముల మధ్యదూరమున కంటె భూగోళపు చుట్టు కొలతఇరువదియైదు రెట్లు మాత్ర మధికము. గంటకు ముప్పదిమైళ్లు చొప్పున నెక్కడ నాగక పోవు మెయిలుబండి ప్రపంచమును చుట్టివచ్చుటకు 35 రోజులు పట్టవచ్చును. ఆ బండి యదేత్వరతో సూర్యగోళము నొకసారి ప్రదక్షిణించివచ్చుటకు పది సంవత్సరములకు తక్కువ కాదు. సూర్యుడు మన భూగోళము కంటె పదమూడు లక్షల రెట్లు పెద్దదైన మహాగ్నిగోళము. అటువంటి సూర్యుడు, అగస్త్య, ఆరుద్ర, జ్యేష్ఠాది మహాకాయ నక్షత్రముల యెదుట నొక మిణుగురు పురువైన కాజాలడు-అంతే. సూర్యు డంతమాత్రుడే. సూర్యగోళము నకు సృష్టిలో "ఉప్పును, పత్రియు" కనబడవు. విశ్వములో సూర్యుడు ఊరుం బేరునులేని యనామకు డనవలసివచ్చుచున్నది. సూర్యుని కంటె పదమూడు లక్షల రెట్లు చిన్నదైన మన భూగోళము మాట యేమి ? అయ్యో! మనభూమి ఎంతో పెద్దదని మురిసిపోతిమే! విజ్ఞానమభివృద్ధి యైనకొలది మనభూమి కెంత చిన్నతనము ప్రాప్తించినది? తలచుకొనిన జాలియగుచున్నదే! ఒక మట్టియుండ! ఎంతలాఘవము! గొట్టికాయం తైన కాదే! అన్ని సముద్రముల యొడ్డునగల యిసుకరాసులన్నియు విశ్వమనుకొనినచో, అందొక్క రేణువులో ప్రయుతాంశ పరిమాణమైన మనభూమికి లేదని జీన్సు దొరగారు చాటి చెప్పినారు. జుట్లు పట్టుకొని గొరగొర యీడ్చినట్లు సూర్యుని సకుటుంబముగా సెకండుకు పన్నెండు మైళ్ళు, గంటకు నలుబదిమూడువేల మైళ్ళు, దినముకు పదిలక్షల మైళ్ళకు తక్కువగాని గంభీరవేగముతో తనవంకకు లాగుకొను నా విష్ణుదేవుని పరమపదసామర్థ్య మెట్టిదో యోజించి చూడవలదా! ఇట్టి యద్భుతబలవేగములుగలిగి, అతికాయ మహాకాయులట్లు మహా పరి మాణములుగలిగి వెలవుగొల్పు బ్రహ్మాండ జ్యోతిర్గోళములను తలచు కొన్నను, వాని యెదుట మిసపగింజకంటెను కనాకష్టమైన భూగోళము యొక్క అల్పత్వ, అసహాయత్వ, ఏకాకిత్వములం దలంచుకొనినను,

ఆ గోళముపై నివసించు ప్రాణికోట్లను హింసించి రూపుమాపుటకు నలుదెసలనుండి ముట్టడించుచు సంకటకిరణములబంపు శత్రుగోళ వాహినులం దిలకించినను, మనకు భయోత్పాతము తప్ప వేరేమి కలుగును? ఎన్నిగోళములమధ్య నీ భూగోళగింజ గలదో?

విశ్వమునగల గోళబాహుళ్యము :

ఈ గోళబాహుళ్య మెంతకలదో ఊహించుకొనుటకు ఆలింగ్ హామ్ (Allingham) మహాకవి రచించిన పద్యార్థము నిట వ్రాయుచున్నాను. "సముద్రోదకము నేలందాకుచోట భూమిపై నెల్లయెడలం గల యిసుక రేణువులను లెక్కింపుడు; సమస్త సముద్రోదకములంగల నీటిబొట్ల నొకొక్కటే లెక్కవేయుడు; భూమిపైగల ప్రతివృక్షము యొక్క ఆకుల సంఖ్య ఎంతో నిర్ణయింపుడు; ఈ గోళముపై నెగురు పక్షులు, ప్రాకు సరీసృపములు, సంచరించు సమస్తజంతుజీవులు, జలరాసుల నీది బ్రదుకు యావజ్జలచరములు వీని సంఖ్య మొత్తమెంతో తేల్చి చూడుడు. రేణు సంఖ్య, జలబిందు సంఖ్య, చెట్ల ఆకులసంఖ్య, సర్వప్రాణుల సంఖ్య కలిపి కూడి మొత్తము తెలిసికొనుడు. ఆ సంఖ్య కధికముగా సూర్యగోళములు నాకమున తేజరిల్లుచున్నదను నిక్కువము గ్రహింపుడు. ఒకొక్క సూర్యునిచుట్టూ గ్రహకుటుంబము కలదనియు, ఒకొక్క గ్రహము అఖండత్వరతో నా యా సూర్యుని చుట్టు పరిభ్రమించుచుండునని భావింపుడు. దృశ్యాదృశ్య విశ్వము, భావితము, అభావితము అంతయు నొక లంక. అనంత విశ్వసముద్రములో నొక ద్వీపము.

ఈ భావమునకు ప్రాధాన్యమిచ్చి ఇటీవలి వైజ్ఞానికులు కొందఱు బ్రహ్మాండ పరిమాణయుతములగు చుక్క మబ్బులకు "ద్వీప విశ్వములు" (Island Universes) అను నామ మిడిరి.

అర్జునుడు సందర్శించిన విశ్వరూపము :

పవిత్రమైన కురుక్షేత్రమునందు పాండవ కౌరవవ్యూహములు ఒండొంటికెదురుగా యుద్ధ సన్నద్ధములై యున్నవి. ఆ సమయమున నర్జునుడు పరమకృపాపరుడై శౌర్య ధైర్యములన్విడిచి యుద్ధవిముఖుడై చతికిలబడెను. భయభ్రాంతుడైన పాండవవీరుడు, అర్జునుని చిత్రము శేషశాయి పటములో విశ్వామిత్రాది ఋషీశ్వరులు నలువురి ప్రక్కను చూడనగును. శ్రీకృష్ణభగవాను డప్పుడాతనికి విశ్వరూపము ప్రదర్శించి కౌరవపక్షమును నిర్మూలించి ధర్మసంస్థాపన చేయుటకు యుద్ధమవశ్యకర్తవ్యమని యుపదేశించెను. విశ్వరూపము సందర్శించి యర్జునుడు మిగుల భయ భ్రాంతుడయ్యెను. వైజ్ఞానికదృష్టితో విశ్వరూపమును సందర్శించి జీన్సుదొరగూడ భయభ్రాంతుడయ్యెనని మనము పైన చదివితిమి. చర్మచక్షువుల కసాధ్యమైన విశ్వరూపమును యంత్రసాధనములతో పరిశీలించి, విశ్వముయొక్క యథార్థస్థితి వైజ్ఞానిక దృష్ట్యా తెలిసికొని, జీన్సుదొర భయభ్రాంతుడయ్యెను. శ్రీకృష్ణభగవానుని కటాక్షపాత్రుడై అర్జునుడు విశ్వరూప సందర్శనభాగ్యము నొందగలిగెను. ఏ విధముగా తెలిసికొనినను, సత్యమొక్కటియే. పరమపదస్థుడగు పరాత్పరుడు వేలకొలది సూర్యమండలము లేకమైనట్లు దుర్నిరీక్ష్య తేజోమయుడై వెలుగుచున్నట్లు అర్జునునికి కానవచ్చెను : అతని యొడలు గగుర్పాటుచెందెను. తమ్మిపూవుపై నధిష్ఠించిన చతుర్ముఖుడు బ్రహ్మ, సప్తఋషులాదిగా సమస్త ఋషులు, దివ్యసర్పములు మొదలగునవి పెక్కుదృశ్యములా పార్థుని కగపడెను. ఇవన్నియు మనమీ వఱకు చర్చించి తెలిసికొనిన ఖగోళదివ్యదృశ్యములే. "త్వమక్షరం పరమంవేదితవ్యమ్। త్వమస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్। త్వమవ్యయ శ్శాశ్వత ధర్మగోప్తా। సనాతన స్త్వం పురుషో" అను సత్యము అర్జునుని కపుడు బోధపడెను. దేవసంఘములు, చేతులు జోడించి భయ

భక్తులతో నా పురుషోత్తముని చేరవచ్చుచుండుట అర్జునుడు స్పష్టముగా చూచెను. సప్తమరుత్తులు, అష్టవసువులు, ఏకాదశరుద్రులు, ద్వాదశాదిత్యులు లోనగు దేవతలు పరమపద ప్రాప్తులగుచుండుటకూడ అతని కగపడెను. విశ్వనాథుని భయంకరరూపము చూచి లోకములు తల్లడిల్లుచుండ నర్జునుడు ప్రవ్యధితాత్ముడై భయకంపితగాత్రుడయ్యెను. యుద్ధభూమిలో కనబడుచున్న దేవతాంశ సంభూతులందరును పరాత్పరుని వదన గహ్వారములం జొచ్చి చూర్ణిత గాత్రులగుచుండిరి. పరస్పర స్పర్థచే మహానదులనేకములు సముద్రమును చొచ్చునట్లే దేవతలును, దేవతాంశ సంభూతులును నఖండత్వరతో విష్ణుపదప్రాప్తు లగుట సవ్యసాచి కనులార గాంచెను. అటనుండి వెడలు దేదీప్యమానమైన ప్రభలకు ఆగజాలక, మహార్చులతో మండిపోవుట కూడ విజయుడు కనుగొనెను. "భగవాన్ ! ఘోరరూపము దాల్చి సమస్తమును భస్మీభూతము చేయుచున్న నీ వెవరో నేను తెలిసికోలేకున్నాను. నీ వెవరు ? ఇట్లు కావించుటలో నీ ఉద్దేశ మేమి?" అని అర్జును డడుగగా "నేను కాలుడను; లోకక్షయకారకుడను. జగత్సంహార మే నా ప్రవృత్తి" అని భగవానుడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కటాక్షమువలన విశ్వస్వరూపమును కనుగొన గల్గినాడు, పాండవవీరు డర్జునుడు; కుశలురగు వైజ్ఞానికులు నిర్మించిన యంత్ర సాహాయ్యముచే విశ్వరూపమును సందర్శించినాడు, వైజ్ఞానికుడు జీన్సుదొర. భూగోళ ఖగోళ వ్యాప్తమైన విశ్వముయొక్క యథార్థస్థితి తెలిసికొని ఉభయులును భయభ్రాంతులైనారు. జాలి, కనికరము లేక, ఎవరియందును పక్షపాతములేక, ప్రాణుల హింసించి జగత్సంహారముచేయుటే సృష్టియుద్దేశమని ఉభయులకు తేటతెల్లమైనది. విశ్వమర్మముయొక్క యథార్థస్థితి, నిత్యమైన సత్యము వారుగ్రహింపగలిగిరి. మతదృష్టితోను విజ్ఞానదృష్టితోను తెలిసికోదగినది సత్యము. సత్యము ఒక్కటే. **Hindu Religion is a relentless pursuit**

after Truth. నిర్దాక్షిణ్యముగా వెంటాడి సత్యమును గ్రహించుటయే హిందూమతమని గాంధీమహాత్ముడు చాటి చెప్పెను. విజ్ఞానమంతయు సత్యాన్వేషణపరము. ఏ విధముగా తెలిసికొనినను శాశ్వతమైన సత్యమొక్కటియేగాని వేరు కాజాలదు. వాఙ్మయముకూడ శుద్ధసత్యమునే విశదము చేయుచున్నది; కాని స్వల్పభేదము గలదు. దానిని గమనించుట ముఖ్యము. వాఙ్మయము పాకముపట్టిన సత్యము. సర్వమయ్యు, నుద్వేగకరముగాక, ప్రియము, హితమునైన సత్యము వాఙ్మయము. తుదకు మత, విజ్ఞాన వాఙ్మయములు సత్యబోధకములే. విజ్ఞానము వలన వ్యక్తమగు సత్యము పొడిదుమ్ములవలె ఆకర్షణీయము గాదు. వాఙ్మయము విశదముచేయు సత్యము రసవంతమై, కళాప్రపూర్ణమై ఆకర్షణీయముగా నుండును. ఋజువుకోరని విశ్వాసముతో కూడు కొనిన శుద్ధసత్యము మతసత్యము. బహుకాల పరిశోధనా ఫలితముగా తెలియవచ్చిన సత్యము, చప్పగ ననాకర్షణీయమైన సత్యము విజ్ఞాన సత్యము. హృద్యమై రసవంతమైన సత్యము వాఙ్మయ సత్యము. మూడింటి సారము పరిశీలించిన యెడల తుదకు మూడును ఒక్కటే కాని వేరుకావని స్ఫుటముగా తెలియవగును. వైజ్ఞానికమతము (**Scientific Theory**) ను డాక్టరు డింగిల్ గారిట్లు నిర్వచించిరి— " విశదమైన శుద్ధసత్యమును సచేతనసృష్టి సౌందర్యముతో శృంగారించి కళాశిల్ప ప్రౌఢిమ మెఱయ ప్రదర్శింపబడినపుడది వైజ్ఞానిక మత మన నొప్పును". ఇదే మన వేదపురాణ వాఙ్మయ స్వరూపము.

శ్రీ

జ్యోతిర్వేదము

ఏడవ ప్రకరణము

చతుర్వ్యూహములు :

"చూడు నాయనా! భగవంతు డవలంబించు పద్ధతులలో మనకు తెలిసినది బహుస్వల్పము; అతని మహామహిమము రవంత మాత్రమే, ఏకాంత మట్లు మన చెవుల పడుచున్నది." —బైబిల్.

రాత్రివేళ ఖగోళమును పరిశీలించునపుడు మన కగపడు జ్యోతిర్విశేషములను మూడు తరగతుల క్రింద విభజింపనగును.

(1) సూర్యకుటుంబమునందలి గ్రహాదులు: చంద్రుడు భూమి చుట్టు తిరుగు నుపగ్రహము. సూర్యకుటుంబములోని బుధ, శుక్ర, కుజ, గురు, శనైశ్చరాది గ్రహములును, కుజ గురుల మధ్య భిన్నమై పోయిన గ్రహ కణములును, ధూమకేతు, ఉల్క, మహోల్కాపాతములును ఇవన్నియు సూర్యకుటుంబములోనివి. ఈ కుటుంబమున చేరినవన్నియు మన యిరుగు పొరుగు ననదగియున్నవి. ఇరుగు పొరుగులకును, భూగోళమునకును మధ్య దూరము లక్షల మైళ్ల సంఖ్యను దాటి కోట్లు, శతకోట్ల మైళ్లలో నుండును. అయినను కొన్ని నక్షత్రములు కోటానకోట్ల సంఖ్యలను మించిన మైళ్లదూరమున నుండుట చేతను, వానికంటె ఇవి బహు సమీపములే యని చెప్పతగియుండుట చేతను, గురు శుక్రాదులు మన భూమి కిరుగుపొరుగు ననుకొనవచ్చును.

(2) సూర్యకుటుంబమున కావల నక్షత్ర రూపమున వెలుగుచు స్పష్టముగా కానవచ్చు తారా సమూహములు: వీనిని ఖగోళవేత్తలు నూటపది గుంపులుగా విభజించిరి. క్రాంతిచక్రమునందలి ఇరువదియేడు

గుంపులును, పంద్రెండు రాసులును, సప్తఋషి మండలములోనగు నుత్తరాకాశపు చుక్కలును, దక్షిణాకాశమున మెఱయు పెక్కు తారా సముదాయములును— అన్నియు నిందు చేరియున్నవి యంత్ర సాహాయ్యములేని మానవ నేత్రములకు ఈ చుక్కలు ఎనిమిదివేలకు పైగా కనబడగలవు.

(8) క్షీరోదము, క్షీరవాహిని, పాలవెల్లి, పాలపుంత మొదలగు పేళ్లు గల ధవళ దృశ్యము: తెల్లగా నున్నవి పాలు అనుకొనుట అమాయక లక్షణము. తెలతెల్లగా కనబడుటచేత దీనిని పాలవెల్లి యనిరి కాని నిజముగా నిందు పాలు లేవు. నేతిబీరకాయలో నేయి లేదు బంగారపు పిచ్చుకవద్ద బంగారము లేదు. పాలసముద్రమునందు పాలును లేవు. ఇందు పెక్కుచుక్క లున్నవి. ఊహింపరానంతదూరమున నవి లెక్కింప తరముగాని యపారసంఖ్యాకములై సాంద్రతర ధవళదృశ్యముగా నేర్పడి పాలసంద్రమను భ్రమగొల్పుచున్నవి. చుక్కలమూకలు దట్టముగా క్రమ్ముకొని పాలమున్నీరట్లు కనబడుచున్నవి. ఇవన్నియు మనకండ్ల కగపడు ఖగోళ విశేషములు.

ఇవిగాక మరొక వర్గములో చేర్చి చెప్పవలసిన చుక్కగుంపు లున్నవి. మామూలుగా కండ్లకగపడు నూటపదిగుంపుల చుక్కలకును, పాలవెల్లికిని మధ్య కోటానకోట్లు చుక్క లున్నవి. క్షీరోదమునందు కంటె ఈవర్గపు చుక్కలసంఖ్య తక్కువ. ఇవి మూకలుగా నేర్పడ జాలవు, ధవళఛాయ స్ఫురింపచేయజాలవు. మామూలుగా కనబడు చుక్కలకంటె అవి చాల దూరమునందున్నవి కనుక వేర్వేరుగా చుక్కలవలె అవి కంటబడజాలవు. పైని పేర్కొనిన నాలుగువర్గముల ఖగోళ దృశ్యములును క్షీరోద మావరించుకొని యున్నది. ఇవి యెల్ల నందు చేరినవే. ఈవర్గము లన్నిటితో కూడుకొని చక్రాకారము కలిగి యున్న మండలమునకంతకును పడమటివారు **Galactic Wheel** అని పేరిడిరి. క్షీరోదచక్రమని వ్యవహరింతము. నేమి యనబడు

కడకమ్మి మాదిరిగా క్షీరోదము ఈ చక్రమును చుట్టియున్నది. ఈ చక్రము నిశ్చలమై పాతుకొనియుండలేదు. దీనికి చలనము కలదు. ఏబదికోట్ల సంవత్సరముల కొకసారి తనలో తానిది తిరుగుకొనును. మామూలుగా మనము చూచు బండి చక్రములవలె నిది దేనిమీద నుండియో దొరలిపోవునట్టిదికాదు. దీని యంతర్భాగములు కూడ చలనశీలములు. బండిచక్రమునకు మధ్య కుంచమువంటి రూపముగల గుండ్రపు పడి యున్నట్లే క్షీరోదచక్రమునకును మధ్య హాబ్ (hub) అనబడు కుంచముకలదు. దీనికి సమీపముననున్న చక్రభాగములు ఎక్కువ త్వరగాను, దూరముగా అంచు సమీపముననున్న భాగములు మందముగాను కదలుచుండును. ఇట్టి గమనమువలన ముఖ్య ఫలితములు ప్రాప్తమగుచున్నవి. చంద్రుడు భూమ్యాకర్షణమునకు లోబడినను భూమిమీద పడిపోక, స్వకీయ గమనమునుబట్టి క్షేమముగా భూమి చుట్టు తిరిగి వచ్చుచున్నాడు. అందువలన భూగోళ చంద్రగోళములు రెండును డీకొనవు; సంఘట్టన ప్రమాదమునకు దూరములై రెండు గోళములు క్షేమముగా నున్నవి. అట్లే భూమి సూర్యుని యాకర్షణమునకు లోనైనను, సూర్యగోళముపై పడిపోక తొమ్మిది కోట్ల మైళ్ల దూరమునుండియే సూర్యునిచుట్టు ప్రదక్షిణము చేయుచున్నది. అదేవిధముగా క్షీరోదపు చివర నంచుకమ్మి కడ నక్షత్రాదులును స్వకీయగమనము కలవై క్షీరోదపు కుంచము మీద పడిపోక నిలువగల్గుచున్నవి.

క్షీరోదచక్రమును గూర్చి బహుకాలము పలువురు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలు చేసిన పరిశోధన ఫలితముగా తేలిన ముఖ్యాంశ మేమనగా: ధనుస్సు రాశికిని, శేషాహి మండలమునకును మధ్య సాంద్ర మేఘచ్ఛన్నమైనట్లు తోచు పట్టున నీ క్షీరోదపు కుంచమనదగు నాభిస్థానము దాగియున్నది. జీన్సుదొర రచించిన 'నక్షత్ర గతు'లను పుస్తకములోని 33-34 చిత్రపటములలోను, 'విశ్వరూపము' 115 పుటలో వ్రాసిన విషయములలోను ఈ యంశము సిద్ధాంతముచేయబడినది.

సూర్యునితోపాటు మనమీపట్టున ముఖ్యముగా మూడు తారా సముదయములను గూర్చియు వాని పరస్పర సంబంధములను గూర్చియు చర్చించి తెలిసికొనుట మిక్కిలి యావశ్యకమైనది.

1. సూర్యుడు 2. ధ్వనియనెడు ధనుస్సురాశి 3. శేషాహిమండలము 4. విష్ణు వీణామండలములు.

ఇందు విష్ణుభగవానుడు క్షీరాబ్ధిశాయి; అనంతపద్మనాభుడు; అ దేవోత్తముని నాభికమల సంజాతుడు—పద్మాసనుడు, చతుర్ముఖుడు. వీణపాణి, వాణి అతనిరాణి.

శేషాహిమండలము విష్ణునిశయ్య ; మడుగుపాన్పు.

ధన్వియనగా మన్మథుడు; బ్రహ్మ, మన్మథులువిష్ణుదేవుని కుమాళ్లు. విష్ణుభగవానుడే యాదవకులేశుడై శ్రీకృష్ణుడై జన్మించెను. విష్ణు దేవుని అవతారములలో శ్రీకృష్ణావతారము చాల ముఖ్యమైనది.

"సపష భగవాన్విష్ణుః కృష్ణేతి పరికీర్త్యతే
అనాద్యంత మజం దేవం ప్రభుం లోకనమస్కృతః"

మహాభారతము. అరణ్య 271—72

విష్ణువు కృష్ణుడై యవతరించినపుడు, అతని కుమారుడు మన్మథుడు ప్రద్యుమ్నుడై జన్మించెను. ప్రద్యుమ్నుని పుత్రుడు అనిరుద్ధుడు. అనిరుద్ధుడు బాణాసురుని పుత్రిక ఉషను ప్రేమించి ఆమె యంతఃపురమున నుండుటచే కృష్ణునికి, బాణాసురునికి, ఘోరయుద్ధమయ్యెను. బాణు డీశ్వరభక్తుడగుటచే, శ్రీకృష్ణుడు పార్వతీపతితో పోరాడెను. ఈ యంశములు భాగవతమున దివ్యముగా రచింపబడినవి.

మనసూర్యుడు ఉషస్సును ప్రేమించి ఆమె వెంటబడునను విషయము వేదములో పెక్కుచోట్ల వర్ణితము. సూర్యు డనిరుద్ధుడై బాణాసురతనుజ ఉషాకన్యను ప్రేమించినట్లు పురాణవర్ణన.

సూర్యుడు - ఉషస్సు అనిరుద్ధుని తండ్రి ప్రద్యుమ్నుడు - మన్మథుడు
అనిరుద్ధుడు - ఉషాకన్య మన్మథుడు - ధన్వి : ధనుస్సురాశి.

ధనుస్సు శేషాహిమండలమధ్య క్షీరోదనాభి స్థానము కలదు. శేషుడు సంకర్షణుడు. విష్ణుదేవుడు రాముడైనపుడు సంకర్షణుడు లక్ష్మణుడయ్యెను; కృష్ణావతారమున బలరాముడయ్యెను. కాబట్టి అనిరుద్ధ, ప్రద్యుమ్న, సంకర్షణ, వాసుదేవులకు క్రమముగా, జ్యోతిశ్శాస్త్ర సూర్య, ధన్వి, శేషమండల, విష్ణుమండలములతో సంబంధము కలిగియున్నదని స్పష్టమయినది. వాసుదేవుడను నామము శ్రీవిష్ణునామ సహస్రములలో నొకటి. వసుదేవసుతుడుగాన కృష్ణుడు వాసుదేవుడు జ్యోతిశ్శాస్త్రరీత్యా సూర్యుడు ధన్వితో సంకర్షణు నాశ్రయించి పరమపదమును చేరుకొనుట సత్యము. ఈ సత్యమును చతుర్వ్యూహ భావన విశదముచేయుచున్నది. చూ. భాగ. XII. 11-22

"వాసుదేవ స్సంకర్షణః
ప్రద్యుమ్నః పురుషస్స్వయమ్
అనిరుద్ధ ఇతిబ్రహ్మన్ మూర్తి
ర్వ్యూహో (అ) భిధీయతే.

ఈ శ్లోకములో సూర్యునికి, ప్రద్యుమ్న. సంకర్షణ, వాసుదేవులతో కల సంబంధమును, జ్యోతిశ్శాస్త్ర దృష్టిలో చతుర్వ్యూహ సరణియు విశదముచేయబడినవి. ఈ సంబంధమును సువ్యక్తముచేయగల వాక్యములు కొన్ని మహాభారత శాంతిపర్వము, నారాయణ సంహిత 344 అధ్యాయమునుండి వ్రాయుచున్నాను—

మరణానంతరము జీవులు ముందు సూర్యలోకమును చేరుచున్నవి. సూర్యుడు ఊర్ధ్వలోక ద్వారమున నున్నాడు. అచట పాపములన్నియు భస్మము చేయబడును. ఇట్లు పాప విముక్తులై పరమాణురూపమున నట కొంతకాలముండి, పిమ్మట వెలువడి అనిరుద్ధులై జరత్వము వీడి, స్థూల ద్రవ్యసంబంధము విసర్జించి ఆధ్యాత్మికశక్తితో ప్రద్యుమ్నుని చేరుకొనును. అనంతరము సంకర్షణు నాశ్రయించి ఉత్తమజీవులై, గుణత్రయ విముక్తులై పరమపదప్రాప్తు లగుదురు."

డాక్టరు భండార్కర్ గారు చేసిన వాసుదేవశబ్ద నిర్వచనము—
"వేదప్రసిద్ధుడు విష్ణుమూర్తి; విశ్వాత్ముడు, తత్త్వఘనుడు, నారాయణుడు; వాసుదేవుడు చారిత్రాత్మకముగా వృష్ణివంశ సంభవుడు. హరికులేశుడు; వసుదేవసుతుడు, శ్రీకృష్ణుడు. పిమ్మట వైష్ణవమత చరిత్రలో వీరందరు నొక్కటిగానే భావింపబడుచున్నారు. పాణిని వ్యాకరణమునకు మహాభాష్యము వ్రాసిన పతంజలి IV-2-98 సంఖ్య గల సూత్రభాష్యములో నిట్లు వివరించెను. "ఈ సూత్రములో తెలుపబడిన వాసుదేవుడు పూజ్యపాదుడు, పరాత్పరుడు" అని స్పష్టముగా తెలిపెను. పాణినికి ముందునుండి మనదేశములో వాసుదేవుని ఆరాధించుచున్నారు. పాణిని వ్యాకరణమునందేగాక, ఇంక ననేక శిలాశాసనాదులలో వాసుదేవ ప్రశంస అగపడుచున్నది. మతదృష్టిలోను, చరిత్ర దృష్టిలోనేగాక, వైజ్ఞానికముగా కూడ వాని కమిత ప్రాముఖ్యము కలదు.

1. రాజపుత్రస్థానమున గల ఘోసుంది శాసనములలో లూథర్ దొర సంగ్రహించినవానిలో నెం 61 రు సంఖ్యగల శాసనము వాసుదేవ సంకర్షణ వ్యూహములచుట్టు గోడ కట్టబడినట్లు తెలుపుచున్నది. ఈ శాసనము క్రీస్తు పూర్వము రెండువందల యేండ్ల నాటిది.

2. పై శాసన సంగ్రహములోనే 669 వ సంఖ్యగలది బెన్నగరు శాసనములో దేవదేవుడగు వాసుదేవునికి గరుడ ధ్వజప్రతిష్ఠను గూర్చి ప్రశంస కలదు. ఇది క్రీస్తుపూర్వము రెండవశతాబ్ది నాటిది. ఆ కాలమున నీ దేశములో వాసుదేవపూజకు మంచి వ్యాప్తి కలదు.

3. పై శాసన సంగ్రహములోనిదే నెం 1112 రు సంఖ్యగల శాసనము. ఇది క్రీస్తుపూర్వము మొదటి శతాబ్దిలో నానాఘాట్ సమీప గుహాలలో నున్న శిలాశాసనము. ఇందు సంకర్షణ వాసుదేవులు ద్వంద్వసమాసములో పేర్కొనబడిరి. వృష్ణివంశోద్భవుడైన వాసుదేవుడే పాణిని వ్యాకరణములోను, పతంజలి మహాభాష్యములోను

కూడ పేర్కొనబడినాడు, సంశయములేదని భండార్కరుగారు వ్రాయుచున్నారు. ఏమనగా ఇందు వాసుదేవ బలదేవ శబ్దములు అవ్యవధానముగా కూర్చబడినవి. బలదేవ వాసుదేవులు అన్నదమ్ములు. వసుదేవుని పుత్రులు. కాబట్టి విష్ణు, నారాయణ, వాసుదేవ శబ్దము లొక్క దేవుని నామములే కాని వేరుకాదని భండార్కరుగారు సిద్ధాంతము చేసినారు. కృష్ణుడు క్రీస్తు తరువాత నేడవ శతాబ్దములోని వాడని వ్రాయుట ఎంత యసందర్భమో పై శాసనాదులు తెలుపుచున్నవి.

దేవతానృత్యము :

రాసక్రీడ - క్షీరోద చక్రభ్రమణ చిహ్నము

"పశ్యామ స్త్వాం పరమాకాశమధ్యే
నృత్యంతంతే మహిమానం స్మరామః
సర్వాత్మానం బహుధా సన్నివిష్టం
బ్రహ్మానంద మనుభూయానుభూయ
యోగాత్మనాం నృత్య స్తం దివ్యనృత్యం."

"ఓ దేవా! పరమాకాశ మధ్యమున నీవు దివ్యనృత్యము గావించుట కనులార చూచితిమి. సర్వాంతరాత్ముడవై యనేకవిధముల నీ దృశ్యప్రపంచమున గోచరించు నిన్ను స్మరించుచున్నాము. బ్రహ్మానందానుభూతిగల నిన్ను సేవించుచున్నాము" అని నటరాజమూర్తిని గూర్చి ఒక భక్తుడు స్తవము చేసెను.

భాగవతములో రాసక్రీడ అభివర్ణింపబడినది. పదునారువేల మంది గోపికలతో కూడి కృష్ణభగవానుడీ రాసకేళి సల్పెనట! ఇద్దరు గోపికల మధ్య కృష్ణుడు ఇద్దరు కృష్ణుల మధ్య నొక గోపిక ఈ విధముగా చక్రాకారముగా నిల్చి వాద్యగతములో నృత్యము చేసిరట!

జాతక మీమాంసను గూర్చి పెద్దగ్రంథమును రచించిన ఆలెన్ లియో (Alan Leo) దొరగారు ఆ గ్రంథముయొక్క 244 వ పుటలో

రాసలీలను గూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నారు. "ఈనాటికిని ముఖ్యముగా రాజస్థానములో ఏటేట రాసలీలామహోత్సవము జరుగుచుండును. జ్యోతిశ్శాస్త్ర దృష్టిలో కృష్ణుడను సూర్యునిచుట్టు గ్రహనక్షత్రాది జ్యోతిర్గోళము లనెడి గోపికలు పరిభ్రమించుచుండుట కిది యొక చిహ్నము. ఇట్లునృత్యగీతములతో మండల పరిభ్రమణములు గావించుట ఇతర దేశములలో కూడ గలవు. ఎమెజాను (Amazons) లను స్త్రీలు ముఖ్యదేవతా ప్రతిమచుట్టు నృత్యగీతములతో నిట్లు తిరుగుదురు. పిల్లో పుత్రికలు కావించినట్లు బైబిలు Judges అధ్యాయములో చెప్పబడిన పరిమండల నృత్యముకూడ ఇట్టిదే. మఱియు 'డేవిడ్' నామకుడగు రాజు Ark అనబడు పెద్ద యోడచుట్టు ప్రదక్షిణము చేసిన వృత్తాంతము Iris unveiled అను గ్రంథము యొక్క రెండవ సంపుటము 45, 331.332 పుటలలో కలదు. అదియు నిట్టిదే.

లియో దొరగారి కొక నమస్కారము. రాసక్రీడకు జ్యోతిశ్శాస్త్రార్థమున్నదని వారు వ్రాసినారు. సంతోషము. కాని కృష్ణుడను సూర్యుని చుట్టు తిరుగు గ్రహనక్షత్రాదులనెడి గోపికలు పరిభ్రమించుట కిది చిహ్నమను వాక్యముతో మే మేకీభవింపజాలము. అసలు సూర్యుని చుట్టు గ్రహములు తిరుగుచున్నవనుట యుక్తమే కాని అశ్విన్యాది నక్షత్రములును, ద్వాదశ రాసులును సూర్యునిచుట్టు పరిభ్రమించుచున్నవనుట నిజముకాదు. సృష్టిలో సూర్యుడొక మిణుగురు పురుగని ప్రాచీన వేదఋషులు కంఠోక్తిగా తెలిపిరి. నవీన వైజ్ఞానికులా సత్యమును ధ్రువపరచినారు. కుంజర యూథము దోమ కుత్తుక జొచ్చె నన్నట్లున్నది సూర్యుని చుట్టు నక్షత్రగోళములు పరిభ్రమించుచున్నదని దొరగారు వ్రాసిన వాక్యము. బ్రహ్మాండ పరిమాణయుతములైన ఆర్ద్ర, జ్యేష్ఠాది మహాకాయ గోళములు ఈ మిణుగురు పురుగు చుట్టు తిరుగుచున్నవా ? తిరుగుచున్నవనుట సబబుకాదు. నిజముకాదు. ఆ వ్రాతకు నా యసమ్మతి తెలిపి గట్టిగా ఖండించుచున్నాను.

రాసక్రీడ యొక్క అంతరార్థము లియో దొరగారు చెప్పినది కానేరదు. దానిం గ్రహించుటకు మనము క్షీరోద జిజ్ఞాసచేయవలసి యున్నది. రాసక్రీడ గోకుల బృందావనమున జరిగినది. అందు కావలసి నన్ని పాలు; ఆ సీమయంతయు నత్యంత మాధుర్యముతో కూడుకొని యున్నది. రాసక్రీడ సల్పినవారు శ్రీకృష్ణుడు, గోపికలు; విశ్వములో సమస్త భువనములకు గోపుడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆ గోపునిచే సంరక్షింప బడుచున్న జ్యోతిర్గోళములు గోపికలు. క్షీరోదచక్రస్థములగు గోళము లన్నియు గోపిక లనెడి సంజ్ఞచే సూచింపబడినవి. ప్రతి గోళమును మధుర గీతము లాలాపించుచు భ్రమ పరిభ్రమణాదుల నొందుచున్నది. ఆ గోళ గీత విశేషములు పుణ్యాత్ముల కేగాని చెనటిచెవులకు వినపడవు. క్షీరోద పరివేష్టితములైన గోళములు గోపికలు; గోపికల మధ్య గోపుడు శ్రీకృష్ణుడు. ఏబదికోట్ల సంవత్సరముల కొకసారి పూర్తిగా తిరుగు క్షీరోద చక్రగతికి రాసక్రీడ ఒక చిహ్నము, ఒక సంజ్ఞ. ఈ మండల పరిభ్రమణములో నొకొక్కప్పుడు ఒకొక్క ప్రదేశమున నుండి యొక్కొక్క విధమున కానవచ్చుచుండును. ఆ యా సమయములం దా యా గోళముల తీరు, అవి ప్రదర్శించు వైఖరి మొదలగునవి పట్టి చూడగా, ఒక్కొక్క గోళమనెడి గోపిక పెక్కు విధముల నభినయించుచు, అనింద్య శృంగారభావమును ప్రదర్శించు విశ్వగోపుని ప్రేమ చూరగొను భాగ్యము బడసినదన నొప్పుచుండును. ఈ జ్యోతిర్గోళ గోపికల సౌందర్యము అభినయ శృంగారము లోనగు విశేషము లన్నియు నీ క్రింది శ్లోకమున బహు హృద్యముగా వర్ణింపబడినది.

శ్లో. అంగప్రత్యంగ గౌణస్ఫుట సమ
విషయవ్యంజకవ్యక్తి సిద్ధైః
శృంగారాద్యై రనింద్యై రధిక
మభినయం వ్యంజయంత్యో యువత్యః

రాసక్రీడా విలాసై ర్వనభువి
నితరాం మాధవం తోషయంత్యః
తుష్టాః స్వైరా రమన్తే చిర
మహిగురుణా శ్రీధరేణా ప్తకామాః॥

చంద్రుడొక్కొక్కనాడొక్కొక్క కళ ప్రదర్శించు కాలగతిచే కలుగు స్థానభేదముచే కళలు భేదించును. అట్లే ఒకానొక సమయమున నొక జ్యోతిర్గోళముయొక్క దర్శనీయాకృతి ఒకొక్క గోపికయొక్క అభినవ వైఖరిగా భావించి, గానముతో కూడిన చలనము నృత్యమను కొని జ్యోతిర్గోళ సహితమగు క్షీరోదమును, ఆమధ్య వెలయు పరాత్పరుని సందర్శించుచు పై శ్లోక మన్వయించుకొనినపుడే రాసక్రీడయొక్క జ్యోతిశ్శాస్త్రార్థము గ్రహింపగలము. యంత్రములో చూడనక్కర లేకనే ఎనిమిదివేల నక్షత్రములనుమన కనులతో మామూలుగా చూచి లెక్కింపవచ్చును. కనబడినవి ఎనిమిదివేలు, కనబడనివి మరొక ఎనిమిది వేలుండునను భావముతో పదారువేలమంది గోపికలని రాసక్రీడలో గోపికలసంఖ్య చెప్పబడెనేమో!

బృందావనము, క్షీరోదము, రాసక్రీడ, వీనినిగూర్చిన యీ క్రింది శ్లోక పాదములు, శ్లోకములు, పద్యములు చదువతగినవి :

శ్లో. అయం క్షీరాంభోధేః
పతిరితి గవాం పాలక ఇతి...

శ్లో. చాపల్యసీమ చపలానుభవైకసీమ
చాతుర్యసీమ చతురాననశిల్పసీమ
సౌరభ్యసీమ సకలాద్భుతకేళిసీమ
సౌభాగ్యసీమ త దిదం వ్రజభాగ్యసీమ.

శ్లో. అంగనామంగనా మంతరే మాధవో
మాధవం మాధవం చాన్తరేణాంగనా

ఇత్థమాకల్పితే మణ్డలే మధ్యగః
సంజగౌ వేణునా దేవకీనందనః.

గీ. గోపజనములందు గోపికలందును
సకల జంతులందు సంచరించు
నా మహాత్మునకు పరాంగనలెవ్వరు
సర్వమయుడు లీల సలిపెగాక.

ఉ. బాలికులైన గోపకులు బంధులు పాళెము గొల్లపల్లె ము
చ్ఛ్యాల సరాలు దామెనలు తారలు గోవిక లంగరాగమున్
శైల విటంకధాతువులు చారువిభూషలు పింఛదామముల్
పోలినసైన విష్ణుడను బుద్ధి నెఱుంగుదు రెల్ల పెద్దలున్.

★

శ్రీ

జ్యోతిర్వేదము

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

"అహోరాత్రే పార్శ్వే నక్షత్రాణి రూపమ్."

విశ్వప్రభుని బాహ్యారూపము నక్షత్రస్వరూపమా? సూదిమొనల వలె, ఆవగింజలవలె మిక్కిలి చిన్నవైన చుక్కలు దేవత లగునా? చుక్క లెక్కడ, దేవత లెక్కడ? అని విమర్శకులు నా యుపన్యాసములు వినిన తరువాత నన్ను ప్రశ్నించుట యీ తెనుగుదేశములో పరిపాటియైనది. ఈ ప్రకరణములో దేవత లెవరు? అనుసంశయమును నివృత్తిచేయుటకు శృత్యాదిప్రమాణము లిచ్చి ప్రయత్నింతును.

దేవ శబ్దము 'దివ్' అను సంస్కృత మూలమునుండి ఏర్పడిన రూపము. 'దివ్' అనగా మెఱయుట, ప్రకాశించుట. దివ-దివ్య శబ్దములను గూర్చి **Macdonell** దొర సంస్కృత నిఘంటువులో నిట్లు వ్రాసెను. చూ. 119-20 పుటలు—తేజస్సును వెలువరించుట, ప్రకాశించుట, స్వర్గము, ప్రభ, ఉజ్జ్వలమైన కాంతి; దివ్య మనగా దేవతా సంబంధముగలది, నాక సంబంధమైనది. మహనీయమైనది దేవ-స్వర్గ సంబంధము, దైవసంబంధముగల, నాకలోకమునకు చెందిన, దేవత, దైవము, దేవత్వము.

మఱియును శ్రీ శ్యామశాస్త్రిగారు **Vedic Iconography** ని గూర్చి, **Oriental Art Journal, X** వ సంపుటములో దేవశబ్దమునకు తేజోవంతమై ప్రకాశించునది యని యర్థము వ్రాసిరి. నక్షత్రము, మెఱయునది, వెలుగు, పున్నమనాడు పూర్తిగా వెలిగి అమావాస్యనాడగపడక మధ్యదినములలో మధ్యతేజస్సుతో వెలుగు చంద్రునివల్లె

ఆకాశమున మెఱయుచు, నొకప్పుడు కనబడకపోవుచు నభోరంగమున సంచరించునది అని కూడ దేవశబ్దమునకు వా రర్థములు వ్రాసిరి. నక్షత్రము లాకాశమున మెఱయుచుండును. చూచుటకు చిన్నవైనట్లు కనబడినను అవి బ్రహ్మాండ పరిమాణముగల మహాగోళములని మన మీ గ్రంథములో పలుసార్లు చదివితిమి. మన సూర్యు డొక చిన్న చుక్క. నక్షత్రములు గొప్ప సూర్యగోళములు. మన సూర్యునిగూర్చి మన కేమి తెలియును? వైజ్ఞానికదృష్టితో పరిశీలించి చూడవలయును. మన సూర్యుడు ఎనిమిదిలక్షల అరువదినాలుగు వేల మైళ్ల వ్యాసమును, ఇరువదియైదులక్షల మైళ్ల కైవారమునుగల గొప్ప గోళము. మహాగ్ని మయము. తీవ్రార్చులతో మండు వాయుపదార్థములు, ధాతుసంబంధమైన ఆవిరులు మొదలగువానితో కూడుకొనియున్నది. సూర్యగోళము భూగోళము కంటె పరిమాణమున పదమూడు లక్షల రెట్లు పెద్దది. సూర్యు డిచ్చు తేజోష్ణవిద్యుత్కాంతశక్తుల మూలముగా భూమిమీద సమస్త ప్రాణులు జీవింపగలుగుచున్నవి. వెనుక సూర్యకాంతి ప్రసరించుటచే జీవింపగల్గిన వృక్షజీవుల దారువులలో సూర్యుడు ప్రసాదించిన శక్తులు ఇమిడి దాగియున్నవి. అట్టి వృక్ష సమూహములు నేలలో పూడియుండి యుండి రాక్షసిబొగ్గు క్రింద మారును. నేడు మానవులీ కట్టెలను బొగ్గును కాల్చి ఆహార పదార్థములను పచనముచేసి తినుచు యంత్రములు నడుపుకొని, వానిచేత కావలసిన పనులను చేయించుకొని సౌఖ్యపడుచున్నారు. ఈ పనులన్నియు జరుగుటకు కావలసిన శక్తి, క్రియానిర్వహణసామర్థ్యము. వెనుకటికాలములలో సూర్యకిరణములీ భూమిపై ప్రసరించుటచేత వృక్షజీవులు సంగ్రహించి భద్రపఱచియుంచినవి. మన కిపుడు వాని ద్వారా లభించుచున్నది. ఆనాడు వృక్షజీవులు సంగ్రహించి, నిలువచేసి దాచిపెట్టిన శక్తులను ఈనాడు మనము నిత్యావసరముల కొఱకు వినియోగించుకొనుచున్నాము. వృక్షజీవుల పైని ఓషధుల పైని సూర్యరశ్మి ప్రకాశించుటచేత నే

సమస్త జంతువుల ప్రాణధారణకును, మానవకోట్ల ప్రాణధారణకును అవశ్యమైన ఆహారమంతయు లభించుచున్నది. ప్రొద్దున సూర్యునితో మానవులును లేచుచున్నారు; సూర్యుడస్తమించుటతో మానవులును పనులు చాలించుకొని విశ్రాంతికరుగుచున్నారు. ప్రత్యక్షముగానో, పరోక్షముగానో మన జీవితములో ప్రతిక్షణమును సూర్యునిపైనాధారపడియున్నది. ఇట్టి వనేక విషయములు యోజించి చక్కగా తెలిసికొని మనవారు "సూర్యాత్మః జగతః" అనిరి.

ఇది సృష్టిలో నొక సూర్యుని విషయము ఇటువంటి సూర్య గోళములు విశ్వములో ననంఖ్యాకములున్నవి. "సప్తదిశో నానా సూర్యః" అని బ్రహ్మాండ పరిమాణము గల సూర్య గోళములను గూర్చియు అవి నక్షత్రరూపములగుటను గూర్చియు వేదఋషు లెన్నో పరిశోధనలు చేసి తెలిసికొనిరి. ఏ ఋతువులో ఏ నక్షత్రము ఉదయించు వేళకు భూమి మీద నెట్టి పరిస్థితు లేర్పడుచున్నవో ఆ వివరములను చక్కగా తెలిసికొని, ఆయా నక్షత్రముల కా యా దేవతలతో నవివాభావ సంబంధము కలిగియుండుట భావించి కృషికార్యక్రతు విధానముల నా మహనీయు లేర్పాటుచేసిరి. తైత్తిరీయ సంహితలో గల నక్షత్ర ఇష్టి నుండి మంత్రములను తలుచుగా గైకొని, ఏ నక్షత్రమునకు ఎవ్వ రధిదేవతయో నిశ్చయించుకొనుచుండిరి. ఏ విధముచేత చూచినను నక్షత్రములుదేవతలనుటలో నాశ్చర్యపడవలసినపనిలేదు. ఇదివఱకు కొన్ని విషయములను చర్చించితిమి. మరికొన్ని వివరముల నీ క్రింద తెలిసికోగలము.

1. తైత్తిరీయ ఆరణ్యకము. బ్రహ్మమేధము. పురుషసూక్తములో, ఆ పరమ పురుషునకు అహోరాత్రములు పార్శ్వములు. రూపము నక్షత్రములు "అహోరాత్రే పార్శ్వే నక్షత్రాణి రూపమ్" అని స్పష్టముగా కలదు.

2. విష్ణుపురాణము. II. 98. విష్ణుపద మిట్లు నిరూపింపబడినది.

ఊర్ధ్వోత్తరాం బుషిభ్యస్తు
ధ్రువోయత్రాస్తి వై స్మృతమ్
ఏత ద్విష్ణుపదం దివ్యం......

ధ్రువమండలమునకు పైగా, సప్తఋషిమండలమునకు ఉత్తరముగా ఎగువ విష్ణుపదమున్నది.

3. శ్రీమద్భాగవతమునకు శ్రీధరాచార్యులవారు వ్రాసిన వ్యాఖ్యలో V 28. "తథాత్రైర్నక్షత్రరూపై" అను వాక్యరత్నము ఉన్నది. ధ్రువు డొక నక్షత్రము. సప్తఋషులు నక్షత్రములు; అగస్త్యుడు నక్షత్రము. రుద్రదైవత్యమైన ఆర్ద్ర నక్షత్రము. కార్తీకసోమవారము సాయంకాల మీ రుద్రదర్శనము చేసి కాని ఆస్తికులగు శివభక్తులు భోజనములు చేయరు. ఇంద్రుడు జ్యేష్ఠనక్షత్రము. ఇట్టి దేవసన్నిభులు దేవతలు. వీరందరు నక్షత్రస్వరూపులు కాగా విష్ణువుమాత్ర మేల నక్షత్రస్వరూపుడు కాకూడదు ?

4. విష్ణు సహస్రనామ స్తోత్రములో విష్ణుదేవునకు 'నక్షత్రనేమి' అనియు, 'నక్షత్ర' అనియు రెండు నామము లగపడుచున్నవి. (చూ. 60వ శ్లోకము) ఈ పదములనుగూర్చి స్వాధ్యాయ బ్రాహ్మణమున నిట్లు వ్యాఖ్యానము గలదు :

"జ్యోతిషాంచక్రభ్రామయన్, తారామయస్య శింశుమారస్య పుచ్ఛదేశే వ్యవస్థితో ధ్రువః తస్య శింశుమారస్యహృదయే జ్యోతిశ్చక్రనేమి వర్ణనేవత్ ప్రవర్తకస్థితో విష్ణురితి నక్షత్రనేమీ శింశుమారస్య హృదయ విష్ణుర్హృదయమ్" ఇతి స్వాధ్యాయ బ్రాహ్మణే శ్రూయతే॥

ఈ భావము భాగవతము పంచమస్కంధములో శింశుమారచక్రవర్ణనమునందు విపులీకరింపబడినది. శ్రీనాథమహాకవి శృంగార నైషధములో (చూ. VII-18)

"శింశుమారాకారంబునం దారకామూర్తియై పవ్వళించిన పాంచజన్యధరుని చరణ పల్లవంబు ప్రక్షాళించుచు" అని స్పష్టముగా వ్రాసియున్నారు.

విష్ణుపదము ఖగోళమున నుత్తరాకాశమున నున్నట్లు మరి రెండు ప్రమాణములలో మాత్రము చూపి, యీ చర్చ ముగింతును.

భస్మాసురవరము: భస్మాసురుడను రాక్షసుడు శివునిగూర్చి గొప్ప తపస్సుచేసెను. శివుడు ప్రత్యక్షమై వరము కోరుకోమనగా "ఎవని శిరస్సుపై నాచేయి పెట్టినను, ఆశిరస్సుతో నావ్యక్తి భస్మముకావలెను" అని వరమర్థించెను. 'ఇచ్చితిని'అని శివుడు వరమిచ్చెను. "వరమునిజమో! కాదో! దాఖలా చూడవలెను" అనుచు నా రాక్షసుడు వరప్రదాత శిరముపైనే తన చేయిపెట్ట జూచెను. హడిలిపోయి పోయి శివుడు ఉత్తరదిక్కునకు పరువెత్తెను. అసురుడు వెంటదగిలెను. పరమపదము చేరి అందొక పొట్లకాయలో దూరి శివు డదృశ్యమయ్యెను. అతని దురవస్థకు జాలిపడి, విష్ణువు మాయమాటలాడి భస్మాసురుడు తన హస్తము తన శిరస్సుపై నే పెట్టుకొనునట్లు చేసెను. దానితో భస్మాసురుడు భస్మమయ్యెను. భస్మాసురుడు వెనుదగిలినపుడు ఈశ్వరుడుత్తరదిక్కునకు పరువెత్తినట్లు తెలుపు శ్లోకము లీ దిగువ వ్రాయుచున్నాను.

భాగ-X-88-24 తేనోపసృష్టః సంత్రస్తః పరాధావన్ స వేపథుః
యావదన్తం దివో భూమేః కాష్ఠానా ముదగాదుదక్.
25 అజానన్తః ప్రతివిధిం తూష్ణీమాసన్ సురేశ్వరాః
తతో వైకుణ్ఠ మగమద్ భాస్వరం తమసః పరమ్.

భస్మాసురునికి వెఱచి శివుడు దాగొనిన పొట్లకాయజాతికి లింగ పొట్లకాయలను పేరు నేటికిని కలదు. రెండవది మార్కండేయోపాఖ్యానము. మార్కండేయుడు ప్రళయజలములపై బహుయుగములు చరించి తుదకు తూర్పు-ఉత్తర దిక్కున వటపత్రశాయియైన

విష్ణుభగవానుని సందర్శించెను. ఈశాన్యదిశ ఉత్తరమునకు-తూర్పునకు మధ్య నున్నది.

భాగ-XII-౯-20 స కదాచిత్ భ్రమంస్తస్మిన్ పృథివ్యాః కకుది ద్విజః
న్యగ్రోధ పోతం దదృశే ఫలపల్లవ శోభితమ్.

21 ప్రాగుత్తరస్యాం శాఖాయాం
తస్యాపి దదృశే శిశుమ్
శయానం పర్ణపుటకే
గ్రసన్తం ప్రభయా తమః.

ఈ ప్రమాణముల నన్నిటిని జాగ్రత్తగా పరిశీలించితిమేని విష్ణు భగవానుడు ఖగోళమున నుత్తరాకాశమున నక్షత్రరూపియై వెలుగొందుచున్నట్లు స్పష్టము కాగలదు.

ఈ విషయము నింకను బలవత్తరముగా ఋజువుచేయుటకు మరికొన్ని మంచిసాధనము లున్నవి. సంవత్సరము పొడుగునను విష్ణుదేవునికి ప్రీతికరముగా చేయబడు ఆరాధనలు, పండుగలు, పర్వములు, ఉత్సవములు, నిరాహార దీక్షలు, విందులు, సంతర్పణలు లోనగునవన్నియు ఈ విష్ణు నక్షత్రముల గమనరీతులం బట్టి ఏర్పడినవని తృప్తిగా ఋజువు చూపగలిగితిమేని ఈ విషయమును గూర్చి మరి యెవ్వరికిని ఎట్టి సంశయములు కలుగనవసరమే ఉండబోదు. కావున నా విషయ నిరూపణ ప్రారంభింతము.

ఏకాదశులు :

ఒక మాసములో పున్నమనుండిగాని అమావాస్యనుండిగాని లెక్కించగా వచ్చు పదునొకండవ దినము ఏకాదశి యనంబడుచున్నది. ఏకాదశి విష్ణువునకు ప్రీతికరమైనది కావున దానిని హరివాసర మందురు. ఏకాదశు లన్నియు విష్ణునక్షత్రముల గమనప్రకారముతో సంబంధము గలిగియున్నవి. మన శేషశాయి చిత్రపటములో స్వాతి

మొదలుగా శ్రవణము వఱకు గల నక్షత్ర సమూహము విష్ణుని రూప ములో చేరినదే. ప్రతి ఏకాదశియు శిష్టులకు ఉపవాస దినము. విష్ణు భక్తిగల ఆస్తికులందరు నాడు నిరాహారదీక్షలో నుందురు. మరునాడు ద్వాదశినాడు పారణచేయవలెను. బంధుమిత్రులతో విందారగించు చుందురు. సమర్థులగువారు సంతర్పణలను చేయుచుందురు. విష్ణునకు ప్రీతికరములైన ఏకాదశులలో ముఖ్యమగు కొన్నింటిని ఈ దిగువ విమర్శింతము. మఱియు నా దేవుని పరివారములో ముఖ్యులగు కొందరు దేవతలకు జరుగు పండగలనుగూర్చి కూడ అవకాశము చొప్పున మధ్య మధ్య ప్రసంగింతము.

1. ఆషాఢశుక్ల ఏకాదశి : ఈ ఏకాదశికి శయన యేకాదశి యని కూడ పేరు గలదు. శయనమనగా పండుకొనుట. ఈ యేకాదశి నాటి సాయంకాలము సూర్యాస్తమానము కాగానే, ఉత్తరాకాశమున శేషశాయి చిత్రములో చూపినట్లు విష్ణుమూర్తి పండుకొనియున్నాడని చెప్పనగును. నాటినుండి నాలుగు నెలలవఱకు విష్ణు భగవానుడు నిద్రలో నున్నాడని భావన. అప్పటినుండి చాతుర్మాస్యవ్రతము లారంభ మగును. వానకాలమగుటచేత ప్రయాణములు సాగుటకష్టము. ఊరూరు తిరుగు సన్యాసులు ఆనా డున్నచోటనే నాలుగు నెలలు ఉండిపోదురు. ఆ నాలుగు నెలలు పిమ్మట వర్షము లుండవుకావున నెప్పటివలె దేశసంచారమున కుపక్రమింతురు. ఆహారవిషయమున గృహస్థులు చాతుర్మాస్య వ్రతము నారంభింతురు. తొలివాన కురిసినపిమ్మట నెక్కడ చూచినను పచ్చని మొక్కలు, పాదులు మొలచును. వీని నాశ్రయించియున్న క్రిమికోట్లు దేహారోగ్యమునకు భంగము కలిగిం చును కావున నారోగ్య రక్షణమునకుగాను నాటినుండి యొక నెల రోజులు శాకపాకములను విసర్జింతురు. ఈ దినములలోనే సూర్యుడు దక్షిణాయనగతుడై కానవచ్చును. ఏటి కెదురీదినట్లు ఈ దక్షిణా యనము కష్టతరము. అనేక కార్యములకు అప్రశస్తము. విశ్వరక్షకుని నిద్రావస్థలో జగత్తు తారుమారయినట్లు తోపగలదు.

2. భాద్రపదశుక్ల ఏకాదశి : ఈ యేకాదశికి పరివర్తన ఏకాదశి యని కూడ పేరు గలదు. సంస్కృతభాషలో పరివర్తన యనగా తిరుగుట. విష్ణుభగవానుడు రెండు నెల లొక ప్రక్క పండుకొని పిమ్మట నొత్తిగిలి రెండవప్రక్కకు తిరిగి పండుకొనునని కొందరందురు. జ్యోతిశ్శాస్త్రరీత్యా, అంతవఱకు సూర్యాస్తమానము కాగానే పడమట ప్రాలియున్న విష్ణునక్షత్రము అప్పటినుండి పడమట నస్తమించి పిమ్మట కార్తీకములో తూర్పున నుదయమగుటకు సిద్ధమగుచుండును. ఇట్లు పడమట నుండి విష్ణునక్షత్రములు తూర్పునకు మరలుటలో కలుగు మార్పు పరివర్తన యనబడుచున్నది. స్వాతి మొదలు శ్రవణమువఱకు విష్ణునక్షత్రములే యని మనము మరువరాదు.

అనంతపద్మనాభ చతుర్దశి :

పరివర్తన ప్రారంభమగు నేకాదశికి మూడు రోజుల తరువాత వచ్చు చతుర్దశి అనంతచతుర్దశి యనబడుచున్నది. అనంతశక్తిసంపన్నుడు, సర్వవ్యాపి, అపారకాలస్వరూపుడు నగు ననంతపద్మనాభదేవుని విష్ణు భక్తు లనేకు లానాడు పూజింతురు "దేవా! మాకు మేలుదలంచి శుభము లొసగి త్వరలో పునర్దర్శనలాభ మనుగ్రహింపు "మన్నట్లు భక్తు లానాడు అనంత పద్మనాభదేవుని పూజించి, అనంతవ్రత మాచరింతురు. ఆ దేవునికి ప్రీతిగా పొడి పట్టు దారముతో తయారుచేయబడిన పట్టు తోరములను ధరింతురు. పొడి పట్టుతోరము ధరించినచో మన శారీరక విద్యుచ్ఛక్తులు వెలికిబోయి వమ్ముగావు. మన శరీరము నంటియుండి మనకెంతో మేలుచేయును. విద్యుత్‌శక్తిని గూర్చి చదువుకొనినవారికి పొడి పట్టుదారము (Insulator విద్యుద్రక్షక)మని తెలిసియుండును. తత్పూర్వమొక సంవత్సరము ధరించుటచేత చివికి వానకారున జీర్ణమైన పాతతోరములను విసర్జించి, ఆనాడు క్రొత్త పట్టుతోరములు ధరించుట కర్తవ్యము.

కార్తీక శుక్ల చతుర్థి :

ఈ చవుతికి నాగుల చవితి యని పేరు. ఆనాడు ఇంటింట నాగ పూజలు జరుగును. నాగేంద్రునికి 'నాగుల గావంచా' అనబడు నెఱ్ఱగళ్ళ వస్త్రమిచ్చి, చలిమిడి చిమ్మిలి నైవేద్యముచేసి, కొందరు భక్తు లుపవాసము కూడ చేయుదురు. ఖగోళ దృష్టిలో ఈనాటి సూర్యోదయాత్పూర్వము శేషనాగుని ఫణములని చెప్పబడు నక్షత్రములు తూర్పున తొలుత పొడుచు దినము. 'ప్రాతార్యావాణా ప్రథమా యజధ్వ' మను శ్రుతిప్రమాణము ననుసరించి యానాడు నాగపూజ విధింపబడినది. నేటికిని మనవారు ఇంటింట నీపూజ నీనాడు చేయుచున్నారు.

కార్తీక శుక్ల ఏకాదశి :

శేషనాగుని ఫణుల సందర్శించిన యొక్క వారమునాటికే కార్తీక శుక్ల ఏకాదశినాడు శ్రీ విష్ణుభగవానుని శిరో నక్షత్రములు సూర్యోదయాత్పూర్వము తొలుత పొడుచును. దీనిని బట్టియే విష్ణు భగవానుడు నిద్రనుండి మేల్కాంచు దిన మిదియని నిర్ణయింపనైనది. ఈ విషయమును గూర్చి శేషధర్మమను గ్రంథ మిట్లు తెలుపుచున్నది :

శ్లో. ప్రసన్నమూర్తి ర్భగవాన్ కార్తిక్యాం భవతి ప్రభుః
తస్యాప్రసన్న దివసం ఉత్థానాఖ్యం విదు ర్బుధం
ఉత్థితే దేవదేవేశ శేషపర్యంకశాయినే
పూజయే త్తం ప్రయత్నేన పూజాభి స్తత్పదం వ్రజేత్ ॥

మార్గశిరశుక్ల ఏకాదశి :

ఉత్థాన ఏకాదశి తరువాత సరిగా నొక నెలకు మార్గశిరశుక్ల ఏకాదశి రాగలదు. ఆ నాటి సూర్యోదయాత్పూర్వము తూర్పుటాకాశ

మున విష్ణుదేవుని నక్షత్ర శరీరములో కటిప్రదేశము వఱకు ఊర్ధ్వ దేహము కానవచ్చును. ఈ శుభదినముననే శ్రీకృష్ణభగవానుడు అర్జునునకు భగవద్గీతోపదేశము చేసెను. కావున నీ యేకాదశికి భగవద్గీత ఏకాదశియనికూడ పేరున్నది.

భగవద్గీత విభూతియోగమునందలి ముప్పదియైదవ శ్లోకములో భగవానుడు "మాసానాం మార్గశీర్షోహమ్"—"మాసములు పండ్రెండింటిలో మార్గశిరమాసము నేనుసుమా" అని ఢంకామీద దెబ్బగొట్టినట్లు చాటి చెప్పినాడు. ఎంత సాభిప్రాయముగా భగవాను డీ వాక్యరత్నమును ప్రకటించినాడు! పార్థుని సారథిగా నర్జునుని రథముపై గూరుచుండి గీతామృతము నుపదేశముచేయుచు శ్రీకృష్ణుడనినమాటయిది! సారథి దేహములో కటిప్రదేశమువఱకుగల నూర్ధ్వభాగమే ముఖ్యముగా కనబడును. సూర్యరథచోదకుడగు ననూరునికి తొడలు, పిక్కలు, పాదములుగల అధోభాగ మేర్పడనేలేదు. రథమునడుపువానికి అధోభాగము లేకున్నను బాధలేదు. ఉన్నను సరిగా కనపడదు. మార్గశిరశుక్ల ఏకాదశినాటి యుదయమునకు ఖగోళమున పార్థసారథి కటిప్రదేశమువఱకు మాత్రమే కనబడును. అట్లు కనబడు దినముననే నర్జునునికి కృష్ణసారథిచే భగవద్గీత ఉపదేశింపబడుట గొప్ప ఖగోళ విశేషము. ఈ దృష్టితో నీ శ్లోకము నన్వయించుకొనుటలో సార్థకమైన విశిష్టతకలదని నా విన్నపము. లోకమాన్య బాలగంగాధరతిలక్ మహాశయుడు ఈ వాక్యము నాధారముచేసికొని నాలుగు సంవత్సరములు మిగుల పరిశ్రమచేసి వేదకాల నిర్ణయమునుగూర్చి ఓరైయాన్ (Orion) అను గొప్పగ్రంథము వ్రాసెను. ఆయన మహానుభావుడు. ఆయనకు భక్తితో నమస్కారము చేయుదును. ఆయన ప్రాతర్యావాణా ప్రథమా యజధ్వ మనెడు శ్రుతివాక్యముతో ఖగోళదృష్ట్యా ఈ వాక్యమన్వయింపలేదు. ఖగోళదృష్టితో నీ వాక్యము నన్వయించుట అత్యావసరమని నా విన్నపము.

వైకుంఠ యేకాదశి - పుష్య శుద్ధ ఏకాదశి :

మార్గశిర శుక్ల ఏకాదశినాటికి ఊరు పర్యంతము మాత్రము కనబడు విష్ణునక్షత్రరూపము, మరొక మాసము నాటికి అనగా పుష్య శుక్ల ఏకాదశినాటికి ఆపాదమస్తకము, నఖశిఖపర్యంతము పూర్తిగా తొలిసారి సూర్యోదయాత్పూర్వము ఖగోళమున చూడనగును. ఆ పుణ్యదివసమున గ్రామగ్రామములలో, పేటపేటలలో గల వైష్ణవాలయము లన్నింటిలో గొప్ప పూజలు, ఉత్సవములతో ఊరేగింపులు జరుగును. శ్రీరంగము, పండరీపురము లోనగు వైష్ణవ మహాక్షేత్రములలో నాడు జరుగు భజనలు, ఉత్సవములు వర్ణనాతీతములై యుండును.

భీష్మఏకాదశి :

పుష్య శుద్ధ ఏకాదశి పిమ్మట నొక నెలకు మాఘ శుక్ల ఏకాదశి రాగలదు. విష్ణుభక్తులలో ముఖ్యుడును, ధనిష్టనక్షత్ర దేవతలైన అష్టవసువులలో నొకడును నగు భీష్ముడు పరమపదము నొందిన పుణ్యదివస మిది. భీష్ముడు కౌరవపాండవుల కిరువురకును పితామహుడు మధ్య వచ్చిన పురుషత్వముగల శిఖండిచే స్పృశింపించి యర్జునుడు ఘోరాస్త్రముల ప్రయోగించి యీ దేవవ్రతుని పడవైచెను ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలము వచ్చువఱకు నా మహానుభావుడు అంపశయ్యపైనుండి పిమ్మట దేహము చాలించెను. ఆ దేవవ్రతుడు పరమపదము చేరిన పుణ్యదివస మీ యేకాదశి.

ఫాల్గుణ శుక్ల ఏకాదశి, చైత్ర శుక్ల ఏకాదశి :

ఫాల్గుణ శుక్ల ఏకాదశినాటికి అర్ధరాత్రమునకే శ్రీ విష్ణునక్షత్రములు ఉదయింపగలవు. విష్ణుమూర్తి పుట్టి పెద్దవాడైనాడు; వివాహయోగ్య వయస్సు వచ్చినదని పండితపామరులు అనేక దేవాలయములలో దేవునికి కల్యాణమహోత్సవము గావింతురు. శ్రీ కూర్మము,

వాడపల్లి, ఉపమాక మొదలగు ననేక పుణ్యక్షేత్రములలో స్వామి కల్యాణము లీ ఫాల్గుణ శుక్ల ఏకాదశినాడు చేయుదురు.

మరొక మాసము గడచి చైత్రమాసము వచ్చునంతలో చైత్ర శుక్ల నవమి శ్రీరామనవమి; ఏకాదశినా డనేక స్థలములలో సీతా కల్యాణమహోత్సవము జరిపింతురు.

వైశాఖము, మాధవమాసము :

మాధవు డనగా లక్ష్మీపతి. విష్ణుదేవుడు శ్రీ మహాలక్ష్మికి భర్త గావున మాధవు డనబఱుగుచున్నాడు. ఈ మాసములో సూర్యాస్తమాన మైనది మొదలు, సూర్యోదయ మగువఱకు రాత్రియెల్ల శ్రీ మహా విష్ణు సందర్శనము లభించుటచేత నిది మాధవమాసమన నొప్పుచున్నది.

రాధే విశాఖే :

మఱియు విశాఖా నక్షత్రమునకు రాధ యను పేరుకూడ కలదు. రాధా నక్షత్రముతో కూడిన పున్నమ కలదగుటచేత వైశాఖమునకు రాధామాసమని కూడ నామము కలదు. శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ రాత్రి యెల్ల రాధతో గడపు మాస మిది. రాధ జీవాత్మ; శ్రీకృష్ణుడు పరమాత్మ. రాధాకృష్ణుల ప్రణయము జీవాత్మ పరమాత్మల సంయోగ మని భావించు భక్తులు కొంద రున్నారు. వైశాఖమునకు ఆరు మాసముల నాడు కార్తికమాస మగును; ఆ మాసములో సూర్యో దయాత్పూర్వము విష్ణునక్షత్రము లుదయించుటకు ముందే విశాఖా నక్షత్రము ఉదయమగును. సూర్యోదయ వేళకు విష్ణుమూర్తి రాధా నక్షత్రముతో కూడియుండును గాన భక్తులు కార్తికములో రాధా సమేత కార్తిక దామోదరుని ధ్యానించి, అర్ఘ్యపాద్యము లిచ్చి పూజలుచేయుదురు.

వైశాఖ శుక్ల తృతీయ - అక్షయ తృతీయ :

ఈ మాసారంభము నుండి సూర్యాస్తమయమైన పిదప తొలి జాములోపలనే తూర్పున విష్ణుభగవానుడు ఉదయించుటయు, పడమట ద్రుఘణమని వేదములో పేర్కొనబడిన దుడ్డువంటి గదాధారి యగు రక్కసు డొకడు అస్తమించుటయు ఖగోళమున చూడనగును. ద్రుఘణధారి వృత్రుడని వేదము తెలుపుచున్నది. పిమ్మటి పురాణములలో నీ రక్కసుడు హిరణ్యాక్షుడనియు, గదాయుద్ధమున విష్ణుని పార్శ్వము పగిల్చెననియు గలదు. సింహాచల యజ్ఞ వరాహ నృసింహ మూర్తి పార్శ్వమున నిప్పటికిని నాటి గదాఘాత ఫలితముగా రక్తము స్రవించుచున్నదనియు, రక్త స్రావ మాపుటకు చందనము ప్రతిదినము లేపనముచేయుదురనియు స్థలపురాణమున్నది. ఇట్లొక సంవత్సరము పోగుపడిన చందనమును ఈ తృతీయ దినమున త్రవ్వి పేటేట గొప్ప ఉత్సవము చేయుదురు. ఆ సాయంకాలము ద్రుఘణధారి అస్తమించుటయు, విష్ణుభగవానుని అక్షయబల సామర్థ్యములు లోకమున ప్రదర్శితము లగుచుండ విష్ణు నక్షత్రములు జయప్రదముగా తూర్పు టాకాశమున నుదయమై మెఱయుటయు చూడనగును.

వైశాఖ శుక్ల సప్తమి - గంగావతరణము :

అక్షయ తృతీయతరువాత నాలుగు రోజులనాడు ప్రొద్దుక్రుంకిన తరువాత తొలి జాములో విష్ణుపాదము నుండి ఆకాశగంగ ప్రభవించి, ధనురాకారమున పైకి లేచి పడమటకు వ్రాలునట్లు కనబడు నభోరంగమంతట ప్రవహించి, తుదకు పడమటకువ్రాలిన రుద్రదైవత్యమైన ఆర్ద్రా నక్షత్రముపై నిలుచుట చూడనగును. గంగావతరణ కథలో ముఖ్యాంశములు రెండు. అందొకటి విష్ణుపాదమున జనించుట, రెండవది శివ జటాజూటమున నిలుచుట. ఈ రెండు విశేషములను ఒకేసారి మనము ఖగోళమున తిలకింపగలుగుట నీ సప్తమీదినమున సంభవించును.

"అంబరగంగా మండితపాదు"డగు శ్రీవిష్ణుభగవానుని పాదసముద్భవమై 'ఫేనోద్గమరుచులతో మింటప్రవహించి, దివిజగంగ శివజటాజూటాగ్ర సీమ నిలచు దివ్యదృశ్యము ఈనాడే చూడనగును. అంతకుముందు దినములలో నీవేళకు విష్ణుపాద ముదయముగాదు; తరువాత దినము లలో ఆర్ద్ర అస్తమించును కావుననే ముఖ్యముగా నీసప్తమి గంగో త్పత్తి దినమగుచున్నది.

జ్యేష్ఠశుక్ల ఏకాదశి :

జ్యేష్ఠమాసమున విష్ణుమూర్తి త్రివిక్రముడుగా పూజింపబడు చున్నాడు. "ఇదం విష్ణు ర్విచక్రమే । త్రేధా నిదధే పదం" అను వేద మంత్రార్థము స్పష్టమగునట్లు ఖగోళమున విష్ణుదర్శనమగు మాస మిది.

"ఏవం ప్రవర్తితం చక్రమ్" ఈ విధముగా ఈ చక్ర మిట్లు నడచుచుండును. ఈ తర్వాతవచ్చు నాషాఢశుక్ల యేకాదశి మరల శయన ఏకాదశి యగుచుండును. కాబట్టి ఈ చక్ర మనంతము.

విష్ణుదేవుని స్తుతించు పద్యములు, శ్లోకములు :

శ్లో. సర్వత్ర సంస్థితం దేవం తం వందే పురుషోత్తమమ్.

శ్లో. జ్యోతీంషి విష్ణు ర్భువనాని విష్ణు ర్వనాని విష్ణుర్గిరయోదిశశ్చ ।
నద్యా స్సముద్రశ్చ స ఏవ సర్వం యదస్తి యన్నాస్తిచ విప్రవర్య॥

శా. ఉర్వి న్విష్ణువు నీట విష్ణు వనిలవ్యోమాగ్నుల న్విష్ణువు న్,
దుర్వారుండగు నీ చరాచరము లెందు న్విష్ణురూపంబులై
పర్వున్ మాటలు వేయునేల మదిలో భావించి వీక్షించినన్
సర్వం విష్ణుమయం జగత్తనుటయే సత్యంబు సుజ్ఞానికిన్.

శ్లో. వేదశ్చోపనిషద్గణాశ్చ సతతాః సాంగాః పురాణాన్వితా
వేదాంతా అపి మంత్రతంత్ర సహితాః తర్కస్స్మృతీనాం గణాః

కావ్యాలంకృత గీతినాటకయుతా శబ్దాశ్చ నానాగుణాః
శ్రీవిష్ణోర్గుణరాశికీర్తనపరా కుర్వంతు మే మంగళమ్.

శ్లో. విష్ణోరత్యుత్తమస్యా దఖిలగుణగణై స్తత్ర భక్తిం గరిష్ఠా
స్సంశ్లిష్టే శ్రీధరాభ్యామముమథ పరివారాత్మనా సేవకేషు
యస్సంధత్తే విరించి శ్వసన విహగపానంత రుద్రేంద్ర పూర్వే
ష్వాధ్యాయం తారతమ్యం స్ఫుట మవతి సదా వాయుర
స్మద్గురుస్త్వం.

పరిసమాప్త వాక్యములు :

"మట్టిలోబుట్టి, మట్టిలోపెరిగి, మట్టిలోనణగు మానవమాత్రుడా! ఏదీ ? చూతము ! ఒక్కసారి తలయెత్తి, జ్యోతిర్గోళ విరాజమానమైన విశాలాకాశమును తిలకింపుము ! అన్వేషించి, నొక సామ్రాజ్యవైభవ మును తెలిసికొనుము ! జాగ్రతగా తేరిచూచి ఆనందించి ఆశ్చర్య పడుము ! ఆ దివ్యదృశ్యము నారాధింపుము. ఏ విధముచేత చూచినను ఈ విశాల విశ్వనిర్మాత సర్వశక్తుడనిపించలేదా? జ్యోతిర్గోళ రూపము లగు జ్వాలాంకురములతో సర్వేశ్వరుని నామమంతటను తేజరిల్లుచున్నది! కనుగొంటివా ?"— అని హేమన్నుసతి వ్రాసినది.

"భూమిపై పాదములానించి, తలయెత్తి నిర్మలము, నిశ్శ బ్దము నతిగభీరమునగు నాకాశరంగమును పరిశీలించునపుడు మనల నా నభోరంగము మనోరంజకముగా నాకర్షించుకొనగలుగుచున్నది. ఆ యాకర్షణముతోపాటు మన మనస్సులందు భయభక్తులు చెలరేగి, అనిర్వచనీయమగు సంభ్రమముగూడ జనించుచున్నది. అనంతవైశాల్య శీలమైన విశ్వము స్వకీయమహాత్మ్యోన్నత్యములతో దర్శనమిచ్చి మనల నద్భుతరసమగ్నులం జేయుచున్నది. పరమపదమును చేరుకొని, పరాత్పరుని సమ్ముఖమున నిలిచి, స్వహస్తములతో లిఖించి యాతడు

రచించి యుంచిన జ్యోతిర్వేద సంపుటము ననుగ్రహముతో విప్పి, ఒక్కొక్కటె మనకు చూపి అందిచ్చుచున్నట్లు భావింపనగుచున్నది. ఆ పరమపదమున నద్భుత తేజముతో గ్రాలు నా దేవదేవుని సన్నిధానము మనకు లభించునట్లు మహదానందభరితుల మగుచున్నాము" అని మాండరుదొర ఉగ్గడించెను.

"అతడు ప్రభువు; సర్వవ్యాపి; సర్వశక్తుడు; సర్వాంతర్యామి; సమస్తము నెఱిగిన ప్రోడ. గతము, ఆగతము కూడ ననంతములే యైనను, ఆతని మహోద్భుతదృష్టిలో నవి వర్తమానకాలముతో పాటు నిత్యము నతని యెట్టయెదుట చూపట్టుచున్నవి. అల్పమో, స్వల్పమో, పరమాణు ప్రయుతలేశమో! ముఖ్యమో! అముఖ్యమో! ఏమైనను ప్రతివిషయము యొక్క సంపూర్ణచరిత్రయు నా మహామహుని కెప్పుడును దృగ్గోచరమే! మఱియు ననంత మహిమాఢ్యమై, అపారశక్తి సంపన్నమగు నాతని మహోద్భుత చైతన్యము పరిపూర్ణమై, భూత భవిష్యద్వర్తమాన త్రికాలములందును ఉండియుండగల సమస్తమునకు నేలికయై యొప్పుచున్నది. ఆ సర్వాధికారి యాజ్ఞావశమై, అనంత మనంత గుణితమై శాశ్వతమై యలరునుగాక! ఇంతకంటె వ్రాయుటకు భాష చాలదు. నాకు శక్తియు చాలదు." నమోస్త్వనంతాయ అని నమస్కరించుచు సెలవు గైకొనుచున్నాను.

★

పదానుక్రమణిక